

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

DS

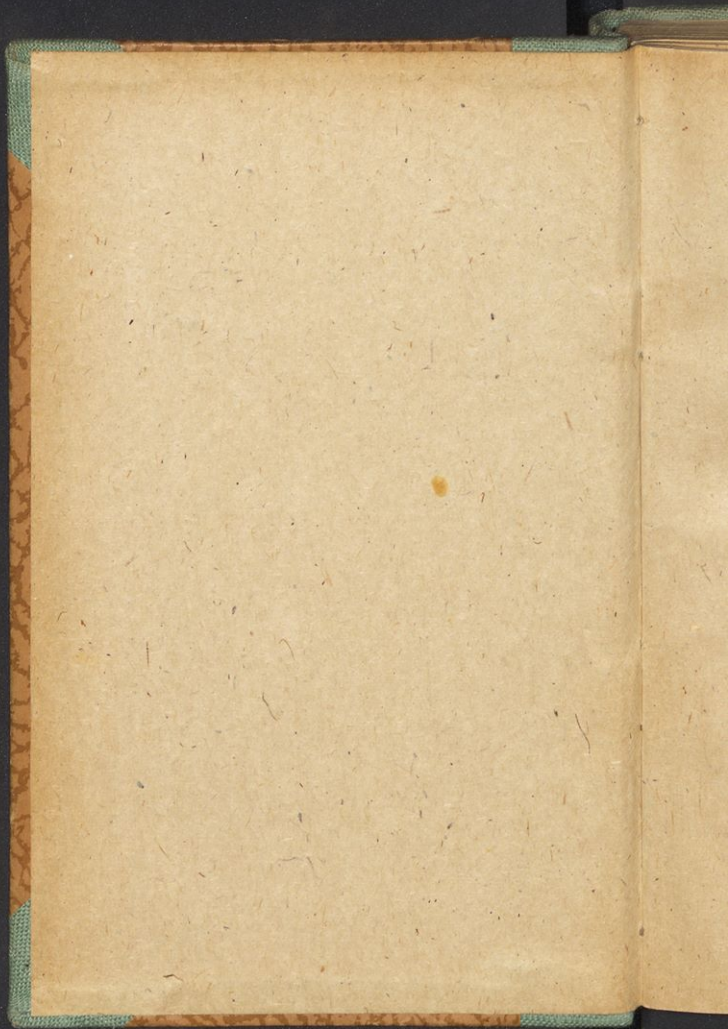
I 56 277₁

030056127

COBISS o

REC
ACE
LIE
LI

F4

Domače in tuje živali

v

podobah.

Slovenskej mladini v pouk in kratek čas

popisal

Fran Erjavec,

c. k. profesor.

Na svetlo dala in založila

Družba sv. Mohora v Celovci.

(Drugi natis.)

III. 150/.

V Celovci 1888.

Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora.

+5 6277

56277

030056127

Z dovoljenjem visokočastitega Krškega knezoškofijstva.

DJAŠKA KNJIŽNICA na drž. učališču v Ljubljani	
invent. št. 1163	signature S 307

Prvi del.

Naše domače četveronoge živali.

Uvod.

I. Pomladanski dan.

Dep božji dan je danes! Solnčna gorkota je razkadila mokrotne megle, ki so se vlačile dolgočasno po dolinah od gozda do gozda. Umirili so se tudi mrzlotni vetrovi, tihi mir kraljuje v zraku. Komaj je čutiti toplo sapo, ki se igra z mladim cvetjem stare jablane pred našo hišo. Davno že ni sijalo solnce tako prijazno na zemljo, in topli žarki povsod vzbujajo novo življenje. Nešteta množica bilek in trav, brstov in cvetov rije sedaj iz nje. Novo živo zelenje odeva zopet gozd in loko, katero je bila poprej posušila in obrila mrzla burja.

Na kraji gozda se pase zopet živina. Pastir piska na piščalko, ki si jo je izvil iz vrbove šibe. Po njivah je vse živo. Kar koli more gibati, vse orje, seje, koplje, sadí, kakor veleva v zraku škrjanček: „Delaj, delaj, delaj, orji, orji, orji, sej, sej, vrzi, vrzi!“ Le stara bolehná ženica je ostala doma. Vso zimo si je že lela, da bi jej Bog dal ućakati pomladi. In ućakala jo je. Danes je prvíkrat sedla na klopico pred hišo, mlado zelenje dobro dé njenim očem in solnce jej pregreva premrle ude. Ženica je vesela lepega dne in hvali Boga in njegovo dobroto.

Ne daleć od tod pod lipo sredi vasí se je zbrala mladina; brezskrbna skaće po mehkej travi ter se igra, kakor se je igrala lani in predlani, in kakor se je igrala mladina pred sto in sto leti. Tako se je tudi igrala nekedaj siva žena na klopici v onih letih, ki jej sedaj že uhajajo iz spomína.

Kar koli živí, vse je veselo življenja; kakor prerrojena je vsa priroda. Veselimo se tudi mi! Odložimo za čas vsakdanje skrbí in težave, uživmo se lepega časa!

Podaj mi bratec moj rokó,
Pod milo pojdeva nebó,
Kjer njiva zopet zelení,
Nad njo škrjanček žvrgolí.

Iz vasí gremo čez loko proti gozdu. Domači pes nas je ugledal in je pritekkel za nami. Ker tako veselo skače okoli nas in nam se tolikanj dobríka, pustimo ga, da gre z nami. Lepo uglajena steza nas pelje ob potoku.

Voda v njegovej strugi hitro skaklja od kamena do kamena, od grma do grma, kakor bi se jej Bog vé kako mudilo v vás. Ko bo pa prišla tje, vender ne bode ostala onde, ampak hitela bođe še dalje do velike reke.

Domače goske se peró na potoku, race pa vtikajo glavo v vodo, ker iščejo v blatu črvov, polžev in druge sodrge. Ona nemirna ptica pa s privihanim repkom in z belim predpasnikom, ki je ravno kar sedla na kamen sredi potoka, to je povodni kos. Iz gore je prišel iskat vodnih žuželek.

Ob potoku se solnčijo žabe; ko pa čutijo naše stopinje, hitro zopet na glavo poskačejo v vodo, da male ribice preplašene begajo sem ter tje. Izpod grma je naš pes spodil dolgokljunato ptico, ki ima prelepo zeleno in modro perje. To je vodomec. Pod grmom je prežal na ribice, mi smo ga zmotili v poslu in tako morebiti rešili življenje mladej ribici, ako je ne ujame požrešna ščuka, ki je ravno sedaj priplavala izpod gostega šaša.

Naša steza zapustí potok in nas vodi čez loko v gozd. Po cvetočej loki se podé razno pisani metulji, po zraku se sučejo mušice in druge krilate žuželke, po zemlji lazijo črni žužki in skačejo lehkonožne kobilice. Okoli živine na paši posedajo pastirice in tresljajo z dolgimi repi, na hrastu sredi loke sedé sive vrane in visoko nad nami spazimo orla, ki v velikih krogih mirno plava po zraku.

Sedaj se bližamo gozdu. Že od daleč čujemo glasno trkanje, kakor bi kdo kaj pribijal. To je detal. V lepej pisanej suknji pleza po stebelu sedaj gori, sedaj doli in tolče s krepkim kljunom po skorji, da bi prepodil in potem pozobal v njej skrite žužke, ki izjedajo drevó. Ko se čudimo lepemu plezalcu, zašumí nam nekaj pod nogami. Sivomodra belouška je; nje se ne bojimo, ker vemo, da ni strupena. Tudi je nočemo ubiti, ker nam je znano, da požre mnogo žab in drugega mrčesa.

No sedaj smo v gozdu. Suho listje pod našimi nogami dela velik šum in po drevesih umolknejo preplašene ptice. Sédimo na ono posekano deblo! Kako tiho je vse okoli nas; le visoko v vrhéh šepetá in šumlja listje, kakor da bi se drevo

pogovarjalo z drevesom. Na jedenkrat se oglasi blizu nas kukovica; njen glas čujemo, ali ptice ne vidimo. Za njo se prva oglasi šoga z neprijetnim glasom in kmalu je zopet vse živo okoli nas. Iz grmov in izpod vej drobé in gostolé male pevke svoje pesmice, nekatere bolj tiho, nekatere bolj glasno, kakor je katerej dano. Iz dna gozda se včasih razlegajo zamolkli glasovi. To so glasovi vodnih in močvirnih ptic, ki gnezdiijo v močvirji onstran gozda.

Vse živi, vse se giblje, vse se veseli in tako slavi, če tudi nevedoče, svojega stvarnika, slavi Njega, ki ume jezik vsake živali, komur je svetla kronica cvet vsake bilke, ki vé pota vsacega žužka. Kamor on veli, tje bucé vetrovi, njegov prst kaže pota dročim rekam.

II. Mnogovrstnost živalij.

Na našem kratkem sprehodu smo videli in čuli mnogo živalij. Vsak med nami vé tudi po svojih lastnih skušnjah, da živé na kopni zemlji, v zraku in v vodah mnogovrstne živali. Posebno na kopnem nam mnoge živali padajo bolj v oči po svojej velikosti in postavi; te živali tudi najbolj poznamo, ker vidimo jih po gostem. Ali še mnogo in mnogo večje je število malih živalic, katerih pa zato ne poznamo toliko, ker so nekatere tako male, da jih naše oči komaj vidijo. Tudi se nam te male živalce navadno skrivajo, zato jih le redko kedaj vidimo.

Po zraku letajo velike in male ptice in razven teh neštevilni roji hroščev, metuljev, komarjev, muh in drugih žuželek. Največ živalij pa stanuje v vodi, posebno pa v morji. Morje skriva v sebi največje in najmanjše živali, včasih v kaj čudnih podobah, da bi človek lahko pomislil, da ima pred seboj kak cvet, ne pa žival.

Vsacemu je znano, da pri nas vsaka žival ne živí na vsakem kraji. Medved, lisica, jelen, veverica živé le v gozdu; zajec, poljska miš, prepelica, škrjanec na polji; jelen, divja koza, orel, divji petelin na visokih gorah; vidra pri vodi; raca, gos, labud na vodi. Postrva živí le v mrzlih bistrjih potocih in gorskih jezerih, krap pa najrajše v blatnih krnicah in počasi tekočih vodah.

Kolikor dalje gremo iz našega kraja, toliko bolj se menjajo živali. Če gremo proti severu, najdemo sobola, herme-

lina, bele lisice in druge živali, ki nam dajó najlepšo kožuho-vino; onde vidimo severnega jelena, belega medveda, tulnje ali morske pse, kite in še mnogo in mnogo drugih živalij, katerih pri nas ní najti.

Še bolj se spremeni živalstvo, če se spustimo proti jugu v toplejše dežele, nego so naše. Tu živé krvoločne zverí, na primer: levi, tigri, hijene; tu se pasó velikanski sloni, nosorogi, žirafe in kamele.

Tu so gozdi polni gibčnih in smešnih opic, jezičnih papig in drugih prekrasnih ptic, katerim se perje sveti, kakor zlato in drago kamenje. Po zraku se poganjajo najlepši in največji metulji, krasni hrošči in druge žuželke v najčudnejših podobah. Toda tukaj stanujejo tudi požrešni krokodili, velikanske kače, mnogo strupenih živalij, posebno pisanih kač in ščipalcev, gosti roji pikajočih mušic in množica vsakovrstnega gnusnega mrčesa. Vsak kraj, vsaka dežela ima kaj posebnega.

III. Človek.

Po svojem truplu je človek podoben živalim; v kakej posebnosti pa prekosé človeka celó nekatere živali. Tako na primer so mnoge živali večje in močnejše od človeka, nekatere bistrejše vidijo, nekatere tanje slišijo, a nekatere zopet bolje vohajo. Tudi učakajo neke živali večjo starost nego človek.

Ali vendar ima človek nekaj, kar ga visoko povzdiguje nad vse živali ter ga posaja na prvo mesto med vsemi stvarmi, kar koli jih je stvarila vsemogoča roka božja. To nekaj je njegova neumrljiva duša in njene prečudne zmožnosti. Jediní človek more misliti, on jedini si more zidati zlate gradove v oblake in v mislih snovati si nov svet okoli sebe. Le jedini človek se zavéda samega sebe in more premišljevati o sebi in o svetu. Človek samo more biti pobožen, ker jedini on pozna svojega stvarnika.

In če tudi ne gledamo na človekovo dušo, že unanja podoba ga loči od živalij. Človekovo telo že samo oznanja, da stanuje v njem duh božji. Dasi tudi je človekovo telo iz prstí, vendar ga zemlja ne vleče toliko k sebi, kolikor druge živali, ki hodijo po vseh štirih s pripogneno glavo in srpo gledajo v zemljo. Človek hodi samo po dveh nogah, in vendar je njegov hod lehek in varen. Na njem je vse v

pravi meri, nič ni preveliko, nič premajhno, ali krona vsemu telesu je glava. Človek jedini nosi glavo po konci in gleda proti nebu z lepim jasnim obrazom.

Izpod las se sveti široko čisto čelo, kakeršnega ne nahajamo pri nobenej živali. Lepo rezan nos stoji sam za se, ker se ni zrastel z gornjo ustnico, kakor pri živalskem gobci. Usta zapirate rudeči mehki ustnici, ki se odpirate na prijazen posmeh ali na razumno govorico. V ustih stoji zob pri zobu, nobeden krajši, nobeden daljši. Lice pa pokriva mehka čutljiva koža, ki pri nas ni niti rudeča niti bela, ali vender časih zarudí kakor kri, časih pobledí kakor zid. Nobeni živali se ne more na lici tako dobro videti žalost in veselje, up in strah, blagost in osornost, zdravje in bolezen; z jedno besedo: vsaka čut, vsaka strast, ki nam polje v srci, duši, vsaka se nam razodeva tudi v lici.

Pa kaj bi bilo lice brez očesa! Iz očij govori duša. Ta govorica se ne dá pripovedati s pustimi besedami, tudi se ne da napisati s slabim peresom, človek jo mora videti. Kdo bi znal opisati milino materinega očesa, ko se ozira na svoje ljubljeno dete. Kak razloček med njenim pogledom in med pogledom pogumnega možaka, kateremu se je v jezi oko napelo in uprlo v sovražnika! In če zamigljá solza v očesu, kako razumljivo nam govori solzno oko! Drugače se sveti solza britke žalosti, drugače solza srčne radosti. To so skrivnosti človečje duše. Tega nema nobena žival.

Ali kakor je oko lep in neprecenljiv dar božji, vender še ni največji. Še je nekaj, ki človeka še bolj povzdiguje. To je jezik, to je govor. Brez govora bi bil človek le na pol človek in v nekaterem oziru na slabšem od živali. V tem je naša največja prednost, da si moremo drug drugemu razodevati svoje misli, svoje skušnje, da moremo to vse obdržati v spominu ter da se o priložnosti po tem ravnamo. Drug se uči od drugega. Kar se je jeden naučil ali kar je skusil, to pové drugim, in ti to vedó in znajo, kakor da bi bili to vse sami skusili. In zato je človek bolj premeten od lisice, hitrejši od konja in močnejši od slona.

Res je, da imajo tudi živali med seboj neke glasove, s katerimi se vabijo in kličejo ali pa svaré pred nevarnostjo; toda ti glasovi se ne morejo primerjati človeškej govorici. Sam človek zna govoriti, ker samo on more misliti. In kako moč ima ta govorica ne samo nad živalmi, temveč tudi nad nami! Kake čute budi v nas blebetanje nedolžnega deteta,

kako nas pretresa gromovita beseda navdušenega govornika, in kako nam sega v dušo ono tiho šepetanje, ko se duša z dušo razgovarja. Pod dihom rahle besede se taja led okoli srca, zapah odletí za zapahom in v blaženem pogovoru se odpró srcu tajna vrata, da mu vidiš do dna. O beseda je neznana moč, katere človek nikedar ne bode izmodroval.

Človek je slika in prilika božja.

IV. Človek je gospodar na zemlji.

Bog sam je izročil gospostvo na zemlji človeku, ko ga je stvaril. In človek tudi uživa to gospostvo, kar se jasno vidi iz njegovih del. Človek jedini more premeniti zemlji obraz, on jedini zapoveduje drugim živalim in rastlinam, rabi je v svojo korist, sili je, da so mu podložne in je tako spreminja, kakor misli, da bode imel več dobička od njih.

Dokler je bil človek samo lovec in ribič, kazalo se njegovo gospostvo ní tako očitno. To je bilo s početka pri vseh narodih in je pri divjakih še sedaj. Lovec ni nikjer stalen. Potika se po gozdih, kjer je kaj vode in zverí. Za streho mu ni, najde si jo kjer koli: danes pod pečino, jutri pod vejami starega drevesa. Potreb nema mnogo. Živí se z mesom, oblači se s kožami, pa vode najde povsod.

Tudi pastir nema stalnega stanovanja, ker s svojo čredo gre za pašo. Ali vender je skušal nekatere živali udomačiti in privaditi k sebi. Za te živali je moral skrbeti ter je varovati krvoločnih zveríj. Toda pravo človekovo gospostvo se začne s poljedelstvom. Poljedelec mora ostati na zemlji, katero si je izbral, katero je v potu svojega obraza obdelal in posejal. Kamor koli bi šel dalje, povsod ga čaka z nova težko delo. Torej se naseli na izbrani zemlji in si postavi stalno stanovanje. On obdeluje zemljo; prisili divjo lesniko, da rodí sočno sadje; v njegovem vrtu se pod njegovo roko divja roža in drugo cvetje mnogo lepše razvija. Z lepa ali z grda je privadil k sebi goved, ovco, kozo, svinjo, osla, konja, kamelo, psa, mačko in druge živali. Iznašel je ogenj, ki mu iz mesa divjih in domačih živalij in iz raznih vrtnih in poljskih pridelkov pripravlja vkusne in zdrave jedí. V ognji topí tudi razne koví in rude, iz njih izdeluje orodja za hišo in polje, kuje orožje, novce in druge umetnije in lepotije.

Iz lanú, konoplje, volne, svile in bombaža prede in tké sto in sto različnih tkanín. Iz lesa si izdeluje pohištvo in

drugo potrebno orodje. Iz nekaterih kamenov in prstij topí steklo in žge vsakovrstne posode. Iz kamenja in lesa si stavi stanovanja, iz kamenja izteše umetnik lep kip, iz raznih barv napravi lepo podobo.

Človek zida velika mesta, cerkve, trdnjave, vasi in trge. Seka in krči gozde, nezdrava močvirja izsuša in spreminja v zdrava polja. Velikim rekam stavlja jezove, da se ne razlijó po njegovih poljih. Čez visoke gore dela ceste, rekam spreminja struge; dve reki, dve daljni morji veže s kanali. Po širocem morji, po jezerih in rekah plavajo ladije vsake vrste in vežejo zemlje in narode, ki so stoletja bili razdruženi. Večerne dežele menjajo z jutrovimi, stari svet menjava z novim svetom svoje pridelke in izdelke.

Poljedelstvo je začetek človeške omike.

V. Ne muči živalij!

Človek je gospodar na zemlji. Bog sam mu je dal v last vse živali, da gospoduje nad njimi. Toda on jim mora biti milostljiv in pravičen gospodar, ako hoče, da bode všeč Bogu, ki je sam največja ljubezen in dobrota. Človek sme žival priganjati k delu, za katero ima dosti močí, ali ne sme je preoblagati s pretežkim delom, ne sme je neusmiljeno nabijati in pretepati. Bog dopušča človeku ubiti ali zaklati živino, ki mu je potrebna za živež, za obleko in druge stvari. Dopuščeno mu je tudi ubijati in preganjati živali, ki so ali nevarne njemu in njegovim domačim živalim, ali mu sicer škodo delajo. Vse take sme ubijati — toda mučiti ne sme nobene.

Ljudjé se radi izgovarjajo: „Kaj za to? Saj je le neumna žival.“ No mnogokrat je žival bolj pametna od takega surovca. In če bi tudi bila neumna, kdo ti je dal pravico, da jo smeš zató mučiti? Ali ni tudi nje vstvaril Bog, ali ni tudi njej dal celih in zdravih udov, dal jej dosti živeža, da se veseli življenja? Tudi žival čuti bolečine, katere jej zadaja tak človek brez srca in brez usmiljenja.

Drugi se izgovarja, da muči le škodljive živali. Tudi tak greši proti božjej volji. Kar se pa škodljivosti tiče, moram naravnost povedati, da taki ljudje večjidel še ne poznajo svojih dobrotnikov, ker ne vedó ločiti koristne živali od škodljive. In tako iz nevednosti preganjajo živali, katerim bi morali še hvaležni biti. Kolikokrat sem že videl pastirje ali

otroke, ki so trpinčili in kamenali ubozega ježa ali pa krta, ki sta kmetu najboljša prijatelja.

Pa tudi stari večjidel niso mnogo boljši od otrók. Vselej me zgrabi nevolja, ko vidim na kacih vratih pribito sovo, postolko ali kako drugo kanjo. In kaj takega se ne vidi samo pri kmetu, mnogokrat tudi gospod ní boljši od kmeta. Nevednež ne vé, da so te ptice njegove največje prijateljice, katerim bi moral ustrezati, kjer koli bi mogel. Sove požró največ mišij na polji in okoli skednjev. Kanje ravno tako in zraven pokončajo mnogo kač in družega mrčesa.

Kdor tedaj strelja in pribija te ptice, češ, v strah drugim, sam sebi največjo škodo, mišim pa veselje dela. Kadar koli pribija ptico na svoja vrata, pribija tudi sam sebi žalostno spričalo. Pameten človek, ki gre mimo, bode bral iz tega spričala to - le: Tukaj notri stanuje neveden in nehvaležen gospodar.

Zdaj pa še nekaj! Gotova je resnica: kdor ima živali rad, komur se smili uboga živina, temu se bode smilil tudi človek, ta ne bode zaničeval in preganjal svojega bližnjega. Kdor pa z živino grdo ravná, temu otrpne srce tudi proti ljudém. Da je to res tako, tudi nam potrjuje povestnica. Rimski cesar, grozoviti Domicijan, ki je preganjal kristjane, je pokazal svoje hudobno srce že v mladosti s tem, da je mučil živali. Španjolskemu kraljiču Karlosu, ki je svojemu očetu stregel po življenji, bilo je v mladosti najljubše veselje, na dvoje trgati žive mlade zajčke in gledati, kako se zvijajo in trepečejo nedolžne živalce.

Prav so imeli sodniki v starih Atenah, ko so obsodili dečka, ki je iz objestnosti izbil oko nekej živali. Sodniki so se bali, da ne bi iz tega dečka zrastel hudoben in ljudém nevaren človek. Žalostna je resnica, da so morilci in tolovaji, ki počenjajo grozovitnosti na ljudéh, navadno svoj nesrečni posel začeli že v mladosti pri živalih.

VI. Ljubi bralec!

Te bukve, ki si je vzel v roke, so namenjene seznaniti te z živalimi, z njihovimi lastnostmi, dobrimi in slabimi, z njihovimi šegami in navadami. Poiskali jih bodemo v njihovih skrivališčih, pohajali bodemo za njimi po gorah in planinah, po dobravah in poljanah. Obiskali bodemo severne kraje, kjer zima in mraz kraljuje; čez goré, čez vodé pojdemo v

južne zemlje, kjer je večna pomlad. Pogreznili se bomo v globočine morja, kjer gospodujejo vodni velikani; lahke peruti nas ponesó v zračne višave, kjer se orli sučejo. Ne bode nas uzdržal niti razbeljeni pesek afriških puščav, niti globoka močvirja ameriških gozdov.

Tukaj bomo poslušali veselo pesem drobne ptice; tamkaj bomo čuli rjuti mogočnega leva, krvoločnega tigra. Obstali bomo sedaj pred lepo izdelanim ptičjim gnezdrom, sedaj pred umetno spleteno pajkovo mrežo. Seznanili se bomo z našimi prijatelji, učili se bomo pa tudi poznavati naše sovražnice, naj že bodo očitne ali skrite, velike ali majhne. Videli bomo njihove vesele in žalostne dni, njihove težave in stiske, strasti in slasti, prepire in poboje.

To se vé, da nam zaradi neštevilne množice živalij ne bode mogoče opisati vsake in slednje vrste, temveč le tiste, ki nam po tej ali onej lastnosti posebno padajo v oči, ki so nam koristne ali škodljive, in naposled one, ki so sploh vredne, da se ž njimi seznanimo.

Začeli bomo z našimi domačimi, ki so zmirom okoli nas, ki nam dajó živež in obleko, opravljajo za nas težka dela, ki čuvajo in branijo nas in naše premoženje. Potem še le se bomo ozrli po drugih.

Začnimo tedaj!

Živalske podobe.

I. Pes.

Med vsemi živalimi je pes človekov najzvestejši prijatelj, svojemu gospodarju popolnoma udan do smrti. Pes je jedina žival, ki je šla za človekom v najmrzlejše in v najgorkejše kraje, z jedno besedo po vsej zemlji. Psi se povsod držé človeka, torej tudi nikjer ni divjih psov; le sem ter tje se najdejo podivjani psi, ki nimajo gospodarjev. Posebno v jutrovih deželah, n. pr. na Turškem, v Mali Aziji, v Egiptu itd. so vsi psi brez gospodarja, ker jih Turki ne trpé po hišah. To jim brani njihova vera, po kateri je pes nečista žival. Popotnik, ki je delj časa živel v Carigradu, piše o teh psih tako-le: Človek si ne more misliti carigrajskih ulic brez psov, ki se v nešteti množicah klatijo od hiše do hiše. Ti psi so posebnega plemena. Najbolj so še podobni našemu ovčarskemu psu, samo da so kratke, rumenkaste dlake in da jim rep zmirom visi. Tiho se plazijo ti lenuhi okoli ali pa ležé na solnci. Vse ulice, vsi trgi so jih polni. Navadno sedé v vrstah pred hišami in čakajo, kedaj jim bode kdo kaj vrgel, ali pa ležé sredi ceste. Turek se ogne vsacemu psu in sploh nobenemu nič žalega ne stori. Nikoli nisem videl, da bi Turek psu stópil na nóge, še manj pa, da bi ga udaril.

Kakor imajo po večjih mestih berači svoje sedeže in svoje hiše, kjer beračijo, tako imajo tudi psi tu svoje ulice in gorjé onemu, ki bi se izgubil v drugo. Vsi padejo na-nj in, če se nesnaga hitro ne odnese, kar na kosce ga raztrgajo. Tujega človeka, ki ni Turek, dobro ločijo od Turka. Če tujec kaj za jesti kupi, prežé vsi va-nj in ga spremljajo do ogle, dalje pa ne, ker onde že čakajo drugi iz bližnje ulice. Po noči so pa ti psi tujcu tudi nevarni, posebno če gre sam in če nema svetilnice v jednej, dolge palice pa v drugej roki. Večkrat se primeri, da napadajo psi kacega tujca in, ako ne bi prišli Turki na pomoč, celó raztrgali bi ga.

Sultan Mahmud je pred več leti dal poloviti nekoliko tisoč teh psov in prepeljali so jih na neko pusto skalo v

morji, kjer so se med seboj poklali in požrli. Ali Carigradu s tem ni bilo prav nič pomagano, kmalu so se zaplodili drugi. V Carigradu skoraj na vsako stopinjo vidiš v blatu jamo z mladimi psi, ki komaj čakajo, da bi se s starimi potepali po ulicah.

Bolj divji, nego carigrajski, so egiptovski psi. Okoli vsacega egiptovskega mesta, sem ter tje tudi po mestu, je polno razvalín in podrtín nekedanjega mesta. V teh grobljah, večkrat daleč zunaj mesta, stanujejo psi. Vsak ima svojo luknjo, kjer prespí celi dan in še le o mraku se oživé groblje. Vso noč tulijo in lajajo, iskaje mrhe okoli mesta in vsakovrstne nesnage po mestu. Velika sreča je, da se med temi psi ne pokaže steklina; le redko kedaj se onde čuje o steklem psu.

Psa sploh je težko opisati po njegovej postavi, ker se zelo spreminja v velikosti, v barvi, v dlaki, v ušesih in v glavi. Najmanjši psiček še ni tolik, kolika je glava največjega psa, in tako je tudi pri drugih telesnih lastnostih velik razloček. To se pa more vendar reči, da imajo vsi psi ostre zobé, na vsaki strani zgoraj 6, zdolaj 7 rogljatih kočnikov, potem dolg in gladek jezik, v očesu okroglo punčico in na prednjih nogah pet, na zadnjih pa samo štiri prste s topimi kremplji. Od volka, s katerim sta si v rodu, loči se po repu, ki je pri psu zmirom na levo zasukan.

V jedi pes ní izbirčen. Kar jé človek, to jé tudi pes; najrajše pa vender meso, posebno če malo smrdí. Tudi na sadje, posebno na sladko, privadi se lahko. Na južnem Francoskem ne sme pes brez torbe na gobci v vinograd, kadar je grozdje zrelo, in čuvaj ima pravico ga ustreliti. Naši psi ne jedó ribe (vsaj navadno ne); v Kamčatki in sploh na severu pa leto in dan ne dobé druge jedí, nego suhe ribe. Jéd se mora psu dajati iz čiste posode, ne sme pa biti vroča niti preslana. Če je sit, rad zakoplje, kar mu je ostalo, in pride pozneje jest, časih pa tudi pozabi. Da si izčisti želodec, poišče trave, najrajše píriko. Pije mnogo, loptaje z jezikom. Kadar hodi ali teče, zanaša zadnji del malo v stran. Na suhem je jako hiter in tudi dobro plava. Kadar miruje, sedi na zadnjih nogah ali pa se vleže in sicer ali na stran ali pa na trebuh tako, da obrne zadnji nogi ven, na prednji dve pa položi glavo. Če mu je mraz, zvije se in stisne gobec k zadnjima nogama. Mesto, kamor se misli vleči, nekolikokrat obide, tudi z nogo rad pogrebe, kakor bi si hotel postlati. Sploh rad grebe in brska po zemlji, sedaj s prednjima, sedaj z zadnjima nogama.

Pes je bolj podnevna, nego ponočna žival, da si tudi je po noči živ in buden, ako je treba. Spí po noči in po dnevi, toda nikedar dolgo. Spanje je lahko, pri najmanjšem šumu se prebudi, tudi sanjá se mu rado. Čist je, blato odloži rad na kamen in pogosto moči; posebno če je v društvu drugih psov, bo šel težko mimo kacega ogla, kupa, grma ali kola, da ne bi vzdignil noge. Potí se malo; če mu je vroče, pomolí jezik iz gobca in hrope. Med pasjimi čuti je voh najbolj, da se moramo časih prav čuditi, n. pr. pri lovskih psih. Vender ga razdražijo jako dišeče stvari, če mu jih damo pod nos. Tudi ima tanek sluh (muzike in zvonika pa ne sliši rad), dober vid in tudi okus mu se ne more odreči.

Še bolj nego v telesnih, razločujejo se psi v umnih lastnostih. Nekateri se lahko uči, nekateri težko; ta je vsacemu človeku prijatelj, oni se ne zmeni za nobenega razven gospodarja. Kar je temu prijetno, je onemu zoperno. Ni skoro mogoče dobiti dva psa, ki bi si bila v vsem podobna, vsak ima svoje navade in razvade, poleg hvale vrednih lastnostij tudi grde napake.

Jedna je pa vender glavna lastnost vsacega psa, to je: zvestoba. On je gospodarjev skoz in skozi, in to ne samo od strahú ali od potrebe, ampak iz zgolj privrženosti in hvaležnosti. Zató je pa tudi človeku med vsemi živalimi najljubši tovariš. Pes le gleda, da bi se prikupil gospodarju, da bi pri njem prišel v milost. Čuva mu hišo in čredo, premoženje in življenje, pomaga mu loviti divjačino, kaže pot, nosi pisma, vozi kolca in vrtí raženj v kuhinji. V nevarnosti brani gospodarja, ne bojí se ran, za-nj se bori do zadnjega diha, za-nj tudi pogine. Po mrtvem gospodarju pa toži in žaluje.

Človeku za ljubav se naučí to in ono. Da bi gospodarju prav storil, naučí se plesati, bobnati, po vrvi hoditi, stražiti in iz samokresa streljati, naučí se poznavati kvarte, črke in številke; človeku za ljubav opravlja dela usmiljenega Samaritana na gori sv. Bernarda. Kaj čemo več!

Gospodarja pozná po glasu, po hodu, in razume njegovo besedo. Na njegovo zapoved gre vrata zapirat in odpirat, vzame mu klobuk z glave, poišče skrito ruto, gre po meso v mesnico, po kruh k peku. Prijetno je gledati pametnega psa, kako nastavlja ušesa, kako obrača oči, kako miga z repom, ako pričakuje kako zapoved. Kako je vesel, ako sme iti z gospodarjem, in kako klavern, ako mora doma ostati! Ako je na potu pritekkel do kacega razpotja, kako se ozira in ugiblje, kam bode zavil gospodar. Kako je srečen, ako pravo zadene, in kako ga je sram, ako je kako neumno naredil!

Pes zna tudi biti hinavec. Če je kaj pregrešil, vede se, kakor ne bi bilo nič; vleže se, zeva in se dela, kakor da bi spal; ali časih pa vender skrivaj pogleda gospodarja po strani, ali že vé za hudodelstvo ali ne. Z domačimi otroki ima veliko potrpljenja, posebno dobrovoljen se kaže dečkom, znabiti zató, ker se več ž njim pečajo. Človeka, ki je hiši prijatelj, hitro spozna ter ga pozdravlja, kakor domačega. Na prvi pogled tudi razloči dobro oblečenega tujca od raztrganega berača.

Pes se v vsem ravná po svojem gospodarji. Dober človek ima tudi dobrega psa, ker iz njega naredi, kar hoče. Ženske psa ne znajo odgajati, ker ga ne vedó o pravem času v strah prijeti; zató so pa ženski naročni psički radi izbirčni, mehkužni, trmasti in dostikrat tudi potuhneni. Razumnega gospodarja pes je tudi razumen, pastirjev pes je dober pastir, lovčev pes je dober lovec, mesarski pes je neusmiljen; prav nič se mu ne smilijo krvaveča teleta, ki v velikem strahu pred njim trapajo. Kmetov pes je časih malo neotesan, sicer pa pošten; pes bogatega postopača je pa rad len, samopašen in ošaben, kakor njegov gospodar. Pri prijaznih in priljudnih hišah imajo tudi prijaznega psa; pri čmerikavem in odljudnem samci je pa pes navadno tudi pust in čmeren godrnjač.

Omeniti moramo še neke pesje lastnosti. Na mesec lajajo in tulijo, ne ve se zakaj. Za vsako stvarjó, ki teče hitro mimo njih, bodi si človek, voz, kamen ali kar koli, radi tekó ter jo hočejo ustaviti. Nekaterim živalim je pes posebno sovražen, zlasti mački in ježu. Pred dežjem psi smrdé in sploh čutijo premembe vremenske. V Ameriki so tudi opazili, da slutijo psi potres. Že večkrat se je dogodilo, da so pred potresom psi pobegnili iz mesta. Znano je tudi, da pes med drugimi ljudmi ovoha konjederca in laja na-nj, dasi tudi ga še ni nikoli videl.

Pesji glas je znan vsacemu; znano je pa tudi, kako ga zna spreminjati. Kako žalostno ječi in cvili, če smo ga zaprli, da ne more za nami, in kako veselo vriska, ko nas čez dalj časa zopet ugleda! Kako zamolklo renči nad beračem, ki se je prikazal na hišnem pragu in kako strašno tuli žalovaje za gospodarjem, da nam v srce sega!

Psi so med seboj radi v družbi, če si tudi niso posebno prijazni in se radi skoljejo. Ako se srečata dva psa, ki se še ne poznata, najpoprej se povohata po starej navadi, potem si začneta zobe kazati in hitro se zgrizeta, najrajše za ušesa

in za vrat. Z druge strani se mora pa zopet potrditi, da so psi med seboj večkrat veliki prijatelji. Taka dva prijatelja sta rada skup, drug išče družega ter mu pomaga v potrebi. Tudi s kako drugo domačo živaljo se sprijazni, celó z mačkom, s katerim sta si sicer v velikem sovraštvu.

Psica ima navadno dvakrat na leto mlade, po štiri, pet do šest, časih pa tudi do dvanajst, redko kedaj še več. Mladiči so prvih 10 do 12 dnij slepi. Lepo je videti psico, kako ljubeznivo ravna s svojimi mladimi. Kako je greje in liže, kako se za-nje boji in kako jih brani nevarnosti! Ako misli, da niso varni, prenese je drugega za drugim v varnejši kraj, primši ga z zobmi rahlo za ohlapno kožo na vratu. Neki ovčar na Nemškem je hodil s svojo psico vsako pomlad na ovčji sejmem 18 milj daleč. Dogodilo se je, da je na sejmu imela sedem mladih, in ovčar je moral iti sam s sejma. Za poldrugi dan pride domóv in kako se začudi, ko najde pred svojimi vrati psico z vsemi mladiči! Druzega za drugim je prenesla 18 milj daleč, in kakor je bila slaba in trudna, pretekla je štirinajstkrat dolgi pot.

Pravijo, da ima psica med mladimi zmirom jednega najrajše in da je ta pozneje najboljši pes. Ako hočeš zvedeti, kateri je ta ljubljenec, vzemi jej vse mlade in potem glej, katerega bo najprej pograbila in v gnezdo nazaj zanesla.

V tretjem ali četrtem meseci izpadejo mladičem mlečni zobjé, v petem ali šestem meseci se pa za starko nič več ne zmenijo. Pred letom mladičev ni učiti, ker jim ne gre v glavo. V 12. letu je pes že starec. Po gobci in po glavi mu dlaka osiví in tudi po životu ní več tako gladka in svetla. Zobjé so izgledani ali pa celó izpadejo. Len je in otožen, nič ga več ne veseli, izgubi glas in oslepí. Vender so znani psi, ki so čakali 20 in celó 30 let. Največ psov pogine v mnogih boleznih, katerim so podvrženi. Skoraj polovica naših psov pogine med 4. in 9. mesecem na „pesji bolezní“. Tudi garje se ga rade primejo, posebno če dobiva preslano jed, grdo vodo in če se ne čisti.

Najstrašnejša med vsemi pesjimi boleznimi je pa steklina, ker stekel pes ne okuži samo drugih psov in drugih živalij, ampak je nevaren tudi človeku. Od steklega psa oklan človek prej ali pozneje tudi steče.

Steklina se prikaže navadno pri starih psih, najrajše v velikej vročini ali pa v velikem mrazu. Kako se izcimi ta strašna bolezen, to se še sedaj prav ne vé. Bržkone je kriv slab živež in pomanjkanje čiste pitne vode. Največ steče pri-

vezanih psov, ki ne dobé čiste vode, zdrave jedi in ki ne morejo iti po plemenu.

Bolezen se začne s tem, da se pes potuhne in da celó na gospodarja reži; zaspan je in žalosten, rad je na gorkem, pogosto lazi okoli jedi ali ne jé, pije pa večkrat po malo. Hripavo laja, težko požira, cedí mu se iz gobca, oči so kalne, mrzle stvari rad liže in hlasta okoli sebe. Pozneje pobesi rep in oči mu zarudé. Gospodarja več ne uboga, bolj in bolj je plašen, pobesi tudi glavo in jezik mu visi iz gobca. Sedaj več ne laja, le renčí; gospodarja več ne pozná. Močno ga žeja, ali piti ne more, ko bi mu tudi s silo vlivali, ker ga dávi v vratu, zató se tudi bojí vode. Ne polega več, žalostno lazi okoli.

Sedaj se še le razvije prava steklina. Oko mu obsteklí, jezik je višnjev, visi iz gobca, na katerem se prikaže bela pena. S pobešenim repom in pobešeno glavo teče v jedno mér optekaje se in grize vse, kar mu pride pod gobec, posebno pse. Če ga v teku kaj zavira, opoteka se, pada in hlastá po zraku, dokler nepogine. To imenujemo tih o steklino.

Časih se pa izcimi tudi besna steklina. Takemu psu se svetijo oči, višnjev jezik mu visi iz gobca, ali pene skoro ni videti. Okoli sebe loví muhe, perutnino in jo raztrga, napada druge pse in škriplje z zobmi. Naposled tudi steče, toda z zavihanim repom. Grize vse, na kar naletí, tudi mrtve stvari. Strahovito se zvijaje pogine šesti ali osmi dan.

V mrzlih krajih na severu in tudi v vročih na jugu te bolezní skore ne poznajo, morebiti zató, ker so psi onde bolj svobodni in sami sebi prepuščeni. Najžalostnejše je pa to, da še sedaj ne vemo zdravila tej strašnej bolezni in da še zmirom mnogo ljudij umrje za steklino. Če je steklina prišla v kri, ni več pomagati. Najbolje je še rano precej po ugrizu žgati z razbeljenim železom in puščati kri iz ogrizenega uda. Pri tej bolezni je treba hitre hitre pomoči in to ne od katerega si bodi mazača, ampak od veččega zdravnika.

Najbolje znamenje, da je pes zdrav, je mrzel in moker nos. Pes s suhim in vročim nosom, ki noče jesti, je gotovo bolán in, če je le kako mogoče, pelji ga k živinskemu zdravniku. Če ti pa to nikakor ní mogoče, zapri psa in ne daj mu jesti. Drugi ali tretji dan mu med jed vlij in zmešaj žlico (malemu psu bo dosti pol žlice) lanenega olja in to ponavljaj nekoliko kratov. Pozneje mu moreš tudi dati stolčenega žvepla na kruhu.

Psa izdelavajo bolhe, uši, klopi in gliste. Da se odpodé bolhe, je dobro pod pesjo postelj nasuti pepela. Klopa boš

najlaglje umoril, če kaneš na-nj kapljico tobakovega soka iz pipe. Gliste se odpravijo, ako se psu med jed pomeša zdrobljeni šípek (to je lepo rudeč plod divje ali pesje rože) s kosmatim semenom vred.

Pes je za človeka neizrečeno imenitna in koristna žival. Kaj je vreden pes pri nas, to vé vsak. Še mnogo večjo ceno ima pes pri divjih narodih in nekateri ne bi mogli živeti brez psa. Avstralci, Kitajci, Eskimojci in Indijanci v severnej Ameriki ga jedó. V Afriki ga pitajo, kakor pri nas svinje in rajše ga jedó, nego vsako drugo meso. V Angoli (v Afriki) so za dobrega psa davali po več sužnjih. Pesja koža se stroji in je ni stvarce na psu, katere ne bi bili priporočali za zdravilo v raznih boleznih.

Od nobene domače živali ne poznamo toliko različnih plemen, kakor od psa. Ob kratkem bodemo popisali nekatera plemena, ki so pri nas bolj navadna ali pa sploh znamenita.

H r t.

Hrt je dolgega in tenkega trupla na suhah visokih nogah. Glavo ima dolgo in špičasto s špičastimi na konci privíhanimi ušesi, široke prsi in dolg, tenek rep. Dlake je kratke, navadno le jedne barve, malo kedaj pisan. Ves je suh in mršav, kakor trta, in vidi mu se, da je vstvarjen za tek in za skok. Hrt jako dobro vidi in sliši, voha pa slabeje, znabiti ker je tenkega gobca.

Hrt je med vsemi psi najbolj samogolten in sebičen, zato pa tudi ni posebno zvest. Kdor mu se bolje prikupi, to je, kdor zna bolje ugajati njegovej sebičnosti, tega se drži. Angleški kralj Eduard III. je imel posebno lepega hrta. Ko je kralj umiral, ležal je pes pri njegovej postelji. Ko je pa videl, da je gospodar mrtev, pridružil se je precej sovražnikom svojega poprejšnjega gospodarja. Tega drugi pes ne bi storil!

Hrt je tudi prevzetan, posebno pa nagle jeze. Najmanja stvar ga razkači, da kaže zobe; v njem vse kipí, od jeze se trese po vsem životu. Za druge pse se ne zmeni, gleda jih, kakor bi mu bili prenizkega stanú. Če se pa vender kje stepó, začne prvi grizti. Ker je večji od drugih psov, zmirom gleda, da ima gobec na vratu svojega sovražnika in kakor se ta le gane, zgrabi ga za vrat in strese, majhnega tudi umorí.

Pri nas hrt ni od velike koristi, dasi tudi je dober lovec, še predober. Da bi mu pustili delati po volji, hitro bi zatrl vso divjačino. Le na velikih posestvih ž njim zajce lové.

Ko ugleda zajca, zakadi se za njim in hitro bi bila skup, ako bi zajec v onem trenutku, ko ga hoče pes zagrabit, ne skočil na stran. Pes ga tedaj preskoči in predno se zavé, odmeknil

Bernardinski pes.	Nemška doga.	Pes novofundlandec.
Kamčški pes.	Angleški lovski pes.	Ptičar.
Koder.		Buldog.
Jazbečar.		Hrt.
		Ovčarski pes
		Spie.

1. Pesja plemena.

je zajec že pete. Zato gresta navadno dva hrta na lov, dvema nobeden zajec ne uteče.

V mnogo večjem číslu so hrti pri južnih narodih, ki stanujejo na velikih ravninah, na pr. pri Arabih, Perzijanih in pri Beduinih v Afriki. Arabski pregovor pravi: Dober sokol,

hiter pes, plemenit konj so več vredni, nego dvajset žén. Kdor v Arabiji ubije hrta, mora gospodarju dati toliko pšenice, da se ž njo pokrije mrtvi pes, katerega so obesili za rep tako, da se tal dotikuje z gobcem. Za to je pa treba mnogo vaganov pšenice, ki je v Arabiji dosti draga. Ti arabski hrti so pa tudi zares plemenite živali, navadno rumenkaste ali belkaste, kakor svila mehke dlake. Vsaka arabska hiša ima po tri ali štiri take pse. Po dnevi so mirni, po noči pa čujejo. Da bolje vidijo okoli sebe, splazijo se na streho in če le jeden vidi ali čuti kaj sumljivega, dá znamenje drugim in psi iz vse vasí se vržejo na leoparda, na hijeno ali na kako drugo zver, ki se je pritepla v vas. Le na leva se ne upajo. Kadar slišijo njegov glas, poskrijejo se vsi po kotih.

Brehm, ki je živel dalj časa v Afriki med Arabi, piše o teh psih tako: Neko jutro slišim sredi vasí trobiti na rog, in nisem vedel, kaj to pomenja, psi so pa dobro vedeli. Iz vseh hiš so leteli skup in kakor bi trenil bilo je 50—60 psov okoli trobca. Psi so se gnetli okoli moža, drug je odriival drugega, vsak bi bil rad najbližji. Skakali so okoli njega, dobrikali se mu, vmes so lajali in tulili. Videlo se jim je, da komaj nekaj pričakujejo; kmalu za njimi prihajajo iz hiš mladi možjé s sulicami, z motozi in z vrví. Zdaj sem vedel, kaj to pomenja. Zbirali so se na lov. Vsak mož je iz gneče odbral svoje pse, otvezel jih in peljal pred seboj, ali bolje rekoč, psi so vlekli moža za seboj, tako neučakalni so bili. Ni jim bilo treba daleč hoditi, ker divjačine je povsod dosti. Obstopili so gozd ali kako grmovje ter so spustili pse. Ni trajalo dolgo, že so imeli več antilop, zajcev, dropelj, vsakovrstnih divjih kokošij, vmes pa tudi kako lisico, leoparda in hijeno. Nič ne uide tem urnim lovcem.

Arabi zaničujejo vse druge pse, dasi tudi so jim ovčarski prav potrebni in koristni. Podé je iz hiše in ne dadó jim jesti; živiti se morajo le od nesnage in od mrhovin. Jedinega hrta spoštuje in ljubi Beduin; na-nj pazi, kakor na svoje oko. Hrt je iz iste sklede s svojim gospodarjem, ž njim spí na istej postelji.

Kadar ima hrtica mlade, je to za hišo imeniten dogodek. Vse se dobrika pesjej materi, vse občuduje in hvali mlade. Vsak jej prinese ali mleka ali druge jedi, katero rada je. Možjé iz vasí se shajajo in če je hrtica dobrega plemena, priporoča se vsak za mladiča in obeta gospodarju hvaležnost in prijaznost. „Ljubi brat! tvoj prijatelj sem,“ mu govori, „stori mi to prijaznost in daj mi, za kar te prosim. Rad bom šel s teboj na

lov, služil ti bom in skazoval druge prijaznosti.“ Tako prosi sosed, gospodar se pa le izgovarja, da še ne more ničesar obetati, ker še sam ne vé, katerega si bo pridržal. Pred sedmim dnevom ne more nikomur obljubiti. To pa pravi zato, da bi izvedel, kateri bo najboljši; Arabi namreč mislijo, da je tisti najboljši, ki prvih sedem dnij vrh drugih leží. Zató ga večkrat proč vzame in potem gleda, bode si li zopet pridobil staro mesto.

V tretjem ali četrtem meseci jih začnó dečki vaditi na lov z igračami, v šestem meseci je učé na zajce in pozneje na gazele, toda pred petnajstim mesecem ga ne pusté samega na lov. Kadar koli ulovi gazelo, dobi svoj delež, namreč meso na rebrih. Drobú še ne pogleda ne. Ker ga Arabi tako razvadijo, zató je tudi neznanó izbirčen; iz umazane posode ne jé in mleka ne pije, ako je kdo roko va-nje pomočil. Ako ga zebe, pokrivajo ga z lepo odejo, tudi obešajo na-nj radi vsakeršne lepotije, ovratnike, školjke in druge stvari. Ako pride z gospodarjem v tujo hišo, tudi njemu postrežejo, od vsake jedí mora nekoliko dobiti.

Arabski hrt ne gre z drugim nego z gospodarjem na lov. Ako se gospodar vrne z daljšega pota, pes ga vriskaje pozdravlja, skoči k njemu na konja, liže ga in veselja ne vé, kaj bi začel. Arabec ga nagovarja: „Ljubi prijatelj! ne zameri, moral sem te zapustiti, ali sedaj grem s teboj. Željen sem mesa, naveličal sem se dateljev. Vém, da bodeš tako dober in prijazen ter mi bodeš preskrbel mesa.“ Pes ga zvesto posluša in se dela, kakor bi razumel vsako besedo.

Ako Arabu pogine hrt, tedaj je velika žalost v šatoru. Ženske in otroci jočejo in obžalujejo psa, ki jih je oskrboval z mesom. Beduin nikedar ne proda psa, za dobrega hrta dá pa rad lepega konja. Pri Arabih je znamenje največjega prijateljstva ali spoštovanja, ako podarí komu hrta.

Mesarski pes ali samsov.

Samsov ali mesarski pes je trščate postave, širokih prsij, kratkega debelega vrata, okroglaste glave in kratkega gobca z debelimi visečimi ustnicami. Dolga ušesa mu visé, noge so srednje visokosti, debele in močne; rep je precej dolg, v korenu debel, proti konci tanji in navadno naprej zavihan. Dlake je kratke, navadno prstene ali začrnele, pa tudi rujavkaste barve; gobec in ušesa so največ črna.

Ker je samsov težek, ní posebno uren, ali zató je neizmerno močen in srčen. On ne vé, kaj je strah. Sicer ní tako bistroumen in učen, kakor so mnogi drugi psi, ali neumen pa zopet ní. Ní ga pri hiši boljšega čuvaja od njega. Kar mu je človek izročil v varstvo, to čuva in brani z vso močjó in hrabrostjo. Po samotnih krajih si človek ne more želeti boljšega spremljevalca. Mnogokrat se je dogodilo, da je ta pes gospodarju otel življenje, neustrašen ga je branil proti trem, celo proti štirim razbojnikom, dasi tudi je krvavel iz več ran. Tudi pri živini je dober čuvaj, celó vola zna v strah prijeti, zdivjano svinjo ulóví ter jo pritira gospodarju pod nož. Lehko ga je priučiti, da lovi medvede, volke, divje svinje in celó leva.

Z drugimi psi živi samsov v miru, posebno z majhnimi se ne pečá rad in ne zmeni se, če ga tudi dražijo in ščipljejo. Toda, kadar mu preseda, ne laja mnogo, temveč zgrabi. Tudi v boji je pošten, níkedar ne popada po hinavski od zadaj, vedno le od spredaj, in večjidel sovražnika le na tla podere, če se dalje ne brani, ne grize ga. Tujcu se ne da podkupiti. Gospodarju se ne prilizuje in ne sili preveč, ali udan in zvest mu je do zadnjega diha — kratko reči: velik je poštenjak.

D o g a.

Doga je v truplu podobna mesarskemu psu, samo da ima prav kratek gobec, kakor bi bil odsekan, in dolnja čeljust je navadno malo daljša od gornje. Ustnice jej visé, ali spredaj so nekaj prekratke, zató doga vedno zobe kaže. Nos je stlačen ali pa razklan, oči so velike ali hudo gledajo. To vse dela dogo strašno in ostudno. Prave doge so na Angleškem domá, pri nas se vidi sem ter tje neko manjše pleme, b u l d o g imenovano, rumenkaste ali rujavkaste kratke dlake.

Doga rada grize še celo gospodarja, dokler jej ne pokaže, da jej je kos. Krvoločna je, največje veselje jej je, ako more kako žival umoriti, bodi si zajec, bodi si podgana. Doga pa ní samo močna in krvoločna, temveč je tudi srčna. Vrže se na razkačenega vola ter mu se zagriže v gobec, napade sestradanega volka in tudi leva se ne ustraši, dasi tudi ga zmagati ne more. Kar doga zgrabi, drží čvrsto in ne popustí z lepa. Če se ti zagriže v palico, vzdigneš jo lahko na palici. Te njene lastnosti so že stari Rimljani poznali, torej so jo v svojih gledališčih pri krvavih igrah ščuvali na zveri, pa tudi na ljudi.

Hudobna in trmasta doga ni posebno prijeten tovariš. Časih še svojemu gospodarju ne dá iti z mesta. Tako se je zgodilo nekemu gospodu, ki je od prijatelja kupil buldoga, katerega je bil zeló vesel. Prijatelj mu ga pripelje zvečer na dom in odide. Drugo jutro hoče vstati, kar skoči buldog pred postelj ter mu kaže grde zobé. Gospod videvši, da se pes ne norčuje, zleze zopet v postelj. Pozneje je še večkrat poskušal priti iz postelje, ali pes ga je zapodil nazaj. Gospod je bil samec, žive duše ní bilo pri njem in moral je ves dan svojemu psu za voljo ostati v postelji. Še le prišli prijatelj ga je rešil grdoglede živali.

V prejšnjih časih so imeli velike doge, da so lovile in morale ljudi. Ko so se v Ameriki bojevali Španjolci z Mehi-kanci, ščuvali so take pse na uboge Indijane. Posebno jeden, Bezerilo po imenu, dosegel je pri Španjolcih veliko slavo. Bil je neznano močen in bistroumen in zraven strašen sovražnik Indijanov. Zató je bil v velikih častéh in dobil je jesti še jedenkrat toliko, kolikor drugi njegovi pajdaši. V bitvi se je zagnal v najgostejšo trumo Indijanov, popadel je sovražnika za roko in ga je tiral pred svoje gospodarje. Če ni šel z lepa, podrl je ga na tla in zadavil. Kakor je bil grozovit Beze-rilo, bil je vendar bolj usmiljen nego njegovi gospodarji. Nekega dné namreč si je hotel stotnik Jago de Senaza napraviti posebno veselje. Rad bi bil gledal, kako bode Bezerilo raztrgal staro ujeto Indijanko. Dal jej je v roke kos papirja, rekoč, da naj ga nese poglavarju. Pes je bil že pripravljén in ko je starka odšla, naščuvali so ga in spustili za njo. Ko Indijanka zagleda za seboj strahovitega psa, zgrudi se strahú na zemljo ter psa s povzdignenima rokama prosi, da naj jo pusti živo. Tudi mu pokaže papir v roki in mu pripoveduje, da ga mora izročiti poglavarju. Pes obstóji pred starko, jo gleda, potem gre bliže ter se jej začne dobrikati. To se je Španjolcem zeló čudno zdelo in poglavar je pustil Indijanko domóv. Tega Bezerila je pozneje v boji zadela otrovana sovražna pušica.

V največjo sramoto vsemu človeštvu so še leta 1798. bahati in omikani Angleži take pse rabili za ostuden in grozoviten lov. Spuntali so se namreč sužnji zamorci na otoku Jamajka. Angleži jih z orožjem niso mogli ukrotiti, pa so se zmislili teh psov. Naročili so si ljudij, ki so prišli s temi psi. Zamorci, ki se niso bali angleških vojakov — zbali so se teh psov in podali so se. — Na otoku Kuba še sedaj pošiljajo psa za sužnjim zamorcem ali za hudodelcem, ako uteče.

Bernardinski pes.

Tudi bernardinski pes je nekoliko podoben mesarskemu, samo da je dolge dlake, lepe glave in sosebnó bistroumen in pameten. Švicar Tschudi piše o tem psu: Ti psi so domá na Švicarskem v kloštru sv. Bernarda, ki leží na visokih gorah blizu 8000 črevljev nad morjem. Zima traja tu gori devet mesecev in vse poletje je komaj deset čistih in mirnih dníj brez viharja, brez snega in brez megle. Tukaj sneží samo po letu, po zimi pa padajo neizrečeno drobne ledene drobtine, katere veter nakupiči na nekih krajih 30 do 40 črevljev visoko; z njimi zamete vse pote in steze, vse prepade in brezna.

Čez to goro gre pot iz Švicarske na Laško. Samo po letu, kadar je popolnoma mirno vreme, je ta pot brez nevarnosti. V vihnem vremenu in po zimi je pa zeló nevaren in vsako leto se godé tod nesreče. Ali pade popotnik v kako jamo, ali ga pokoplje snežni plaz, ali zgreší pot v gostej megli in tava po samoti, dokler ga lakota in trudnost ne prevladate, ali naposled omamljen od mraza zaspí in se nikedar več ne prebudi. Ako ne bi bilo tukaj menihov, nikdo bi brez nevarnosti ne mogel čez to sedlo.

Že osem sto let stanujejo na sv. Bernardu menihi in strežejo popotnikom brez plačila. V njihovih trdno zidanih hišah je v sili prostora za 200 ljudíj in ogenj v velikih pečéh gorí leto in dan. Vsak dan prehodita dva hlapca s psi ta nevarni pot. Prvi gre od kloštra do nizko ležeče staje, kjer držé svojo živino, drugi gre pa od staje do kloštra. Kadar je pa grdo vreme, gredó psi, hlapci in menihi z lopatami, z vrvmi, z nosilnicami, z jedjó in pijačo oskrbljeni iskat nesrečnikov. Kjer koli se pokaže kak sled, gredó za njim, gledajo na pse, kako se ponašajo in z rogoví si dajó znamenja. Ti psi imajo neizrečeno dober nos; precej zavohajo človeški sled. Po ves dan hodijo sami po vseh potih in preiščejo vse razpoke in globeli. Ako najdejo otrpnelega človeka, hitro po najkrajšem potu tekó domov, glasno in veselo lajajo in vodijo menihe, ki so zmirom pripravljene iti v pomoč. Ako pridejo psi do novega plaza, preiskujejo ga od vseh straníj, ali ne bi bilo kje človeškega sledú, in če so obvohalí zakopanega popotnika, začnó ga izkapati z močnimi kremplji. Navadno nosijo na vratu čutarico z dobrim vinom ali košek z jedmí, na hrbtu imajo pa privezane volnate odeje. V kloštru so upisana imena mnogih in mnogih ljudíj, katerim so ti psi rešili življenje.

Najiminitnejši med njimi je bil Bari, ki je gotovo vreden, da se ga spomnimo z nekoliko vrsticami. Dvanajst let je služil v kloštru človeštvu v prid, in on sam je štiridesetim ljudém rešil življenje. Bari je bil neizrečeno priden in vnet v svojem poklici. Njega ní bilo nikedar treba opominjati na delo. Ko se je vlegla meгла na gore, ali ko se je približevalo hudo vreme, ní bilo moči ga zadržati v samostanu. Prelajal in preiskaval je zmirom najnevarnejše kraje. Jedenkrat je našel v ledenej jami že na pol zmrzneno spéče dete, ki je zašlo s pravega pota. Bari je dete z jezikom lizal in grel, da je je prebudil, potem se mu je znal tako prikupiti, da mu je dete sedlo na hrbet in se mu je oklenilo okoli vrata. Tako ga je ves vesel prinesel do klosterskih vrat.

Ko je ostarel, vzelo ga je mesto Bern v rejo in ko je poginil, natlačili so njegovo kožo in tako stojí sedaj v bernskem muzeji. In vsak tujec, ki pride v Bern, gre v muzej in si pogleda tega usmiljenega Samaritana v pesjej podobi.

Jazbečar.

Jazbečar je med psi neka čudna prikazen. Kratke, trščate noge nosijo dolgo valjasto truplo z upognenim hrbtom. Človeku se skoro zdí, da bi moral v sredi imeti še par nog. Ušesa so dolga, mahadrava, gobec velik, rep v korenu debel, proti koncu tanji in naprej zavihan. Prednji dve nogi ste navadno skrivljeni. Kratka dlaka je rada zgoraj zamolkla, zdolaj pa svetlejša; posebno rad je zgoraj črn, zdolaj pa rujavkast, časih pa tudi ves rujav ali rumenkast. Jazbečar je močen pes in z močjó se ujema tudi njegova srčnost. Vstvarjen je za lov, samo rad ne uboga in lovi bolj na svojo roko.

Jazbečar ima dobro glavo za nauk, zvest je in ne upa tujemu človeku, tudi je živ in dober čuvaj. Pri teh lepih lastnostih ima pa tudi grde napake. Poln je zvijač in muh in tudi rad krade. V starosti je čmeren in potuhnen, rad grize in celó na gospodarja renčí. Zabavlja vsacemu psu, bodi si majhen, bodi si velik, če tudi vé, da bo tepen. Kadar se ravsa z večjim psom in ako vidi, da je slabši, vrže se rad na hrbet in skuša sovražnika grizti od spodaj.

Na lovu ga skoro ní mogoče brzdati. Koj se zapraší v kako goščo, sledí in goni vsako divjačino, bodi si divji merjasec, ali zajec, ali lisica, celó za srno letí. Kadar je prišel na sled, ne sliši več gospodarjevega klicanja in žvižganja, če

tudi vé, da bode potem šiba pela. Ako je ujel zajca, koj ga načne in požré drob, če je pa lačen, pa tudi vsega zajca.

Za jedno stvar je pa jazbečar dober, kakor nobeden drug pes. Samo on more jazbeca ali lisico ali sploh živali, ki se skrivajo po luknjah, iztirati iz jazbine. Kratke noge so vstvarjene za kopanje in zobje so pa tudi taki, da se ne ustraši lisice. Se vé, da ga jazbec ali lisica večkrat strašno zgrize, ali on se za to ne zmeni in ne neha, da ne izvleče zverí.

Na Angleškem in Francoskem so morali nekedar jazbečarji tudi raženj s pečenko obračati. Pri tem poslu so se vrstili in pravijo, da je vsak dobro vedel, kedaj je bil na vrsti.

Ptičar ali prepeličar.

Ptičarji ali prepeličarji so krepki psi srednje velikosti, dolgega in širocega gobca in sosebno širokih visečih ušes. Navadno so beli z rujavimi ali črnimi lisami, sicer so pa tudi vsi beli, rumeni, rujavi ali črni. Nekateri so kratke, nekateri dolge dlake; v vodo gresta rada oba, posebno pa oni daljše dlake, zató jim tudi pravijo vodni psi.

Ptičarji so izvrstni lovci. Prepelic, jerebic, sljuk in zajcev skoro ní moči loviti in streljati brez teh psov. Dober ptičar čuti žival že na 15 do 20 korakov. On ne sledí po zemlji, temveč drží nos visoko in voha po zraku; tudi ne gre naravnost, nego sedaj zakrene na levo, sedaj na desno in večkrat se ogleda za gospodarjem, da li gre za njim. Ko prepeličar kaj zavoha, ves se spremeni. Rep, s katerim je neprenehoma migal, kar obstane, in pes stoji, kakor bi ga iz kamena izsekal, tako dolgo — večkrat po celo uro, — da pride gospodar bliže in da mu veli: Naprej! Na to besedo spodí pes žival, gospodar strelí in če divjačina pade, prinese jo pes célo. Se vé, da je treba psa poprej učiti, no ker mu je ta dar že prirojen, hitro se izučí pri pametnem lovcu. Slab lovec ne bode imel dobrega psa in dober pes tudi ne gre z vsakim lovcem na lov.

Star logar, ki je imel izvrstnega prepeličarja, pripoveduje, da je k njemu prišel na veselje iz mesta prijateljjev sin, ki se je znal bolje s peresom ukvarjati, nego s puško. Mladi gospodič prosi lovca, da bi smel iti na lov. Logar mu dovoli rekoč: „Le pojdite! samo to vam rečem, da morate dobro streljati, sicer bi vam utegnil pes zameriti.“ Pisar gre s psom in lov se začne. Pes kmalu najde jerebice, spodí jih na zapoved, lovec strelí — ali nobedna ne pade. Pes čudé se pogleda lovca, videlo se mu je, da ni zadovoljen s tem lovcem,

ali vender gre še dalje ž njim. Zopet najde jerebice — ali pisar zopet nič ne ustrelj. Sedaj pes zaničljivo pogleda lovca in teče naravnost domov. In še čez leto in dan, ko je isti gospodič zopet prišel na lov, ni bilo mogoče psa, ki je bil sicer strasten lovec, nagovoriti, da bi šel na polje s tem lovцем skazom.

Pes iz novega Fundlanda.

V truplu in tudi v ponaši je bernardinskemu psu podoban pes iz novega Fundlanda v severnej Ameriki. Velik je in tudi močen, kakor največji mesarski pes; ima široko glavo, debel vrat, viseča ušesa in dolgo kodrasto dlako, posebno rep je kosmat. Največ so črni z rujavimi ali z belimi lisami, nekateri so pa tudi vsi beli ali rujavi. Pes iz novega Fundlanda je jeden najlepših in najboljših psov, in se drago prodaja, ako je čistega plemena. Svojemu gospodarju je neizrečeno udán in zvest, zraven je tudi krotek in razumen. Človeka, ki mu je kaj dobrega storil, nikoli ne pozabi, kakor tudi onega ne, ki ga nepotrebno muči.

Proti drugim psom se jako moško ponaša, še ne zmeni se za nje, če tudi va-nj reže. Toda kadar mu preseda, pa je tudi kaznuje. Na nekej ladiji je buldog brez vzroka popadel fundlandarja za grlo in ní ga hotel spustiti. Kaj pride onemu na misel? Šel je z buldogom na vratu v kuhinjo ter ga je zamočil v kotel vrele vode. Vsak si lahko misli, da je sedaj buldog hitro spustil in nikoli več se ní upal zadirati v poštenega fundlandarja.

Ta pes je vstvarjen za vodo, to se mu vidi že na nogah, ker ima med prsti plavno kožo, kakeršno imajo tudi druge povodne živali. Človek ga ne more bolj razveseliti, kakor če ga pogosto pošilja v vodo, bodi si po letu, bodi si po zimi. Plava izvrstno po več ur neprenehoma in se ne utruji. Tudi mu je vse jedno, ali plava z vodo, ali proti vodi. Najbolj ga pa veseli, če se more kopati z gospodarjem vred. Veselja ne vé, kaj bi počel. Prevrča se in prekucuje na vse strani, plava pod vodo in se igra z gospodarjem.

Zaradi teh lastnostij je povsod priljubljen, pri večjih vodah in pri morji pa prav potreben. Kdo bi seštel ljudi, katerim je ta pes že rešil življenje. Ako v vodi spazi kacega človeka v nevarnosti, brž skoči v vodo, plava k njemu, porine mu debeli gobec pod pazduho, vzdigne ga nad vodo, poriva ga h kraju in potem ga za obleko potegne popolnoma na

suho. Kjer so globoke vode, ga ní boljšega varuha otrokom; brez skrbi mu ga moreš izročiti, dokler je pes pri njem, nič mu se ne bode hudega zgodilo.

Mornarji ga imajo radi na ladijah, ker se je že večkrat dogodilo, da je v nesreči, ko se je razbila ladija, vsem ljudém rešil življenje. Ne miruje, predno ne izvleče vseh iz vode. Na morji čuti suho zemljo že več milj daleč in to z lajanjem daje na znanje. V njegovej domovini, v novem Fundlandu pa ž njim grdo ravnaajo. Upregajo ga v kolca ali v saní in tudi tovore mora prenašati. Jestí dobí malo starih gnjilih ali sicer pokvarjenih rib, in vender je človeku tako privržen, da mu tudi črede brani volkov.

K o d e r.

Med vsemi psi je vender koder človeku najljubši tovariš. Nemški učenjak Scheitlin kodra tako opisuje: Koder ima med psi najlepšo glavo in najlepše truplo, ní ne predolg, ne prekratek ter ima široke prsi in lepo vzrasle noge. Na prvi pogled se mu vidi, da je umeten vseh zvijač in modrij.

Koder je sladkosned in prav dobro razloči jed od jedí. Tudi ima dober nos in najde izgubljene stvari po duhu; on poišče izgubljeno dete, ako mu dadó povohati njegovo obleko. Zraven tudi dobro sliši, pozna po glasu in po korakih gospodarja, pozna glas zvončka nad vrati. Samo oko ima slabo, iz daljine ne pozna gospodarja, predno ne pride blizu njega.

Njegovim umnim zmožnostim se mora človek čuditi. Več dnij daleč najde pot domov in pozna vsako hišo, kjer so mu kedaj dobro postregli. Zato se lahko nauči nositi kruh od peka, meso od mesarja in tudi ve, kedaj je čas za to. Koder ne razume samo gospodarjeve besede, temveč tudi iz njegovega obraza ugane, kaj bi rad. Zmirom je na vse pripravljen, ponižen in podložen služabnik, ne boji se samo šibe, ampak tudi ostre besede in grdega pogleda. Zató zmirom gleda na gospodarja in paži kaj dela, povsodi hoče biti zraven, v vse se sili. Če gospodar keglja, vzame tudi on kroglo in jo hoče z gobcem prijeti; če gospodar pobira kamenčke na produ, pobira jih tudi on; če gospodar kaj koplje, začne tudi on razkapati; če gospodar sloni v oknu in gleda na ulico, kmalu bode tudi on skočil na okno in bode hotel gledati. Ker vidi, da gospodar nosi palico ali kako drugo stvar, hoče jo tudi on nositi. In kako varno nosi, da bi kam ne zadel, kako je možki, da to zna, kako se kaže ljudem, da bi ga videli in

hvalili njegovo spretnost. Na druge pse se takrat še ne ogleda, kakor bi jih zaničeval, ker so lenuhi in bedaki.

S tepežem ne bodeš kodra nič naučil. Če ga tepeš, bode zmešan in boječ, kakor otrok, ki se mora po sili učiti. Koder je slab čuvaj in toliko slabeji, kolikor je umnejši in spretnejši. Zmirom je rad pri ljudeh in ima vse ljudi rad. Gospodar ga ne more na človeka zaščuvati in če to poskuša, ga pes le debelo gleda, kakor bi hotel reči: ni mogoče, da bi ti bila resnica. Tudi gospodarja ne bode branil, ako bi bil tudi v smrtnej nevarnosti.

Drugi psi kodra ne morejo videti in tudi on se ne peča ž njimi; z otroci in z drugimi kodri se pa rad igra. Najbolj bodeš užalil kodra, ako mu vzameš prostost ter ga privežeš. Nobeden pes ni rad privezan, najmanj pa koder. Vse mogoče bode počenjal in tuhtal, kako bi ušel. Kako si v stiskah zna pomagati zvita buča, videti je iz te dogodbe. V večjih mestih se pobira pesji davek od gospodarjev, in vsacega psa, ki ne nosi pravice na vratu, ujame konjederec.

V nekem mestu jih je konjederec mnogo polovil ter je vse, velike in majhne, stare in mlade, gosposke in kmetovske zaprl v kolnico, kjer so ujeti psi s strašnimi glasovi obžalovali svojo nesrečo. Samo koder se je udal osodi, mirno je sedel v kotu in je pazil, kako konjederec vrata odpira. Za njim je šel tudi on poskušat, spel se je do kljuke, jo je pritisnil s prednjima nogama — vrata so se odprla in sedaj smuk skoz vrata koder in vsi drugi jetniki za njim, pa hitro v mesto nazaj vsak k svojemu gospodarju.

H kodrom se tudi prištevajo mali naročni psički dolge dlake, med katerimi sta posebno priljubljena bolonjski psiček in levček.

P i n č.

Pinči so psi manjše vrste, jako so umni, živi in željni lova. Nekateri so kratke dlake, nekateri pa dolge in kuštrave; prve imenujemo tudi podganarje, ker sosebno radi lové in davijo podgane, miši, krte in druge manjše živali. Pinč je sicer podoben jazbečarju, samo da je na višjih in ravnih nogah. Najraje so zamolke barve, rep jim je zavihan ali naprej ali nazaj, navadno se pa odreže mladim rep in ušesa, kar jih dela grde, mnogim ljudem pa to dopade.

Podganarja pri nas ljudje nemajo radi, ker je preveč siten in nemiren. Najbolj se veseli, kadar spremlja gospodarja,

ki jaha ali se vozi. Hitreji je od konja in ima še dosti časa prebrskati vsako krtino in v vsako luknjo gobec vtakniti. Če se le kje kaj gane ali če kaj zašumi, koj opazi, stopa počasi in previdno bliže — in ko bi mignil, skoči in pograbi miš ali krta. Miši rad pojé, krte pa pusti.

S to lastnostjo se je podganar zlasti Angležem prikupil. Angleški bogataši, ki ne vedó, kam bi z denarji in kako bi si boljše preganjali dolgi čas, zmislili so si, podganarje spuščati med podgane in gledati, kako jih mesarijo. V Londonu je več takih hiš, ki so nalašč pripravljene za take kratkočasnice, tudi so najeti posebni ljudje, ki po londonskih kanalih lové podgane za te gosposke veselice.

Kadar je napovedana taka igra, pridejo gledalci, večji-del sama gospoda, plačajo vstopnino in obstopijo prostor, ki je z deskami obit in s peskom posut. Lastnik prinese kletko z ujetimi podganami ter jih spusti v ograjo. Zbegane živali tekajo plašno sem ter tje po pesku, kakor bi se jim dozdevalo, kaj jih čaka. Druga odriva drugo, stikajo po vseh kotih in vohajo pri vsakej luknjici, da bi morebiti mogle pobegniti ali se vsaj skriti. Ali vse iskanje nič ne pomaga. Ko so se živali nekoliko umirile, pripelje lastnik podganarje, navadno samo dva, in gledalci sedaj stavijo na njiju mnogo denarja, kateri bo namreč bolje znal klati. Lastnik spusti psa in kakor blisk skočita med preplašene podgane in strašno mesarita. Ne traje dolgo, pa so vse podgane mrtve — časih po sto. O jednom sosebnó imenitnem podganarji pripovedujejo Angleži, da je v svojem življenji 5000 podgan pokončal.

Toda, kakor se je godilo podganam, tako se navadno godi pozneje psom. Angleška gospoda še ni zadovoljna s tem, kar je videla, rada bi še dalje gledala to morijo. Od lastnika kupijo ta dva psa, ki sta malo poprej zgrizla podgane, in zaščuvajo močnega in divjega buldoga na njiju, da ju raztrga. Tako se kratkočasijo omikani in bahati Angleži.

Ves drugačen je kuštravi pinč. Prava spaka je med psi, in vender mu grdost pristuje ter ga dela celó lepega. Život je dolg na kratkih nogah, dlaka je dolga in kuštrava, sosebnó na glavi mu visi na vse strani in mu sili v oči. Časih se mu komaj vidijo oči in nos iz dlake. Sicer je tudi ta pinč neznanó nemiren in kratkočasen. Ker je v glavi in tudi v svojem ponašanji nekoliko podoben opicam, zato mu tudi pravijo: opičar.

Ovčarski pes.

Kar je lovcu prepeličar, to je pastirju ovčarski pes. Brez njega pastir skoro ne more pasti živine. Ovčarski pes je močnega trupla, kratkega debelega vratú, podolgaste glave in špičastih, nezavihnenih ušes. Kosmat rep je ali usukan ali pa ga drži naravnost nazaj. Ovčarski pes ima vse dobre pasje lastnosti. Bistroumen je in pameten, privržen in zvest, srčen in hraber čuvaj. Svojej službi se hitro priučí, razume skoro vsako pastirjevo besedo in stori, kar mu ta veleva. Ni pa vse jedno, s kakošno živino da ima opraviti.

Starega, nebogljivega ovna ali jarca sme ugrizniti, ako mu niso pokorni, jagnjet in kozličev pa ne sme grizti, le zobe sme pokazati in se hudega delati, da se ga bojé. Ako se vol proti njemu obrne z rogmi, mora ga takisto v strah prijeti. Ako krava ne uboga, sme jo ugrizniti v zadnjo nogo, nikedar v rep, najmanj pa v vime. Ako pride volk, mora ga odgnati in ako je treba, se tudi ž njim sklati.

V laplatskih državah v južnej Ameriki nemajo pri ovčjih in kozjih čredah družega pastirja, nego psa. Pes sam žene zjutraj čredo na pašo, ostane ves dan pri njej, drži jo vkup, brani jo, ako je treba in ob solnčnem zahodu jo prižene spet domov. Ti psi so že od mladega zmirom pri ovcah, ko so mladiči še slepi, pijó ovčje mleko in dokler niso dorastli, ne smejo nikedar iz ovčje staje. Predno gre zjutraj na pašo, ga gospodar dobro napase in napojí, ker sicer bi lačen pes ovce že o poludne domov prignal. Zato mu pa gospodar obesi še kos mesa na vrat, ali to meso ne sme biti ovčje, ker ga ne okusi, če je še tako lačen.

Š p i c.

Ovčarskemu psu v vsem je podoben špic ali špicelj, samo da je manjši in da ima zmirom zasukan rep. Črn je ali bel, siv, rumen ali pa rujav, kakor lisica. Špic je zlasti dober čuvaj, pri lepem in grdem vremenu, po dnevi in po noči. Pogosto ga vidimo sosebnó pri kmečkih hišah, pa tudi vozniki ga imajo radi, ker čuva voz in kar je na njem in zraven še razveseljuje gospodarja s svojimi burkami. Kakor ga pa privežeš, izgubi te dobre lastnosti.

Kamčaški pes.

Pravi trpin med psi je pes v Sibiriji, Kamčatki in v severnej Ameriki. Ljudje, ki stanujejo v teh pustih in mrzlih krajih, bi brez teh psov ne mogli živeti. Pes je prav za prav njihova jedina domača žival.

Kamčaški pes je večji od našega ovčarskega in je podoben volku, in to ne samo v telesnej postavi, temveč tudi v lastnostih. Ponižen in pokoren suženj je, ali zraven človeku ni prav nič zvest in ga okrade, ako le more. Pes opravlja pri Kamčadalcih več služeb. Na paši čuva udomačene severne jelene, gre z gospodarjem na lov na medvede, vidre, jelene, nosi tovore in vozi saní. Šest ali osem tacih psov vozi 5 ali 6 ljudij 10 milj daleč na dan. Pri vsem tem se mu kaj slabo godi. Kamčadalec ne spozna njegove vrednosti in nema srca do njega. Ako le more, udari ga ali sune, in stradati mora, da ga ni nič, nego kost in koža. Torej se pa tudi ni čuditi, da mu žival ni privržena.

Kamčaški psi jedo ribe. Toda od vzpomladi do pozne jeseni se nikdo ne peča s svojimi psi. Sami si morajo živeža iskati in lepo jih je gledati, kako spretno lové ribe po potocih. Jeseni pa polovi Kamčadalec svoje pse in jih priveže h kolu, jesti jim pa ne da nič, ker morajo stradati, da so potem bolj lahki in urni za tek. Predno gredó na pot, dobi vsak pol suhe ribe, kar jih le razdraži, da hitreje leté. Na potu pa dobé vsak večer smrdljivih skisanih rib, katere prav radi jedó. Kamčadaleci lové po letu ribe in jih spravljajo v jame, z zemljo pokrite. Tudi ljudje jedó te ribe in njim prav nič ne smrdé, Evropejec mora pa omedleti, ako le blizu pride. Čudno je to, da ti psi kruha ne jedó, če so tudi lačni, da se skoz nje vidi. Sicer pa jedó vse in ni je nesnage, katere ne bi požrli. Po lojtrah zlezejo tudi v hiše, kadar ni ljudij doma in požró vse, kar dobé: ribe, kože, jermenje, obleko in druge reči. Kamčaški pes se rad ogiblje ljudij, plah je in človeka nikoli ne napade. Tudi se ne gane, če tujec ali tat vso hišo preobrne in vse odnese. Gospodarju se ne dobrikajo in le z zvijačo jih ulovi in vpreže; zato pa tudi le gledajo, kako bi gospodarja prevrnili ali pa saní razbili ob kako drevo.

Brez teh psov Kamčadalec večji del leta ne bi mogel iz svoje kočé. Vsaka druga žival bi se pogreznila v debeli sneg, le lahki pes predirja te velike snežne planjave. Psi so tudi dobri vodniki. Globoko pod snegom zavohajo pot ali kočó, katero je sneg zametel in v največjem vihru, ko človek ne

more odpreti očesa, najdejo najbližji pot do doma. Tudi že naprej slutijo nevihto; gospodar to opazi in se vé po tem ravnati. Ako je pa vihar prevelik, izpreže Kamčadalec pse, vleže se v sneg, psi pa okoli njega, da ga grejejo. Večkrat morajo po več dnij tako ležati, da se zopet zvedri.

Človek se navadno vleže po strani na saní, da more hitro doli skočiti, ako se saní prevrnejo, ali če prek kake skale zaropčejo ali se ob drevo zadenejo. Ako hoče iti na levo, mora s palico udariti na desno po snegu, ako pa hoče na desno, mora udrihniti na levo stran. Kadar hoče obstati, zasađi palico spredaj pred saní. Najhuje se je voziti v gostem gozdu, kjer se mora človek zmirom bati, da ne zadene v kako vejo, da si ne zlomi roke ali noge ali da ne izgubi očesa, ko mu smukajo veje okoli glave. In psi so tako prekanjeni, da se najrajše zakadé v največjo goščav, po strminah pa strašno hitro tekó, misleči, da bi tu najglaglje izgubili gospodarja, ali pa še celó oboje, saní in gospodarja.

Kamčadalci imajo pa še drugo korist od teh psov. Stare pse in sploh vse, ki niso za rabo, ubijejo in oderó. Iz teh kož si delajo obleko, ki je topla, ne pušča dlake in traje vsaj štiri leta, iz drugih kož pa samo jedno leto. Obleka iz pasjih kož je za Kamčadalca več vredna, nego iz bobrovih kož. Zato se pa tudi radi bahajo s tako obleko in zabavljajo drugemu, ki je nema. Če hoče kdo v prepiru svojega protivnika prav v nič devati, pravi mu: Paglavec! ti pa le molči! Kje si ti še bil, ko smo jaz in moji dedi nosili kuklanke iz pasjih kož!

Kamčadalci vadijo mlade pse, ki so namenjeni za vožnjo, tako - le: Mladiče s psico vred dene v globoko temno jamo, kjer ostanejo pol leta. Ko so pol leta stari, vzame jih iz jame, jih zapreže s starimi že izučenimi in se ž njimi odpe je, ali ne predaleč. Ko pridejo domov, morajo iti spet v jamo in to se ponavlja tolikokrat, da se privadijo na vožnjo. Ker niso poprej videli niti ljudij, niti drugih psov, zato so jako plahi in dirjajo v jedno mér, da jih je težko krotiti. Ko so že nekoliko izurjeni, gre Kamčadalec ž njimi jedenkrat na daljši pot in ko se vrnejo, je šola končana. Gospodar jih priveže pred hišo k drugim že izšolanim, po letu jih pa spusti. Pri napreганji povzdignejo vsi glave in strašno tulijo, kakor bi nebesom tožili svoje težave; ko pa začno teči, vsi umolknejo. Na potu se večkrat med seboj spró, začno renčati in hipoma se skoljejo. V tem prepiru se grizoč valjajo po snegu in se tako spletó v jermenje, da so podobni živemu klobčiču. Gospodar udriha po njih in ko jih je palica pomirila, ima večkrat ve-

like težave, da jih spet razvozla in znova vpreže. — Psom, katere hočejo izuriti za lov, dajo večkrat vrane jesti; s tem se privadijo na divjačino in potem so dobri lovci na zajce, lisice in tudi na divje race in gosí. Leta 1821. je bila v Sibiriji neka kužna bolezen prišla na pse, in ljudje so pri tem strašno obožali. Sami so si morali voziti drva in niso utegnili domov spraviti rib, ki so jih nalovili daleč od doma. Med tem so zamudili lov na druge živali, od katerih dobivajo kožuho-vino. Bilo je veliko siromaštvo in lakota je pomorila mnogo ljudi.

Iz tega se vidi, da je ta pes tem ljudem res živa potreba.

2. Maček.

Kakor je pes že od nekedaj povsodi domača žival, tako je šel tudi maček — toda še le v poznejših časih — za človekom po vsej zemlji; samo v mrzlih severnih krajih in v deželah srednje Afrike se še ni udomačil. Domači maček izvira po vsej priliki od necega divjega mačka, ki še sedaj živi v Nubiji. Najpred so ga ukrotili stari Egipčani, ki so imeli mačka v velikih časteh, kakor nam še sedaj spričujejo mnoge podobe in napisi po starih spomenikih. Pisec, ki je živel nekoliko let pred Kristusovim rojstvom, piše, da so Egipčani ubili vsacega, ki je, bodi si nalašč, bodi si po naključji, ubil kacega mačka in tudi pripoveduje o nekem Rimljanu, katerega je zbog ubite mačke ubilo razkačeno ljudstvo, dasi tudi je sam kralj prosil za-nj. Iz Egipta so dobili Arabi mačka in pozneje se je razširil tudi po Evropi. Toda še pred 800 leti je bil maček v srednjej in severnej Evropi redka žival. Na Angleškem je bila mačkom po postavah ustanovljena cena in tudi kazen, ki je zadela vsacega, komur se je moglo dokazati, da je trpinčil mačka ali ga celó ubil. Kdor je iz gosposke žitnice ukradel ali ubil mačka, moral je za-nj dati ovco z jagnjetom ali pa toliko pšenice, da je pokrila vsega mačka, katerega so tako za rep obesili, da se je z gobcem tal dotikal. Ko so Španjolci našli Ameriko, onde še ni bilo mačke; še le pozneje se je tudi ondukaj zaplodila.

Mačka je lepa žival. Na njej je vse lepo gladko, vse okroglo. Nobeden ud ni prevelik, nobeden premajhen, na njej je vse v najlepšej razmeri. Nobedna žival nema tako lepe okrogle glave, kakor mačka. In kako je gibka in okretna, ročna in skočna! Človek bi skoro mislil, da je v njenem truplu ni kostí, tako je voljna in mehka, tako se zna zvijati in stezati.

Tudi šapice ali tačice so mehke, zato tudi tako tiho hodi, da je človek v sobi ne sliši. Ostri in močni kremplji so skrčeni in v koži skriti; pokaže jih le onda, kadar kaj lovi ali ako se brani. S kremplji se tudi spenja in pleza po drevji, po rázkavem zidu ali sploh po stvaréh, ki niso preveč gladke in trde, da more kremplje va-nje zasaditi. Dolgi, proti koncu tanji rep je jako gibčen in malokedaj je miren. Kakor vsaka žival, ki lovi in jé druge, ima tudi mačka ostre zobe, posebno dolgi in špičasti so štirje očnjaki. Jezik ni gladek kakor pesji, temveč oster.

Mačkova posebna gibčnost in urnost se vidi, kadar pada. Maček zmirom na noge pade. Ako ga človek prime za noge ter ga spusti na zemljo, nikoli ne bode padel na hrbet, zmirom se bode ujel na noge. Maček sam ne gre rad v vodo. Ako je pa po naključji padel v vodo ali če ga je kdo vrgel va-njo,

2. Maček.

plava izvrstno. Sploh se ne zmoči rad, tudi na dežji ne, in bolje mu dé toplota, nego mraz. Zato ni dobro po noči puščati mačka v sobo, kjer spé otroci. Mačka gre za toplo sapo in se vleže otroku na vrat in dogodilo se je že, da je mačka na ta način zadušila otroka v zibeli. Mačka sedi, kakor pes, na zadnjih nogah, ali pa se vleže po strani; kadar pa spi, zvije se in če le more, poišče si toplo in mehko posteljo. Kadar jej je po godu, prede in gode, posebno kadar jo človek gladi. Nad vse druge domače živali pak povzdiguje mačka njegova čistost in snažnost. Neprenehoma se liže in snaži. Vsaka dlaka od nosa do konca repa mora biti lepo gladka in čista. Ker se po glavi ne more z jezikom gladiti in česati, liže si šapice,

pa se ž njimi umiva in gladi po glavi. Blato zagrebe in pokrije s prstjó. Maček slabo voha in ne more, kakor pes, slediti človeka ali kako drugo žival. Izvrstno pa vidi in še bolje sliši. V očesu nema okrogle, nego podolgasto punčico, ki se v temi lahko jako raztegne, v svetlobi pa stisne. Zato maček po noči tako dobro vidi, kakor po dnevi. Še bolji nego vid, je mačkov sluh. Ni je morebiti živali, ki bi tako dobro slišala. Na več korakov daleč sliši hoditi miš, še predno jo vidi. Človeka bolje pozna po glasu in po obleki, nego po vohu, kakor pes. Posebno čutljive so brke na gobci; če se le jedne dlake dotakneš, koj strese z glavo.

Mačka ne mara za družbo. Najraje sama stika po hlevih in po kletih, po žitnicah in drvarnicah. Rada zahaja tudi pod streho in po strehah se najrajše sprehaja. Po mestih, kjer se hiša drži hiše, pozna maček vse hiše, ki stojé v jednom redu. Na strehah imajo pri mesečini tudi svoje zборе, pri katerih se večkrat hudo lasajo in pretepavajo. Maček se časih tako zagriže v mačka, da se oba kataljata po strehi in padeta na zemljo. Kadar imajo med seboj te poboje, pride večkrat maček zjutraj s krvavo glavo in skuštranim kožuhom domov, kakor poje pesem:

Prišel je domu ves zaspan,
Ko mežnar odzvonil je dan.

Drugi dan ves skesan leži na solnci ali klaverno lazi okoli oglov in človek si misli: No, dosti si dobil po plečih. To te bode vsaj spametovalo. — Ali komaj se je storil mrak, že so pozabljene rane in bolečine in stari grešnik je spet na strehah. Ko vse okoli potihne, začne se strašna muzika. Maček gode bas, mačke se pa deró, da človeka ušesa bolé. O tem času se maček rad klatari okoli, da ga časih po več tednov ni domov, in človek večkrat že misli, da je izginil, kar se spet prikaže.

Pregovor pravi: Kar mačka rodi, rado miši lovi. In res so miši mačku najljubša jed in zato ga je tudi človek udomačil, da mu preganja te male in sitne požeruhe. Razen mišij lovi tudi rad majhne ptice, na primer piščeta, na polji se loti tudi stare jerebice in mladih zajcev. Pri človeku se je tudi priučil na kuhane jedi, najljubše mu je vender le meso, pa tudi mleko rad pije.

Lepo je mačko gledati, kadar miši lovi. Vsede se za mišjo luknjo tako, da je miš precej ne ugleda, ko iz luknje pride. Mačka ne gane z nobeno dlako, celó rep je zdaj miren. Ako se miška le gane v svojej luknji, že jo je slišala in čutila.

Mačka se sedaj stisne in upre oko na luknjo. Počasi se prikaže mišja glava iz luknje, že se svetijo njena črna očesca — ali mačka še ne skoči, zna krotiti prirojeno strast: prezgodaj je še, miš bi utegnila pobegniti. Miška ne čuti nevarnega sovražnika in se brez skrbi pokaže iz luknje. Kakor blisk sedaj skoči mačka — in uboga miška se zvija in cvili v njenih krempljih. Ako mačka ni lačna, igra se časih še dolgo z zbegano mišjo, predno jo zadavi; ako ima mlade, nese jo njim, da se ž njo igrajo. Mnoge mačke prinesó človeku pokazat ujetu miš, posebno ako si pohvalil mlado mačko, ko je prvo miš ujela.

S psom živi v sovraštvu. Mačka je jako srčna žival in se ne boji vsacega psa, dasi tudi je večji in močnejši od nje. Kakor vidi psa, zgrbí se mačka, oči se jej svetijo in že od daleč na-nj puha in pljuje. Ako ima mačka mlade, zakadi se v vsacega psa, ki pride blizu gnezda. Hipoma mu je na glavi ter ga strašno obdelava s kremplji in najbolj meri na nos in na oči. Tudi več psov se ne ustraši, dokler je hrbet varen. Naj se psi še tako zaganjajo va-njo, s kremplji vsacega ošine po nosu in mirno čaka, da se psi naveličajo in odidejo s kervavimi nosovi. Mačka bi sicer lahko skočila čez pse, ali tega ne stori, ker vé, da so psi hitreji in da bi jo ubili. Kadar nema mladih, ni tako huda in če more, rada skoči na kako višavo, kamor vé da pes ne more za njo. Ondukaj počene in mirno gleda doli na svoje sovražnike, kakor bi si mislila: Tultite, lajajte — mene iz mojega mesta ne premaknete.

Mačka pri ljudeh ni v najboljem glasu. Očitajo jej, da je hinavka, da spredaj liže, od zadaj praska, da je bolj privržena hiši, nego človeku, da je zvita in prekanjena tatica, ter da jej nikedar ni prav verovati. Nekateri ljudje res mačke ne morejo videti, in povestnica nam celó pripoveduje o imenitnih in slavnih možeh, ki niso mogli slišati mačjih glasov. Tukaj ne bomo zagovarjali vsacega mačkona, ker vemo, da se ne vedó vsi pošteno. Tudi med njimi so potuhnenci, ki radi grizejo in praskajo, ki po kuhinjah razbijajo lonce in drugo posodo, ki kradejo, kjer le morejo, ki mesto mišij in podgan raje koljejo piščeta in račice. Tacega potepuha in hudodelca nobeden ne bode zagovarjal; prej ko ga spraviš s pota, bolje je.

Resnica je, da se mačka drži bolj hiše, nego gospodarja; ali resnica je tudi, da si je navadno človek sam tega kriv. Ako se z mačko pečaš, bode te rada imela; ako je pa nikedar ne pogledaš, znabiti jo celó s kameni podiš od sebe, potem se ne smeš čuditi, ako ti ni zvesta. Taka mačka se rajše solnči na strehi, nego da bi hodila okoli tebe. Tacemu mačku ni

zameriti, da mu je ljubša hiša, nego ljudje v hiši, da se ne zmeni za-nje in da ostane v hiši, če se tudi ljudje selijo iz nje. Po letu se tak zaničevan maček tudi rad izgubi od hiše, potepa se po polji in po gozdu in skoro na pol podivja. K zimi se pa vender zopet vrne v hišo.

Temu nasproti moramo pa priznati, da je mačka pri dobrih ljudeh tudi dobra žival. Gospodarju gre naproti, kakor ga od daleč ugleda; domače ljudi dobro pozna in dá otrokom, da jo vlačijo in prenašajo. Gospodarju se zna tudi dobrikati, pritiska se k njemu, smučje se in drga okoli njega ter mu na vse mogoče načine kaže, da ga ima rada.

Dobra mačka se časih tudi sprijazni s psom, dá se mu v gobci nositi in jé ž njim iz iste sklede. Gospodarju za ljubav zataji svojo prirojeno strast do malih ptic. Giebel pripoveduje, da je imel mačko in pastiričico v sobi, ki ste se prav bobro pogajali. Pastiričica je večkrat ušla na dvorišče ali na vrt, mačka jo je pa vselej ujela, jo rahlo prijela z gobcem in svojemu gospodu zopet nazaj prinesla.

Mačka ima dvakrat na leto mlade, prvokrat pomladi, drugokrat sredi leta ali pa v prvej jeseni. Navadno skoti štiri, pet ali šest slepih mladih, ki še le deveti dan spregledajo. Prvi čas jih rada skriva, posebno pred mačkom, ki bi je požrl, ako bi do njih prišel. Kadar so v nevarnosti, prenese družega za drugim v varnejši kraj.

Ni je skoro lepše in prijetnejše živalce od mladega mačeta. Neznano je živo, večkrat še slepo kobaca iz gnezda; ko je pa spregledalo, začne se že igrati. Vse kar lazi ali se giblje, kar trepeče ali šumi, vse zanima mlade mucke. Nikedar niso brez igre in človek uro in uro lahko gleda njihovo šegavo vedenje. Če nemajo druge igrače, igrajo si z materinim repom, ki neprenehoma miga sem ter tje, pozneje jim njihovi repki delajo veliko zabavo. Kaj kratkočasno je gledati mlade mucke, kako se valjajo in za repke lové. Kakor se pa od daleč prikaže kak pes, koj je igra pri kraji in njihova prava nprav se pokaže. Mladi mucji se zgrbijo, pihajo in pljujejo v psa, kakor stara.

Mačka ima svoje mlade neizmerno rada, vedno je liže in čisti. Dokler mladi še sesajo, zapusti jih le tedaj, kadar gre jest. Vsako žival, naj bode tudi mačka, odpodi od svojega gnezda, celó človeku ne pusti rada mladih v roke jemati. Čudno je pa pri mački to, da je ta čas posebno mehkega srca, da vzame k sebi v gnezdo tudi drugo mlado žival in da jo ravno tako ljubi in za njo skrbi, kakor za

svoje otroke. Mačka doji tudi mlade pse, zajčke, veverice, celó podgane in miši. Brehm pripoveduje o svojej mački, katerej je dal mlado, še slepo veverico, da jo je radovoljno sprejela med svojo rodovino in da ni delala razločka med svojimi in med rejenko. Pozneje, ko so mucki toliko odrasli, da so jih oddali, ostala je veverica sama pri mački, ki se je sedaj, ko je izgubila svoje otroke, oklenila s posebno ljubeznivostjo svoje rejenke. Igrala se je z njo, vodila jo je po dvorišči in po vrtu, klicala jo je po mačje, veverica jej je odgovarjala po svoje. Veverica je na vrtu rada plezala po drevji, kakor je že njena navada, in mačka jo je osuplo gledala in se čudila, da mali spaček to tako dobro zna in časih je tudi sama za njo praskala. Ves čas ste si ostali dobri prijateljici. Ista mačka je pozneje zredila tudi psičke, zajčke in podgane.

Brehm piše tudi o drugej mački, ki je bila po nakučji ločena od svojih mladih, da ni mogla do njih. Gospodarju pride na misel, da je sosedova mačka ob istem času imela mlade, katere jej je pa požrla neka žival. Tej mački so ponudili zapuščene sirote in res jih vzame za svoje. Lepo je redí in gojí, kar pride prava mati zopet nazaj v velikih skrbéh in strahéh. Ko pa vidi, da so otroci v dobrih rokah, veseli se in pozneje obe skrbite za dobro odrejo.

Iz tega se vidi, da mačka ni tako malopridna, kakor se sploh misli o njej. Če pa še premislimo njeno korist, sprijazni se človek lahko popolnoma z njo. Kdor še ni nikedar stanoval ali vsaj spal v kakej starej hiši, kjer podgane in miši gospodarijo, ta ne vé, kaj je maček vreden. Kdor je pa sam skusil, kaj počnó podgane in miši po noči, da človek od nemira in strahú ne more zaspati in vender si ne vé pomagati, ta bode bolje cenil mačka. Jeden sam maček strahuje te nočne rogovileže.

Možjé, ki so skušali in zapisovali, koliko mišij ugonobi maček, ti so našli, da na leto ulovi 3650 mišij, kadar je pa posebno plodno mišje leto, tudi 7000.

Razen mišij in podgan žré mačka tudi hrošče ali kebre in umorí celó strupenega gada, toda ga ne pójé. V južnej Ameriki napada mačka celó veliko in strupeno kačo kloptačo in jo navadno preoblada.

Navadna bolezen pri mačkah so kužne garje ali grinte, ki pokončajo mnogo maček. Garje se odpravijo, ako daš bolnej mački z maslom namazanega in z žveplom potresenega kruha.

Pri nas so mačke navadno bele, črne z belo liso na prsih in sive s črnimi progami ali pa so črno in belo pisane. Manj navadne so rumenkaste, rujave in modrosive mačke. Redko kedaj ima mačka tri barve, maček pa nikoli.

Mačka na otoku Man je brez repa, kitajska mačka ima pa dolgo mehko dlako in dolga viseča ušesa. Mnogi narodi mačke pitajo in jedó, postavim Kitajci in tudi pri nas se posameznim ljudem ne gnusi mačja pečenka.

Predno se ločimo od mačke, čujmo še nekatere dogodke, ki nam kažeje mačka od dobre in od slabe strani.

Na Angleškem je živel mož, ki je bil velik prijatelj mačkov; posebno rad je imel velicega lepega mačka, ki je pri obedu zmirom kraj njega sedel in iz gospodarjeve roke dobival najlepše kosce mesa. Nekega dne je pa gospod imel pri sebi tuje goste in ta dan maček ni smel k mizi. To se je razvajanemu mačku za malo zdelo. Ko je po obedu gospod po navadi zadremal, skočil je razkačeni maček svojemu gospodarju za vrat in ga je zadavil.

Učeni doktor Hladni je imel jako pametnega mačka, naučil ga je to in ono, med drugim tudi, da je skakal črez palico, toda mu je moral potem dati mleka piti. Mleko je stalo v lončku na peči in ko je gospod pisal pri mizi, skočil je maček na visoko omaro, iz katere se je videlo na peč. Ako je maček videl, da je lonček poln mleka, šel je h gospodu ter je tako dolgo godel in se motal okoli nog, da je gospod na-nj pogledal. Sedaj je šel maček k peči, se je oziral sedaj na gospoda, sedaj na lonček, potem je šel v kot, kjer je stala palica ter se je drgnil ob njo, zmirom gledéč na gospoda. Tako je hodil od peči do palice in zopet nazaj tako dolgo, da je gospod vzel palico v roke in mu velel črez skočiti. Skočil je dvakrat, trikrat črez palico, potem mu je gospod moral dati mleka, ki ga je s svojo spretnostjo zaslužil.

V Torunu je imel učitelj mačka, ki je bil ž njegovim mladim sinčkom velik prijatelj. Kamorkoli je šel deček, povsodi ga je spremljal maček. Deček zbolí in maček se ne gane od postelje; deček umrje in maček ne gre od mrtveca, dokler ga niso zakopali. Žalosten je potem hodil po hiši, vedno iskaje svojega prijatelja, naposled se je vlegel v kot, nič ni jedel in je tako poginil.

Na Angleškem je živel ubog ali pameten deček, ki je sklenil iti na ladijo ter se peljati po morji v Indijo, da bi onde svojo srečo poskusil. S seboj ni vzel nič, ker ni nič

imel; jedinega mačka, ki ga je prav rad imel, ni hotel pustiti drugim ljudem, njega je vzel s seboj na ladijo. Ko pridejo do Indije, vzdigne se velik vihar in vrže razbito ladijo in vse ljudi na suho. Prebivalci one dežele so polovili vse Evropejce, zvezali je in tirali pred svojega kralja; tudi naš deček z mačkom je bil med ujetimi. Ko pridejo pred kralja, začne jih izpraševati. Med izpraševanjem je pa iz sto in sto lukenj prišlo vse polno mišij in podgan, ki se niso prav nič bale; bile so tako predrzne, da so celó kralja nadlegovale, in nalašč za to postavljeni služabniki so je morali pojati in pobijati. Deček to vidi in spusti izpod pazduhe mačka, ki ga je že komaj krotil. Maček skoči med nje, grize in davi, da je groza, miši in podgane cvilijo in iščejo svoje luknje. V nekoliko trenutkih je bilo vse mirno.

Kralj čudé se gleda to malo žival, ki je tako hitro strahovala njegove nadležne sovražnike, katerih vsi njegovi služabniki niso mogli krotiti. Kralj gladi in objema sedaj mačka, sedaj dečka in oba sta morala pri njem ostati. Deček je bil njegov ljubljeneč; pozneje je prišel do velike časti in do neizmerne bogastva, ker je bil prvi kraljevi svetovalec. Pa tudi mačku se je dobro godilo, bil je pri vseh v velicih častéh in kralj ga je povzdignil v častno službo prvega generala.

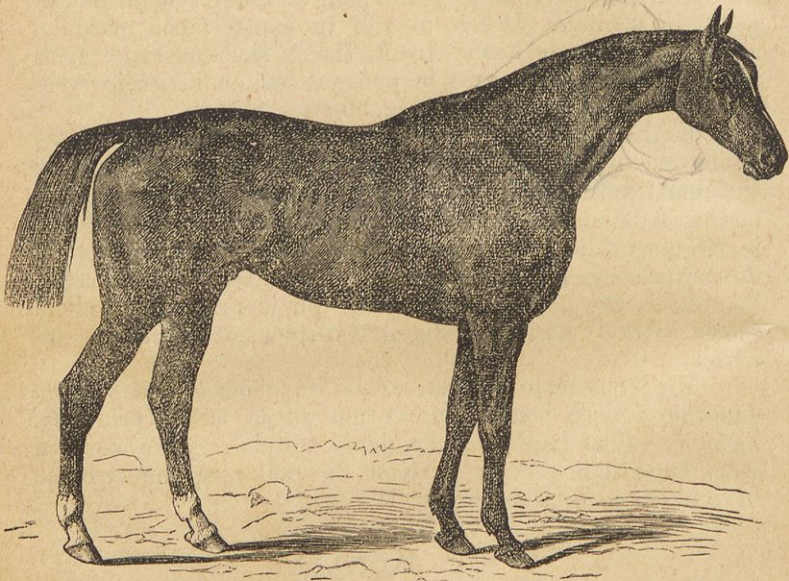
Ko je preteklo več let, vrnil se je mladi mož v svojo domačijo z vsem bogastvom, ki mu ga je mačka pridobila. Začel je veliko kupčijo in kmalu je slovelo njegovo ime med vsem kupčijskim svetom. Njemu in tudi njegovim otrokom in vnukom je ostal pridevek: Maček.

3. Konj.

Ko je Bog vstvaril konja, rekel mu je: „Tebe sem vstvaril, kakor nobedno drugo žival. Vsi zakladi svetá počivajo med tvojimi očmi. Moje sovražnike boš poteptal s kopiti, na hrbtu bodeš pa nosil moje prijatelje. Po vsej zemlji bodeš srečen, pred vsemi stvarmi bodeš imel prednost, ker ljubil te bode zemlje gospodar. Brez perut bodeš letal, brez meča zmagoval.“

Tako pripoveduje arabska pravljica o stvaritvi konja, ki je med vsemi živalimi Arabu najboljše prirastel k srcu. Pa je morebiti res ni živali, pri katerej bi se telesna lepota in umne zmožnosti tako lepo strinjale, kakor pri konji. Janežič opisuje konja tako-le: „Kakor iz jekla izkresana je

vsa njegova postava. Tenek in skočen je ves, kakor lehkonožna srna na planini. Ponosno ziblje ponosno glavo na dolgem labudovem vratu, kateri zaljša lahko kodrasta griva. Čelo je visoko in ploščato; veliko živo oko igra v prečudnem lesku; ušesi mu ponosno migate po konci. Široke, lepo obokane prsi in močna pleča so priča prečudne moči in ognjenega poguma. Noge so visoke in tenke, ali pri vsem tem močne in skočne; s kopitom zemljo bije, da podkev iskre kuje o trdem kremenu. Hrbet je raven in lepo zalit, obokani

3. Angleški konj.

križ proti dolgemu repu otočen. Gladko kožo pokriva gosta, kratka in svetla dlaka; z vsem truplom trene, da se ga le s prstom dotakneš, kakor bi ga električna iskra prešinila.“

Konj pa ni samo lepo vzrastena, temveč tudi jako razumna žival. Največ se moramo čuditi njegovej pomnjivosti. Ako je le jedenkrat šel po nekem potu, vé ga za zmirom. Ta konjska pomnjivost je odvrnila že mnogo nesrečo in marsikateri voznik ima tej lastnosti zahvaliti življenje. Po največjej temi pripelje spečega ali pa pijanega gospodarja pred domačo hišo. Ob cestah pozna tudi vsako krčmo, kjer njegov

gospodar navadno ostaja in po vsej sili hoče zapeljati v stran, tudi proti voznikovej volji, kakor bi si mislil, da mora pozabljivega gospodarja spominjati.

Svojega gospodarja dobro pozna in precej vé, če je kdo drugi sedel na-nj ali če je na vozu kdo drugi vzel vojke v roko. Da bi se še bolj prepričal, ozira se tudi rad nazaj na ljudi. Še čez več let spozna svojega prejšnjega gospodarja, teče k njemu, liže ga in veselja rezgetá. Konj razume besedo voznikovo ali jahačevo in se po njej ravna. Za gospodarjem ali za hlapcem gre kakor pes; kadar je okomatan, gre sam k vozu in se postavi na svoje mesto. Konj je jako radoveden, vsako stvar, ki mu še ni znana, od vseh strani ogleda in ovoha. Neznani hlev, nov hlapec, nov tovariš, nov voz — vse ga zanima, vse pregleda in prevoha.

Konja lahko marsikaj naučiš, ako ga z lepa nagovarjaš in ako sploh lepo ž njim ravnaš; ako bodeš pa vpil nad njim ali ga celó tepel, bode tvoj trud zastonj; le zbegal ga bodeš. Tudi s stradanjem ne opraviš nič, konj ti postane trmast in uporen.

Izučen konj naznani s kopitom, koliko je na uri ali koliko ljudij je v društvu, ugiblje zastavice, na vprašanja odgovarja, to je, z glavo prikima ali odkima. Na gospodarjeve besede se dela žalostnega in klavernega, kakor bi bil bolan, pobesi glavo in krevsa, kakor bi bil že na pol crknen, in naposled se zvrne na tla in leži kot mrtev. Ko pa gospod pravi, da bode poslal po konjederca, skoči pri tej besedi kot strela kvišku, veselo poskakuje in moško stresa z glavo. Zato ljudje tako radi zahajajo v jahališča, kjer izučeni konji in jezdecu kažejo svoje umetnije. Tu skačejo in plešejo konji po taktu muzike, sučejo se sedaj na levo, sedaj na desno; na gospodarjevo zapoved skačejo tudi skoz velike obročé, na katerih je razpet bel papir.

Najlepše je pa gledati konje, ki tekajo za stavo. Komaj čakajo, da bi se jim s trobento dalo znamenje, nemirno grebó in bijejo s kopiti ob zemljo. Sedaj se oglasi trobenta, konji veselja zarezegečejo in se sami brez jezdeca spusté v dir. Drug hoče preteči drugega, vsak bi rad prvi prišel do postavljenega cilja, kakor bi vedel, da gre za njegovo slavo. Kako ponosno in mogočno se drži oni, komur je obveljalo, kako vesel je slave in hvale, ki mu doní od vseh strani!

„Konj je ponosen in časti lakomen — pravi Janežič — kako mogočno prestopa, kako ponosno otresa z glavo, kadar nosi v leskečem sedlu kralja ali kraljico! Kako moško pre-

stavlja noge pred bogato kočijo in ziblje glavo, kakor bi hotel vsacega mimogredočega opominjati, da postoji in si ogleda prekrasno njegovo opravo. Kako ponižno vender krevsa pred umazanim vozom priprostega kmeta; ves klavern glavo obeša, ne upa se skoro kvišku pogledati, kakor bi ga bilo sram gole priproščine in uboštva!“

Konj je pa tudi pogumna in srčna žival. Ko je premagal prvi naravni strah, stoji mirno v bitvi, kjer topovi pokajo, trobente doné in bobni ropotajo. On pozna glas trobente in vé, kaj bobni ropočejo. Ko začuje stanoviti glas, veselja zarezgeta in zdirja z jezdecem proti sovražniku. Brez strahú se vrže med njihove vrste, grize in tepta sovražnike in njihove konje in se tudi ran ne boji. Ako je smrtno ranjen, umira tiho in mirno — prav po junaški. Ako je pa jezdec ranjen ali mrtev padel raz njega, obstoji zvesta žival pred njim, pobesi žalostna glavo, gleda ga in voha ter neče iti od njega; vidi mu se, da obžaluje dobrega gospodarja, ki ga je tolikokrat klical po imenu, tolikokrat ga božal in treptal po vratu in se ž njim razgovarjal na samotnih potih.

Povestnica nam hrani v svojih pismih razen imen glasovitih in slavnih junakov večkrat tudi imena njihovih konj ter nam pripoveduje tudi čudesa o njihovej razumnosti in čutnosti. Grškega junaka Ahila so oplakovali njegovi konji in slavnega junaka Cida je zvesta Babieca spremila do groba. Aleksander Veliki je zidal mesto in ga je na čast svojemu konju Bukefalu, ki ga je nosil v vseh slavnih in zmagovitih bitvah, imenoval Bukefalija. Drugi junaki in vladarji so svojim konjim stavili drage spomenike iz kamena in bronu, in pesniki so v njihovo slavo zlagali pesmi.

V narodnih pesmih junaških Srbov se slavi posebno junak vseh junakov, kraljevič Marko, in ž njim tudi njegov glasoviti konj Šarec, ki je silnega junaka spremljal pri vseh veselih in žalostnih zgodah. Narodna pesem temu konju pripisuje v čezmernej gorečnosti skoro človeško razumnost in pripoveduje o njem, da se je jel jokati in spotikati, ko ga je Marko zajahal na svoje smrti dan. To se je Marku čudno zdelo; slutil je, da to ne pomeni nič dobrega. Gorska Vila mu razodene, zakaj Šarec solze preлива, da bođe namreč Marko moral umreti. Na to se Marko poslovi s Šarcem ter mu odseče glavo, da bi ne prišel Turkom v roke, da ne bi moral sovražnikom služiti in vodo nositi. To bi bila presramotna služba za konja kraljeviča Marka.

Pri vsej pogumnosti, ki jo kaže konj v bitvi v društvu s človekom, je vendar sam ob sebi jako plašljiv. Najmanjša stvar, ako je ne pozna, poplaši ga lahko, da izgubi svojo zavednost. Kos platna, viseč na plotu, mu zadaje strah, kak pok ali vrisk iz nenada ga poplaši, da se zdrzne, in ako ga precej ne vzdrži in ne pomiri močna roka, trese se in trepeče strahú in dirja v jedno mér, prevrne in razbije voz in naposled sam telebi na kako steno ali na kako drevo. Mnoge nesreče so se že godile z uplašeni konji in mnogo ljudij je zaradi tega storilo nesrečno smrt.

V starodavnih časih, o katerih povestnica ne vé nič povedati, je že človek konja ukrotil in ga vzel v službo. Najstariji spomeniki človeške omike nam že predstavljajo konja kot domačo žival v službi človekovej. Najbolj verjetno je, da so konja najprej udomačili v srednji Aziji, kjer še dandanes živi mnogo konj, za katere se še sedaj prav ne vé, ali so pravi divji ali pa le pozneje zopet podivjani konji. Tudi v južni Ameriki se po neizmernih planjavah ob reki La Plata pasejo velike črede konj, o katerih se pa dobro vé, da niso divji, ampak le podivjani konji. Povestnica nas uči, da v Ameriki pred dohodom Evropejcev ni bilo konja; še le pozneje so ga Španjolci ondukaj vpeljali in znano je, da je Pizaro prve konje, iz Španskega pripeljane, prodajal po 5000 cekinov.

Azara nam tudi pripoveduje, od kod izvirajo podivjani konji v Laplatskih državah. L. 1535. namreč so Španjolci zidali mesto Buenos Ayres, pozneje so ga pa zaradi sovražnih Indijanov morali zopet zapustiti in se drugam preseliti. Pri odhodu niso mogli ali pa niso hoteli poloviti vseh svojih konj in tako pravijo, da jih je ostalo kakih pet ali sedem. L. 1580. so pa Španjolci zopet dobili v last Buenos Ayres in so našli mnogo zdivjanih konj, ki so se od onih sedem v 45 letih zaplodili. Že leta 1596. je vsakdo smel te konje loviti in rabiti.

Ti konji — imenujejo jih cimaroni — živé v velikih krdelih, ki štejejo časih po 10.000 repov. Veliki so in močni kakor domači konji, toda niso tako lepi, ker imajo debele glave in noge in dolga ušesa. Skoro vsi so kostanjeve barve, le redko se najde kak vranec med njimi. Ljudje od njih nemajo mnogo koristi, skoro več škode, ker brez vsacega prida popasejo najboljšo pašo in ker radi odpeljejo krotke domače konje. Ako cimaroni ugledajo domačega konja, približajo se mu ter ga rezgetaje pozdravljajo: ližejo ga in mu se dobrikajo, na-

posled ga vzemó med sé in ga tako zvbijó s seboj. Posebno sitno je to za potnike, ker njihovi konji niso varni pred cimaroni; zato mora jeden zmirom na-nje paziti in jih odganjati, ako se približavajo. Indijani je lové in kroté in jedó tudi njihovo meso, zlasti od kobil in žrebet. Španjolci se pa ne pečajo za nje, le preganjajo jih in ubijajo, kjerkoli morejo.

V drugej državi južne Amerike, namreč v Paragvaji, se tudi pasejo velike trume konj, ki sicer niso tako divji kakor cimaroni, ali vender so jako zanemarjeni. Ljudje se samo onda pečajo za nje, kadar jih potrebujejo, sicer pa uživajo popolno svobodo. Ti konji — imenujejo jih *mustang* — izvirajo od lepega andaluskega konja; toda so se po ljudske nemarnosti tako izvrgli, da je komaj še v njih môći spoznati lepo andalusko pleme. Velikosti so srednje, debelih gležnjev in debele glave, dolgih ušes in kratkega repa. Hitri so in skočni, kakor andaluski konj, v trpežnosti ga pa še prekosé, ker on more z jezdecem po 10, 12 in celó 16 ur neprenehoma dirjati. Mustangi se pasejo v male trope razkropljeni, navadno jeden žrebec z 10—12 kobilami, konji pa posebej. Nikoli nobeden ne zapusti svoje družčine in se nikedar ne pridruži drugim. Ti konji so dan na dan celo leto pod milim nebom, vsacih osem dnij jih zganjajo skup, da se preveč ne razkropé, in pri tej priliki jih tudi pregledajo. Ako je nekateri ranjen od kake zveri, največ od jaguara, izperó mu rane ter jih s kravjekom zamažejo. Vsako tretje leto tudi žrebcem odrežejo grivo in rep. Dalje se človek ne peča za nje.

Pomladi in jeseni imajo dosti paše, po letu in po zimi se jim pa slabo godi. Po zimi trava zvene in dež jo izpira, še huje je pa po letu, ko žareče solnce vse pašo sèžge in v prah zdrobi. Vode presahnejo in zemlja se razpoka. Konji žejni in lačni drepljejo po planjavah, da se prah vzdiguje izpod kopit. Z vzdigneno glavo in s stegenim vratom vohajo po zraku in sopihajo proti vetru, da bi morebiti po njem zasledili kako mlako, ki se še ni popolnoma izsušila. Ko pa pride hladna noč, zopet nemajo pokoja, ker jim nepotirji ne dadó mirú; obešajo se jim namreč na hrbet in sesajo njihovo kri. Mnogo konj pogine v tej suši lakote in žeje.

Po suši začne deževati in kakor bi trenil je planjava zelena; konji imajo zopet obilne paše, toda se v visokej travi rad skriva krvoločni jaguar ter napada kobile in žrebeta. Po dolgem deževanju se razlijó reke in voda preganja sedaj konje, kotere je poprej suša morila. Mnogo žrebet potone, mnogo

jih pa tudi krokodili požró. Celó med ribami imajo mustangi sovražnika. V močvirjih živi namreč neka jegulja ali ogor, ki z elektriko bije te konje, da opešajo in v vodi poginejo.

Tudi Indijani lové mustange — še rajši jih pa kradejo — in na njih jezdecí lové druge živali. Zaradi konj se vnamejo med Indijani večkrat velika sovrašva in krvavi poboji. Konjski tatovi so pri Indijanih v velikej časti in smejo nositi orlovo pero, na katerem je natakнена glava od kače klopotače.

Časih se mustangi poplašijo. Na tisoče in tisoče vihrajo vsi v jedno stran in nobedna stvar jih ne more vzdržati. Kakor oslepljeni telebajo ob kako pečino ali skačejo v prepade, kjer se pobijejo. Murray pravi: Groza obhaja človeka, ki je priča tacega divjanja in celó hladnokrvnega Indijana, ki sicer ne pozna strahú, zona popada. Iz daljave začne bobneti, vse bolj in bolj in naposled grmi silnejše od groma, buči glasneje od viharja in šumi groznejše od morskih valov — vsa prestrašena množica se drvi mimo kakor strela. Iznenada planejo v tabor, med goreče ognje, med šatore in vozove, poplašijo živali v taboru, da se odtrgnejo in z živo reko vred za zmirom izginejo.

Paraguanski konj je drugače dobročudna žival, pa uporen in trmast postane, ker grdo ž njim delajo. Ko je konj štiri ali pet let star, ujamejo ga in h kolu privežejo, potem ga siloma obrzdajo in osedlajo, naj se brani kakor hoče. Ko je opravljen, odvežejo ga in mož, ki vé, kako je treba konja v strah prijeti, zavihiti se na-nj z velikim bičem v rokah in z velikimi ostrogami na nogah. Konj skače, se spenja in kakor besen dirja po polji, mož ga pa bije z bičem in dreza z ostrogami dokler se konj ves truden in upehan ne udá. Ta nauk se ponavlja tolikokrat, da se konj privadi uzdi in jezdecu. Ako s konjem lepo ravnajo, je popolnoma kroták, pozna svojega gospodarja, se mu dá na paši ujeti, ga uboga na besedo in dela na vse pretrge.

Paraguanski konj jako dobro pomni. Ako je le jedenkrat šel po nekem potu, ga vé za zmirom, naj bode tudi petdeset milj daleč. To je posebno važno za one kraje, kjer so mesta in sploh ljudska selišča tako redko sejana. Jeseni, ko začne deževati, so vsi poti z vodo zaliti, velike luže in brezdanja močvirja se prostirajo na vse strani. Tu si človek, zlasti po noči, ne vé pomagati, zaupno se izroči svojemu konju, ki ga v najtemnejšej noči prenese čez najnevarnejše kraje. Gobec ima vedno na zemlji, pred vsako stopinjo povoha in poskuša s prednjim kopitom, ali je varno ali ne.

Jednako paraguanskim mustangom živé v azijskih stepah tartarski in kirgiski konji. Tartaru je konj najljubša, pa tudi najpotrebnejša žival. Konjsko meso mu je najslastnejša jed, kobilino mleko najugodnejša pijača. Iz konjske kože si reže jermenje za uzde in za sedla, iz žrebetnih kož kroji sebi hlače, svojim otrokom pa zimsko obleko ter jo šiva z razčehanimi kitami ali suhimi žilicami. Iz žime v repu plete vrvice in motvoze. Tartar je vedno na konji, peš ne gre rad v nobednem poslu. Ker nema stalnega stanovanja, prenaša konj pri selitvi njega in njegovo rodovino, šator in vse premoženje. Konj mu tudi vrši žito, in na konji Tartar preganja divjačino tako dolgo, da onemogne in pade na zemljo, kjer jo potem ubije Tartar. Dasi tudi Tartar ne pozna boljše jedi, nego konjsko meso, vendar ne pobijajo zdravih in mladih konj, ampak le stare in bolehe, katere nalašč kupujejo na ruskih semnjih; sicer jedó pa tudi crknene konje. Jakuška nevesta mora svojemu ženinu prinesiti kuhano konjsko glavo, obloženo s konjskimi klobasami.

Tartar ne pije mleka precej po molžnji, ampak čaka, da zavre, kakor mošt pri nas, in da se premeni v pijačo, ki upijani človeka, kakor naše vino. Tartar je zaljubljen v to pijačo, imenuje jo kumis.

Svoje konje ima Tartar po letu in po zimi vedno na stepi in večkrat si morajo pod snegom krme iskati. Doma jih obdrži le toliko, kolikor jih potrebuje za vsakdanjo rabo. Na stepi jih je časih po 1000 tudi 2000 skupaj, vsi so dobro rejeni, lepi in močni. Pastirja navadno nemajo, le jedenkrat na dan gre kak deček po nje in je pritira v vas, da se napojé in pri tej priliki tudi pomolzejo kobile. O velikej vročini se ne pasejo, temveč postavijo se v krog z glavami skup, da si senco delajo in z repi mahajo. Žrebci se časih med seboj hudo bojujejo, kakor medvedje se postavijo na zadnje noge in se grizejo, potem se spusté na zemljo in obrnivši se strašno bijejo z zadnjimi nogami, človek bi mislil, da si morejo vse kosti razdrobiti.

Ako hoče Tartar iz črede ujeti odraslega konja, da bi ga udomačil in priučil na ježo, vrže mu okoli vratú zadrگو, ki jo ima na dolgem drogu privezano. Drugi možjé mu zapletó vrv okoli nog ter ga vržejo na tla. Na tleh ležečega obrzdajo in mu denejo spono na noge. Sedaj ga spusté, da vstane, in držeči ga za ušesa ga osedlajo, sedlo pa zavihnjejo naprej proti plečem. Tartar se vsede za sedlo na gol hrbet, vzame v roke uzdo in bič in ko so možjé konju sneli spono,

požene ga v dir. Privihнено sedlo varuje jezdeca, da ga konj v skokih ne prevrže. Jezdec bije konja z bičem in jezdi tako dolgo, da se konj upeha in da se mu dá voditi in kretati, kamor hoče in naposled se po velikih ovinkih zopet vrne v vas. Tu mu denó zopet spone na noge in uzdo mu privežejo k sedlu tako na kratko, da mora glavo po konci držati in se ne more pasti. Jesti mu ne dadó skoro nič, drugo jutro ga napojé in jezdec se zopet vsede na-nj in jezdi nekoliko časa in to v sedlu, kakor po navadi. V dveh, treh dneh je konj popolnoma voljen in krotek.

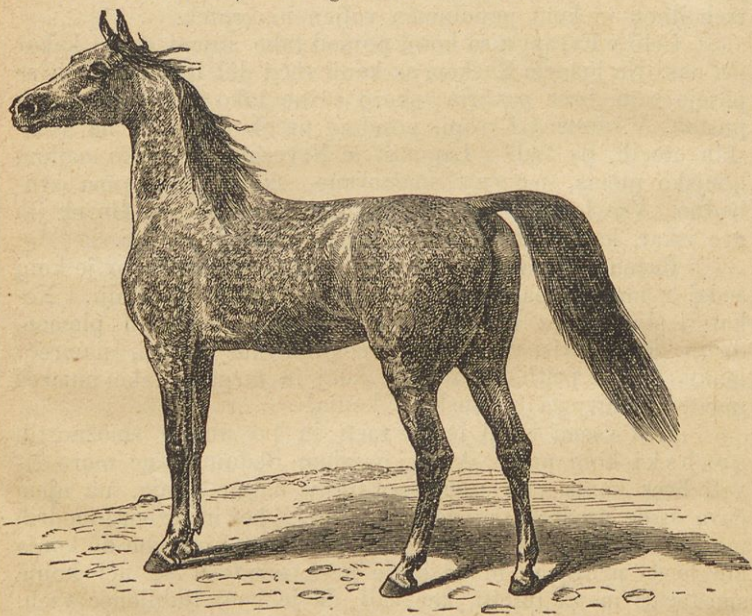
Celó v Evropi niso konji povsod tako vajeni staje, kakor pri nas. Na južnem Ruskem so konji večji del leta zunaj in se pasejo sami brez pastirja; skoro ravno tako tudi na ogerskih pustah. V severnej Evropi, posebno na Škotskem in na škotskih otocih, pa tudi v Laponiji in Norvegiji živi neko majhno konjsko pleme, p onny imenovano, skoro popolnoma svobodno. Vse leto se klati po gozdih in močvirjih; človek jih gre iskat, kadar jih potrebuje, sicer ne ródi za nje.

Razen severnih mrzlih krajev in nekoliko otokov je konj sedaj v mnogih pasmah razprostranjen po vsej zemlji. Nekateri štejejo čez 50 različnih konjskih pasem ali plemen, drugi zopet priznavajo samo pet glavnih pasem, namreč: lahki, težki, pritlikavi in goli konj in tarpan, tako namreč imenujejo divjega azijskega konja.

Med vsemi konji je po rasti in po umnih zmožnostih arabski konj prvi. Arab, posebno Beduinec, ne more živeti brez konja: na njem potuje v daljne kraje, na njem čuva svoje črede; konj ga nosi v krvavi boj in v zборе modrih mož, na konji jezdi v svate in v veselice. Ljubezen do konja mu je že prirojena in od svoje prve mladosti se uči konja spoštovati in ga ljubiti, ker vidi, da je konj ljubljenev vseh, da njemu streže vsa rodovina. Arab opazuje konjeve navade in posebnosti; o konji zлага pesmi, poje popevke in se sploh o konjih najrajši razgovarja.

„Smešno je poslušati, pravi B r e h m, kako Arabi hvajijo svoje konje: Ne govori mi, da je to moj konj; reci rajši, da je moje dete. Vihar je nagel, ali moj konj ga prehiti; oko urno pregleda planjavo, moj konj jo še hitreje predirja. Čist je kakor zlato. Njegovo oko je čisto in bistro, da v temi dlako vidi. V teku prehiti gazelo. Orлу veli: Jaz sem uren, kakor ti. Veselja rezgeče, ko čuje vriskanje deklic in srce mu se širi, ko sliši žvižgati krogle okoli glave. Iz ženskih rok si izprosi milostinjo, sovražnika bije s kopitom v lice.

Ako more dirjati po volji srca, polijó ga solze radosti. Naj bode nebo čisto ali naj vihar prikriva s prahom svetlo solnce, njemu je vse jedno, kajti plemeniti konj zasmehuje divjanje viharja. Na tem svetu ga ne najdeš, ki bi mu bil jednak. Lehák je, kakor lastavica, tako je lehák, da bi ti mogel plesati na prsih in ne bode te nadlegoval. Stopa ti tako rahlo, da v najhitrejšem diru lahko popiješ zdelico kave na njegovem hrbtu in kapljice ne bodeš razlil. Razume ti vse, kakor Adamov sin, samo govoriti ne zna.“

4. Arabski konj.

Zato pa Arab tudi misli, da plemeniti konj more srečen biti samo v Arabovih rokah in greh se mu zdi, prodati konja „neverniku“, najmanj pa kristjanu. In res se malokedaj zgodi, da bi Arab prodal konja Evropejcu, dasitudi je pohlepen za zlatom. O Abdel Kadru se pripoveduje, da je v onem času, ko je imel še oblast v rokah, vsacega svojih podložnih k smrti obsodil, ako se je izvedelo, da je konja prodal Evropejcu. — Francoski konzul v Saidi je hotel svojega kralja Ludovika XIV. razveseliti z lepim arabskim konjem, ki ga je videl pri nekem revnem Beduinu. Dolgo, dolgo je

nagovarjal konzul siromaka, ki nikakor ni hotel privoliti v prodajo, no naposled ga preslepi kovano zlato. Na odločeni dan prijezdi na lepem konji do konzula, stopi s konja in pogleduje sedaj konja, sedaj sijajno zlato. Naposled stopi h konju in mu pravi z žalostnim glasom: „Komu sem te hotel dati? Evropejcem, ki bi te zvezali in bíli, da bi bil nesrečen vse svoje žive dni! Pojdi rajši nazaj z menoj!“ Pri zadnjih besedah skoči na svojega ljubljenega konja, ki ga je kakor blisk nesel nazaj v puščavo.

Arabi imajo sto in sto znamenj, po katerih poznajo dobroto in plemenitost svojih kônj. Toliko je gotovo, da se morajo pred Arabi skriti vsi naši konjarji, ki mislijo, Bog vé kako dobro poznajo konje in njihove lastnosti. Arabski konj je srednje velikosti, na dolgem lepo ukrivljenem vratu nosi majhno suho glavo s širokima nosnicama in velikimi bistrimi in živimi očmi. Ušesa so majhna in gibčna, prsi široke, truplo ozko in stegneno, noge visoke in tenke, ali vender močne, kopita trdá, črna in svetla. Upognen rep mu ne bije po nogah, ampak nosi ga prosto.

Arab pa pozna dobrega konja tudi po drugih znamenjih. Tako na primer dober konj ne je iz druge vreče nego iz svoje; vode ne pije, predno je ne gane bodi si z gobcem, bodi si s kopitom. Veseli ga, ako ugleda zelenje, drevesa in tekočo vodo in to veselje dober konj z rezgetanjem daje na znanje. Od dobre kobile zahteva Arab te lastnosti: Srce in čelo mora imeti merjasčevo, oko, usta in ljubkost gazelino, razumna in vesela mora biti kakor antilopa, hitra kakor ptica noj, rep pa mora imeti kratek, kakor gad. Arabi svojim kobilam, ki so pri njih v mnogo večjej časti nego žrebci, zdevljejo lepa imena, kakor: Nevesta, Srečna, Biser, Korala, Gazela, Nojka in dr.; ali sosebno gledajo na to, da se pleme čisto ohrani.

Arabski konj je prava domača ali prihišna žival, kakor pri nas pes. Mlado žrebe stanuje pri svojem gospodarji pod istim šatorom in si igra z njegovimi otroki. V poldrugem letu ga začnó učiti in nauk traje do šestega, sedmega leta, ko je konj popolnoma dorasel. Nauk se začne s tem, da deček, ki se je z žrebetom do sedaj igral, vzame mladega konja v svojo skrb. Vodi ga na pašo ali jezdi na njem do vode, čisti ga in pere in sploh skrbi za vse njegove potrebe. Tako se privadi deček konju, konj pa dečku; oba se začneta ob enem učiti, deček bode dober jezdec, konj pa izvrsten jahač. V tretjem letu ga osedlá in pozneje tudi obrzda. Da se mladi

konj laglje navadi na uzdo, ovije mu jo iz začetka z volno, v slanej vodi namočeno.

Arab svojega konja nikedar ne udari, še žal besede mu ne reče; izreja ga z največjo potrpežljivostjo in rahlostjo. Noč in dan sta skup, kakor dva najboljša prijatelja, vsacemu je težko biti samemu, precej pogreša tovariša.

Pri arabskem konji se pa tudi izplača taka skrbna izreja. Časih mora po pet, tudi šest dnij po redu dirjati, na dan po 10, 12, celó 15 milj daleč. Arabski konj mora razen jezdeca nositi tudi njegovo orožje, rakna ali sukna, na katerih Arab spí in moli, potem hrano za gospodarja in za sé in naposled bandero, brez katerega Arab ne potuje. Tako obložen mora iti po ves dan brez jedí in pijače. Arabski konj je jako trpežen in zadovoljen tudi s pičlo in slabo krmo. Abdel Kader pravi o arabskem konji: Zdrav konj mora storiti vse, kar od njega zahteva gospodar, ako mu je poprej dal toliko ječmena, kolikor ga potrebuje. Dober konj mora jeden dan, tudi dva dní biti brez vode in če tudi nema dovolj hrane, mora vender v vsem ubogati svojega gospodarja. To dela navada, ker Arab pravi, da človeka in konja moraš v mladosti učiti in vaditi. Mlado vejo lahko upogneš, starega debela nikakor ne!“ H koncu še jedno povest, ki nam dokazuje imenitnost arabskega konja:

„Arabec s svojimi srenjčani je napadel v puščavi karavano iz Damaska. Zmagali so popolnoma in že so začeli nakladati bogati plen, kar pridirjajo konjiki, katere je paša iz Akra poslal tej karavani naproti, pa se vržejo z vso močjó nad Arabe ter je v kratkem popolnoma premagajo. Mnogo jih je obležalo mrtvih, druge so ujeli, zvezali je in odpeljali, da jih darujejo paši v Akru. Abu-el-Marš, tako je bilo ime onemu Arabu, je bil ranjen v ramo; krogla mu je ostala v rami, rana vender ni bila smrtna. Zato ga posadé na velbloda, ujemó tudi njegovega konja, pa odpeljejo oba dva s seboj. Zvečer pred tistim dnevom, ko so morali priti v Aker, ostanejo s svojimi jetniki v jafadskih hribih, da tam prenočé. Ranjeni Arab je imel noge zvezane z jermenom, in je ležal zunaj blizu šatora, kjer so spali Turki. Rana ga je skelela in zato ni mogel spati po noči. Kar zasliši rezgetati svojega konja med drugimi konji, ki so bili privezani ne daleč okoli šatorov po navadi jutrovcev. Koj spozná njegov glas in taka žalost ga prime, da se ne more vzdržati, da se ne bi pogovoril še jedenkrat in to pač zadnjikrat s tovarišem svojega življenja. Z velikim trudom se začne plaziti po tleh z jedno

roko in po kolenih, pa se slednjič vender srečno priplazi do svojega konjiča. „Ubogí prijatelj! — mu reče — kaj bodeš počel med Turki? Kak aga ali paša te bode zaprl v konjak s svojimi konji. Žene in otroci ti ne bodo nosili velblodjega mleka, ne bodo ti na perišči ponujali ječmena; ne bodeš več dirjal prost po puščavi jednak vetru v Egiptu; ne bodeš več s svojimi prsimi rezal valov Jordana, ki je močil tvojo grivo tako belo, kakor je njegova pena. Jaz sem suženj, o da bi vsaj ti svoboden ostal! Čuj, pojdi, vrni se k šatoru, ki veš dobro za-nj, pa reci mojej ženi, da Abu-el-Marš nikedar več ne pride, pa pomóli glavo skoz zagrinjalo mojega šatora in obliži ročice mojih ubogih otrók.“

Tako je govoril Abu-el-Marš in med tem razgrizel vrv iz kozje žime, kakor jih navadno rabijo pri arabskih konjih, in konj je bil svoboden. Ali ko vidi gospodarja ranjenega in zvezanega, spozná zvesta in prebrisana žival sama od sebe, kar bi jej nobeden jezik ne bil mogel razložiti; pobesi glavo, poduha svojega gospodarja, pa ga zgrabi z zobmi za usnjati pasterga odnese kakor veter proti njegovej domačiji. Ko pridirja zvesti konj do njegovega šatora, položi ga v pesek pred ženo in otroke, še jedenkrat zasopíha in pogine od truda. Cela srenja je žalovala za njim, pesniki so skladali pesmi in še dan današnji je poje vsak Arab iz Jerihe.“

Za Arabi so Angleži prvi, ki se mnogo in pametno pečajo s konjsko odrejo. Že od nekedaj so skušali svojo domačo normansko pasmo oplemeniti z arabsko in to z velikim uspehom. Konjarstvo je na Angleškem prava in cela vednost, s katero se pečajo najiminitnejši in najbogatejši Angleži. Posebno imenitni so angleški brzci ali dirjalci, ki v tekališčih tekajo za stavo. Angleški brzec je še bolj stegenega trupla, nego arabski konj, droben je in šibek, ali zraven vender žilav in močen, in to ga dela, da je neznano uren. Najiminitnejši brzec je bil Eklips, ki je jedenkrat v jedne minuti predirjal jedno angleško miljo, ki je peti del naše milje. Njega nobeden drugi ni mogel zmagati, on je zmirom vse pretekkel in naposled se nobeden več ni hotel z njim natecati (meriti). V 17 mesecih je Eklips svojemu gospodarju zaslužil 250.000 goldinarjev in deset let po zadnjem tekanji je za-nj in za njegov zarod zahteval 250.000 gld. in še posebej do smrti 5000 gld. užitka na leto. Eklips je poginil v 25. letu.

Prav lepo ravnajo tudi ruski vozniki — Rusi jim pravijo jemščeki — s svojimi konji, mnogo lepše, nego po navadi naši vozniki. Jeriša piše o ruskem vozniku: Razgovor-

nost naših voznikov obstoji skoraj vsa v biči in v kletvicah, z bičem in rotenjem se pogovarjajo z ubogimi konji. To je na Ruskem vse drugače. Jemščekov konj skoraj ne pozna biča; Rus tudi preveč ljubi to žlahtno žival, da bi tako grdo ravnal ž njo, kakor ljudje po drugih deželah. Jemščeku je njegov konj vse: njegov tovariš, njegov drug v veselji in žalosti, njegov varuh po dnevi, njegova blazina po noči.

Na potu se vedno razgovarja s konji. Predno požene, prime za vajeti, katerih je za štiri konje polna roka, vtakne bič, ki ga ne potrebuje, pod svoj sedež, ozre se še jedenkrat po potnikih in zavpije nad konji: Stopajte z Bogom! Tecite, tecite prijatelji! da nam dajo gospodje „na čaj“ (kakor pri nas na vino). In odslej ne neha pogovarjati se s svojimi konji, piskati in lopotati, da pridejo do prve postaje. „Tako, mladički, tako! le otresajte se vi mali gospodički! hurá! le naprej prijatelji!“ — Sedaj jih zopet začne karati: „No, no! hitreje, hitreje, ve stare babe! Kaj omahuješ, vranko? Bolje pazi! čemu imaš pa oči? Hej srče! Kaj se plašiš? Ne bodi beba, jaz ne vidim nikakega strašila!“ — Pri slabej cesti ali če gre navzgor, začne žvižgati, ploskati, kričati, z rokami in nogami mahati, kakor bi hotel svoje konje uveriti, da je sam vrag za njimi. Strašno zasučé korobač, toda le da bi konje ostrašil, ne pritisne nikoli. Sedaj pa sedaj jim tudi obljubi, da jim bode kaj lepega zapel, in večkrat jim zares, kljubu vetru in snegu, zapoje pesmico za pesmico. Tako lepo ravna ruski jemšček s svojimi konji!

Ponosni in bahati andaluski konj izvira tudi od arab-skega, zaljša ga sosebno dolga griva in košat rep.

Trpežni in hitri so posebno tartarski konji, ki se po Ruskem, Ogerskem in tudi pri nas nahajajo sem ter tje.

Težki konj, ki ga pogosto vidimo pri nas, je izgubil lepoto plemenitega konja, je debelih kostij in mesnat, vidi se mu, da je vstvarjen za težka dela. Največje in najtežje imajo Angleži. Jeden je meril od prednjih kopit do grebena, to je med vratom in plečmi, 21 pestij, vagal je 25 centov in v četrtem letu je vlekel 60 centov.

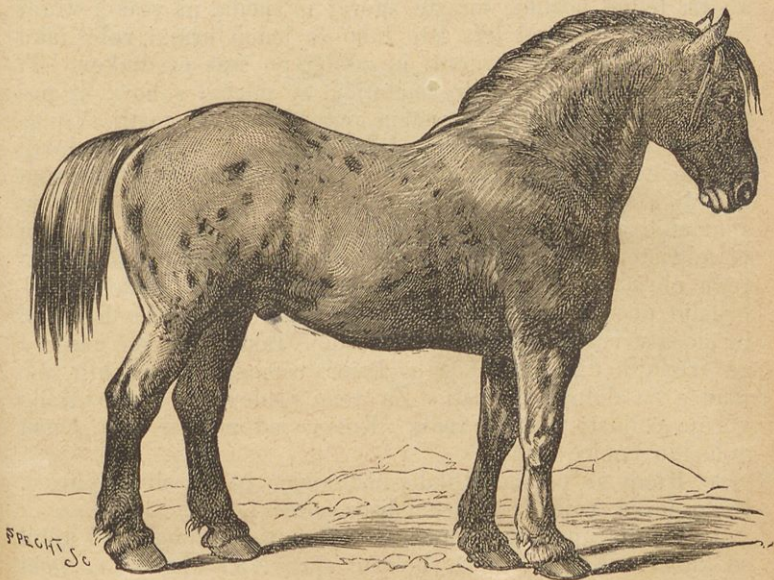
Pritlikavec ali ponny je komaj osem pestij visok, ima daljšo dlako, kratek vrat in kuštrasto glavo.

Goli konj je srednje velikosti in sicer lep, toda nema dlake, niti grive niti žime v repu; koža je po vsem truplu svetla, gladka in mehka, kakor žamet. Do sedaj vemo malo o tem konji, celo o njegovej domovini še ni pravda dokončana. Nekateri potniki pripovedujejo, da so jih v velikih čre-

dah videli v Afganistanu v srednjej Aziji. V Evropo ga časih cigani pripeljejo in za denar kažejo.

Še nekaj besed o tarpanu.

Na prostranih mongolskih stepah in tudi v velikej puščavi Gobi živé skoz in skoz divji konji, o katerih mnogi mislijo, da so ostanki nekdanjih pravih divjih kônj. Tarpan — tako namreč imenujejo Môngoli tega divjaka — je konj srednje velikosti, debele na čelu zbočene glave, špičastih, naprej obrnenih ušes in majhnih šegavih očij. Na vratu nosi kratko, skoro kodravo grivo, rep je pa srednje dolgosti. Tar-

5. Težki konj.

pani se pasejo v dolgih vrstah, po več sto skupaj in sicer zmirom proti vetru. Neznano pazljivi in boječi so, vedno se ozirajo okoli sebe, nastavljajo ušesa in vohljajo po zraku. Žrebci vodijo celo čredo, pa jo v nevarnosti tudi srčno branijo. Ako jim preti nevarnost, pobegne vsa čreda, žrebeta in kobile naprej, žrebci pa zadaj kot brambovci. Volka se ne bojé; ako se je ta grdoba približala čredi, ga žrebci rezgetaje napadejo in s kopiti pomandrajajo. Ni pa res, da bi pri takej priliki vsi glave steknili in z zadnjimi nogami bíli po sovražniku; le toliko je resnice v tem, da žrebeta in kobile

vzemó v sredo med sé. Kakor cimaroni v južnej Ameriki, tako tudi azijanski tarpani radi izvabijo in odpeljejo domače konje. Krotiti se ne dadó in v sužnosti kmalu poginejo.

Kobila ima samo po jedno žrebe, ki precej po rojstvu spregleda in more koj stati in hoditi. Prvo leto ima kuštrasto, skoro volnato dlako in majhno stoječo grivo, drugo leto dobi pa gladko in svetlejšo dlako. Žrebe je jako živa in šegava žival, zmirom bi skakalo in igralo se. Starost se pri konjih pozna po prednjih zobéh. V prvih štirinajstih dneh dobi v gornjej in v dolnjej čeljusti v sredi po dva zoba; dva ali tri tedne pozneje izraste zgoraj in spodaj na vsakej strani še jeden in čez pol leta isto tako še jeden krajni zob, tako da ima žrebe potem zgoraj in zdolaj po šest prednikov. Ti zobjé so popolnoma beli, imenujejo se mlečni zobovi, ki pozneje izpadejo in sicer v istem redu, kakor so rastli. V poltretjem letu namreč izpadeta srednja dva zgoraj in zdolaj, čez jedno leto bližnja dva in zopet čez jedno leto krajna dva. S krajnimi predniki predró tudi majhni očniki in to je znamenje, da je konj dorastel. Novi predniki imajo na venci podolgaste črnkaste jamice, ki se pri zobjanju v odločenem redu obrusijo in izgledajo, a naposled izginejo. Jamice se izbrusijo počenshi na dolnjej čeljusti vsako leto na dveh zobéh in sicer v istem redu, kakor so zobjé rastli; namreč najpred na srednjih dveh, tako da so konec osmega leta izginile vse jamice na dolnjej čeljusti. Za tem pridejo na vrsto zobjé gornje čeljusti v istem redu. Konec jednajstega leta nema nobedne jamice več.

Konji se po barvi dlake imenujejo: belec, sivec, plavec, kostanjevec, rujavec, vranec, lisec, sirec i. t. d.

Konj je podvržen mnogim boleznim in mnoge med njimi so kužne. Najnavadnejše bolezni so: Nakolenica, neki otok na nogi; grinte, dlaka izgubi svetlost in rada izpada; smrkelj ali ozger, vnetje nosnega hriplja, kužna in celó ljudém nevarna bolezen; smolika, nahod od prehlade; tiščavka, vnetje možganov; siva in črna mrena na očéh in še mnoge druge bolezni, zlasti na kopitu. V konjskem želodci in celó v nosu se razvijajo neki obadi in razen tega ga ne samo v črevih, ampak tudi v ledvicah in celó v očesu zajedajo vsakeršne gliste.

Konj lahko učaka 40 let, ako je v dobrih rokah; no navadno iznemore že v 20. letu, ker se skoro vsacemu konju na starost slabo godi: preoblagajo ga s težkim delom, jesti mu pa dadó toliko, da živi.

Zinabek

Dokler je bil mlad gizdalin, so ga lišpali in razvadili, staro kljuso pa pošljejo konjedercu.

Konj generala Lacya, ki je služil v turških vojskah, je bil star 46 let, ko je poginil; seveda je cesar zapovedal, da naj se mu streže do smrti. Škof v Mecu je imel celó 50 let starega konja, ki je lehka dela opravljal do zadnjega leta. Na Angleškem je jeden konj še celó 62 let živel.

Po večjih mestih so jeli sedaj ostarele konje rediti in pitati, da jih potem koljejo in njihovo meso prodajajo ubožnim ljudem, ki si ne morejo kupiti boljega mesa.

V južnej Afriki živi še nekoliko posebno lepih kopitarjev, kateri se zaradi temnih prog po jasnej koži tudi tigrastikonji imenujejo. Kakor sploh vsi divji konji, so tudi ti jako skočne in urne, oprezne in plašne živali.

Med njimi naj se posebno omeni cebra, ki je po vsem životu bela in z rujavimi ali črnimi progami poprek pisana. Zaradi te lepe pisane kože, ki ima prilično ceno, strastno lové cebro vsi divjaki in tudi evropejski naselniki. Do sedaj je še ni bilo mogoče s pridom ukrotiti.

6. Cebra.

4. Osel.

Če človek pogleda osla, veroval bi komaj, da je ta borni sivec s konjem v najbližjem rodu. In vender je tako! Konj in osel sta si bližnja rojaka; lepa konjska podoba je v oslu le pohabljena in spačena. Osel je med našimi živalimi pravi trpin: po ves dan vozi ali nosi in vender še več palice užije, ko česa drugega. Grdo ravnanje in stradež, palica in gorjača so ubili v njem dobre lastnosti, ki jih ima od nature. Zato tako klaverno prestavlja noge in žalostno krevsa; zato tako malomarno gleda pred sé v zemljo, kakor bi bil prepričan o ljudske nehvaležnosti in o ničemurnosti posvetnih rečij.

Osel je manjši od konja; njegovo truplo ni tako zalito, kakor konjsko: prsi so ozke, trebuh napét, hrbtišče je bolj koščato; vsa žival je nekako okorna in spominja človeka skoraj na govedo. Posebno njegov rep bi ravno tako lahko opletal kakej kravi po zadnjih bedrih; prav nič ni podoben konjskemu, ker ima le na konci čop daljše dlake. Kratak vrat z majhno grivo drži naravnost naprej, ne more ga ukriviti,

7. Osel.

zato tudi ne more gizdavo povzdigniti glave, kakor bi mu bila pretežka. Glava je bolj široka in bolj mesnata, nego konjska, očesi ste bolj razmaknjeni, no najprej ga je poznati po dolgih ušesih, s katerimi vedno giblje. Ta dolga ušesa mu nevedni in nagajivi ljudje radi oponašajo, pa ne vedó, da ima osel tudi tako dober sluh, kakor malokatera žival. Noge ima sicer visoke, ali vender niso tako lepe, kakor konjske; zgoraj so bedra debela, proti kolenu pa suha, tudi

so kopita bolj podolgasta, nego konjska. Osel je medle sive dlake, časih jasnejše, časih temnejše, po hrbtu ima pa črno progo in na plečih tudi črno preko, tako da te dve progi delate podobo križa.

Kar se tiče oslovih umnih lastnostij, pravijo, da je čmeren in trmast, da rad grize in z zadnjima nogama bije; celó njegov glas ljudém ni po godu. Pravijo, da tudi njegovo riganje oznanjuje upornost in trdovratnost. Sploh ima osla skoro vsak za neotesanega tepca in še večjega bedaka.

Tako navadno opisujejo osla, ki gotovo ne zasluži, da ga tako zaničujejo, in ako je tudi nekaj resnice v tem opisu, vender je v njem še več krivice. Pred vsem je treba pomisliti, da je največ človek sam tega kriv, kar se najbolje vidi od tod, da osel ni povsodi tak, kakor bomo videli pozneje. Pri nas mu že ne ugaja niti zemlja niti vreme in potem mu je tudi dolga sužnost pri samopridnih ljudéh spačila dobre telesne lastnosti in utopila in zbegala umne zmožnosti.

Naj omenim najprej nekatere dobre lastnosti našega toliko obrekovanega osla.

Kakor konj, zapomni si tudi osel vsak pot, po katerem je le jedenkrat šel; celó v popolnoma neznanem kraju ga neka čudna slutnja vodi na pravo stran. Tako na primer so v Gibraltaru vzeli na ladijo osla, da bi ga po morji peljali na otok Malta. Na potu po nesreči ladija obsedí na peščenem klečetu, in da bi ladijo zlajšali, pometali so v morjé mornarji vse težje stvari na njej. Med drugimi stvarmí so vrgli tudi onega osla, misleči, da bode morebiti splaval na suho. In res pride za nekoliko dnij zopot nazaj v Gibraltar v isto stajo, kjer se mu je poprej dobro godilo. Gospodar je mislil, da po kakem naključji niso vzeli osla v ladijo in še le pozneje, ko so se povrnili mornarji, se je razjasnilo, da je bistrourni osel moral 50 ur daleč hoditi v popolnoma neznanem kraju čez hribe in doline, dokler ni prišel k starim jaslim.

Kjer se je jedenkrat osel spotaknil, onde se ne bode tako lahko drugikrat, ker se prišedši na ono mesto spominja prve nesreče. V mestu, kamor nosi razno robo, dobro pozna vsako hišo, kjer navadno robe oddaja, dasitudi je, zlasti v večjih mestih, hiša hiši podobna.

Osel je mnogo boljši tovornik, nego konj; nesti more tri, tudi štiri cente, kar bi večjemu konju velike težave delalo. Oslè, ki časih ni večje od teleta, coka z najtežjim jezdecem neutrudno več ur ob največjej vročini in po prahu. Res je počasnejši od konja, zato pa hodi bolj varno in

oprezno; zaradi tega je sosebno imeniten v goratih krajih, kjer nemajo dobro udelanih potov. Premišljeno in mirno koraka po najstrmejših rebrih, mimo globocih prepadov.

Zlata je pa vreden osel zastran zadovoljnosti in zmernosti. Med vsemi domačimi živalimi se mu najslabše godi; zadovoljen mora biti z malovredno krmo, katere niti krava niti konj noče pogledati. Suho listje, osat in druga bodeča zelišča so njegova navadna krma, dasitudi dobro vé, da je oves in seno boljše. Samo voda mora čista biti, sicer je ne pije, in potniki pripovedujejo, da je zlasti v puščavah z osli velika sitnost, ker nočejo piti kalne vode iz mehov, rajši žejo trpé. Tudi sicer je osel čista žival, le valja se rad, posebno kadar je tovor odložil; toda nikoli se ne bode valjal po mokrem, še manj pa po blatu. Tudi v vodo ne gre rad in sploh je videti, da mu moča ne dé dobro; zato se menda tudi v naših bolj mokrotnih in mrzlotnih krajih ne počuti tako dobro, kakor v gorkejih, postavim že na Laškem, Španskiem. Osel tudi ni tak tepec in neumnež, kakor so ga ljudje razvpili. Ako je človek strpljiv, ga lahko nauči skoro vse umetnosti kakor konja. Res mu ne gre tako hitro in lahko v glavo, ali kar se je jedenkrat naučil, tega ne bode z lepa pozabil. Osel se nauči skakati skoz obroče, stopati in plesati po taktu muzike, tudi zna sprehajati se po stopnicah in z gobcem vrata odpirati. Môči ga je celó naučiti, da pozna na uro, da na gospodarjeva vprašanja prikimuje ali odkimuje. Naš sivec je tudi dober vremenski prorok. Ako pobesi glavo, ko ga spustiš iz staje in ako se začne drgati ob plot, nastopilo bode kmalu grdo vreme; ako pa veselo skače, moreš se nadejati lepega vremena.

Kakor je videti neumen in top, vender je časih zvit in prekanjen, da se mu mora človek čuditi. V Št. Maur-u na Francoskem je imela mlekarica oslico, ki jej je vsak dan mleko v mesto nosila in dasitudi je bila žival pridna, vender jo je neusmiljena žena pogosto z gorjačo nadevala, da so jej rebra pokala. Kaj je storila pametna žival? Pazila je, kedaj gospodinje ni domá, pa je prijela gorjačo v gobec ter jo je globoko v gnoj zakopala. Večkrat so tudi videli pametno oslico, da je nesrečno gorjačo nosila daleč od hiše na cesto, češ, da je gospodinja ne bode našla.

Osel pozna gospodarja ali človeka, ki mu daje jesti, toda mu ni privržen kakor konj; sploh se za človeka malo peča. Tudi ima grdo napako, da ga časih primejo muhe; onda se potuhne ter ne gre z mesta, ako bi ga tepel do

mrtvega. Kadar ga obide taka trma, vrže se tudi rad na tla ter hoče tovor s sebe stresti, tudi grize in bije okoli sebe. Nekateri mislijo, da je takemu obnašanju kriv njegov pretenki sluh, da so namreč njegova nemirna ušesa čula kak glas ali kak šum, katerega se boji. Na potu morajo oslu služiti vsa čutila, sicer se ne gane. Ako mu zavežeš oči ali ako mu zamašiš ušesa, ne pojde koraka dalje. Čudno se vede osel v krajih, kjer čuti kako zver, ki bi ga mogla napasti. Brehm pripoveduje: „Pravo veselje ali pa pravo nadlogo — kakor se komu zdi — ima potnik jezdeči na oslu po ozkih habesinskih dolinah. Oslè povsod čuti nevarnost. Na vse strani se vrti in obrača, neznano pazljivo in nezaupno ogleduje skalo, za katero bi mogla biti skrita kaka zver, sedaj vrže glavo kvišku in posluša skrbno in boječe na vse strani, z jedno besedo: tare ga sto in sto skrbij in sto sumov ga spreha. Ako pa še celó nos potrdi, kar so ušesa sumnjala, potem je zastonj vse prigovarjanje. Nikakor ga ni spraviti z mesta. Baš tod je morebiti hodil prejšnjo noč kak lev, leopard ali hijena ali kaka druga zver in osel si misli, tukaj je treba opreznosti in previdnosti. Zato voha, gleda in posluša, ušesa mu skoro plešejo po glavi in ne bode ga storil koraka naprej, predno ne gre človek pred njim. Toliko je pameten, da si misli, ako je kaj, bode tega prvega raztrgalo. Ta misel ga umiri, da gre dalje.

Ves drugačen nego naš sivec je osel v gorkejših krajih, na primer na Grškem in Španskem. Ti osli so mnogo večji od naših, skoro kakor srednji konj veliki, tudi imajo mečjo in glajšo dlako, daljšo grivo in lepši rep; vrh tega so bolj živi in bolj urni od naših.

Najlepši osli so pa vender egiptovski in perzijanski. Egiptovski osel je skočna in lepa, pridna in trpežna žival ter je za one kraje bolj potrebna in več vredna nego konj. Se vé, da Egipčani drugače ž njim ravnajo, nego mi s svojim. V mladosti jih ne preoblagajo s težkim tovorom, dobro jih krmijo in mnogo gledajo na to, da se ohrani dobro in čisto pleme. Zato se mora naš osel skriti pred jutrovskim, kar se tiče dobrih lastnostij. Lepi osli dobrega plemena imajo pa tudi veliko ceno v Egiptu in v Arabiji, in le bogataši in velikaši si jih morejo kupovati. Izvrstnega jahača cenijo kakor srednjega konja, in ne zdi se jim preveč za takega osla plačati do 600 goldinarjev v našem denarji.

Razen tega lepega osla imajo v teh krajih še jedno manjšo pasmo, ki je posebno pridna in z vsem zadovoljna.

V teh deželah nikdo ne hodi peš, tu vse jezdari na oslih; zato pa tudi največji siromak ne more biti brez njega. Celó berač ima svojega osla, na katerem berači po svetu. Pokladajo jim suhi fižol in to po noči, po dnevi ne dobi nič, k večjemu ako mu vrže rokovec zelenja, in ob tej krmi mora trdo delati.

„Nikjer se ne jezdari na oslih toliko — zopet pripoveduje Brehm — kolikor v Egiptu. V vseh večjih mestih so osli neobhodno potrebni, ker se ljudje tu ne vozijo v kočijah, temveč jezdijo na oslih. V Kairi, glavnem mestu Egipta, so oslarji poseben ceh in človek si brez njih ne more misliti mesta, kakor tudi ne brez palm in brez minaretov (turških turnov). Komaj si v Aleksandriji stopil iz ladije na suho, že te obsejajo oslarji in ti ponujajo svoje osle, ki od zgodnega jutra do poznega večera stojé po vseh trgih in čakajo, da bi jih kdo najel. Ti oslarji te nagovarjajo v nekej mešanici vseh jezikov, toda gorjé ti, ako spregovoriš angleško besedo. Med seboj se stepó za té, kdo bo namreč na svojega osla dobil bogatega Angleža. Najbolje bodeš storil, ako se brez odloga vsedeš na prvega osla in odjahaš do gostilnice. Te oslarje pa le onda še le prav spoznaš, ako razumeš njihov arabski jezik. Veselilo te bode poslušati njihove prepire in pregovore, posebno pa se bodeš čudil, kako zna vsak hvaliti svojega osla.

„Gospod! — tako te nagovori oslar — poglej tega osla, ki ti ga ponujam, pa ga prispodobi z drugimi, katere ti oni fantalini ponujajo! Saj se mora vsak pod teboj zrušiti, to so slabi mački, ti si pa močen in krepek človek! Ali moj, moj! Hiter je kakor železnica, kakor gazela te bode hitro nesel.“

„To ti je pravi kairski osel — uteče se drugi oslar — on izvira od gazelca in od divje kobile. No Kairec! skoči, teci in pokaži gospodu, da govorim resnico! Nikar ne delaj sramote svojemu rodu! No pojdi v božjem imenu, teci gazelica moja, lastavica moja!“

Tretji ti bode, ako je mogoče, še bolj hvalil svojo žival, to ti gre brez konca in kraja, dokler nisi jednega zasedel. Oslar sedaj vleče in suje, tepe in zbada ubozega osla, da se spusti v dir s teboj; paglavec pa teče za njim in vedno na-nj kriči in vpije, nagovarja ga in spodbada. „Gospod! pazi na hrbet, na nogo: ogni se na desno, zakreni na levo! Pazi glave! He pozor! Konj gre, kamela, mula, osel! Varuj se, pazi na obraz, na roko! Ogni se, prijatelj! pusti naprej mene in mojega gospoda! Ne zabavljaj mojemu oslu, ti capin! Več

je vreden, nego tvoj ded! Nikar ne zameri, gospod! da te je sunil ta potepuh.“

„Tako mu gre klepetalo v jedno mer, brez presledka, tako se motaš z oslom med jahači in jezdec, med tačkami in vozovi, med kamelami in pešci. Tvoj osel se ne utruji, zmirom je vesel in dobrovoljen, komaj ga moreš ustaviti, ko sta prišla v diru do cilja. Kairo je v resnici visoka šola za osle. Tukaj še le spoznaš, kaj je vredna ta žival, tukaj se človek nauči ceniti jo in spoštovati.“

Osel je iz Azije doma. Onde so ga najprej ukrotili in še dan danes se po azijanskih stepah v neomejenedi svobodi pase mnogo divjih oslov. Divji osel je — imenujejo ga kulan — večji, lepši in spretniji od domačega. Dlako ima kakor svila tenko in mehko, tudi je svetlejša in gladkejša od konjske. Kulan je belkast in se sveti srebrasto, le po glavi in na bokih je zagorele barve.

Kakor divji konj tarpan, tako živi tudi kulan v čredah, katere vodi največji in najmočnejši osel. Kulan je neznano hiter, nobeden arabski konj ga ne more doteči in zraven se še zritava in skače sem ter tje, kakor da bi se hotel igrati; videti je, da mu je taka gonja po godu.

Kulan tenko čuje, bistro vidi in dobro voha, zato ga skoro ni mogoče zalezti na stepi. Krmi se s slanimi zelišči, ki navadno rasto po stepah, toda bodečega osatja neče jesti. Slano vodo rajši pije nego sladko, no mora biti čista, za kalno ne mara.

Vsi narodi v srednji Aziji na vse mogoče načine zalezavajo in lové divje osle. Kirgizi ga streljajo iz skrišča. Perzijani kopljejo globoke jame, jih nasteljejo z mehko travo, zgoraj jih pa pokrijejo z zelenjem. Potem zganjajo kulane v doline, kjer so te jame izkopane. Tako ujeta mlada žrebata perzijanski bogatini drago plačujejo, ker ž njimi potem boljšajo svoje domače pleme. Taki ukročeni divji osli so najboljši jahači, v Arabiji in v Perziji jih po 70 celo po 100 cekinov prodavajo. Kakor pravi divji kulani, so tudi ti ukročeni osli lepi, živi in hitri, zraven sosebno delavni, trpežni in z vsem zadovoljni.

Kirgizi sosebno radi jedó divjega osla; takisto tudi Perzijani in celó Arabi, ki so drugače jako izbirčni in natančni, ki bi za nič na svetu ne pokusili domačega osla, so mrtvi na kulanovo pečenko. Stari Rimljani, znani sladkosnedci, so si iz Azije naročevali divje osle in pri velikih pojedinah je bilo oslovsko meso največja slaščica. Tako nam vsaj pripoveduje Plinij, rimski pisec. Glasoviti Mácena je pozneje, ko so se

menda kulani teže dobivali, mesto njih vpeljal navado, jesti mlade mule.

Perzijani razven mesa rabijo tudi kulanov žolč kot dobro zdravilo za bolne oči. Buharji delajo pa iz kož neko usnje — šagrén imenovano — ki se dobro plačuje.

Oslica ima navadno le po jedno mlado, ki koj spregleda. Stara ga skrbno liže in sploh je zanj v velikih skrbeh. Čez pol leta ga odstavi, ali mladič še dolgo hodi za materjo. Oslič je jako živahna, vesela in šegava žival, rad skače in si igra, posebno veselo pa pozdravlja vsacega osla. Oslič ni izbirčen, že v prvej mladosti se nauči biti z vsem zadovoljen, tudi občutljiv ni tako, kakor žrebe in zato tudi ne zboli tako lahko. V drugem letu je osel dorastel, ali k popolnej moči pride še le v tretjem letu. Osel ni podvržen tolikim boleznim, kakor konj in učaka tudi pri težkem delu 30 do 40, časih celo 50 let.

Osličino mleko pravijo, da dobro dé ljudem, ki na prsih bolujejo. V južnej Evropi jedó tudi oslovsko meso. Iz kože delajo pergament in močno usnje, tudi na bobne jo napenjajo.

Od konja in osla se skoti polutan, ki ima nekaj konjevih, nekaj pa oslovih lastnostij. Od osla in kobile izvira mula, ki je skoro konjske velikosti in postave, le po glavi, po ušesih in po repu je podobna oslu in tudi glas je oslovski.

Od konja in oslice se skoti mezeg, ki je sploh podoben oslu; le glava, rep in glas so konjski. Mezeg je sploh slabič in zato jih je le malo videti, razen na Španskem in v Abesiniji; sosebno v zadnjej deželi imajo skoro same mezge.

Toliko bolj imenitne in koristne so pa mule. Mula je srčna, hrabra in močna kakor konj, zraven pa tudi trpežna, zadovoljna, pohlevna in v hodu varna, kakor osel. V njej se res strinjajo najboljše lastnosti njenih starišev.

V vseh goratih južnih krajih je mula neobhodno potrebna domača žival. Po najtežavniših potih more nositi tri cente ter gre vsak dan po šest ali sedem milj daleč in to pri takej krmi, da bi je konj še ne povohal.

Španske mule, s katerimi onde največ vozijo, so skoro drage, kakor konji. Španjolec se rad pobaha s svojimi mulami in obeša na-nje vsakeršne leskotne čirečare, rudeče čope in prevoze; pod sedlo jim prestira pisana podgrinjala, ali vender ž njimi ne ravna lepo. Jest in piti jim sicer da, ali zato pa tudi od njih zahteva skoro nemogoče stvari in če ga precej

na besedo ne ubogajo, udriha z bičem po njih, bije jih z gerjačo, meče kamenje va-nje in jih celo z nožem zbada. Vožnja na španskej pošti je prava peklerska vožnja. Tu ti zaprežejo pet parov mul, družega za drugim, na prvem sedi jezdec, zadaj na sedalu pa kočijaž z neznanskim bičem in zraven še gonjač s strašno gerjačo. Vsaka mula ima svoje ime, katero so jej prav za prav vbili v glavo in to tako: Mulo, ki je namenjena za pošgarsko vožnjo, privežejo h kolu in vrhu tega jo drži še močen človek. Drugi vzame v roke velik bič in začne neusmiljeno udrihati po ubogej nedolžnej živali, kakor bi veljalo hudiča iz nje izgnati in ves čas jej na ušesa kriči ono ime, ki jej je namenjeno. Za četrto ure preneha in jej da dobro jesti. Drugi dan se ta strahoviti nauk začne z nova in tako poredoma nekoliko dnij. Osmi ali deseti dan si je svoje ime zapomnila za vse žive dni. Kakor sliši svoje ime, spominja se onega tepeža, pobesi ušesa in se spusti v tek.

5. Ovca.

Ovca je mirna, krotka, potrpežljiva in dobročudna, ali zraven pa tudi neumna, trapasta, plaha in boječa žival. Med našimi domačimi živalimi je ni nobene, ki bi se bila po udomačenju toliko spremenila; ni je nobene, ki bi bila na toliko izgubila svoje naravne zmožnosti, kakor jih kažejo še vedno v popolnej prostosti in divjosti živeče ovce. Divje ovce so živahne, gibke in skočne, kakor koze; pretečo nevarnost hitro spoznajo in se tudi branijo proti sovražnikom. Naša ovca je komaj senca njenih divjih sorodnikov, v človekovej službi je izgubila te lepe lastnosti, izgubila je vso naravno razumnost, dolga sužnost jo je popolnoma otopila in zbežala.

Vse ovce so kratkega vrata, valjastega trupla in visečega krajšega ali daljšega repa. Tenke in suhe noge se končujejo v dva parkeljca, po katerih ovca hodi; zadaj ima pa še dva manjša krnasta, ki se tal ne dotikata. Ovca ima suho glavo, zbočen in dlakav nos in velike razmaknene oči, ušesa jej pa proč stoje. V gornjej čeljusti spredaj nema zob, spodaj ima pa osem prednikov in potem zadaj še 24 kočnikov, namreč na vsakej strani zgoraj in zdolaj po šest. Na glavi nosi votle, robate, polžasto zavite in počez nagrbane rogove, toda navadno so samo ovni rogati, le pri nekaterih pasmah nosijo tudi ovce manjše rogove. Pri nekaterih pasmah ima oven tudi 4 in celo 6 rogov. Razen glave in nog ima ovca po vsem truplu dolgo

kodrasto, sedaj tanjšo, sedaj grobejšo dlako, ki jo navadno volna imenujemo.

Omeniti moramo tukaj neko posebnost v prebavljanji, katere nemajo do sedaj opisane živali. Ovca namreč preživlja, to je: hrano ali krmo dvakrat prežveka. To pa ni lastno samej ovci, temveč še mnogim drugim živalim, n. pr.: govedu, kozi, jelenu, srni, kameli in še drugim. Zato je pri vseh preživačih ali prežvekovalcih želodec razdeljen na štiri predele.

Krma, ki jo ovca prvokrat le bolj površno zgrize, gre po požiralniku v prvi in največji predel, v amp imenovan;

8. Ovca.

od tod se pomika v drugi manjši predalec, kapica zvan. V kapici se začne krma prebavljati, ter se sprijema v kepice. Kadar živina ne je in tudi sicer počiva, povračajo se te kepe po požiralniku nazaj v usta, kjer je žival še jedenkrat do dobrega prežveče in oslini. Drobnno semleta in oslinjena hrana gre sedaj po posebnem žlebiči med dvema gubama naravnost v tretji želodec, kateremu se devetogub pravi, ker je v njem koža na več gub zganena. Iz devetoguba gre hrana naposled v zadnji želodec, siriščnjek imenovan, kjer se hrana popolnoma prekuha in prebavi.

Naša domača ovca se ojnagnji navadno z jednim, redko kedaj z dvema jagnjetoma. Mladi janček je jako mila, nežna, vesela in ščegava žival, da ga je milina gledati na trati, kako brezskrbno poskakuje okoli matere. Iz početka so jagnjeta jako občutljiva za mrzlo in mokrotno vreme; zato premladi v taceem vremenu ne smejo na pašo. V prvem mesecu dobi mlečne zobe, zadnji stalni zobje mu pa predró še le v petem letu, toda po plemenu gre pa že v drugem letu.

Naše ovce, posebno one, ki so v stajah zaprte, so mehke in občutljive živali ter so podvržene mnogim boleznim. Najnavadnejša je vrtoglavost. Tej bolezni je kriv mehurnjak, to je neka mehurnjasta glista, ki se pokaže v ovčjih možganih. Dolgo se ni vedelo, odkod ti črvi pridejo v ovčjo glavo. Najnovejše skušnje so pa dokazale, da ovca dobi to bolezen od psa, ki boluje na trakulji. Trakulja je dolga, ozkemu traku podobna glista, ki je sestavljena iz mnogih in mnogih ploščnatih členov. Ti členi rastejo od glave, tako da so prvi najmlajši pri glavi najmanjši, zadnji pa najstarejši in polni jajec. Ti zadnji členi se trgajo drug za drugim od trakulje in izpadejo iz pesjega črevesa.

Ovca, ki po naključji požre na paši tak člen poln jajec, ali tudi samo nekoliko jajec, ki so se izprezala iz tacega člena, dobi potem mehurnjaka v možganih in postane vrtoglava. Ko namreč trakuljina jajca pridejo v ovčji želodec, onde ožive, pa se prevrtajo skozi želodčevo kožo in dalje skozi drob in skozi meso, dokler ne pridejo v glavo, kjer ostanejo ter se spremené v tacega mehurnjaka, ki potem ovco nadleguje in jo naposled umori.

Ako potem sicer zdrav pes pojé možgane crknene ovce z mehurnjakom vred, spremeni se ta mrček v psu v pravo trakuljo, ki spet trosi jajca, iz katerih se novi mehurnjaki v drugih zdravih ovcah izležejo. Trakulja in mehurnjak sta tedaj v tej istej zvezi, kakor metulj in gosnica. Kakor iz gosnice postane metulj, takisto se mehurnjak spremeni v trakuljo, in kakor metulj znese jajca, iz katerih se izvalé spet gosnice, takisto tudi trakulja trosi jajca, iz katerih se izcimijo novi mehurnjaki, ako namreč ta jajca pridejo v ovčji želodec in od tod v možgane. Ako se tedaj v kakej čredi pokaže ta bolezen, naj gospodar najprej odpravi svojim psom trakulje, druga skrb naj mu bode, da psi — ki so znabiti še zdravi — nikedar ne dobé jesti možganov za vrtoglavico crknjenih ovác.

Druge navadne ovčje bolezni so: mrtvoud, volčič ali sajevec na parkljih, garje, koze, bobnica in žabica. Vrhu tega

jo zajedajo na jetrih metljaji ali metulji in v plučih neki drugi črvi. Tudi neka muha jo muči. Na nos jej namreč znesse nekoliko jajec, in mali črviči ali ličinke, ki se iz njih izvalé, zlezejo ovci v nos, kjer jej delajo velike bolečine.

Ovca učaka 10, 12 celó 14 let, ali že v 10. letu jej navadno izpadejo zobjé; tudi se stara ovca niti ne izpita lahko, niti nema več tako lepe volne; zato jih navadno že poprej zakoljejo.

Od ovce se rabi vsaka, tudi najmanjša stvar. Jagnjetina ali bravetina — sosebnó pečena — je jako dobra in tečna jed, iz sladkega ovčjega mleka se dela okusen sír, iz loja ulivajo sveče, iz raznih odpadkov in obrezkov kuhajo klej (lim), iz črev sučejo strune in tudi iz rogov se izdelujejo razni izdelki. No največjo korist ima človek od ovčje volne in zarad volne ljudje največ redé ovce. Ovce, ki dajo mnogo lepe volne, imajo malo mesa; mesnate ovce dadó slabejo in grobejo volno. Volna se striže navadno jedenkrat na leto in to okoli binkoštij. Iz volne se predó, pletó in tkó vsakovrstne pletenine in tkanine, od najtensega sukna do debelega in grobega bukovca ali darovca. Iz ustrojene ovčje kože — irhovine — delajo mehke rokavice in druge stvari. Z volno ustrojena koža — krzno — se rabi za kožuhe in kučme. Naposled je ovčjek jako dober in zdaten gnoj.

Ovca je gorjanka. Vse divje ovce stanujejo v goratih krajih, nekatere blizu večnega snega in tudi našim domačim ovcam bolje dé paša na suhih hribih in prisojnih rebrih, nego po mokrotnih dolinah. Na gorah najde mnogo več dišečih in zdravih rastlin; po dolinah raste mnogo zelišč, za katera ne mara, nekatere so jej celó zoperna in škodljiva, kakor n. pr.: zlatica, podlesek, homulica ali bradavičnik, mleček, loč in še nekatere druge. Ovce, kakor sploh prežvekalci, gredó ráde za soljo, ki jim prav dobro tekne in jih varuje mnogih boleznij.

Ovca je malomarna, neumna in plaha žival. Že njeno zoperno in prazno blejanje oznanjuje neumnost in bedalost. V nobednej stvari si ne zna pomagati; vsaka tudi najmanjša nenavadna stvar, postavim kak pok ali vrisk, plamen, ki nenadoma švigne pred čredo, pes, katerega še niso videle — vse to jih lahko tako preplaši, da brez zavednosti same silijo v nevarnost. Ako katerež živali, to je gotovo našej domačej ovci treba človeške pomočne roke in skrbnega očesa, brez človeka bi kmalu poginile vse. Zató pa tudi jeden sam pes lahko strahuje in ureduje po sto in še več ovac.

Ako se užge ovčja staja, ovce ne bežé iz nje, le z največjo silo jih je mogoče izvleči iz dima in plamena in ako le morejo, pobegnejo spet nazaj v ogenj. Rajše zgoré vse do poslednje, nego da bi zbežale skozi odprta vrata. V nevarnosti, dasitudi je večkrat samo namišljena, stiskajo se časih tako, da se mnoge od njih zadušé. Najbolj se bojé groma in bliska. Pri nevihtah se stiskajo in gnetó in z nikakeršno silo jih ni môči spraviti z nevarnega mesta v zavetje. Ako trešči v tak klobčič, obleži jako mnogo mrtvih. Za prvim ovnom, ki navadno vodi čredo, gredó slepo. Kar stori vodnik, to isto storé za njim na istem mestu vse po redu. Ako vodnik na kacam mestu malo poskoči, poskoči za njim vsaka ovca, kadar pride na ono mesto. Ako se on preplaši in brez glave lomasti dalje, peketajo zbegane vse za njim ne gledé, kam jih vodi. Naj se vodnik prestrašen zapraši v vodo, pojdejo vse za njim, naj se vodnik prekucne v globok prepad, vse bodo poskakale za njim, dasitudi bi mogle videti, da so vse mrtve obležale, ki so skočile pred njimi. Zarad te neumne in nesrečne trme v nekaterih krajih pridadó ovčjej čredi nekoliko koz, ki so v vsacem oziru pametnejše, da bi vodile topoglave ovce. Na Rusken, kjer se po južnih stepah pase mnogo tisoč ovác, imajo pastirji zarad teh napačnih ovčjih lastnostij mnogo truda in veliko skrbí. Pri nevihti ali mečavi (ko mete s snegom) časih kakor besne drvé naprej v stepo, poskačejo v vodo, celó v morje; časih pa zopet stojé, kakor bi bile prirasle, na istem mestu, da jih zamete sneg in rajše na mestu zmrznejo, nego da bi šle za pastirjem v zatišje. Tako jih časih jeden dan na tisoče pogine.

Potnik K o h l, ki je mnogo potoval po Ruskem, opisuje tak dogodek, kakor ga je čul iz ust starega pastirja.

„V očakovskej stepi — pripoveduje pastir — nas je paslo sedem, imeli smo do 1000 ovác in 150 koz. Bilo je sušca meseca, gnali smo prvokrat onega leta. Vreme je bilo prijetno, paša je bila dobra in obilna, ker je trava že zelenela. Proti večeru začne deževati in mrzel veter je jel pihati. Dež se kmalu spremeni v sneg, mraz je pritiskal vse huje in huje, obleka na nas je zmrznila in po solnčnem zahodu je brila burja, da nam je šlo do kostij. Nismo bili daleč od staj in od hiš, pa smo skušali priti do njih. Med tem je veter ovce pognal, ter jih je tiral vedno dalje od staj in od hiš. Skušali smo, da bi obrnili kozle, ki so navadno vodili čredo; ali kakor so sicer jarci neustrašeni in srčni, mrzlih viharjev se vender bojé. — Letali smo sem ter tje, topli smo, gonili in pojali nazaj, upirali

smo se proti viharju in proti čredi; toda ovce so pritiskale in rivale naprej in ves klobčič se je vso noč neprenehoma valil zmirom dalje in dalje. Ko je drugo jutro napočil dan, nismo videli okoli sebe nič, nego povsodi sneg in sneg in viharno puščavo pred seboj in za seboj.

Vihar je tudi po dnevi divjal z isto močjo in čreda se je še hitreje dalje pomikala, nego po noči, ko jo je gosta tema še nekoliko ustavljala. Udali smo se usodi. Hitro smo drvili dalje, mi naprej, ovce so beketale in trapale za nami; voli, ki so nam vozili živež, so copotali za nami, in zadaj so tulili naši psi. Ta dan smo izgubili vse koze, druga za drugo je onemogla in naš pot je bil zaznamovan z mrtvimi živalimi. Proti večeru je šlo malo zložneje, ker so ovce jele pešati nekaj od lakote, nekaj od truda. Toda tudi nam so upadale moči, dva od nas sta zbolela in sta se zarila v kožuhe na vozu. Spet je nastopila noč, pa nikjer ni bilo videti niti vasi, niti hiše. To noč se nam je še huje godilo, nego prejšno in ker smo vedeli, da nas burja drvi proti morju, pričakovali smo vsak čas, da se bomo z neumno živino vred prekucnili v morje. Na to zboli še tretji od nas. Ko se je jelo daniti, zagledali smo na strani v sneženi megli nekoliko hiš. Bile so nam prav blizu, komaj 30 korakov od nas, ali bedasto žival ni bilo mogoče obrniti na ono stran, v jedno mér so bežale pred burjo. Vihar nas je imel tako v oblasti, da celó mi, boreči se z ovcami, nismo mogli iti do hiš. Videli smo, kako se nam izgubljajo hiše izpred oči in dasitudi nam je bila tako blizu pomoč, bili bi vendar izgubljeni, ko ljudje sami ne bi bili čuli naših psov. Bili so naselniki, jeden je spoznal našo nevarnost ter je hitro sklical druge. Njih petnajst nam je prišlo v pomoč; s čilimi močmi so se vrgli med trudne ovce ter so zvekli nje, nas in bolnike do svojih pobištev. Izgubili smo na tem strašnem potu vse koze in 500 ovac. No še tukaj v zavetji jih je mnogo poginilo, ker živali spazivše zatišje pri hišah in stogih, so se tako strašansko gnetle in stiskale, kakor bi jim bil sam živ vrag za petami, in tako se jih je mnogo zadušilo. Mi smo hvalili Boga in dobre naselnike, da so nas rešili gotove smrti; ker četrte ure za gostoljubnimi hišami zija 20 sežnjev globok prepad v morje.“

Mnogo spretnejše in tudi srčnejše so ovce, ki se brez vsacega varstva, skoro na pol divje, pasejo po goratem Walesu na Angleškem. Te ovce se ne drže v velicih čredah, temveč razkropé se v manjše trope po 12 do 15 skupaj, ker jih skušnja

uči, da se tako laglje branijo proti sovražnikom. Tudi človeku ne upajo, bojé se, da jim ne bi vzel ljube svobode. Zato vedno stavijo stražo na kak skalnat grebén, in kakor se pokaže kaj sumnjivega, zabrlizgne straža in vsa čreda pobegne v goro na najstrmejše kraje, kamor preganjalec ne more za njimi. Valeška ovca se ne more zanašati na pastirjevo obrambo, zato se branijo same. Oven in tudi ovca se postavi psu in ga največkrat premaga. Pri takej priliki se ovce zberó vse v jeden kup, v sredo med sé vzemó jagnjeta in ovce, ovni pa moško pričakujejo sovražnika in ko se njim je približal, ga srčno napadejo. Ako prej ne odnese pete, telebne najmočnejši oven va-nj in ga na zemljo pobije. Dogodi se celó, da se tak oven loti bika in da ga premaga. Bik namreč pobesi glavo, bodi si, da zaničuje svojega majhnega protivnika, bodi si, da bi ga rad nabodel; oven se pa zaleti va-nj ter ga buti na čelo. Ta nepričakovani udarec bika tako pretrese in omami, da se navadno zgrudi na zemljo. Človek, ki ima vedno le naše okorne in bebaste ovce pred očmi, bi komaj verjel, da more svoboda in samostalnost to žival tako spremeniti.

Že v starodavnih časih si je človek udomačil ovco; no kakor pri vseh najmenitnejših domačih živalih, tako tudi ovci ne vemo za rod. Nekateri mislijo, da je naša ovca udomačeni zarod neke ovce, ki še sedaj živi divja na otocih Korzika in Sardinija; drugi zopet menijo, da izvira od azijske divje ovce, Argali zvane, drugi pa zopet trdijo, da so divji pradedi našej ovci že davno odmrli in da ta vrsta živi sedaj samo v domačih ovcah. Kakor od drugih domačih živalij, imamo tudi od ovce jako mnogo plemen ali pasem, ki se po številu, velikosti in zvijanji rogov, po dolgosti in tenkosti volne in naposled po repu jako spreminjajo.

No predno govorimo o imenitnejših pasminah, ozrmo se malo na divje ovce.

Muflon ali mufla se imenuje divja sardinska in korzikanska ovca, ki živi v čredah, po 50—100 repov skup, na ondotnih strmih in visokih gorah. Muflon je zatrepanega krepkega trupla, velicih, do 12 funtov težkih zavitih rogov in sosebno kratkega repa, kakeršnega imajo sploh vse divje vrste. Dlaka je gladka in kratka, po zimi pa kodrasta in volnata, po hrbtu je rujava, sicer pa belkasta. Samo oven nosi roge in najmočnejši med njimi vodi čredo. Ti ovni se časih strašno trkajo med seboj in pri tej priliki se večkrat kateri zvrne čez skalovje. Muflon je jako plašen, najmanjša reč ga poplaši, da kakor blisk leti po strmih pečinah in čez meline. Muflonov je

vedno manj in manj, ker jih preveč zalezujejo in streljajo; časih pravijo, da so jih v jednom velikem lovu po 4000 in še več postrelili; sedaj je pa dober lov, ako jih dobé kacih 20.

Mladega mufzona je jako lahko krotiti, kmalu se udomači in na človeka privadi, da gre za njim, kakor pes; sicer pa ostane živahen in skočen, kakor divji. Po hiši stakne vse kote in vse prevrne. Kar se pa tiče drugih umnih zmožnostij, ni skoro nič bolji od naše domače ovce. — Mufla ima navadno po dva jagnjeta, ki precej po rojstvu gresta za materjo in že v nekoliko dneh delata tako predrzne skoke, kakor stari.

Po samotnih planinah v srednjej Aziji, tja do Kitaja in celó v mrzlej Sibiriji živi velikan med divjimi ovcami, a rgali imenovan. Oven je 6 1/2 črevljev dolg in 4 črevlje visok, velik je tedaj, kakor jednoletni junec. Težek je blizu tri cente in sami rogovi tehtajo 30 — 50 funtov. Sivkasto-rujava gornja dlaka je dolga in stremenasta, spodaj ima pa gosto in mehko kratko volno. Ovce so manjše in imajo tanje, skoro ravne rogove. Najmočnejši oven vodi po 10 — 12 repov; kakor drugi ovni, se tudi argali trkajo, da iskre švigajo. Po letu se pasejo po dolinah, po zimi pa mulijo mah in lišaj po skalovji. Zalezti ga je jako težko, ker izvrstno čuje, vidi in voha in je zraven jako plašen. Ako spazi kaj sumnjivega, hitro zgine po skalovji, skače čez globoke prepade in spleza po največjih strminah, kjer človek ne bi vedel kam noge zastaviti. Lov je torej jako težaven in trud se ne bi izplačal, ako bi argali ne bil tako neumen in zvedav. Zato lovci v Sibiriji radi obešajo svojo obleko na kak drog, in sicer plašni argali se večkrat tako zagleda v to obleko, da ne zpazi lovca, ki se mu je približal od druge strani. Tudi jim nastavljajo zadrge na pote, po katerih navadno hodijo. Argalijeva pečenka je sosebno tečna in slastna, iz njegove kože si delajo ljudje odejo in obleko, iz rogov pa izdelujejo kupice, žlice in drugo orodje.

V severnej Afriki živi grivata divja ovca, ki je sicer manjša od argalija, ali v drugih lastnostih se ž njim ujema. V glavo je bolj kozi nego ovci podobna, najbolje jo pa od vseh drugih loči dolga griva, ki jo nosi pod vratom tja do prsij.

Tudi severna Amerika ima v zapadnih goratih in pustih krajih divjo ovco, debelorog zvano, ki ni nič manjša od argalija. Debelorog nema volne, temveč gladko kozjo dlako, sicer je pa plašen, uren in spreten v skakanji in plezanji, kakor argali.

Med domačimi pasmami, katerih ne bodemo popisovali vseh, je najimenoitnejša: merinovka, ki je že od nekedaj udomačena na Španskem in Portugalskem, kamor so jo bržčas

naselili iz severne Afrike. Merinovka je srednje velikosti, zatrepanega in polnega trupla, debele glave, zbočenega nosa in dolgega repa. Oven nosi močne, najprej navzdol in naprej, potem zopet venkaj in nazaj zavite roge. Noge ima nizke, ali močne in debel vrat z ohlapno kožo. Merinovka ima med vsemi ovcami najtanšo in najmečjo, rumenkasto in kodrasto volno.

Na Španskem imajo te ovce neizmerno velike pašnike in v prejšnjih časih — še pred 50 leti — so imeli kralj in nekateri prvi velikaši velike pravice zaradi paše. Tak velikaš je imel večkrat po 80.000 ovac, ki so hodile od pašnika do pašnika. Njihovi pastirji so imeli pravico goniti svoje črede po kmetovski zemlji, tudi čez najbolj obdelane njive so smeli narediti 90 korakov široko cesto in na potu so smeli pasti na vsacem občinskem pašniku. Sedaj je to seveda drugače.

Pozneje so merinovke z velikim pridom zaplodili tudi po drugih deželah, kjer se prav dobro obnašajo. Naša prosta ovca, ki ima dosti dobro meso ali slabšo volno, dá se po merinovkah tako v plemenu zboljšati, da je skoro popolnoma podobna merinovki. Merinovke in sploh ovce, katere ljudje držé zbog volne, se ne molzejo, ker bi po tem volna trpela.

Vlaška ovca ima ravne, po konci stoječe in kakor vretence usukane rogove. Volna je dolga, ali groba, iz nje se tké najgrobejše sukno. Na Grškem, Vlaškem, Ogerskem, posebno pa na Turškem držé največ to ovco, ker je mesnata, in Turki najrajše jedó bravetino.

Od tujih udomačenih ovac omenimo na kratko tolstoguzo in tolstorepo ovco.

Tolstoguzi ima prav kratek rep, in na vsakej strani veliko tolsto gručo, da je ovca videti, kakor bi imela zadaj dve blazini privezani. Te dve gručici ste do 30 funtov težki. Ta ovca živi v srednji Aziji in sedaj tudi v Afriki, nema volne, nego samo dlako. Mongolska tolstoguzi je velika, kakor osel.

Tolstorepka v prednji Aziji in severni Afriki ima dolg rep, v katerem se nabere toliko tolšče, da je 20 — 30 funtov težek in da ga ovca komaj za seboj vleče. Da si ovca ne poškoduje repa na paši po ostrem kamenju, privežejo jej pod rep majhna kolca, kamor položijo rep, da ga ovca vozi za seboj.

6. Koza.

Kar se tiče telesnih lastnostij, je koza z ovco v najbližjem rodu. Močne in ne previsoke noge nosijo zatrepano truplo s kratkim zafrknjenim repkom. Na debelem vratu je na-

sajena suha glava z dolgimi špičastimi ušesi. Brada, ki jej visi od doljne čeljusti, dela jo nekako častitljivo, toda iz živih očij jej pa gleda ščegavost, porednost in nagajivost. Oba, samec in samica, imata na glavi roge, ki posebno njemu kaj lepo pristujejo. Rogovi so srpasto nazaj zaviti, od strani stisnjeni in robati, spredaj pa počez grčasti ali grbasti. Nahajajo se pa tudi brezrogi ali mulasti kozli in koze, ki pa ne nosijo glave tako moško in mogočno, kakor rogati. Parkeljci na nogah imajo na okoli ostre robove in zato znajo koze tako dobro plezati in skakati po pečevji. Koza ima po vrhu dolgo, grobo in kocasto, pod njo pa krajšo in mečjo volnasto dlako.

9. Koza.

Kakor je pa sicer koza v truplu podobna ovci, toliko bolje se od nje razlikuje po umnih zmožnostih. Koza je nemirna, radovedna, nagajiva, malopridna in zraven pa tudi srčna žival. Že nekoliko tednov star kozlič ne vé, kaj bi počel od srboritosti. Ne samo da po trati dela čudne in smešne skoke, nego ga nekaj zmirom vleče na višave. Ni je kamnate groblje, niti drvene skladnice, kamor se spak ne bi skobacal. Ne neha, da se postavi na kako skalo, na zid, na streho ali vrh stopnic in od onod, svoje umetnosti vesel, gleda pod sé in v največjih višavah brez strahú hodi okoli, ker ne pozna omotice.

Koza je jako krotka žival ter je rada v družbi s človekom, rajše nego kaka druga domača žival, razen psa seveda. Po gorah, kjer se po letu pasó koze, pridružijo se kaj rade potniku in ga časih več ur daleč spremljajo. Ako jim kaj da, postavim solí ali pa tudi tobaka, ga drugikrat od daleč spoznajo, leté skup in meketaje beračijo za njim. No pri vsem tem je koza prevržna in muhasta. Danes te spremlja povsodi, kamor koli greš, povsodi ti je za petami, jutri te pa še pogledala ne bode; ako jo tudi kličeš, ne zmeni se za te.

Le glej jo, kako objestno se obnaša na paši. Sedaj gre nekoliko korakov dalje, sedaj zopet postoji, skoči malo v stran, odgrize kako brst, zadovoljna pokima z brado, zamekeče, spne se ob grmu in jé nekoliko časa, potem gre zopet malo dalje, postoji pri detelji, odmuli nekoliko stebelc, pa jo zopet pusti in se loti kacega ničevega dračja, no hipoma je zopet pri detelji, sedaj veselo skače, sedaj zopet se drži žalostno. Vsak čas jej šine nekaj družega v glavo, zatorej je koza res živa podoba vihravosti in razuzdanosti.

Koza bode rajše skočila čez séč, nego da bi iskala vrat; po potu ne pojde rada, rajše kolovrati po stranpotih, kraj utrte steze rajše praska po grdih strminah. Zraven je jako zvedava in radovedna, vse bi rada videla, povsodi bi bila rada zraven. Zato se koze na paši ne držé skup, kakor ovce; vsaka gre svojo pot, in zato ima kozar ž njimi veliko preglavico. Koza je mirna le tedaj, kadar preživlja.

Kozel je bolj resen in se drži bolj moško in pristojno, nego koza, le brada in ščegavo oko ga dela smešnega. Kozli se med seboj radi trkajo in večkrat imajo strašanske poboje, in ne le kozli med seboj, ampak tudi koze, in še celo mulaste se trkajo z rogatimi, pa tudi z mulastimi. To trkanje nema ne konca ne kraja posebno onda, kadar je med čredo prišlo nekaj novincev. Pokanje in treskanje rogov se daleč razlega in človek bi mislil, da si morajo črepine razbiti ali da jih vsaj morajo omotiti ti silni udarci. Ali kozlu ni nič! Ko se v resnici sprimejo, ne bijejo se samo z rogmi na roge, ampak kamor koli more buti protivnika, bodi si v trebuh, bodi si na gobec in ne jenjajo z lepa, dasitudi jim večkrat iz čela kri curkoma lije. Kozla, ki se hočeta trkati, gresta malo ritensko, potem se zaletita in ko sta blizu, spneta se na zadnje noge, nagneta glave in v tem hipu, ko se spustita doli, ujameta se z rogmi.

Kozli se ne bijejo samo med seboj, temveč se postavljajo tudi drugim živalim in celó človeku. Posebno so stari

kozli časih prav poredni in hudobni. Človeka zna iznenada butiti od zadaj in tako najmočnejšega človeka lahko na tla podere. Tschudi pripoveduje, da je popotni Anglež na švicarske planini Grimsel sedel na kladi z bukvami v rokah. Med branjem mu pride spanec in Anglež začne kimati z glavo. Blizu njega se pase kozel in pride radovedno bliže. Ko spazi to kimanje, misli si, da ga Anglež kliče na korajžo in bradač si ne preišlja dolgo. Postavi se, kakor ima navado pri takih prilikah, premeri prostor ter se tako silno zaleti v nesrečnega Angleža, da se prekucne čez klado in dolgopete noge kvišku pomoli. Anglež je klel na vse kriplje, kozel pa, kakor bi se čudil voljnosti angleške butice, stopi z jedno nogo na klado ter se radovedno ozira na kričečega in brcajočega Angleža.

Kako srčna je koza, vidi se iz tega dogodka. Brue je imel krotkega štiriletnega leva. Necega dne je bil ta lev s svojim gospodom na dvorišči, ko so ravno prignali čredo novo kupljenih koz. Ko koze leva zagledajo, prestrašijo se tako, da se razbegnejo vse razun jedne. Jedna ostane, leva srpo gleda in z nogo cepeta. Potem stopi nekoliko korakov nazaj, zaleti se v leva ter ga z rogmi tako buti na čelo, da je bil lev omamljen, in še predno se prav zavé, počí ga koza v drugo. Lev se je zbal rogate protivnice in se je skríl za svojega gospodarja.

Koza pa ni samo trkava in srčna, ampak tudi spretna in bistrourna žival in se nauči vsakeršnih umetnij. Med ostalimi mojstrijami se nauči poznavati črke in sestavljati besede. Neki pastir v Kladskem je na paši svoje kozle in koze tako izuril, da so se vedli, kakor vojaki in so se med seboj tudi po vojaški bojevali. Ko jih je do dobrega izučil, šel je s temi umnimi bradači po svetu, ter jih je radoglednim ljudem kazal za denar. Prišel je tudi na Dunaj in cesar Franc je dal tem rogamim umetnikom napraviti razno vojaško obleko.

Kozla tudi lahko privadijo, da se da vpregati pred majhna otroška kolca in z veseljem vozi dečke, ako lepo ravnajo ž njim; kakor ga pa preveč dražijo in po nepotrebnem mučijo, se jim ustavlja in se ne gane z mesta. Po večjih mestih, posebno v Parizi, človek pogosto na sprehajališčih vidi zaprežene kozle.

Toda ne samo izučene, temveč tudi navadne koze pokazujejo dosti razumnosti. Brehm pravi, da je njegova mati imela več kóz, in tu se je večkrat primerilo, da jih nemarne dekile niso dosti nakrmile. No gospa je to koj izvedela, še v hlev jej ni bilo treba hoditi. Samo pri oknu je vprašala, ali je vse v redu. Ko so koze zaslišale njene besede, začele so

žalostno meketati, ako se jim je kaka krivica godila, sicer so bile pa tiho. Uprav tako so se tudi obnašale, ako jih je kdo po krivičnem udaril. Ako so se prikradle na vrt in jih je kdo z bičem prepodil z gredic ali od drevja, ni nobena beknila; ako se je pa dekla v hlevu katere dotaknila, drla se je na grlo, kakor bi jo kdo živo na meh odiral.

Koza je stvarjena za gore; posebno rada se pase na pri-sojnih rebrih, po melinah in pečinah, kjer med razsednim skalovjem poganja kak grmič ali kaka druga sočna bilka. Kamor nobena druga domača žival ne more, onde ona veselo poskakuje in pleza po ozkih robovih in ostrih grebenih. Bolj ko je razpokano in raztrgano skalovje, bolj ko je divji kraj, toliko bolje jej ugaja. Tukaj se bolje počuti, nego v staji privezana pri polnih jaslih. Suhi kraji so jej bolj ugodni, nego mokrotni in tudi dolga moča ob deževji jej ne dé dobro. Ne-vihte in bliska se pa ne bojí tako, kakor ovca.

Kozo redé največ siromaki, ki ali nemajo s čim kupiti kako drugo žival, ali pa nemajo paše za njo. Pri nas vidimo največ kóz po onih ubozih in žalostnih krajih, kjer so nepremišljeni ljudje posekali hladne gozde, ter nam tako lepe in rodovitne kraje spremenili v kamenite puščave. To je sploh na Krasu, posebno pa v Primorji, v gornjej granici in v Dalmaciji. Naše cesarstvo ima poldrugi milijon koz in Dalmacija sama redi skoro tretjino tega števila. Mnogo koz ima tudi Grška, kjer razen drobnice skoro ni videti druge domače živali. Po golem sivem Velebitu, ki loči Liko od Dalmacije, človek ne vidi druge živali, nego koze in ovce, nekaj ličkih, nekaj dalmatinskih. Človek si ne more lahko misliti bornejega božjega stvora, kakor je lički kozar. Oguljena in z vsakeršnimi zaplatami obložena obleka mu le za silo pokriva telesno goloto; bos, žejen in lačen pa ves božji dan lazi in stika po pekočem kamenji za nagajivo čredo. Zvečer pride truden domov, to je: v čudno kočo, ki je večkrat bolj podobna medvedjemu brlogu, nego ljudskemu stanu; tu si skuha nekaj koruzine moke na vodi in jo použije nezabeljeno in večkrat tudi nesoljeno. Ako ima kako skorjo starega, okamenelega sira in košček sirkovega kruha, je revež vesel. Tako preživi kozar dan za dnevom od prve pomladi do pozne jeseni, sedaj na pol pečen od žarečega solnca, sedaj zopet premrl in otrpnen od mrzle burje. Po ves teden in še dalj ne vidi človeškega lica niti ne čuje govorice iz človeških ust, le vsacih štirinajst dnij mu prinese kdo od doma novega živeža.

Na Ruskem in tudi na Španskem imajo ovčarji pri svojih čredah navadno nekoliko kóz, ki vodijo neumne ovce. No te koze, dasitudi so pastirjem potrebne in koristne, jim vender delajo veliko preglavico. „Verujte mi gospod!“ — tako je andaluški pastir na Sieri Nevadi tožil potujočemu Brehmu — „iz kože bi skočil časih, tako se moram jeziti na svoji dve kozi. Nikoli ne bodeste storili tega, kar bi jaz rad, temveč uprav nasprotno — no kaj čem, moram delati po njunej volji. Danes me ni bila volja pasti tukaj, ali moji kozi ste po vsej sili hoteli ostati tu in moral sem jima pustiti voljo. Še celó moj pes pri njima nič ne opravi. Ako bi ga na nje naščuval, pokončali bi mi vso čredo. Na! le pogledjte, kaj delate!“ S temi besedami mi pokaže poredni kozi, ki ste ravno kar splezali na strm skalnat greben in prijazno meketaje ste vabili ovce k sebi v nevarno višavo. Pastir pošlje psa, da bi ju prepodil in spravil doli. No to ni šlo tako lahko! Kozi ste se umaknili na najvišje sleme in pes se je zastonj trudil priplezati do njiju. Zvesti služabnik je vsak pot zdrsnil po gladkej skali, no to ga še bolj pripali in res skobacal se je više in više. Kozi ste smrkali, pes je lajal jezno in že je mislil, da ima v pesteh objestni hudobnici — no v spretnem skoku preskočite psa in dve minuti pozneje ste bili že zopet na drugej špici in ista komedija se je z nova pričela. Ovce so se med tem izgubile po skalovji in so kakor obnorele letale po najožjih robovih, da je pastirja in tudi mene jelo skrbeti. V strahu skliče psa k sebi in kozama je bilo to po godu. Koj ste se ovcam stavili za vodnici in čez dobre pol ure ste vse ovce srečno izpeljali iz skalovja.

V srednej Afriki se pasó koze ves dan brez varuha, le zvečer jih zapró v trnjevo ograjo, da so varne pred krvoločnimi zvermi. „Sredi prvotnega gozda — se glasi zopet Brehm — potnik pogosto srečava velike kozje črede in človek se mora čuditi, kako spretno znajo te živali prav po drevji plezati. Tudi sredi stepe te nenadoma obsujejo te vesele živali in beračijo okoli tebe. Blizu tod bodeš tudi naletel na kak raztrgan šator, v katerem stanujeta po dva razcapana, na solnci ogorela Araba, ki nemata nikakeršne naprave niti drugega orodja, nego vodni meh, žitno vrečo, dva kamena, s katerima tareta žito, in ilovnato pločo, na katerej pražita močnato jed.

Po noči je kaj živo in glasno v takej ograji. Malo je živalij, ki bi tako malo spale in ki bi bile po noči tako nemirne, kakor so koze. Nekoliko je vedno budnih in te se podé,

trkajo in spenjajo v največjej temi. No ako se kaka zver, zlasti lev približa takej ograji, popade koze velik strah in nemir. Človeku se zdi, da se ob takej priliki vsaka koza glasí z desetimi raznimi glasovi, toda ne mekečejo, temveč grdo blejajo in stočejo. Ako sedaj skoz ograjo celó ugledajo svetle zverinje oči, to je njih strah brez konca in kraja. Kakor besne dirjajo v ograji gori in doli, telebajo v ograjo in se vse zbe-gane na njo spenjajo. Ali nomade uči skušnja, da lev le v največjej lakoti pograbi kozo, dočim je govedom zmirom nevaren. Kozam je leopard največji sovražnik.“

Koza jé vsakeršno zelenjavo : travo, zelišča, listje ; vender se najrajše spenja ob grmih in nizkih drevesih, ter objeda popke in mladike in smuče brstovje. Zato kóz ni pasti po gozdih, kjer je mladovje, in zato so kozo v novejšem času opustili v mnogih krajih. Tudi je resnično, da je koza mnogo kriva, da se po Krasu, po Dalmaciji, po Grškem in po drugih krčevinah ne more gora obrasti z novim gozdom. Jedna sama koza v jednom letu dva orala mladovja dene v nič.

Koza jé pa tudi mnoge strupene rastline, katere ovcam in drugim živalim škodujejo, na primer: mleček, volčin, krvavi mlečnik, mišjek, pesji peteršilj, celó tobak, ki je prav strup mnogim živalim, gre oblizni kozi v slast. Tisa in preobjeda pa tudi njej škodite.

Koza je mrtva na sol. S soljo jo človek spravi, kamor koli hoče, in zató kozar na planinah vsak teden vsaj jedenkrat potrese svojim kozam nekoliko solí na stanovit kamen. Brez soli bi pastirju bilo nemogoče te lehkoumne živali držati skup. Na Svicarskem kozjej čredi ne dadó zmirom pastirja, večkrat jo prepusté samej sebi. No to se vé, da se to more zgoditi samo v kacem pustem kraji, kjer koze ne morejo škode delati. A da se koze ne izgubé, nese jim nekdo vsaj jedenkrat na teden nekoliko soli k odločenej skali in vse koze se v tem času zberó pri tej skali in težko čakajo zaželene slaščice.

Koza skozí vzpomladi jednega ali tudi dva, redko kedaj več mladih, ki so koj jako okretni in že drugi dan tekajo in skačejo okoli, in za nekoliko dnij gredó povsodi za materjo. Mladi kozličí so mile, prijetne, burkaste in kratkočasne živalce, ki med seboj radi šale uganjajo, se igrajo, skačejo in kvišku lazijo. V drugem meseci mu že začnó rožički poganjati, a konec prvega leta že doraste in gre po plemenu. Kakor ovca, živi tudi koza kacih dvanajst let.

Koza je prav zato, ker prizadeva svojim gospodarjem majhne stroške, jako koristna žival. Kakor od ovce, rabi se

tudi od kože vse. Meso mladih kozličev in mlajših kóz je prav dobra in tečna jed; od starega kozla je meso trdo in žilavo ter ima oni zoperni duh, ki je lasten sploh vsem kozam, sosebnost pa kozlom. Koza da mnogo mleka, ki nekoliko tudi diši po kozjem, ali sicer je prav zdravo in tečno in človek se lahko na-nje privadi. Posebno se priporoča otrokom in v bolezni oslabeledim ljudem. Kozje maslo hudo diši, zatorej se navadno tudi ne dela; toliko bolji je pa kozji sir. Kozletina ali kozlova koža je jako močna in čvrsta; zato jo pri nas radi strojijo za irhaste hlače, tudi se iz nje delajo mehovi, rokavice in druge jednake stvari. Na Jutrovem delajo iz kozjih kož sosebnost imenitno usnje, safijan in kordovan imenovano. Kozja koža na meh odrta rabi se na Grškem mesto vinske, in v Afriki mesto vodne posode. Tudi loj, dlaka, rogovi in čreva se porabijo.

Koza je že od nekedaj domača žival in sedaj razprstranjena po vsej zemlji v jako mnogih pasmah, ki se sosebnost v rogovih, ušesih, potem v dolgosti in tenkosti dlake razločujejo. Evropejci pri dohodu v Ameriko onde niso našli koze, pozneje so jo pa tudi ondukaj povsodi vpeljali in ravno tako v Avstralijo v novejšem času.

Naj omenimo tukaj nekatere sosebnost imenitne pasme.

Na prvem mestu naj stoji angorska koza. Angorka je lepa velika žival na stran obrnenih zavutih rogov, katere nosita oba, samec in samica, samo da so samičini manjši in za ušesi doli zaviti; tudi sta oba bradata. No najimenitnejše na tej kozi je nenavadno lepa dlaka. Dlaka je dolga in tenka, mehka in svetla kakor svila, največ bela in malo kodrasta.

Angorka je dobila ime od mesta Angora v malej Aziji, kjer imajo največ in najlepših koz. Celo leto se pasó zunaj, le po zimi, ko nimajo več paše, zapro jih v staje. Po letu jih večkrat peró, da ostane dlaka lepa in čista. Aprila meseca jih strižejo. Najlepšo dlako imajo koze v prvem letu, pozneje je vsako leto slabša in v šestem letu jih zakoljejo, ker dlaka starejše koze nema več cene. Samo mesto Angora pridelava na leto na jeden milijon kil dlake, ki je vredna blizu dva milijona goldinarjev. Največ volne gre na Angleško.

Ni še dolgo — kacic 100 let — da je ta koza znana v Evropi, in ljudje so koj poskušali, ali se ne bi tudi pri nas udomačila. Poskušali so na Španjolskem in Francoskem, no prve skušnje niso posebno dobro kazale. Leta 1830 je z nova španjolski kralj Ferdinand VII. kupil sto angorskih koz, ki so

se v svojej novej domačiji hitro udomačile in tudi jako za-
plodile. Zadnja leta so se tudi na Francoskem zopet jeli bolj
pečati s to kozo in gospodarji se hvalijo, da se dobro obnaša.
Toliko je gotovo, da daje več dobička, nego ovca. Po vestnih
računih daje jedna koza deset goldinarjev srebra čistega do-
bička na Francoskem, kjer jih skoz vse leto držé v stajah.
Krmijo jih sè senom, sè slamo in z otrobmi, ker jej bolj tekne
suha nego zelena in sočna krma. Piti morajo čisto vodo, pa
časih se jim mora dati malo solí.

Na Španskem in sploh v krajih, kjer je dosti suhih paš-
nikov, bi dobiček moral biti še večji. Niti vročina, niti mraz
jim ne škoduje, le po striži so jako čutljive, lahko se prehladé
in pocrkajo. Ne mara, da bi tudi naš Kras bil priličen kraj
za nje.

Nič manjšo, ako ne še večjo korist daje kašmirska
koza. Že v starih časih so se dobivale iz Azije — zlasti iz
Perzije in Tibeta — izvrstne tenke, mehke in tople tkanine,
posebno ogrinjala ali šali, no ní se vedelo, katera žival daje
to volno. Še le pred dve sto leti smo v Evropi zvedeli za
to kozo.

Kašmirka je srednje velikosti, ima dolga viseča ušesa
in velike vsukane, nazaj stoječe rogove. Razen glave ima po
vsem životu — tudi po nogah — dolgo, stremenasto dlako,
iz katere se tkó navadne tkanine, ali pod njo je ona krajša
volnasta, iz katere se izdelujejo najlepši šali. Kašmirka je naj-
več bela, nahajajo se pa tudi rumenkaste, rujavkaste in celó
črne koze.

Ta koza je doma v Tibetu in prebiva po letu in po zimi
na gorah. Kozli dajó več volne nego koze, ali kozja je tenša
in lepša. Po zimi jim naraste volna, pomladi pa izpada. Naj-
večjo vrednost ima čista bela volna, ki je svili podobna; no
jedna žival take volne ne da navadno več, nego deset do štir-
najst dek.

V prejšnih časih je v samem mestu Kašmiru živelo do
40.000 tkalcev, ali sedaj gre to tkalstvo rakovo pot. Kupčijo
z volno in z izdelano robo ovirajo sedaj velika izvoznina in
druge mnoge davščine. Nekedaj so kašmirski šali imeli ne-
izrečeno veliko ceno, no sedaj jih izdelujejo tudi v Evropi, in
zato jim je cena padla. Ali vendar se pravi kašmirski šal še
sedaj v Kašmiru ceni na 600 do 700 goldinarjev našega de-
narja, ali pri nas mu cena že skoči na 1000 goldinarjev in
še čez. Pravi šal se mora dati skoz prštan potegniti, ali potem
ima pa tudi strašansko veliko ceno.

Francozi so si prvi zmislili udomačiti to izvrstno kozo. Kupili so 1300 koz, ali na morji jih je mnogo poginilo in le blizu 400 jih je živih prišlo na Francosko, in še te so bile tako slabe, da so mislili, da bode vseh konec. Pozneje so si vender opomogle in sedaj se prav dobro obnašajo, kajti na samem Francoskem dajó že sedaj osem milijonov goldinarjev dobička. Kašmirka ni izbirčna, z vsem je zadovoljna, samo po zimi mora biti na toplem, po letu je pa rada zunaj. Tudi s to kozo bi bilo vredno, da bi kdo pri nas poskušal, brž ko ne bi skušnja obveljala in reja bi se dobro izplačala.

V Aziji — posebno v Palestini in dalje do Tartarije — imajo še jedno domačo kozo, ki je znana pod imenom mamberska koza. Od drugih koz se razlikuje po nenavadno dolgih in mahadravih ušesih, ki so dvakrat daljša od glave in jej visé čez vrat. Oba nosita brado in rogove, samec večje in bolj zavite. Dlake je goste, dolge in svetle. Tartari jej odrežejo ušesa, da jej na paši niso na poti.

Že na starih egiptovskih spomenikih se vidi podoba neke egiptovske domače koze, katerej se pravi tebajska koza, od nekedanjšega mesta Theben v gornjem Egiptu. Tebajka je v nečem kozi, v nečem pa ovci podobna. Manjša je od naše koze, toda je na višjih nogah in ima kratko rujavkasto dlako. Čudne je glave, nos je namreč grbasto zbočen, gobec je pa na kraji kakor izdolben in gornja ustnica je zavihnena, torej se vidijo prednji zobje v dolnjej čeljusti. Ušesa so dolga kakor glava in mahadrava. Brade nema ne on niti ona in navadno sta tudi brez rogov, ali pa so prav majhni in krnasti.

Ako nas kdo vpraša, od katere divje koze izvira naša domača, ne vemo mu dati gotovega odgovora. Godi se nam, kakor sploh pri najimennitnejših in najkoristnejših domačih živalih — ne vemo jim imenovati njihovih divjih pradedov. Največ se misli učenjakov gledé koze strinjajo v tem, da bi našej kozi bezoarska koza utegnila biti zarodnica. Druge koze, kakor na primer: tebajska in mamberska, bodo bržčas izvirale od kake druge divje vrste, ker si ni lahko misliti, da bi tako različne živali imele iste pradede.

Bezoarka živi še dandanes divja po vseh gorah zapadne in srednje Azije, postavim: na Kavkazu, na Tavru, na jermenskih in perzijanskih gorah in tudi na otoku Kandija. Najraje prebiva po najvišjih slemenih, blizu večnega snega in leda. Star izkušen kozel vodi navadno kacih deset do dvanajst repov. Bezoarka je večja od naše domače koze, dolgo truplo z robatim hrbtiščem nosijo precej visoke noge. Kozel ima dolge

in močne roge, ki se mu na čelu skoro stikajo, potem gredó narazen ter so lepo nazaj ukrivljeni. Od obeh stranij so stisnjeni in počez grbasti; starejši ko je kozel, več ima teh počeznih grb. Koza ima slabše rogove, no bradata sta oba. Dlaka je sivkasto-rujava, po trebuhu jasnejša in po vsem hrbtu not do kratkega prifrknenege repka ima črno progó.

Bezoarka ima vse lastnosti naše koze. Bistro vidi, tenko čuje in sosebnó dobro voha, tudi v daljavo. Plašna je in neznanško urna in skočna. Vzpomladi ima dva mlada, ki koj gresta za materjo in za njo praskata po najnevarnejših krajih. Ujeti kozličí se hitro udomačijo in privadijo človeku, zlasti ako so v družini z drugimi domačimi kozami.

Bezoarke ljudjé jako preganjajo in zalezujejo in to največ zaradi bezoara. Bezoar se imenuje okrogel, zelenkasto rujav kamen, ki se najde v bezoarkinem želodci. Ta kamen časih ni večji od leče, časih se pa najde tudi kakor pest debela krogla. Jednake krogle in kameni se nahajajo dostikrat tudi v želodci drugih preživačev in celó v opicah.

Bezoaru pripisujejo babjeverni in vražni azijanski narodi posebno čudne zdravilne moči, zlasti mislijo, da ta kamen vzame moč vsakeršnemu strupu. Zato ga še sedaj jako drago plačujejo. Pravi bezoar iz bezoarke se ceni po velikosti na 3000 — 10.000 pijastrov, to je prav toliko naših srebernih grošev. Zaradi te velike cene si kralji in glavarji prilastujejo pravico, da le oni sami smejo bezoare prodavati.

7. Govedo.

Razen ovce, koze, osla in velbloda si je človek že v starodavnih časih ukrotil tudi govedo. V svetem pismu beremo, da so naši prvi očaki bili mirni pastirji, njihovo bogastvo so bile velike črede goved, ovác, oslov in kóz. In še dan današnji merijo nomadje v nekih azijanskih in afrikanskih deželah svoj imetek po številu goved.

Govedo je v zgodovini človeške omike in nravnosti najimenitnejša žival, kajti še le potem, ko si je človek udomačil govedo, možel je misliti na poljedelstvo, ki je, kakor smo videli v uvodu, prva stopinja omike. Sedaj je govedo razprostranjeno po vsej zemlji, razen najmrzlejših krajev, in vsi narodi so je imeli in je imajo še sedaj v posebnem číslu. Govedo je vsem narodom in spoznavalcem vseh vér — čista žival. Stari Egipčani so častili svojega boga Apisa v bikovej podobi, svojo boginjo Isis so slikali s kravjimi rogovi na glavi in

obema so na žrtvenike vole pokladali. V starej Libiji niso pobijali in jedli goved, samo kravje mleko so pili. V staro-indijskih pravljičah neki vol čuva jedna od dvojih nebeških vrat in tudi sedanjim Braminom v Indiji se zdi greh udariti kravo, in s smrtjo bi kaznovali vsacega, ki bi kravo ubil. Pridevka „bik“ ali „vol“ pri nas res nikdo ni vesel, toda v Sudanu nikakor ni razžaljivo, ako se komu veli: bik ali vol. Sudancu je to celó velika čast in jako imenitno se mu zdi, ako mu sosedje zdenejo to ime.

Po zrasti in sploh po telesnih lastnostih se govedo ne more lepa žival imenovati. Glava je sicer daljša nego širja, ali vendar nekako štirioglata; čelo je ploščnato, oči so sicer

10. Krava.

velike, ali pravega ognja nemajo; malomarno in topo gleda žival pred sé in ta srpi pogled jo dela neumno. Govedo je širocega golega in mokrega gobca in ima tudi široko odprte nosnice. Rogovi so okrogli, gladki in votli ter so venkaj ali pa naprej ukrivljeni. Ušesa so precej velika in ohlapna. Truplo je debelo, težko in zatrepano, sosebnó predji del, in človeku se zdi, kakor bi bila vsa moč zjedinjena v prsih, plečih, v tilniku in v kratkem vratu, pod katerim mu visi ohlapna mahadrava koža — podvratnik imenovana.

Zadnji del je videti slabeji, zlasti pa zadnje noge nekako okorno švedrajo, kakor bi jim bilo težko prednjih dveh dohajati. Po bedrih opleta govedu dolg, na konci čopast rep,

s katerim se muham brani. Na vsakej nogi ima dva velika parklja, po katerih žival hodi, zadaj ima pa še dva manjša krnasta, ki ne sežeta do tal.

Vse te lastnosti delajo govedo nekako okorno, počasno, štorasto in neukretno, ali zraven je pa zopet silno močno, strpljivo in trpežno tudi pri najtežjem delu. To ga posebno priporoča za težka dela pri oranji in sploh pri obdelovanji zemlje, zlasti v goratih krajih.

O umnih zmožnostih naših domačih goved se ne dá kaj posebnega povedati. Dasitudi ni popolnoma nemogoče, govedo kaj naučiti, kajti že rimski pisec Plinij pripoveduje, da zna kozolce prevračati, da na povelje na tla pade, pa zopet vstane, da se dá po tleh vlačiti in da na hitro drdrajočem vozu kot voznik stoji na zadnjih dveh nogah, vender je zamuden in jalov posel, roginu kaj v glavo vbijati.

Sploh se mora reči, da so goveda neumne in trepaste živali; veliko čredo drži v strahu pastirček, ki je komaj v hlače zlezel. Res je, da poznajo pastirja in njegovega psa in sploh vsacega, ki se ž njimi pečá, tudi ubogajo na njegov glas, ali vse to delajo menda bolj od navade ali pa od strahu; o pravej privrženosti in udanosti se pri govedu ne more govoriti. Malomarno govedčce nema niti iskre one častilakomnosti, kakor jo ima konj, in naj se tudi bôdete dve kravi ali dva bika za prvenstvo pri čredi, vender se zmagana žival prav nič ne sramuje in ona, ki je obladala, se ne veseli svoje zmage in ne prikazuje nikakeršnega ponosa. Mirno, kakor bi nič ne bilo, pase se dalje.

Proti živalim, ki jim niso nevarne, so goveda krotka in prijazna, svoje sovražnike pa trmasto in srčno napadajo in se tudi proti največjej zveri dobro in uspešno branijo.

Mnogo umnejši in spretnejši od krave ali vola je bik, ki z neznansko svojo močjo strinja tudi srčnost in drznost. Bik se vede, kakor gospodar črede, brani jo sovražnikov in se hrabro borí ž njimi. No ker si je v svesti svoje surove moči, je tudi hudoben; hipoma zakipi v njem togota in večkrat zaradi najmanjše stvarce napada celó človeka in razkačeni biki so uzrokovali že velike nesreče. Zato je najbolje, ogibati se bika pri vsakej priložnosti.

Ako kaka nevihta zateče govedo na paši, posebno ako toča bije, poplaši se in z zavihanim repom in zaprtimi očmi bezlja proti domu. Ravno tako se tudi ponaša, ako v velikej vročini čuti v zraku obada, to je neko muho, ki bi mu rada pod kožo znesla nekoliko jajec.

Kakor pri vseh živalih, opaža se tudi pri govedih, da ona, ki se mnogo zunaj pasó in so bolj sama sebi prepuščena, zlasti pa podivjana goveda v vsacem oziru in pri vsakej priložnosti pokazujejo več pameti in več premišljenosti.

Naj omenim tukaj junaštvo neke krave. Na Francoskem je pasel 14letni pastirček krave, kar se pritepe velika volčica iz bližnje hoste. Prestrašene krave se brž vstopijo v kolobar in volčici roge pokažejo. Ali zver ni napadla krav, temveč zgrabi in mikasti pastirja. Volčica bi ga bila umorila, da mu ni priskočila v pomoč jedna krava, ki se je drzno zakadila v zver. Med tem, ko se je krava bodla z volčico, hotel jo je deček domov pobrisati, toda volčica pusti kravo, skoči za njim in ga popade drugič. Ali tudi sedaj pride krava pastirju na pomaganje in ga res ubrani. Med tem so pritekli tudi ljudje z bližnjega polja ter so popolnoma pregnali grdogledo zverino. Pastir je bil sicer ranjen, ali je vender ostal živ. Krava mu je rešila življenje.

Ako bi hoteli razvrstiti domače živali po koristi, ki jo dajó človeku, morali bi govedo staviti na prvo mesto. Že od nekedaj pomaga človeku obdelovati zemljo, sosebno za oranje ledine je ni boljše živali od vola. Tudi za vožnjo je vol dober, dasitudi ni tako uren, kakor konj, ali je jako močen in trpežen, tudi bolj oprezen in premišljen, nego konj. Uprav zato ljudje po hribih rajše redé vole, nego konje. Tudi krave dobro vozijo in na Nemškem jih navadno zaprezajo takisto, kakor vole. Ako jih človek ne preoblaga in ako jih potem dobro krmi, nemajo zato skoro nič manj mleka.

V Aziji in tudi pri nas v nekaterih krajih še sedaj voli vršé žito, v mnogih afrikanskih in azijanskih deželah nosijo tovore in celó za ježo je sedlajo. Govedo se kupi cenejše, laglje ga je krmiti in goveji gnoj je boljši in zdatnejši od konjskega. In naposled se voli, ko so nekoliko let delali, lahko spitajo in dobro prodajo. Spitan vol ima navadno tri meterske cente, nahajajo se pa tudi taki, ki so težki deset meterskih centov in še več.

Kakor smo že omenili pri ovci in pri kozi, tudi na govedu ni stvari, katere človek ne bi sebi v prid obrnil. Pomislimo samo na meso — na sočno, tečno in redilno govedino, katero, na mnogovrstne načine pripravljeno, človek uživa lahko vsak dan in vender se je ne preobjé. Teletina sicer ni tako redilna, toda je bolj nežna in prhka, želodec jo laglje in hitreje prebavi, in zato se priporoča sosebno bolnikom in drugim slabotnim ljudem. Kravje in volovske kože

se strojijo za podplate, telečje za mehko usnje. Z dlako se nadevajo vsakovrstna sedala, kakor n. pr. stoli, sedla i. dr. Iz rogov in celó iz parkljev izdelujejo strugači raznovrstne stvari, n. pr.: glavnike, žlice, gumbe, nožne platnice itd. Iz loja ulivajo se sveče in dela se milo (žajfa), s sèžganimi kostmi in s krvjó se čisti sladkor ali cukrer, iz kožnih odpadkov in druge drobnjave se kuha klej (lím), celó žolč rabijo barvarji, slikarji in lekarji.

Od krave dobivamo najokusnejše mleko, katero pijemo ali samo ali pa je uživamo v raznih mlečnih jedilih. Iz smetane se umete surovo maslo in iz sèsirjenega mleka delamo razne mastne in suhe síre; kratkoma: govedo nam živo in mrtvo donaša obilne koristi.

Hotentoti v južnej Afriki krotijo najmočnejše bike ter jih tomljajo za vojsko, kakor so tomljali v nekedanjih časih slone v Indiji. Ti biki jim tudi čuvajo njihove črede in pazijo, da se posamezne živali predaleč ne razkropé; ako je treba, branijo jih tudi proti krvoločnim zverém. Tak bik — Hotentoti mu velijo baklej — pozna vsacega domačega človeka in mu nič ne stori, če gré med čredo. Kakor se pa kak tujec — zlasti Evropejec — sam brez Hotentota približuje čredi, baklej ga precej napade, nasadi ga na roge in konečno ga z nogami pomandra, ako človek ne more hitro splezati na kako drevo.

Ali najsrāmotnejšo in najžalostnejšo službo opravljajo goveda pri Španjolcih. Kakor so nekedaj stari Rimljani najrajše gledali zverske igre in krvavo mrevarjenje, tako so še dandanes Španjolci zaljubljeni v hajke in boje z biki. Na veliko sramoto našega omikanega stoletja in vsega človeštva obhajajo se te surove in divje igre povsodi na Španskem in tudi v Ameriki po onih deželah, kamor so se Španjolci naselili. Španjolcu so ti boji najugodnejša zabava in nobedna večja svečanost se ne more obhajati brez njih. V Madridu in v Sevilji se ti boji obdržavajo po letu vsako nedeljo ob lepem vremenu, po drugih manjših mestih pa navadno le jedenkrat na leto, no takrat traje veselica tri dni.

Brehm kakor samovidec opisuje te boje z biki, in po njegovem obširnem popisu posnamemo v kratko nekoliko. Boj z bikom je bil napovedan neke nedelje popoldne. Komaj je poldne odzvonilo, že so po vseh ulicah vreli ljudje v gledališče, nekaj peš, nekaj na vozéh. Dasitudi so bila velika vrata že več ur odprta, bila je vendar na vhodu strahovita stiska in gneča, ljudje so se suvali in odrivali, vpili in preklinjali, da je bilo

groza gledati in poslušati. Siromaki in kmetje iz okolice so že opoldne zasedli najboljša mesta in so se pet ur radi pekli na vročem solnci, samo da so mogli pozneje, ko se je igra pričela, v senci sedé toliko ugodnejše uživati veselje. V amfiteatru je vse gomazelo, kakor v mravljišči. Ljudje so vpili in vriskali, mnogi so tudi na rogove trobili, od strahovitega šuma in hruma tudi grmečega Boga ne bi bilo slišati.

Borišče sredi amfiteatra je imelo kacih 80 korakov v premeru. Ograjeno je bilo s 4 $\frac{1}{2}$ črevljev visocimi plankami in na notranjej strani so bile poldrugi črevelj od tal na ograjo pribite letve, da bi borilec v nevarnosti pred bikom laglje planke preskočil. Za plankami so se vzdigovali sedeži za gledalce; med prvimi sedeži in med ograjo je bila le ozka ulica za borilce. Sedeži so se vzdigovali drug nad drugim okoli vsega borišča v vedno večjih krogih, kacih 30 po redu. Nad temi so se vrstili zaprti sedeži in naposled večji razdeljeni prostori ali lóže, v katerih so sedele gizdavo nališpane gospe. Gosposke in oblasti so imele poseben bogato opravljen oder. Nad lóžami, to je, na strehah je bilo tudi vse živo, sto in sto ljudij je stalo onde z odprtimi velikimi dežniki, ki so jim senco delali. Ko človek to vse vidi na svoje oči, onda še le veruje, da ima 12—20.000 ljudij prostora v tacem amfiteatru. In vse to silno ljudstvo, čakaje napovedanih iger, vedlo se je uprav živinsko. Miren ni bil nobeden; ako ni imel v roki dežnika, palice, mahalca ali česa družega, mahal je vsaj z rokama, drug je metal v družega sadje, ogrizke in olupke, in zraven je vsak kričal in vikal, kolikor je mogel.

Ob napovedanej uri pride mestni sodnik. Zdajci se odpró velika vrata in borilci se prikažejo na borišči. Pred vsemi jezdi berič, oblečen po starinskejši šegi, za njim se vrsté espade, bandariljeri in pikadori, in naposled voz s tremi bogato opravljenimi mulami. Tudi borilci so bili bogato in krasno oblečeni. Nosili so ozko, prekrasno z zlatom vezeno in z dragimi kameni prešito obleko in rudeče, z obilnim zlatom vdelane žametne plašče. Na glavi so imeli črne kapice, na nogah pa lahke črevljice sè srebrnimi sponami. Bandariljeri so bili tudi takisto opravljeni, samo mesto plašča so nosili preko rame kos pisanega sukna. Pikadori, ki so jezdili na starih pokvečenih kljusah, so bili drugače oblečeni. Nosili so trdne usnjate hlače, ki so bile po stegnih in po mečah z močnimi železnimi šinami obložene. glave so jim pokrivali klobuki širokih krajev, s katerih so jim viseli pisani trakovi.

Ko ti možjé pridejo do sodnikove lóže, se mu globoko poklonijo in potem tudi takisto pozdravijo zbrane gledalce. Berič potem prosi sodnika dovoljenja, da se igra začne. V znamenje dovoljenja mu sodnik vrže z odra ključ od bikovske voze ali ječe, in berič ga ujame v roke in ga izroči hlapcu, ki ž njim odklene vrata. Espade pomečejo sedaj plašče od sebe in vzemó v jedno roko kratek meč, v drugo pa pisano sukno, uprav takošno kakor bandariljeri. Pikadori pa jezdijo na drugo stran k nekemu oblastniku, ki jim deli dolge drogove, ki imaja na konci kratko, na tri rezí brušeno sulico.

S tem so končane vse priprave.

Bikovska voza je širok hodnik, kateremu so na jednej strani prizidana ozka predalca, ki so uprav tolika, da ima v vsacem jeden bik prostora. V tej tesnej ječi so že več ur pred igro zaprtega bika trapili in zbadali z ostrimi, kakor igle tenkimi špicami in to zato, da bi bika bolj razdražili. Lehko si je misliti, koliko trpi uboga žival, ki se v tej luknji še obrniti ne more. Predno mu odpró vrata, mu nekdo še zabode v hrbet železno ostvo, na katerej visi iz pisanih trakov sěšita roža.

Ta bolečina besnega bika še bolj razkači in ko se zdajci odpró vrata pred njim, plane ven, togotno puha in votlo zarjove. Tolika množica ljudij ga malo osupne, toda se kmalu zopet zavé, in ko ugleda bližnjega bandariljera, pobesi glavo in se zakadí va-nj. Bandariljer ga mirno počaka, razgrne pisano sukno pred njim ter se ročno umakne na stran in bik lomasti dalje proti pikadoru, katerega je sedaj ugledal.

Pikadori, držeči dolge sulice v rokah, sedé mirno na svojih kljusah, katerim zavežejo desno oko in jih zatorej zmirom tako obračajo, da bik pride od desne strani, kjer ga žival ne vidi. Ko bik prirohne do pikadora, malo postojí, grebe in bije s prednjima nogama po pesku, viha rep, obrača očí, hipoma pobesi glavo ter se zaletí v konja. V tem trenutku pikador nastavi sulico tako, da se priskočivšemu biku zadere v tilnik. Močni bik pahne slabo kljuse z jezdecem daleč nazaj, ali za sedaj se jima ni še nič hujšega dogodilo. Ranjen bik otresa krvaveči in raztrgani vrat, rjove od togote in bolečine, pa se z nova zopet zakadí ali v bandariljera, ki vedno plešejo in skačejo okoli njega, in ga s pisanimi sukni še bolj razdražijo, ali pa v družega pikadora.

Pikador sedaj ni dobro nameril svoje sulice in zato bika ni zadel. Razkačen bik zasadí špičaste roge konju v

trebuh, ga razpori, in čreva mu šinejo ven. Za konja je velika sreča, ako mu bik že prvokrat predere prsi, da hitro pogine, ker ako je le kam v noge ali v trebuh ranjen, niso še končane njegove muke. Večkrat mu čreva visé iz trebuha in se vlečejo za njim, da po njih hodi, da je trga z lastnimi kopiti — in pikador ga vender z nova vodi proti biku. Ranjeni konj se bolečine trese po vsem životu in čaka družega, časih tudi tretjega udarca, ki ga še le reši strašanskih bolečin. Pikador, ki je ob konja, skoči ročno čez ograjo, in kmalu zopet pride na drugem konji.

Ljudstvo je ploskalo sedaj pikadoru, ako je bika ujel na sulico, sedaj pa zopet biku, ako je prebodel konja. Surova množica je veselja vriskala, kadar se je zvrnil konj, smrtno ranjen. „He konjiček! pojdi se zdravit, pojdi! To ti je bik! No, ali sedaj vidiš, s kacam bikom imaš opraviti?“ Tako so ga nagovarjali nekateri, in brezčutno ljudstvo se je smijalo tem besedam. Navdušenega ploskanja in vriskanja pa ni bilo niti konca niti kraja, ako je bik preobladal kacega pikadora. Večkrat se je dogodilo, da je bik prevrgel konja in jezdeca, in jednega je tako treščil ob ograjo, da je obležal, in že so mislili, da je mrtev. Bik bi ga bil prebodel, kakor je poprej nasadil njegovega konja, da niso priskočili bandariljeri in da niso s sukni bika k sebi zvalili. Pri tem delu so bili strašno drzni, jeden je ujel bika za rep in se je vrtel z bikom okoli, kar je bika strašno jezilo in vender mu ni mogel nič. Ako je bil kak bandariljer v velikej stiski, skočil je črez ograjo in se je tako rešil.

Sedaj je pričel drugi del igre. — Trobec zatrobi, in pikadori, kar jih je še ostalo, odhajajo s pozorišča. Nekoliko borilcev, ki so do sedaj bika le dražili s suknom, je vzelo v roke tako imenovane bandarilje, drugi so pa sukna pridržali. Bandarilja je dva komolca dolga, precej debela lesena palica, ki ima na jednom konci železno ostvo. Bandariljer vzame v vsako roko jedno tako palico, draži ž njima bika, in ko skoči bik proti njemu, zasadí mu obe palici v vrat. Bik se besno otresa, ali ostva se čvrsto drže v mesu in ko vidi, da jih ne more otresti, divjá dalje. Kmalu mu visí na vratu po šest ali osem taci palic, ki opletajo in ropočejo, kadar koli se strese.

Trobec dá sedaj znamenje za tretji in zadnji del igre. Prvi borilec ali espada se pokloni mestnemu sodniku in gledalcem, ter vzame v jedno roko ono že večkrat omenjeno sukno, v drugo pa kratek dvorezen meč, ki se tudi espada

zove. Espada gleda, da biku zabode ta meč med rebri v prsi. Ako ga ne zadene dobro, pusti meč tičati v biku, ki si ga potem otrese, in espada vzame drug meč, in to traje tako dolgo, da mu jednega porine v prsi. Sedaj bik postojí, nekoliko časa se ne gane, potem mu kri udari iz nosa in gobca, še nekoliko korakov stori — pa se zgrudi na zemljo.

Sedaj se mu približa še matador, ki mu porine širok nož v tilnik in mu iz hrbta potegne ono ostvo in rožo iz trakov. V znamenje pohvale zarjove ljudstvo in gromovito ploskanje se strinja s hrumečo muziko. Med tem otvežejo mrtvemu biku vrv okoli rogov, in mule ga hitro potegnejo z borišča in takisto tudi vse mrtve ali le na pol crknene kljuse. Zunaj jim odrežejo grivo in rep, in naj so nekatere še brcale okoli sebe, vender se ni našel usmiljen človek, ki bi bil crkajočim konjem končal strašne muke.

Ko so bile vse mrhe pospravljene s pozorišča, potresli so krvne mlake s peskom in grozna igra se je z novim bikom v drugo pričela, pozneje še s tretjim, četrtim bikom in še le s šestim je bilo konec grozovitega mesarjenja. Take igre so pa tudi jako drage, jedna sama stane časih na 6000 gld. srebra, ker dobrega bika ni dobiti izpod 200 gld., časih velja pa tudi 600 gld.; tudi konje in drugo orodje se mora kupiti, in borilci dobé dobro plačilo.

Govedo je vsakeršno zelenje, frišno in suho, posebno rado muli bujno mlado travo, tudi listje, zlasti pa ljubi vsakeršno korenje. Nekatera zelišča so mu škodljiva, n. pr. lan, trobelika, ušivec, loč, mleček, podlesek, tisa, preobjeda, mlado hrastovje in orehovje in mokra sveža (frišna) detelja, ker ga strašno napenja, ter mu se mora lakotnica prebosti z nožem, da morejo vetrovi ven. V hlevu se poklada govedom rezanica z otrobi, seno, surovo ali kuhano korenstvo in tudi žito, posebno pitanim govedom. Tudi solí se jim mora dati. Ko se je govedo do sitega najedlo, se rado vleže in potem preživlja. Goveda le malo spé in sicer prav lahko, najmanjši šum jih prebudí.

Krava se otelí navadno le z jednim, redko z dvema tele-toma. Tele je koj toliko močno, da more stati in hoditi. Prednjih osem zob v spodnjem čeljusti že prinese seboj na svet in ko je leto staro, začnó se mu izmenjevati. Najprej mu izpadeta srednja dva in tako naprej vsako leto jeden par, tako da ima konec četrtega leta vse prave zobe. V petem

letu se začnó zobje rumeniti, po 16. letu pa izpadejo. Govedo živi 25 do 30 let, toda že po 12. letu ni od velicega prida, zato se voli navadno že poprej izpitajo in zakoljejo, in tudi kravo je najbolje pitati in zaklati, ko se je otelila s šestim teletom. V 16. letu krava nema več mleka. Rogovi začnó kmalu rasti, no še le v petem letu se naredí zdolaj pri korenu jedna brazda in potem vsako leto jedna, da je po teh brazdah mogoče precej dobro presoditi starost živinčetu.

Govedo je podvrženo mnogoterim boleznim. Med vsemi najnevarnejša je devetogubnica ali goveja kuga, ki napada samo goveda, družih živalij pa ne. Med govedom se ta bolezen najhitreje širi, ker je med vsemi najbolj nalezljiva. Pri nas se ta kuga nikoli ne izcimi, k nam jo vselej zanesó iz Turškega, Vlaškega ali iz Ruskega prignana goveda. Posebnih zunanjih znamenj ta bolezen nema. Kmalu potem, ko se je živina okužila, postane klaverna in slabotna, jesti se jej ne ljubi, pogosto pokašljuje, blato je suho in zapéčeno in iz nosa se jej cedi siv smrkelj. Naposled jo pritisne driska, žival se ne more več po konci držati in pogine navadno med 4. in 7. dnevom.

Zdravila tej bolezni do sedaj še ne vemo. Najbolje je, ostro na to paziti, da se kuga ne širi dalje. Zato so ob tacem času kužni kraji zaprti za vsako trgovino z živino, z živinskimi odpadki in s krmo. Iz tacih sumljivih krajev, kjer se večkrat pokaže ta bolezen, sme se živina samo na nekih za to odločenih mestih goniti čez mejo, kjer mora ostati nekoliko dnij, da se vidi, ali je zdrava ali ne.

Zaradi večje varnosti mora se pobiti vsa goveja živina onega hleva, v katerem se je pokazala ta bolezen, bodi si bolna ali zdrava. Ako 21 dnij potem, ko je poginila zadnja živina, ni nobedna več zbolela, sme se misliti, da je kuge v onem kraji konec.

Potem se mora hlev razkužiti. Gnoj se mora namreč izkidati, tla se morajo razkopati, prst se mora izpeljati iz hleva in vsa staja se mora z novo prstjo nasuti. Zid se mora ostrgati in z nova pobeliti; jasli, gare in vsa posoda, ki se je rabila v hlevu, mora se z lugom dobro oprati. Tudi klaja in stelja, ako je bila nad hlevom, mora se odpraviti in sme se le konjem pokladati ali nastiljati.

Druga jako kužna bolezen je črm ali vranični prisád. Črm se izcimi najrajše pri živini, ki pije gnilo, smradno vodo, katerej se poklada izpridjena in plesnjiva klaja, in ki prebiva v nizkih zaduhlih hlevih. Najbolj razsaja ta strašna

bolezen v vročini, po zimi pa ni tako huda. Napada zlasti močno živino in jo časih ugonobi v nekoliko urah. Žival, v katerej se cimi ta bolezen, je slaba in medla, noče jesti, trese se in opoteka, hitro sope, po udih jo začne trgati, da pade na tla in pogine. Crknena živina ima temno, smradno in gosto kri in vsa mrha se kaj hitro usmradi. Zakopati se mora kje daleč na samoti in potresti se z živim apnom. Ravno tako se mora kri in sploh vsi odpadki bolne ali crknene živine dobro zakopati in sosebno se mora paziti, da druge živali, sosebno svinje, psi in kuretnina ne pridejo do njih, da se ne okužijo. Takisto mora se tudi človek varovati, da se ne zamaže s kužnino, ker ta strašna bolezen kužna je tudi ljudem. Dogodilo se je že, da je človeka s črnom okužila muha, ki je, sedé na takej mrhi, navzela se tega strupa in ga potem prenesla na človeka. Razume se samo ob sebi, da se na vraničnem prisadu bolna žival ne sme klati in jesti, tudi takrat ne, ako je bolezen samo sumnjiva, ker tako meso je strup za človeka.

Sploh se ljudem pri tej bolezni ne more nikedar dosti preišljenosti in opreznosti priporočati. Ako imaš pri bolnej živini opraviti, operi si vselej roke z mlačno milnico (žajfnico). Hlev, v katerem je stala crknena živina, mora se 14 dnij vetriti in ako je mogoče, s klorom kaditi. Živina, ki je znabiti prebolela to bolezen ali ki je stala v istem hlevu, mora se oprati z lugom. Ljudje, ki so imeli opraviti pri bolnej ali crknenej živini, morajo sebe in obleko svojo dobro očistiti; najbolje je pa, ako obleko sežgó. Tudi posoda v hlevu se mora do dobrega osnažiti, gnojne vile naj se pa v ognji razbelijo.

Omeniti moramo še neko kravjo bolezen, ki je postala preimenitna za vse človeštvo. Mislimo koze ali osepnice. Koze ali osepnice se imenujejo prišči ali mozolji, ki se naredé na kravjih sescih in tudi na vimenu. V teh mozoljih je neka kužnina, ki ima to čudno lastnost, da je človek, kateremu se je vcepila, več ali manj varen divjih človeških kóz, ki so nekedaj pomorile mnogo ljudij, ali so jim jemale vid in jim drugače spakovale lica. Zato mora človeštvo sosebno hvaležno biti angleškemu doktorju Jennerju, ki je v Evropi prvi poskušal in priporočal cepljenje s kravjimi kozami. Zamurci nemajo kóz. Kinezi in Indi so pa znali cepiti davno pred nami.

Druge pri govedih znane bolezni so: Črvi v ušesih, davica ali unetica grla, otok vimena, krvavo mleko, krvavo

scanje, driska, zlatenica, unetje možganov, unetje obisti, pljučni rak, gliste, kamen in še druge.

Kakor sploh pri domačih živalih, tudi pri govedu ne vemo, od katere divje vrste jo je človek ukrotil. No ako s paznim očesom ogledujemo pri nas navadna goveda in ako vrhu tega še pomislimo na razna afrikanska in azijanska domača goveda, vrine nam se misel po sili, da je človek že v starodavnih časih v raznih krajih ukrotil razna goveda, ki so se potem med seboj plodila in se tako prevrgla v premnoge pasme, ki jih imamo dandanes.

Učenjaki razločujejo v Evropi pet glavnih govejih vrst, namreč: dolinsko, planinsko, holandsko, stepno in škotsko, od katerih vsaka zopet razpada na več ali manj pasem.

Pri nas imajo ljudje največ dolinsko govedo, ki ima kratko glavo s širokim čelom, kratke, močne, na ven zavite roge, kratek debel vrat z dolgim gubastim podvratnikom. Trupla je stegenega in zalitega, širokih prsij in kratkih, trščatih nog.

Planinsko govedo redé posebno na Švicarskem in na Tirolskem.

Holandska pasma je razprostranjena posebno v Holandiji, v Bretanji in v Normandiji, na severnem Nemškem, na Danskem in sem ter tje tudi pri nas. Krava te pasmine daje največ mleka.

Stepno govedo, ki se pri nas tudi ogersko imenuje, je sivkasto, časih skoro belo in se ponaša z velikanskimi, široko razkrečenimi rogovi. To govedo se nahaja po srednjej Aziji, na južnem Ruskem, na Vlaškem, Turškem, Ogerskem in v južnej Italiji. Tudi pri nas se vidi tu in tam.

Najznamenitejše govedo med evropskimi je škotsko, ki se ukročeno nahaja po Škotskem, popolnoma divje pa v petih velicah ograjenih gozdih na Angleškem in Škotskem. Ta goveda so bela, kakor mleko, le oči, trepalnice, rogovi in parklji so črni. Bik ima na vratu kratko grivo. Angleška velika gospoda si mnogo prizadeva, da ohrani to divje govedo v Evropi.

Tudi domača goveda jako lahko podivjajo, ako niso pod človekovo pazko ter se sama sebi prepuščena vedno zunaj pasejo. V Evropi nahajamo samo na Španskem podivjane bike. Kakor že vemo, Španjolcem je največje veselje

in najljubša zabava, gledati hajke in boje z biki. Čim bolj divje se ponaša bik, tem bolj se narod raduje. Zato puščajo zlasti v Andaluziji nalašč cele črede mladih bikov brez vsega varstva, da v gorah podivjajo in da imajo potem večje veselje ž njimi. Ti biki so strašno hudobni in napadejo vsacega človeka, ki se jim približuje. Kadar jih potrebujejo za igro, jahajo pastirji v gore in ženó pred seboj krotka domača goveda. Na paši se jim divji biki pridružijo in potem jih s pomočjo krotkih goved ženó tjekaj, kjer jih potrebujejo. Vender to ni tako lahko, kakor bi si kdo domišljjal, pastirji so vedno v smrtnej nevarnosti.

V Ameriki pri dohodu Evropejcev ni bilo našega krotkega goveda, in Krištof Kolumb je na svojem drugem potovanju vzel s seboj nekoliko goved in jih je pustil na otoku svetega Dominika, kjer so se jako hitro zaplodila in dalje širila. Pozneje so drugi možjé preselili naše govedo tudi v južno Ameriko, kjer jim je obilna paša in vse drugo bilo tako pogodno, da so se v kratkem času neznansko razmnožila, da jih človek ni več mogel imeti pod svojo pazko in zato so popolnoma podivjala. Neizmerne planjave v Laplatskih državah so bile polne teh goved in vsakdo jih je smel streljati in pobijati. Lovili so je le zaradi kože, meso in loj so pa prepustili domačim in podivjanim psom in lačnim jastrebom. Kože so se za strojbo prodavale v Evropo, in iz samega Buenos-Ayres-a se je vsako leto 800.000 kóz odpravilo v Evropo. No v novejšem času se je to nekoliko predrugačilo. Sedaj so tudi onde bolj varčni, razen kože se sedaj rabi tudi meso in loj.

Tudi po ravninah srednje Azije in južne Ruske se pasó brezštevilne črede goved, ki uživajo veliko svobodo, ker se človek ne pečá mnogo za-nje. Na Ruskem zjutraj čredo napojé, potem jo zaženó v stepo, kjer ostane ves dan brez pastirja, zvečer pride pa sama domov. Voli ostanejo večji del tudi po zimi zunaj, le teleta in krave pridejo v staje.

Ako hoče Rus mladega vola privaditi na jarem, vrže mu zadrگو na roge, ter ga priveže h kolu. Takisto stori z drugim, potem ju uklene v jarem in ju spusti zopet v stepo. Za nekoliko dnij, ko vidita, da ni moč jarma otresti, privadita in sprijaznita se tako, da sta pozneje vedno skupaj, če tudi nista uprežena.

Sosebno zanimivo je planšarstvo, kakor je navadno po vseh goratih planinskih krajih srednje Evrope, zlasti pa na Švicarskem. Tu se pase živina vse poletje po planinskih pašnikih.

Ko vzpomladi začne planšar zvoniti po dolini z velikim zvoncec, ki vodi živino na planino in jeseni s planine v dolino, postaja živina po hlevih nemirna. Krave, veselo mukajoče, se zbirajo in prevzetno poskakujejo. Največje in najlepše kravi, ki je vsej čredi vodnica, obesi se okoli vratu ta zvonec na lepem traku, in med roge se jej priveže šop cvetja. Ta zvonec je precej velik — spodaj ima časih 1 črevelj v premeru — in velja do 50 goldinarjev. Tudi druge krave dobé zvonce, nekatere večje, nekatere manje, in planšar posebno pazi na to, da se glasovi dobro ujemajo in šteje si v veliko čast, ako ima njegova čreda prijetno in skladno zvonilo.

Vodnica hodi zmirom prva, in nobena si ne upa iti pred njo. Za njo gredó druge večje in močnejše krave zmirom v stanovitnem redu, kakor ima katera mogočnost in veljavo pred drugimi. Ako pride nova krava v čredo, mora se bosti z vsemi po redu, in ta boj odloči, na katerem mestu bo hodila. Vodnica vodi čredo na paši, gre prva h koči, in sploh gre njej povsodi prvo mesto. Zato je pa tudi jako ošabna, in si mnogo domišlja zaradi te časti. Dogodilo se je že, da je krava žalosti obolela, ako so jej vzeli prvi zvonec, znamenje njene časti.

Drugim kravam se molzni stolčki vtaknejo med roge, tovornemu konju se natovori posteljina, velik sirni kotel, drugo potrebno mlekarsko orodje, posoda in živež za ljudi. Ko je vse oskrbljeno, krene ves vlak. Popred gre pastirček, za njim mogočno stopa vodnica in za njo vsa čreda poredoma. Zadaj gre planšar s tovrnim konjem. Zvonci žvenkljajo, krave mukajo, praznično oblečeni planšarji pa pojó in vriskajo, da se razlega po dolini. Tako se proti ozelenim goram pomiče dolga vrsta, ki se v vsakej vasi pomnožava.

Krave, ki ostanejo doma v dolini, je pri tej priliki težko vzdržati, in večkrat jo še pozneje marsikatera pobriše sama za pajdašicami.

Živina je jako rada na planinah. Čisti planinski zrak jej bolje dé, nego smradni in zaduhli v hlevu. Tukaj jí, kadar se jej ljubi, v višavah tudi ni take vročine, kakor po dolinah, in sitne muhe in obadi je tolikanj ne nadlegujejo. Zato je živina na planinah bolj čvrsta, zdrava in vesela, in v tem času boleznim manj podvržena, nego pajdašice po hlevih. Planinska goveda so tudi pametnejša in razumnejša od dolinskih. Žival, ki mora sama za se skrbeti, je bolj pazna in previdna, in si vse bolje zapomni, nego ona, ki je vedno pri jaslih privezana in je navajena, da človek za njo skrbi.

Planinska krava pozna na planini vsak grm, vsako mlako; vé, kje je najboljša paša; vé, kedaj je čas molže; že od daleč pozna pastirjev glas. Njej je znano, kedaj je čas iti h koči ali na vođo, razločuje škodljiva zelišča od dobrih in sluti nevihto. Planinska krava pozna vse nevarne kraje in se jih ogiblje, no vender se zgodi večkrat, da pade kaka krava čez strmo skalo, ali da po kakej melini zdrči v prepad. Kadar vidi, da si ne more več pomagati, udá se žalostnej usodi, spusti se na vamp in zameží.

Največji sovražnik planinskih krav je medved, ki se nahaja še povsodi po planinah, zlasti na švicarskih. Pri suhem vremenu živina zavoha krvoločnega kosmatina že od daleč in se mu s pridom v bran postavi; v deževji in v megli ga pa krave ne zavohajo, in pri tacem vremenu se je že dogodilo, da je medved izmed črede pograbil in odvlekel kravo, in druge okoli nje v gostej megli sovražnika še čutile niso.

V največjih stiskah in strahéh je pa planšar, ako po noči vstane vihar z gromom in bliskom, kakor ga Švicar Tschudi živo opisuje. „Pastirji, trudni od dela in vročine, so baš pospali, in živina leží zunaj okoli kočé. Kar zablisne nekde daleč na obnebj, in bližnji snežniki so nekoliko trenotkov, kakor bi bili vsi v ognji. Temni težki oblaki se kopičijo nad vrhovi in od zapada drví rumenkast oblak, v katerem neprenehoma blisketá. Po dolinah leží črna tema in pokriva mirno zemljo. Krave se prebudé in postajajo nemirne, med čermí popuhava topel veter in šumí med grmičastim dragomastnikom in po nizkem planinskem ruševji. Ledniki se začnó tajati in potoki zašumé, od daleč nekaj votlo bobní, v višavah se tepó vetrovi in nad najvišjimi gorami švigajo ognjeni bliski. Krave vstajajo in se začnó zbirati, vodnica zamolklo muka, in vsa čreda se gnete okoli kočé. Na planoti leží sparna tišina, posamezne težke kaplje padajo po strani na streho, pod katero pastirji mirno spé. Zdajci švigne iz jasnega oblaka rumeni blisk kakor ognjena kača po pečinah, da očém jemlje vid. Povsodi na okoli se unamejo oblaki, grom zaropoče in stoterno odmeva od gorá, da nebó doní in se zemlja trese. Sedaj se usuje gosta toča po živini, ki se mežé, stokajoča in mukajoča, z zavihnenimi repi razbegne na vse strani. Na pol nagi planšarji, s povezenimi golidami na glavah, planejo med razletevšo se čredo. Planšar vpije in vabi, kolne in kliče na pomoč — ali besna žival nič ne vidi, nič ne čuje. To je huda ura. Planšar si ne vé pomagati, okoli njega je sedaj temna noč, sedaj zopet

svetli ogenj. Toča ropoče po golidi in ga seka po golih mečah in rokah.

Naposled je vender zbral nekoliko živine, vetrovi so pregnali nevarne oblake na drugo stran, za točo se udere ploha, krave do kolena stojé v vodi, v blatu in v toči — toda jedna ali dve najlepših krav ležite v prepadu.“

Naj si je zanimivo to planšarstvo, vender je dokazano, da v tacih krajih živinoreja peša; čemur se ni čuditi, ako se pomisli, da je paše vedno manj in manj, in da je od leta do leta slabejša. Zato so na Švicarskem jeli opuščati planšarstvo in hvalijo se, da z mnogo večjim pridom redé živino domá v hlevih. Od dné do dné se v teh krajih živinoreja povzdiguje.

V severnej Evropi, sosebnó na Laponskem in Norveškem, kjer poletje le kratek čas traje, ne zraste toliko krme, da bi ž njo mogli prerediti živino vso dolgo zimo. Zato onde ljudje po letu nalové in posušé vsakeršnega morskega drača, mahovja, in pripravijo brezovega brstovja in listja, in to po zimi pokladajo govedom. Razen tega dobivajo onde krave še neko posebno krmo, za katero bi človek komaj veroval, da jo jedó, in vender so va-njo zaljubljene. To so namreč — ribe. Severni narodi zimski čas nalové neizmerno množico morskih rib, posebno neke vrste, ki se oslič imenuje. Glava, ki za človeka nema nikakeršne vrednosti, odreže se ribi, in te glave se potem kuhajo z morskimi halugami in mahovjem vred in sicer tako dolgo, da se celó kosti razkuhajo. In to čorbo krave neznansko rade jedó, in kakor je videti, jim tudi dobro tekne. Odri, na katerih se ribe na zraku sušé, morajo biti tako visoki, da krave ne morejo do rib, ker sicer bi jih požrle.

Dve ali tri sosebnó imenitne pasme domačega goveda, ki azijanskim in afrikanskim narodom nadomestuje naše, bodemo tukaj v kratkem omenili.

Po vseh deželah južne Azije in tudi nekoliko po Afriki živi zebu ali grbavi vol, ki ima na plečih večjo ali manjšo tolsto grbo, ki je časih 30 kil težka, in nekateri ima celó dve grbi. Od našega se to govedo razen grbe razločuje v tem, da ima prav majhne ploščnate rožičke in da ne muka, temveč kruli kakor naš prešič.

Zebu je neizrečeno krotko, živahno, veselo in dobročudno govedo in Braminom v vzhodnej Indiji je sveta žival.

Ker je hitreji in spretnejši od našega vola, zaprezajo ga in celó za ježo sedlajo. Tudi dober tovornik je, nese do 4 $\frac{1}{2}$ met. centa in more s takim tovorom iti dan na dan sedem milj daleč. V Indiji jim zlaté rogove, pokrivajo je z dragocenimi plahtami, obešajo na nje prelepe trakove, prevoze, zvončke in kraguljice. Tako nališpani vozijo vladarje in drugo visoko in plemenito gospodo v prekrasno opravljenih kočijah.

Njemu podoben je sanga ali afrikanski grbavi vol, ki se pa loči od zebua po velikih, naprej obrnenih rogovih. V Abesiniji, v srednji in južni Afriki se pasó neznanško velike črede teh grbavih goved, ki so jedino bogastvo celih narodov. Mnogi gospodarji imajo toliko živine, da sami ne vedó koliko.

Konečno omenimo še jaka ali krulečega vola. Jak živi na mrzlih višavah tibetanskih, mongolskih in turkestan-skih, ki so velik del leta s snegom in ledom pokrite, po katerih tudi po letu le sem ter tje poganja pičla zelenjava. Divji jak je jako boječ in plašen, človeku se že od daleč umakne, in po teh puščavah ga je tudi težko slediti. Tudi on ne moka, temveč kruli skoro kakor svinja.

Jak je lepo govedo in je nekoliko tudi konju in celó ovci podoben. Tenko, povsod lepo zalito truplo, gibke in skočne noge, ponosna hoja in dolgi rep spominjajo na konja. Dolga, gosta in volnasta dlaka, ki mu visi na straneh, po nogah in na vratu skoro do tal, dela ga zopet ovci podobnega. Rogovi stojé malo više na temenu in so tenki in na koncéh ostro špičasti. Podvratnika nema, v repu ima pa blizu meter dolgo, tenko in mehko dlako. Največ je črn, daljša dlaka je časih bela.

Povsod, kjer sedaj živi divji jak, povsod so ga ljudje ukrotili in vzeli v svojo službo. Ali vender ni tako krotek, kakor so druga goveda; nekaj divjosti mu je še ostalo. Brzdajo ga s tem, da mu skoz nos vtaknejo železni kolobarček, na katerem je vojka privezana. Na neznanega človeka se hudeje in najbolje je, umakniti mu se.

Jak nosi tovore po najtežavnejših in najstrmejših hribih, kjer ni nobedne ceste, niti steze. Kraj najglobokejših prepadov gre tik roba tako varno, kakor po najlepši cesti. Predno obstane, vselej se nekoliko krati v krogu obrne.

Vročina mu je jako nadležna. Ako je le malo toplejše vreme, postavi se rad v senco in, če more, gre v vodo. Na nižje toplejše kraje ga ni moči privaditi.

Meso in mleko je dobro, no največjo vrednost ima v Tibetu, v Kini in sploh v Aziji jakov rep, sosebo ako je bel. Repi jim služijo za muhalnike; posebno v templjih svojim malikom ali kumirom muhe ž njimi odganjajo. Glavarji in plemenitaši jih z zlatom okavajo in na sulice natikujejo v znamenje svoje časti. Bogati Kinezi je rudeče barvajo in nosijo na klobukih. Lep bel rep tenke in svetle dlake se prodaja po 4, tudi po 5 cekinov.

8. Bivol.

V bližnjem rodu z našim govedom je bivol, ki se pa vender v mnogih rečéh od njega razločuje. Bivol je večji in močnejši od našega vola in tehta navadno $5\frac{1}{2}$ metercentov. Njegova debela koža sama je 60 kil težka. Kratek in debel vrat brez podvratnika nosi kratko in debelo glavo z zbočenim in kuštravim čelom. Močni rogovi so v korenu ploščati in nagrbani, na konci pa robati, ter so najprej nazaj, potem navzgor in naposled v rogljih zopet naprej zakrivljeni. Navadno je črnkast, dlaka je jako redka ali groba, skoro ščetinasta; po hrbtu, po trebuhu in po nogah je skoraj popolnoma gol.

Bivol je vstvarjen za tople in močvirne kraje, kjer ima obilne vode. Za-nj je največja slast, ako more po svojej volji plavati po vodi in ako se more valjati po blatu. V vodi se dobro počuti, veselja ne vé, kaj bi počel. Prevrtača se v njej na vse strani, potaplja se in plavajoč si igra s svojimi tovariši. Časih se vleže na hrbet, raztegne se po všečnosti ter se ne gane, voda sama ga nese dalje. Bivol je vsak dan po 6—8 ur v vodi, in na vodi tudi preživlja z isto zadovoljnostjo, kakor njegovi sorodniki na suhem. Ako ni dalj šasa mogel iti v vodo, postaja nemiren, trmast in hudoben. Večkrat se je že dogodilo, da so bivoli z vozom in z vsem, kar je bilo na vozu, kakor besni dirjali v vodo in tako sebe in kola pogreznili v valove.

Sicer je bivol neizrečeno topa in malomarna žival, brez upora se da zapreči pred voz ali pred plug, napenja se, vozi, orje in nosi težke tovore. Ko je pa svoje delo storil, mora ga človek pustiti, da ugaja prirojenej strasti, namreč da se zapraši v vodo ali pa, da se vleže v blato ter se valja po njem kakor svinja, kar mu neznansko dobro dé.

Vse hvale vredna je njegova zadovoljnost. V tem prekosi tudi osla, o katerem je znano, da je zadovoljen z

vsacim osatom in bodičjem, ali pri tem vendar ne zametuje druge boljše krme. Bivol pa še ne mara za sladka in sočna zelišča, katera druga goveda rada hlastajo. Ako mu človek vrže sočne trave, detelje ali kako drugo slaščico, ne zmeni se za njo. Pustil jo bode in si bode zunaj poiskal kislih močvirnih trav, rezne ostrice, trstja in ločja, sploh zelišča, za katera nobena druga živina ne mara.

Bivol je molčeča žival. Le krava, kadar miluje svoje tele, ali pa jako razdražen bik se časih oglasi s čudnim glasom, v katerem je nekaj govejega mukanja, nekaj svinjskega kruljenja.

11. Kafrijski bivol.

Bivol je jako koristna žival in prekosí celó naše govedo, ako pomislimo, da za-nj ni treba skoro nič skrbeti. Zato je zlasti v močvirnih krajih neprecenljive vrednosti. Bivolovo meso pa ni tako tečno in okusno, kakor od naših goved, temveč je trdo in žilavo, in tudi po mošku ali pižmu diši. Od telet in mladih juncev je pa dobro, in povsodi ga radi jedó.

Vzhodna Indija je njegova domovina, kjer še sedaj živi divji, kjer so ga tudi najpoprej ukrotili, in od ondot se je širil po Perziji, Armeniji, Siriji, Palestini in Egiptu. Pozneje so ga uvedli tudi na Turško, Vlaško, Oggersko in v Italijo. Zlasti v Italiji je bivol preiminitna žival, ker v nezdravih,

kužnih močvirjih na Toskanskem, potem v Apuliji in Kalabriji pogine vsaka druga domača žival, jedini bivol se dobro počuti. Ali vender je ni morebiti dežele, ki bi bivolu tako ugajala, kakor Egipet. Egipet je raj za bivole. Tukaj se mogočna reka Nil trga na mnoge struge, povsod je dosti vode, povsod so globoke krnice in velikanske mlake. Lepo je videti veliko čredo bivolov, kadar plavajo čez glavno strugo, ki je skoro pol ure široka. Ako hoče človek iti čez Nil, vsede se na bivola, ki ga hitro in varno prenese v drugo stran.

V indijskih gozdih živé še drugi divji bivoli, ki so strašanske živali, ki se tudi tigra ne ustrašijo, in zato je lov na te bivole — imenujejo jih arni — strašno nevaren. Williamson pripoveduje, da se je besen arni zakadil v lovca, ki je na visokem slonu sedel in se je onde varnega mislil; po vsej sili je skušal slona nasaditi na roge, in gotovo bi ga bil hudo ranil, da ga ni od druge strani neki lovec še o pravem času s kroglo zadel.¹ Ali človek je ukrotil tudi tega silnega divjaka; kakor drugod druga goveda, opravlja sedaj ukročeni arni v Indiji poljska dela.

Pa največja grdoba med vsemi je kafrijski bivol. Med vsemi je največji, najneukretnejši, najmočnejši in najdivjiji. Velikanski rogovi so v korenu tako debeli, da se na čelu stikajo, ter so potem nazaj obrnjeni. Oči so globoko vdrte, togota, srd in potuhnenost gleda iz njih, in dolga ušesa mu mahadrajajo po vratu.

Kafrijski bivol je strah in trepet vseh narodov v srednji in južni Afriki, kjer se v večjih in manjših čredah pase po gozdih. Zamurci se ga bojé bolj nego leva, ker razdraženega bivola ne more nobena stvar vzdržati; ne zboji se, naj gre še toliko oboroženih ljudij na-nj. Kar koli mu je na potu, vse podere in pomandra. Njega ne plaši niti voda,

¹ In vender tudi tega korenjaka časih napade tiger, ako ga lakota žene. Ko bivol zapazi to progasto mačko, kako se potuhнено plazi od grma do grma, vedno bliže njemu, jo grdo in nezaupno gleda od strani, stresa z glavo, razširi nosnici in v svesti svoje moči grebe po pesku. Tiger ga oblezuje od vseh stranij, sedaj se mu bliža, sedaj se zopet umika in vedno preži, kedaj bo čas skočiti. Toda bivol ga ima zmirom na očéh, kamor koli skoči mačka, od katere koli strani se zopet priplazi, povsod je pripravljen bivolov špičasti rog, da jo sprejme. Sedaj je tiger ubral priliko, kakor bi trenil, pa mu sedi na hrbtu, zasadi kremplje v vrat in se že veseli zmage. Ali bivol zamahne srdito z glavo nazaj, nasadi krvoloka na roge, ga zavihti in zadrvi visoko med drevesa. Tiger teleba z veje na vejo, čreva mu se zapletajo med nje, in ko naposled pade na zemljo, ga že čaka bivol, da ga z nogami popolnoma potepta.

nitni ogenj. Dogodilo se je, da je zapodil moža, ki je imel nekaj rudeče obleke na sebi, v morje in je šel za njim v vodo. Mož je znal dobro plavati in potapljati se in bivol ga je izgubil iz vida. In vendar je še poldrugo uro daleč plaval po morji iskaje človeka z rudečo obleko. Konečno so ga z neke ladije ustrelili iz topa.

Kafrijski bivol se rad skriva v goščo ali za kako debelo drevo in onde preži na mimogredoče ljudi. Bivol ni zadovoljen, da človeka umori, temveč ga tudi pogázi z nogami in razmesari z rogovi, da mu potere vse kosti. Večkrat se še povrne in začne z nova premetavati nesrečno žrtvo. Na planem človeka ne napade, ampak le v gozdu, kjer se po dnevi skriva, po noči gre pa na polje. Bivol je pri vsej okornosti vendar uren, njega tudi največja goščava ne vzdrži, zaraščeno grmovje in drevje potepta kakor travne bilke. Človek mu more le uiti, ako hitro spleza na kako drevo, ali pa če ima hitrega in čilega konja pod seboj.

V Kafriji je več ljudij jezdilo po gozdu. Ko pridejo na neko planjavo, ugledajo velicega bivola pred seboj. Toda opazil jih je tudi on, skočil na noge, zarjul in se zaletel na prvega jezdeca. Ta hitro prevrže konja, pa se skriva za debelo drevo. Bivol se zakadi v družega jezdeca in mu prebode konja, da se je koj mrtev zgrudil. Oba jezdeca sta hitro splezala na drevo, in bivol nasadi na rogove družega konja, na katerem pa po sreči ni bilo jezdeca. Drugi možjé, videvši besnega bivola, so vsi zbežali na drevesa in tudi bivol se je izgubil v hosto.

Dolgo se je mislilo, da tega bivola ni moči krotiti. No v novejšem času so dva pripeljali v Evropo, ki sta bila precej krotka. Iz črede so namreč ujeli tele ter so je potem med domačimi govedi odredili. Jednega tako ukročenega kafrijskega bivola imeli so v dunajskem zverinjaku.

9. Svinja.

S to požrešno nesnago končamo popis naših pravih domačih živalij, ker kunec ali domači zajček in morski prešiček, o katerih bomo potem še v kratkem govorili, morejo se le na toliko domače živali imenovati, na koliko sem ter tje tudi za nje skrbi človek, dasi nemajo za-nj one vrednosti, kakor druge do sedaj popisane živali.

Svinja je precej neukretnega, od strani stisnenega trupla, koščenega in robatega hrbtišča in kratkega, smešno vsukanega

repka. Noge so tenke in suhe, ter so pri nekaterih tako kratke, da se trebuh skoro tal dotikuje. Vsaka noga ima štiri parkljece, srednja dva sta večja, krajna dva manjša sta pomaknena malo više, tako da žival stopa samo na srednja dva. Glava je podolgasta, mršava, pri ušesih debela, proti gobcu zašpičena. Uhlji so dolgi, ohlapni in največ naprej obrnjeni; oči so jako majhne in stojé na pošev. Gobec je podaljšan v gibek rilec, s katerim žival rije po zemlji. Znameniti so očnjaki, ki so sosebnó močni, robati in navzgor zakrivljeni, mrjasec ima večje nego svinja; ž njimi se žival brani, ker družega orožja nema. Take velike zakrivljene očnjake navadno imenujemo okla ali čekane.

12. Svinja.

Svinja je obrasena z grobo, debelo dlako, ščetine imenovano, ki so posebno na hrbtišči dolge, debele in močne. Pri svinji je znamenito tudi to, da se jej pri obilnej krmí naredi pod kožo nasad masti ali slanine (špeha), ki je pri pitanih svinjah časih več palcev debela.

Svinja kruli, star razdražen mrjasec tudi renči, mladi pujski pa cvilijo.

Med vsemi živalimi je svinja najnečistejša in najpožrenejša. To ste njeni glavni lastnosti, zaradi katerih je povsod na slabem glasu in pridevki „svinja“, „prešič“ itd. so povsod nevšečni in razžaljivi. Svinja se rada valja po najgršem blatu in ni je tako smradne in gnusne stvari, da bi je njen rilec ne preril z največjo slastjo in dopadnostjo. Vrhu tega je še strašansko požrešna in pohlasta vse, ako se le dá prebaviti.

V svinjaku se jej dajó iz kuhinje odpadki, olupki in pomije; vse te stvari samogoltno posreblje in požré, ako so tudi odpadki in olupki že plesnjivi, ako so tudi pomije že kisele.

Svinja žré tudi vsakeršno mrho in drugi smrad. Celó svoj zarod večkrat požré, dasitudi nekateri mislijo, da pujska požré le takrat, ako ga je po naključji poležala in zadušila, ali pa onda, ako so mladiči bolni, in zatorej vedno cvilijo.

Zunaj na paši prerivajo svinje zemljo, kjer iščejo miši, ogerce, črve, gliste in korenine, in zato je dobro in koristno puščati svinje na njive, ki v prahi ležé. Sicer so pa povsod na obdelanej zemlji in tudi v gozdu škodljive.

Akoprem je svinja nečista žival, gre vender rada v vodo in tudi dobro plava. Svinje, ki se zunaj pasejo, gredó večkrat po ure daleč, da pridejo do vode in vidi jim se, kako jim kopel dobro dé; znano je, da celó zbolé, ako se po letu ne morejo kopati. Zato se jako motijo vsi oni, ki mislijo, da v svinjakih ni treba gledati na čistoto in snažnost in da se svinja v smradu in blatu bolje redi. To ni res! Kar velja za človeka in za druge živali, velja tudi za svinjo. Čistota je pol življenja! Zato pametni gospodarji sedaj zidajo prostorne, visoke in zračne svinjake, in vsi se hvalijo, da je v tacih svinjakih žival bolj zdrava in da se bolje redi. Sosebno angleški gospodarji dajó drugim lep vzgled in ves svet vé, da imajo Angleži najlepše, najboljše in najdebelejše prešiče.

Svinja pri človeku svojih umnih zmožnostij ni izbistrila tako, kakor na primér: pes, konj, slon itd. Ostala je neumna, trapasta, uporna in potuhnena, morebiti največ zato, ker človek, gledéč na svojo korist, ugaja le njenemu požreznemu vampu. In vender imamo več primérov, ki nam kažejo, da ima tudi prešič neko privrženost do človeka, ki se ž njim pečá, in da je moči, tudi neumnega in togega prasca kaj naučiti.

Prešiči, katere je človek od mladega k sebi privadil, gredó povsod za gospodarjem kakor psi, poznajo njegov glas in pritekó, ako jih kliče po imenu. Prešič ima jako dober nos in tenek sluh, in lahko ga je naučiti, da po gozdu in po polji išče imenitne in drage gobe, sosebno gomoljike in smrčke. Wood nam celó pripoveduje o nekem angleškem prasci, ki je bil izvrsten lovec, vkljub najboljemu prepelničarju. Slud — tako je bilo ime temu prešiču — je bil strasten lovec na vsakeršno divjačino, samo za zajce ni maral.

Psi so bili jako nevoljni na tega lovskega dobrovoljca, ker je navadno on poprej zavohal divjačino, in naposled niso hteli več slediti v njegovem društvu. Slud je divjačino ovohal na 40, 50 korakov daleč, jo je sledil kakor pes in je obstal pred njo, kakor pravi prepeličar. Slud je bil več let v lovskeji službi, toda naposled so ga morali ubíti, ker ni ovác mogel trpeti; ako je le mogel, je katero raztrgal.

V Londonu so kazali svinjo, ki je iz črk sèstavljala besede, katere jej je njen gospodar narekoval in je poznala tudi na uro.

Drugi so svinje naučili voziti. Kmet iz okolice Št. Albanske se je v mesto s štirimi prešiči vozil na trg. Na Angleškem je neki kmet na svojej svinji jezdaril za stavo štiri angleške milje daleč, kar je skoro 1 naša milja ali 7 kilometrov.

Ko je bil francoski kralj Ljudovik XI. hudo bolan, poskušali so njegovi dvorjani in služabniki vse mogoče, da bi razvedrili otožnega kralja. Ali vse je bilo zastonj, dokler ga niso naposled izučeni prešički na toliko udobrovoljili, da se je bolni kralj celó smejal. Zvita buča si je domislila naučiti mlade pujske, da so skakali in plesali, kakor jim je nekdo dudlal na dudle. Oblekel jih je od nog do glave, kakor najvišje kraljeve služabnike. V lepo oslecanih suknjicah in hlačicah, s klobučkom na glavi, z lepo pasíco prepasani in z mečem o boku so se moško sprehajali in se sploh jako gizdavo ponašali. Bili so jako dobro izurjeni in ubogljivi; kakor se jim je velevalo, tako so skakali, prav spretno plesali in se sosebnó priljudno priklanjali. Le nekaj jim je delalo velike sitnosti, po zadnjih dveh nogah so namreč težko hodili, in kakor so se spéli na zadnje noge, so že omahovali in popadali; zraven pa so tako smešno krulili, da se jim je kralj moral smejati.

Med psi in med svinjami je veliko sovraštvo. Ako je prišel pes v svinjsko krdelo, je izgubljen. Tako ga razmesarijo in udelajo, da ni poznati, kaka žival je to bila. Kakor svinje ugledajo psa, postanejo nemirne, začnó kruliti in celo krdelo kakor podivjano dere za njim, in človek, ki še ni videl tega, bi komaj veroval, kako urne so svinje. Na polji ali v gozdu jim pes redko kedaj uide. Svinje, ki se večjidel pasó zunaj, kakor na primér: na Hrvaškem, na Ogerskem, v Srbiji itd. so bolj divje ter napadejo v gozdu celó človeka, ki ni tako oblečen, kakor je njihov pastir. Posebno lovci, ki imajo pse seboj, so v velikej nevarnosti, ako pridejo med svinje, in ako ni svinjarja blizu. Skoro vsak lovec ti bode

znal pripovedati, v kacih strahéh je bil zaradi svinj tu ali tam. Pes pred svinjami pribeži navadno h gospodarju, misleč, da ga bode ubranil, ali dogodilo se je že, da so svinje raztrgale psa in človeka, ako ni mogel še o pravem času zbežati na kako drevo. Pravijo, da ako človek strelí med razkačene svinje in ako katero ubije ali rani, da jo druge svinje hitro raztrgajo in požró. Čudno je pa, da psa, katerega sicer tako togotno preganjajo, ne pokusijo.

Pogosto se čuje tudi o nesrečah, da se je svinja lotila v zibeli otroka, ki ga je neskrbna mati samega pustila doma, da mu je odgrizla roko, da mu je spačila obraz, ali pa tudi, da je vsega požrla.

Prasica se oprasí navadno dvakrat na leto in sprasí 4 do 6, časih tudi do 12 in še več mladih. Povprek se računí 14 mladih od jedne prasice na leto. Kakor sploh mlade živali, so tudi mladi pujski prijetne in šegave živalce, in prav kratkočasno jih je gledati, ko veselo in prevzetno skačejo po dvorišči. Človeku se zdí skoro neverjetno, da bodo ti nemirni paglavci za nekoliko časa oni grdi in leni požeruhi. Prasici ni videti, da bi svoj zarod posebno rada imela, in kakor smo že jedenkrat omenili, zgodi se večkrat, da svinja požré nekoliko svojih otrok, zlasti ako jih ima mnogo. Mnogo pujskov ali odojkov se pojé, dokler so še pri sesci. Mladi hitro rastó in gredó po plemenu, ko še niso leto stari. Pri nobenej domačej živali ni med mladimi toliko spakov, kakor pri domačem prešiči.

O koristi, ki jo uživa človek od svinje, mi ni treba mnogo govoriti, vsacemu je znano, da od zaklanega prasca nič v zgubo ne gre. Celó kri se podela v klobase in tudi ščetine, zlasti one na hrbtu, se potrebujejo za dreto, za krtače, za omela in druga jednaka orodja. No glavni dobiček pri svinji je meso, špeh in salo. Svinjetina se jé presna, kuhana, pražena in pečena, ali pa se nasoli in v dimu posuší. Suho in dobro prekajeno ali prevojeno meso je tečno in okusno in se drži več let. Kjer imajo velike hrastove gozde, kakor na primér: na Hrvaškem, v Slavoniji, v Bački, v Srbiji, na Turškem, na Vlaškem in na Ruskem, so svinje celo poletje — v nekaterih krajih tudi vse leto — v gozdih, in se jeseni, ko je želod dozorel, dobro spitajo. Drugde jih pitajo v svinjakih, kjer se še bolj debelé. Časih se tako spitajo, da ne morejo več hoditi, niti stati, da se še ne morejo braniti mišim in podganam, ki rade nadlegujejo take debe-luhe in jim celó luknje v špeh izjedajo. Pri nas ima spitana

svinja okoli dva meterska centa; drugde, sosebnó na Angleškem, imajo še večje prešiče, ki navadno vagajo 3, 4 in tudi 5 meterskih centov. Najtežja svinja je imela celó nad 714 kil.

Svinje sploh, zlasti pa one, ki se redé po smradnih in blatnih svinjakih, so podvržene mnogim in mnogim boleznim, in nekatere med njimi so celó človeku nevarne. Najbolj navadne bolezni so: Davica, božjast, griža, črm ali vranični prisad, plučnica, ikre in trihine.

O zadnjih dveh bomo tu nekoliko povedali.

V nekaterih svinjah se nahajajo v mesu kakor ječmenovo zrno veliki mehurčki, na katerih je videti, ako človek pazno ogleduje, majhno glavico s štirimi jamicami. Te mehurčke imenujemo ikre. Ako človek pojé živo ikro, je želodec ne more prebaviti, in zato gre živa iz želodca dalje v čreva. Ko pride v črevo, prime se ona glavica s štirimi jamicami črevesa, mehurček se odtrga in gre dalje, mesto njega pa začnó od glavice rasti podolgasti, ozki členi, drug za drugim, da naraste žival časih nad 6 metrov dolga. Tega črva imenujemo trakuljo. Iz tega vidimo, da je med svinjsko ikro in med človeško trakuljo ravno taka zveza, kakor smo jo popisali med mehurnjakom iz ovčjih možganov in med pasjo trakuljo. In res je tako!

Sedaj se pa vpraša: Od kod pa svinja dobi ikre?

Na to vprašanje nam ne bode težko odgovarjati, ako samo pomislimo, kaj je zaradi tega bilo rečeno pri ovčjem mehurnjaku in pasjej trakulji. Takisto, kakor je bilo povedano pri pasjej trakulji, trgajo se tudi pri človeškej zadnji z jajci napolnjeni členi drug za drugim, in gredó z blatom vred od človeka. Kako je pa potem svinja dobi v sé, mi ni treba praviti. V svinjskem želodci jajca oživé in se skoz kožo želodčevo prevrtajo in rijejo dalje v meso, kjer ostanejo in se spremené v onega mehurnjaka, kateremu pravimo svinjska ikra. Da je to res tako, prepričali so se večkrat učeni možjé, ki so se dosti trudili, da so to stvar do kraja dognali. Dali so namreč popolnoma zdravim prešičem jesti nekoliko členov človeške trakulje in ko so za nekoliko časa potem zaklali te prešiče, bili so vsi ikravi.

Največ na trakulji bolnih ljudij je v severnih krajih, kjer mnogi jedó surovo svinjetino ali pa surove klobase, plečeta in gnjati, ki so sicer bile v dimu, ali niso dosti prekajene, kakeršne pa tudi pri nas nekateri surove jedo. V takih gnjatih in klobasah ostanejo ikre žive in človek si z jednim grizljejem tacega mesa lahko pribavi črva, ki mu več-

krat dela strašne bolečine. Ako je pa svinjetina, tudi ikrasta, bila dobro skuhana ali prepečena, ikre poginejo in človeku ne morejo škodovati.

Iz tega se zopet vidi, da bi človek že zaradi svojega lastnega zdravja moral gledati na čistoto pri svinjah.

V novejšem času smo v svinjskem mesu zalotili še hujega sovražnika, nego so ikre. To so namreč trihine, ki so pred nekoliko leti napravile velik hrup po vsej Evropi. Svinjetina je namreč časih polna predrobnih belih pikic, kakor bi bilo meso posejano z drobnimi zrnci. Ako prerežemo tako zrno, najdemo v njem majhnega, kakor las tenkega črviča, ki kakor neizmerno majčkena kačica zvit leži v votlem zrnu. To so razvpite trihine. Ako človek je tako s trihinami napolnjeno surovo ali premalo prekajeno svinjetino, odpró se ta zrnca v črevih, in zviti črvički izlezejo iz njih. Trihine se tukaj zaplodijo neznano hitro, in tisoči in tisoči teh črvov se previjajo po črevih, kakor kače. Čreva so znotraj jako nežna in čutljiva, človek zato oboli in zdravnik pravi: Čreva so se mu vnela. Ali ti črvički ne ostanejo tukaj. Ko so dorasli, prevrtajo se skoz čreva in skoz drobje in pridejo v meso, po katerem dalje rijejo, da najdejo ugodno, njim všečno mesto. Tukaj se črv zvije, okoli njega se naredi kožica, ki pozneje vedno trja prihaja in tako postanejo ona zrna v mesu, katera smo zgoraj omenili.

Predno trihine pridejo iz črev v meso, trpi človek strašanske bolečine; mnogi umró pa že na prvej bolezní, namreč na vnetji črev. Ali ako je človek to bolezen prebolel, začne se druga. Človeka boli meso po vsem životu, posebno v nogah in rokah; niti kolena, niti komolca ne more preganiti, kakor bi ga mrtvoud zadel. Ako je človek bil sicer zdrav in močen, in ako ni preveč trihin dobil v sé, more za nekoliko tednov tudi to drugo bolezen preboleti in počasi okrevati; bolehní in slabotní ljudje pa navadno umrjó. Pri nas se menda ta bolezen še ni pokazala, morebiti da se ni zato, ker pri nas ni navada jesti surovo svinjetino, kakor jo na primér jedó na severnem Nemškem in Danskem; mogoče je pa tudi, da ni vsak zdravnik bolezní prav spoznal in je mislil, da se je bolnik prehladil.

Leta 1863. je dogodek v Hettstedtu blizu Eislebena na Nemškem jako prestrašil vse, ki se radi masté s svinjsko pečenko in s klobasami. Obhajali so neko svečanost, pri kateri se je, kakor je že navada povsod ob tacih prilikah, jedlo in pilo. Ali kmalu potem oboli v Hettstedtu na jeden-

krat 90 ljudij, ki so vsi bili pri pojedini, in vsem so se čreva vnela. Predno je preteklo mesec dnij, jih je umrlo 20. Ko so sodniki in zdravniki pozneje preiskavali to stvar, izvedelo se je, da je mesar v Hettstedtu za to svečanost zaklal trihinavega prešiča, ga je podelal v klobase, katere so ljudje jedli na pol pečene, in od tod ta velika nesreča. Še večji hrup je vstal leta 1865., ko je v Hedersleбенu na Nemškem jeseni na trihinah zbolelo blizu 300 ljudij, od katerih jih je pomrlo 120.

Ako je pa človek prebolel obe boleznii, namreč vnetje v črevih in bolečino v udih, ako so se trihine zaprle v zrna, čnda ne čuti, da nosi v sebi trihine, in ako je sicer zdrav, lahko živi leta in leta.

Morebiti bode kdo vprašal: Odkod pa svinja dobi trihine, ker ti črvi ne gredó iz one živali, v katerej so se zaplodili, ampak ostanejo v njej, zaprti v onih belih zrnih. Trihine more tedaj dobiti le ona žival, ki požré kos trihinavega mesa.

Na to vprašanje še ne vémo gotovega odgovora. Mnogi mislijo, da svinja dobi trihine, ako požré trihinavo podgano, in res so tudi v podganah našli trihine. Toda popolnoma doščena ta stvar še ni.

Svinje so razprostranjene skoro po vsem svetu, vender se mora reči, da jim ravnina in močvirje bolj ugaja nego gorati in peščeni kraji. Zato jih v tacih krajih rajše redé po svinjakih, v onih se pa večjidel zunaj pasó.

Tudi svinja se je sprevrgla v premnoge pasmine; ali pri vsem tem se vé za gotovo, da naš domači prešič izvira od divjega prasca ali mrjasca, ki še sedaj živi v nekaterih krajih po Evropi, nekedaj so bili pa prav navadni po vseh večjih močvirnih gozdih.

V Aziji, v Afriki in na avstralijskih otocih redé ljudje druge vrste domačih prešičev, ki so si jih udomačili od drugih divjih mrjascev, živečih v njihovih krajih. Amerikanski domači prešiči so pa naseljeni še le po Evropejcih. Amerikanci od svojih divjih prešičev niso nobenega ukrotili, in jim skoro tudi ni to potrebno, ker se onde naš evropejski prešič tako dobro obnaša, kakor malo kje pri nas. Gotovo se nikjer na svetu ljudje ne pečajo toliko s svinjarstvom, kakor v severnej Ameriki. No najjimenitnejše in najglasovitejše mesto zaradi svinjarstva je mesto Cincinati v združenih

državah severne Amerike. Samo to mesto zakolje vsacega leta do dva milijona prešičev. V velikih krdelih se po letu pasó ti prešiči v gozdih in po poljih, ki so navlašč zaradi svinj obdelana in z ovsom, ržjó, grahom, koruzo in ajdo posejana. Jeseni se spitajo s kuhano koruzo, s krompirjem in z bučami, in potem je tirajo v mesnice, kjer je zakoljejo, poparijo, razsečejo, nasolé, v dimu posušé in potem v sodéh prodavajo.

V Evropi se zlasti v južnih deželah, postavim na južnem Ruskem, na Vlaškem, v Srbiji, na Hrvaškem, v Italiji in na Španskem mnogo pečajo s svinjarstvom, in v vseh teh deželah je žival skoro vse leto zunaj na paši.

Ozrimo se sedaj še na zarodnika naših domačih prešičev, na divjega merjaseca.

Star divji merjasec je strašansko močna, brez repa seženj dolga zvér, in je v postavi in rasti podoben domačemu prešiču. Razlikuje se vender od njega v tem, da je krajšega in bolj zatrepnega trupla, močnejih nog in daljše glave. Ušesa stojé po konci in so tudi bolj špičasta, nego pri domačem prešiči. Velika robata okla so zakrivljena v obeh čeljustih navzgor in so sosebno pri starem merjasci strašno, tudi človeku jako nevarno orožje. Okli v dolnjej čeljusti ste mnogo večji, ostrejši in bolj zakrivljeni, in z njima skuša razdražen merjasec razporiti trebuh svojemu sovražniku. Divji merjasci so navadno črnikasti.

Divja svinja živi rada v družbi, le stari samci živé kakor puščavniki za-se. Po dnevi ležé lene v kotanjah, katere so si z rilcem napravile. V mraku se pa vzdignejo in začnó ríti, ali pa si poprej poiščejo mlako, da se v njej povaljajo, kar jim mora sosebno ugajati, ker gredó časih ure daleč iskat tacih mlak. Po gozdu iščejo gobe, korenine, črve, ogrce in drugi mrčes; jeseni pa pobirajo želod, žir, lešnjake, kostanj in lesnike, in sploh žró vse, kakor domača svinja. Po noči, ko je vse mirno, gredó na obdelano polje, in delajo onde veliko škodo, ker ne samo da mnogo požró in pohlastajo, ampak še več poteptajo.

V drugih lastnostih in umnih zmožnostih je divji merjasec podoben domačej svinji, samo da je spretnejši in hrabrejši od nje. Neznansko je uren, skoz največjo goščavo dere tako hitro, kakor nobena druga žival, in ravno tako dobro tudi plava.

Divji merjasec je previdna in oprezna žival, jako tenko slíši in dobro voħa, ali slabo vidi. Ako ga nič ne razjezí, je dosti dobročuden in miren; za človeka, ki gre mirno po svojem potu, se še ne zmeni, ali pa se mu še umakne v goščavo. Psa pa tudi divja svinja ne more videti, in ga povsod strastno preganja. Toda strašanski je merjasec, ako ga človek s čim razdraži, zlasti ako ga rani. Kakor besen plane na človeka, zamahne z glavo in ga skuša z oklom raniti. V oklu ima silno moč, ako je človeka ravsnil v stegno, mu prereže meso do kosti; ako je zadel v trebuh, ga razpori, da čreva ven udarijo, in celó konju lahko trebuh raztrga. No lovci pripovedujejo, da on na sovražnika le jedenkrat zamahne, potem pa dere dalje in da se z lepa ne povrne. Zato se človek, ako v nevarnosti ni ob zavednost, lahko reši s tem, da mirno čaka merjasca, da prav blizu njega pride, in da potem hitro skoči za kako drevo ali pa tudi le na stran — in merjasec lomasti dalje. Tudi pravijo, da je dobro, ako se človek vleže na tla, ker merjasec more le navzgor ravsniti.

Divja svinja ni tako togotna in tudi ni tako nevarna, ker nema tako velicih oklov, kakor samec. Strašanska in nevarna je pa svinja takrat, ako jej je človek mladiča vzel. Kakor le pujssek zacvili, že je stara človeku za petami in ne neha, da dobi nazaj, kar jej je bilo odvzeto. Svinja ne bije samo z okli, temveč grize z zobmi in trga kosove mesa s človeka. Kakor psica mlado ščene, nosi tudi svinja odvzetega pujska v zobéh nazaj.

V prvej pomladi sprasi divja svinja 4 — 12 pujskov v kotanji, katero si je izrila v samotnej goščavi in jo nastlala z mehkim mahovjem in listjem. Nekoliko dnij skrbno skriva svoj zarod in ga zapusti le za kratek čas, kadar si mora iti živeža iskat. Mladiči so jako nemirne, živahne in šegave živalce, katerim pisana suknjica prav dobro pristuje. Mladiči namreč niso črni, temveč so rudečkasti in po dolgem rumenkasto progasti.

Divji merjasec živi 20 — 25 let.

V prejšnjih časih je bil divji merjasec po vsej Evropi, razen mrzlega severja in goratih planinskih krajev, povsod navadna žival, in od njega izvirajo naši domači prešiči. No ker v gozdu, še bolj pa na polji, dela ljudem veliko škodo, zato so ga povsod hudo preganjali in v mnogih krajih srednje Evrope je popolnoma izginil. Le sem ter tje jih še vzdržuje velika gospoda v posebnih zaprtih gozdih, da ima zabavo z lovom na divjake. Popolnoma divji pa se še nahajajo na

južnem Ruskem, Poljskem, Ogerskem, Grškem in Španskem. Še več jih je v Aziji in v severnej Afriki, zlasti v Egiptu.

Meso divjega merjasca ljudje rajše jedó, nego od domačega, ker ima okus po divjačini in je sploh prav tečno in okusno, sosebnó od pujskov. Tudi klobase so dobre; zato Evropejci vsacega leta v Egiptu postreljajo mnogo divjih svinj, ter jih podelajo v klobase, ki se v Evropi drago prodajajo. Muhamedani in Židi (Judje) ne jedó nikakeršne svinjetine, ker jim je svinja nečista žival.

V Aziji in Afriki živi razen našega divjega merjasca še mnogo drugih divjih merjascev, katere so si ondotni narodi tudi večjidel udomačili, ker sploh je morebiti ni živali, ki bi se tako lahko ukrotila, kakor svinja. Vsi so manjši od našega.

V južnej Ameriki živi neka divja svinja, pekari zvana, ki je pa v vseh lastnostih, zaradi katerih je človek udomačil svinje, slabejša od naše; zato je ni ukrotil; in po vsej Ameriki redé same tuje, največ evropejske prešiče.

10. Domači kunec ali zajček.

S svinjo smo prav za prav končali popis naših domačih živalij, ali vender si ne moremo kaj, da ne bi tudi kunca vtaknili med nje. Kajti tudi njega redi človek zaradi svoje koristi, dasitudi ni tolika, kolika pri drugih.

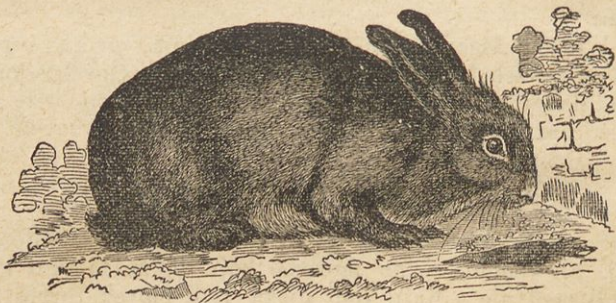
Domači kunec izvira od divjega kunca, ki se še pogosto nahaja po vsej južnej Evropi in skoro po vseh otocih srednjega morja. Kunec je najbližji sorodnik našega, povsod dobro poznanega, divjega poljskega zajca, in vender se kljubu bližnjemu rodu med seboj grdo gledata.

Kunec je manjši in mlajši od poljskega zajca, ušesa ima sicer tudi dolga, ali vender so krajša od glave, in ako je človek zavihnè naprej, ne sežejo do gobca. Zadnji nogi ste tudi krajši, nego pri pravem poljskem zajci, in zato tudi ni tako uren, kakor oni. Divji kunec je rudečkasto-sive dlake, domači so pa najrajše beli, črni ali sivi, vmes pa tudi rudečkasti, rumenkasti in pisani. Belci imajo rudeče oči.

Ulovljeni in udomačeni kuncí že v prvih zarodih spremené barvo, ravno tako pa tudi domači zajčki, ako zopet podivjajo, dobé dlako divjih živalij.

Kunec ima spredaj v vsakej čeljusti dva nekoliko ukrivljena, dletasta zoba, na stranéh ste čeljusti prazni in še le daleč zadaj ima ploščate kočnike. Kadar zajček jé, pomika doljno čeljust prav hitro naprej in nazaj, dolnja dva dletasta zoba drgneta ob gornja dva in zmeljeta krmo. Vse živali, ki imajo tako zobovje, imenujemo glodalce in pozneje, ako Bog dá, seznanimo se z nekimi našimi poljskimi in gozdnimi glodalci.

Ker se glodalcu vedno brusi zob ob zob, ostanejo prednji zobje zmirom rezni in ker se nekoliko zoba odbrusi, zato mu zob vedno raste in ostane zmirom jednak. Ako pa zajček izgubi po naključji jeden zob, onda se drugi nema ob kaj brusiti in raste vedno dalje, da žival zaradi tacega dolzega in krivega zoba skoro jesti ne more.

13. Domači kunec ali zajček.

Domači kunec je jako krotka in dobročudna žival in se človeka tako privadi, da pride k njemu, ako ga kliče, da mu jé iz roke, da mu se dá božati in čehljati. Med seboj se radi igrajo, pojajo se in šegavo skačejo in se stavijo na zadnje noge. V strahu glasno kričé.

Nevséčno in večkrat tudi škodljivo je njihovo rovanje in kopanje pod zemljo. Kunec mora grebsti in kopati, sicer ni zadovoljen in srečen, in se tudi v tej stvari loči od poljskega divjega zajca. Luknjo naredi ozko in dolgo, in jo razpelje sem ter tje, da kaka požrešna zver ne more lahko do njega. Na konci luknje si pa izkoplje večjo kotanjo, kjer leži in kamor samica skriva mlade.

Kakor poljski zajec, jé tudi kunec vsakeršno zelenje, travo, deteljo, zelje itd., po zimi pa tudi seno in oves.

Pri nas vidimo domače zajčke pogosto v hlevih in v stajah, kjer pa časih veliko škodo delajo, ker podkopavajo zidove in prerijejo vso zemljo. Najbolje je, ako jim se v zidu naredé s kameni obložene luknje, kamor se morejo skrivati, ali dalje kopati ne morejo. V nekaterih krajih jim dadó ograjen ali obzidan velik kup prsti in peska, kjer smejo kopati, kakor hočejo.

Domači kunci so neznano rodovitni. Zájklja ima šestdo osemkrat na leto mlade, vsakokrat po 5 do 7, časih pa tudi po več mladih, in nekdo je preračunil, da se od jednega samega para nakoti v štirih letih neznansko število od 1,200.000 zajčkov.

Kunec koristi človeku z mesom in s kožo. Meso je prav prhko in tečno, ali vender ni tako okusno, kakor od divjega kunca. Koža dá dobro kožuhovino, ki ima samo to napako, da dolgo ne traje. Iz mehke volnaste dlake se dela klobučina.

S kunčevo rejo se ljudjé največ pečajo v Belgiji in je prodavajo na Angleško. Iz primorskih mest Gent in Ostende gre vsak teden 50—100.000 domačih kuncev v London.

V nekaterih krajih se je domači kunec sprevrgel. Tako na primér je ruski kunec siv, le glava in ušesa so rujavkasta, na podbradku mu pa visi ohlapna koža. Angorski kunec ima gosto in dolgo, kakor svila mehko dlako, ki se dá presti, in iz te preje se pletó rokavice in nogavice, ki se dobro prodajajo. Ta kunec je doma iz Angore v malej Aziji, kjer se tudi dragocena angorska koza nahaja. Sedaj ga redé tudi na Angleškem. Vsacih osem tednov ga jedenkrat oskubejo.

Kunčeva domovina so dežele okoli srednjega morja in premnogi otoci v tem morji. Stari pisci imenujejo Špansko pravo domovino tega glodalca in mnogi tudi mislijo, da je zemlja od te živali dobila ime, ker v feniškem jeziku beseda „span“ pomeni kunca.

Plinij piše, da so se kunci na balearskih otocih jedenkrat tako razplodili, da so vse zelenje pohlastali in da je zaradi njih nastala velika lakota. Ljudjé jim niso mogli kaj, in so prosili cesarja Avgusta, da naj jim pošlje vojake na pomoč proti temu požrešnemu sovražniku. Tudi na nekih grških otocih, zlasti na Kikladih, vse mrgoli divjih kuncev, ali čudno je to, da na tacem otoku ni najti poljskega zajca, in takisto zopet na onih, kjer živi poljski zajec, ni videti kunca.

Iz teh dežel so je zanesli na Laško, Francosko, Nemško in Angleško, kjer so povsod popolnoma podivjali in na nekaterih

krajih ljudém celó delajò veliko preglavico, zlasti v Holandiji, kjer so zaradi rovanja in podkapanja jezov in morskih nasipov jako škodljivi. Po lokah in dobrih okoli Dunaja je vse polno divjih kuncev, in tako so predrzni, da se po dnevi brez strahu pasó in da pred človekom niti ne bežé.

Divji kunci živé najrajše na peščenih gričih, po razpokanem in zveženem skalovji, ki je z grmovjem in z drugimi zelišči obraseno. V vsacem rovu stanuje jeden par, in ne trpi nobene druge živali zraven sebe. Po dnevi sedé po luknjah, po noči se pa pasó zunaj, toda nikoli ne gredó daleč od svojega rova.

Na paši so jako oprezni in kadar čutijo kako nevarnost, bijejo z zadnjo nogo ob tla in s tem drugim dajo znamenje za beg. Kuncec slabo vidi, ali jako tenko sliši; ako le pesek zaškrtné pod lovčevó nogo, že sluti lovca in zbeži v luknjo. Na ravnem nikoli ne teče v jedno mér, ampak skače sem ter tje in se potahuje in skriva, ker vé, da bi ga sicer pes pretekkel.

Njegovi največji sovražniki so podlasice, dihurji, in kune, ker te krvoločne zveri gredó za njim v luknjo in ga izvlečejo. Po noči jih pa na paši sove davijo. Kjer je mnogo divjih kuncev, imajo ljudje neko krotko podlasico, ki je pa kakor dihur velika in blede rumenkasta. Ta zverka — imenuje se vretica — je največja sovražnica kuncev, na gospodarjevo besedo hodi iz luknje v luknjo, in vlačí kunca za kuncem pred gospodarja.

Meso divjega kunca je okusneje, nego od domačega; iz dlake se delajo klobuki in tudi kože se strojijo.

Za nameček domačim živalim privržemo še morskega prešička, katerega tudi pri nas sem ter tje vidimo po hišah. Dasitudi tako rekoč človeku ni za nobeno hasen, je vendar prava domača žival, ker se nikjer ne nahaja v prvotnej divjosti, temveč povsod le udomačen v človekovej družbi in pod njegovim varstvom.

Morski prešiček je dobro péd dolga žival okroglega in valjastega, proti zadku debelejšega trupla na nizkih in tenkih nogah. Glave je debele, gobca topega, ušes velikih, repa pa nema. Hodi po golih podplatih, in ima na prednjih nogah štiri, na zadnjih samo tri prste s topimi in širocimi krempljci. Zaradi cvilečega in krulečega glasa, ki nekoliko spominja na pujska, so mu zdeli ime prešiček; zato pa, ker je

k nam prišel čez morje, pravimo mu morski prešiček. Oblečen je v jako pristojno, lepo pisano suknjo, akoprem dlaka ni seosebno tenka in mehka. Največ ima tri barve, namreč: belo, črno in rujavo ali rumenkasto. Dvobarvni ali celó jednobarvni prešički so jako redki. On je glodalec.

Pred kacimi 200 leti smo dobili to živalco iz južne Amerike, kjer pa sedaj ni več divjih, ampak povsod je le domača žival, kakor pri nas. Amerikanci celó trdijo, da so ga od nas dobili in tako siromak še domovine nema. Godi se mu, kakor mnogim drugim domačim živalim.

Morski prešiček je jako čista, živahna, mila in prijetna živalca, ki je zadovoljna z vsakeršnim zelenjem, po zimi tudi s senom in ovsom. Sploh jé vse, kar zajčku tekne. Kadar jé, se časih vsede in s sprednjima nogama nosi krmo v usta. Ako ima le dosti jesti, je zadovoljen in človeku se ni treba dalje za-nj pečati.

Jako je nemiren in živ, v staji, ali kjer koli so zaprti, vedno tekajo sem ter tje, najraje ob zidu, drug za drugim, kakor v procesiji. Med seboj živé v miru in videti je, da se imajo radi, drug liže in čisti družega. Samo stari samci se časih med seboj skoljejo, škrtajo z zobmi, brcajo z nogami in se celó grizejo.

Človeka se ne boji, dá se ti v roko vzeti in vse lahko počenjaš ž njim, in ni se bati, da bi te ugriznil. Zato se seosebno otroci radi ž njimi igrajo in največ je tudi redé otrokom za ljubav.

Morski prešički se jako hitro razplodijo. Pri nas imajo tri- do petkrat na leto mlade, vsakokrat po tri do pet, časih pa tudi po več. Mladiči so jako spretni, precej spregledajo in nekoliko ur pozneje že gredó za materjo in drugi ali treji dan že jedó s starimi vred. Samica je ima neznano rada, vedno je liže in snaži, brani je v nevarnosti in je uči jesti. Samec je pa s početka pisano gleda, časih celó katerega zadavi in požré. V petem ali šestem meseci so mladiči že za pleme.

Suhota in toplota jim dobro dé, mraz in mokrota jim pa škoduje.

Ubožnejši ljudjé jih tudi pri nas jedó, kožica pa ni mnogo vredna, ker je jako tenka in slaba.

Zagovor.

uvodu smo rekli, da je človek gospodar na zemlji. Ali kako težavno — da ne rečemo skoro nemogoče — bi bilo njegovo gospodstvo, ako si ne bi znal pridobiti zvestih in močnih pomagačev. Ti pomagači so: domače živali. In ravno v tem je pokazal človek največje svoje gospodstvo, da si je med neizmerno množico živalij vedel odbrati najboljše tovariše, da jih je znal z lepa ali z grda ukrotiti, sebi privaditi in jih tako rekoč prikleniti na svoje posestvo.

Kako siromašno, kako trudapolno bi bilo naše življenje, ako bi s svojimi lastnimi rokami morali delati vsa dela, katera namesto nas opravlja naša domača živina! Vse naše dejanje in nehanje bilo bi utopljeno v skrbi za „vsakdanji kruh“, za vzdržavanje borega telesa; dušni darovi in umne zmožnosti bi pa spale v nas. Bili bi divjaki — brez vsacega hrepenenja za vednostjo, za omiko.

Nekatere živali redi človek največ zaradi poljskega dela, druge mu tudi delajo in zraven so mu še drugače koristne, ker mu dajó meso, mleko, mast, kožo, volno, ščetine, rogove itd. za razne potrebe.

Ako si človek hoče postaviti hišo, koj zvažajo in znašajo konji, voli in osli za zidanje potrebno kamenje, les, vodo, pesek, apno itd.

Ako hoče obdelati zemljo, zapreže pred plug vole ali konje, ki strpljivo orjejo, brazdijo in setev z brano zabranajo. Ko je setev dozorila, zvozi jo zopet živina domov in večkrat tudi vrši žito na gumnu.

Ako hoče obiskati v daljavi stanujoče prijatelje, znance, srcu ljube in drage ljudi, zapreže hitrega konjiča pred voz ali pa se mu vsede na hrbet, in umna žival podirja ž njim urno do zaželenega kraja.

Da mu v skednji in v žitnicah ne pojedó pridelkov njegovega truda nadležni in škodljivi požeruhi, in da ga isti nemirnjaki ne budé iz sladkega krepečega spanja, spusti med nje mačka, ki hitro ustrahuje in prežene male sitneže.

Ako hoče človek zatreti škodljivo zver, ali ako si hoče privoščiti divjačine, vzame puško in pokliče psa, ki zagledavši orožje v gospodarjevih rokah, veselja poskakuje in vriska. Pes ga vodi na pravo sled, ovoha skrito žival in jo tira gospodarju pred puško.

Okoli domače živine se vrtil poljedelčev svet, živina je njegovo bogastvo, njegova sreča, brez nje je siromak. Živinoreja in poljedelstvo sta tesno zvezana med seboj, drugo se oslanja na drugo. Brez živinoreje ni poljedelstva, in oboje skup še le imenujemo gospodarstvo ali kmetijstvo. Za obdelavanje zemlje je treba živinskih močij; v živinskem gnoji pa zemlji zopet povračamo, kar smo jej odvzeli v podobi žita, slame, korenstva, zelenjave itd.

Naš kmet veliko drži do lepe živine, in se rad pobaha ž njo in jej zdeva lepa imena. Srce se mu širi, ko vidi, da mu se „ljuba živinica“ dobro redi, da mu lepo obdelano polje obeta bogato žetvo, in zadovoljen poje po besedah našega starega pevca:

Mi brazd'jo konjiči
Za ajdo, pšenico,
Neutrudni dekličí
Pa bel'jo tenčico.

Drugi del.

Tuje domače in divje četveronoge živali.

Opomenek.

VI. delu „domačih in tujih živalij“, ki ga je za leto 1868. svojim družbenikom podala družba svetega Mohora, opisal sem naše domače četveronožce. V nastopnem II. delu sem poprijel nít, kjer mi se je utrgala lani, ter sem začel z živalimi, katere si je drugod po širocem svetu človek udomačil in je v službo vzel. Za njimi se vrsté v dolgej vrsti divje četveronoge živali, ki živé po svoje več ali manj svobodne, nestoječe pod človekovim varstvom. Med temi sem na prvo mesto postavil ono nadležno drhal, ki se drži človeka proti njegovej volji in gre siloma povsod za njim, ter jo mora rediti, rad ali nerad. Za temi gredó živali, prebivajoče v našem sosedstvu, časi celó pod našo streho; potem se sèznanimo z našimi poljskimi in gozd-nimi divjaki in ne puščamo v nemar tudi manj znanih gorskih in morskih prebivalcev.

Tako postopamo od bližnjega do daljnega, od bolj zna-nega do manj znanega, naposled gremo iz Evrope in po-iščemo po drugih delih sveta najiminitnejše četveronožce. H koncu pripeljemo v kratkem pregledu še jedenkrat bralcu pred očí vse opisane sesalce, razvrščene po njihovih telesnih lastnostih v večja krdela in manjše rodbe.

Pisatelj.

I. Živali po tujih krajih udomačene.

1. Severni jelen.

Ako ti je ljubo, blagovoljni bralec, zapustiva za kratek čas naše domače kraje in popotujva proti severu. V duhu preletiva hitro mnoge dežele, naposled se ustaviva na bregovih ledenega morja. To je res čudna zemlja, vsa drugača nego naša slovenska. Za nami se vzdigajo na dolgo raztegnene gore s pečinami in skalovjem, pred nami se pa razgrinja ravnica dolga in široka, neizmerna in nedogledna našim očém. To ravnico večji del leta pokriva debel sneg, le na kake tri mesece se spremeni v velika močvirja. Tu in tam stoji kak jelov gozd, namešan z brezami, jelšami in vrbami, sicer pa rastó po zemlji mahovi in lišaji. Za kratkim vročim poletjem pride dolga dolga zima. Tukaj traje najdaljši dan tri mesece, ker po letu solnce ne zapada in skoro tri mesece stoji vedno na obnebjí. Takisto dolga je pa tudi najdaljša noč po zimi.

In vender ti pusti kraji niso mrtvi; tudi tu se človek veseli življenja, in Laponcu se njegova zemlja zdi zemeljski raj, nikakor je ne bi hotel zameniti za najbogatejšo in najrodovitnejšo. Naše domače živali v teh mrzlih in puščobnih krajih ne morejo živeti, samo pes je, kakor povsod, tudi tu človeku zvest tovariš. Da pa more Laponec živeti, dal mu je Bog žival, ki mu nadomeščuje konja in govedo, kozo in ovco.

Ta žival je severni jelen.

Od njega dobiva Laponec meso in mleko, kožo in kite, kosti in roge. Jelen prenaša tovore in prevažá v sanéh gospodarja z družino in vsem drugim imetkom. Brez njega bi bili ti severnjaki največji siromaki, celó živeti ne bi mogli — vsaj v teh krajih ne. Po njihovih mislih more človek na zemlji samo tedaj srečno živeti, ako ima vsaj sto jelenov. So pa tudi Laponci, ki imajo po 1000 glav in tudi več. Laponec je sicer velik poštenjak, tujega zlata ali srebra se ne

bo dotaknil; ali slabost ga obide, ako vidi samega jelena kje na paši in, če le more, ga ukrade.

Že ime in tudi podoba nas spominja na našega jelena, ali vendar se razlikuje v nekaterih lastnostih od njega. Severni jelen je bolj zatrepnega trupla, nižjih trščatih nog, debelejšega vrata, telebaste glave in trobastega gobca. Tudi se ne nosi tako mogočno in imenitno, kakor pravi jelen. Parklji so mu široki in globoko razklani, zadnji parkeljci se pa tal dotikajo. Pri vsakej stopinji parkeljci široko regnejo

1. Severni jelen.

in pri hoji se sliši neko pokanje. Na dolnjej strani vratú mu visi precej dolga griva. Oba — samec in samica — nosita na glavi rogljato rogovje; vsaka rogljica je na konci ploščata, ona nad očmi je pa prav lopatasta. Vsako zimo obema rogovje odpade, in koj potem jima začne novo poganjati.

Severni jelen pa ne prebiva samo v severnej Evropi, temveč tudi v Aziji in Ameriki, in povsod v teh pokrajinah živé še sedaj divji severni jeleni zraven krotkih. Tudr pri tej živali, kakor pri vseh udomačenih, je videti, da je divja lepša, živahnejša, razumnejša in v vsem spretnejša nego ukročena.

Dasitudi so udomačeni jeleni krotki, vendar ni tako lahko ž njimi ravnati, kakor z našo živino. Jeleni so svojeglavni in trmasti. Pasejo se, kjer koli jih je volja, sedaj na gorah, sedaj na nižavi, sedaj v gozdu, sedaj zopet na močvirji, in človek mora iti za njimi in zato ne more imeti stalnega stanovanja. Z letno vročino se prikažejo goste trume obadov in komarjev, in tedaj uboga žival pred temi krvoločniki beži v gore; ko se pa bliža zima, vračajo se zopet v nižave. Poglavitna hrana severnim jelenom je neki lišaj, ki povsod na severu obilno raste in po zimi si ga žival s parklji koplje izpod snega. Zato Laponcu ni treba spravljati krme za zimo, žival si zna sama pomagati.

Laponski pastir je velik siromak. Vedno mora hoditi za čredo, da se mu preveč ne razkropi. Po letu ga koljejo komarji, po zimi pa zmrzuje, ker dostikrat nema drv, da bi si zakuril in si ogrel premrle ude. Ako je moral iti predaleč za živaljo, večkrat mu zmanjka živeža, pritisne ga lakota in prisiljen je jesti najgnusnejše stvari. Obupati bi moral, da nema pametnega in ubogljivega psa, ki drži čredo v redu, ki z gospodarjem vred zmrzuje in strada, pa se tudi ž njim gostí in veseli, kadar pridejo boljši časi.

Zvečer ženó psi čredo v neko ograjo, kjer se košute pomolzejo. Pastir vrže košuti zadrgo na roge ali okoli vratú in jo potem priveže za kako klado, ker mu se drugači ne da molzti. Po molži spusti živino zopet na pašo. Mleko je sladko in jako mastno. Laponci delajo iz njega dober sir.

Laponci koljejo jeseni, ko so jeleni najdebelejši. Jelena zvežejo in položé na tla. Potem mu jeden porine nož v prsi do ročaja in ga pusti v rani, da se ne bi izgubila kaka kaplja krvi. Strpljiva žival globoko vzdihne in milo obrača velike oči po ljudéh, kakor bi jih klicala na pomoč. Prsi se kmalu zalijó s krvjo, žival se začne tresti in za nekoliko minut je mrtva.

Od zaklane živali Laponcu nič v zgubo ne gre. Iz krvi si kuhajo neko juho; iz mesa pripravljajo mnogovrstna jedila in celó mladi rogoví, dokler so še mehki, se pohrustajo; iz mesa izrežejo vse bele kite, katere potem čehajo na tenke niti za šivanje. Iz kosmatih kož si krojijo in šivajo vso svojo obleko, iz strojenih kož si delajo svoje kočé, na kožah ležé, s kožami se pokrivajo, iz kož naposled si režejo jermenje, uzde in vojke za vprežene jelene. In tudi iz parkljev, iz rogov in celó iz kostij si delajo vsakeršno potrebno orodje.

Največja nesreča zadene Laponce, ako se kaka kužna bolezen pokaže med čredami. Tudi velik mraz jim umori mnogo telet in škoduje tudi starim, posebno ako po dežji zmrzne sneg, ker žival ne more prebiti trde skorje in ne more do lišaja.

Severnjaki pa ne živé samo ob domačih jelenih, ampak lové in streljajo tudi divje, kjer in kakor le morejo. No ker ta rogin neznano dobro voha, bistro vidi in tenko čuje, zato ga je jako težko zalezovati. Samo Laponca, ki je spreten in vajen vsakeršnega truda in trpljenja, veseli tudi neizrečeno težavni lov na divje jelene.

Divji severni jelen je planinska žival, ki se po letu najraje pase po višavah blizu snega in leda, kjer ga pikajoči mrčes toliko ne nadleguje; jeseni se pa zopet pripase z gorá v nižave. V Sibiriji in v Ameriki, kjer pohajajo še sedaj velikanske črede divjih jelenov, potujejo živali jeseni v velikih tropih z višav v nižje gozde, kjer dobé več krme in ni tolicnega mraza. Ko pa pride zopet leto in ž njim krvožejne žuželke, vračajo se po istem potu zopet v gore. Ob tem času so jeleni mršavi in suhi, po životu imajo rano pri rani, ulé pri ulésu, in zato niti koža niti meso nema nobene vrednosti. Drugače je pa to na zimskem potu, ko pridejo jeleni z gór. Takrat so dobro rejeni, grde rane so se jim zacelile in koža je zopet gladka. Sibirci in Indijani v Ameriki imajo sedaj zlate čase, katerih se že vse leto naprej veselé. Lovci se poskrijejo po goščavi najraje pri kakej reki, kjer vedó, da jeleni po navadi preko vode plavajo. Jeleni pridejo, vsa čreda se zapraši v vodo — zdajci pa od vseh stranij planejo lovci v majhnih čolnicih med nje, tolčejo z betmi po glavéh in prebadajo s sulicami preplašene jelene. V kratkem času jih mnogo pobijejo. Toda brez nevarnosti tudi ta lov ni. Jeleni se namreč branijo z rogmi in zobmi in tudi s prednjimi nogami skačejo na lahke čolne in je skušajo prevrniti. Lovec, ki je padel iz čolna, izmota se težko težko živ iz tega klobčiča.

Indijani še drugače lové divje jelene. Naš rojak Baraga, ki je bil mnoga leta škof v Ameriki, piše o tem lovu tako: „Kadar Indijani posebno dober pot najdejo, po katerem navadno velike črede jelenov hodijo, naredé na nekem kraji okoli pota veliko ograjo iz kolov in debelih vej, tako da gre pot skoz sredo ograje. Take ograje so večkrat prav velike in široke. Na tistem kraji, kjer pot v ograjo drži, je velika vrzel narejena. Na obeh stranéh pota še tudi Indijani ne-

koliko vej v zemljo zasadé, katere od vrzeli dalje zmirom bolj narazen držé. V ograji pa več zank iz trdnih vrvij naredé. Potem si majhne hišice blizu ograje postavijo in jelenov čakajo. Kadar jih zagledajo, gredó od zadaj in od obéh stranij proti njim, in jeleni hitro proti ograji in v ograjo zbežé, ker mislijo, da je navadna gozdna goščava. Indijani pa hitro za njimi tekó in vrzel zadelajo. Tako so jeleni v ograjo zaprti in se ali v stave ujamejo ali pa je Indijani s puščicami postreljajo. Taka ograja je potem še za druge čase dobra.“

Razen človeka imajo ti jeleni še dosti drugih sovražnikov. Hudi so volkovi, ki so jim radi za petami in združeno planejo nad zbegano čredo. Tudi medved in ris koljeta, kjer le moreta, no najhujši trapilci so neke majhne in neznatne žuželke. To je namreč jeden komar in dva obada. Komarji so neznano nadležni in sitni, vse poletje pikajo in pijó kri pasočim se jelenom, da so vsi polni krvavih mozoljev. Še huji so obadje. Jeden znese svoja jajca jelenu na hrbet, iz vsacega jajca se izvali ličinka ali črvič, ki se zavleče pod kožo in pod njo dalje rije. Naredi se ulé ali tur, meso se začne gnojiti in v tem gnoji živi ličinka. Ko je dorasla, izkobaca se iz ulésa, pade na zemljo, kjer se zabubi. V bubi se spremeni črvič v novega obada, ki izleti in zopet išče jelena, da na-nj jajca znese.

Drugi obad znese jajca jelenu na nos. Črviči zlezejo v nosnice in pririjejo celó do možganov in delajo živali strašne bolečine, da se kakor nora vedno v krogu vrti. Mnogo mladih jelenov pogine zaradi teh obadovih črvičev. Še le, ko so se črviči izredili, more je jelen izkihatati. Največji prijatelji jelenov so neke ptice, ki radi sedajo na nje in jim vlečejo in zobljejo črve iz gnojnih ran.

2. Velblod ali kamela.

Prestavimo se v mislih iz studenih snežnih polján v žarečo puščavo, ki se jednako peščenemu morju razprostira po velikem delu Afrike in po sosednih azijanskih zemljah. Brezkonečna dobrota in modrost božja je skrbela tudi za te vroče puščave, katerih ne oživlja živa voda, po katerih žareče sape sežgó vsako bilko, ki bi morebiti hotela poganjati v jalovem pesku. Tem deželam je Bog podaril kamelo.

Brez te živali bi nam bila neznaná puščava sama in neznane bi nam bile vse dežele za njo. Puščava bi ločila narode, ki prebivajo ob njenih robéh, ravno tako, kakor nas

od Amerike loči široko morje. Ali kakor nas po morji plavajoče ladije vežejo in sèznanjajo z Ameriko in z drugimi prekmorskimi deželami, tako je tudi kamela nam in naši kupčiji tako rekoč odprla bogate dežele, ki leže onkraj puščave.

Zato razumni Arabec imenuje kamelo: ladija v puščavi, in Egipčan posebno za troje Bogu hvalo daje, namreč za reko Nil, za kamelo in za dateljevo palmo.

Na kameli nam najprej pade v oči visoka grba sredi hrbta. Grba je od same masti, zato pa tudi pri istej živali ni zmirom jednaka. Ako ima namreč kamela dobro in obilno pašo, hitro se jej grba napolni in napne, in taka polna grba tehta časih do 17 kil. Ako je pa krma slaba in pičla, grba

2. Kamela.

hitro upade in splahne, da je komaj 3 do 3½ kile težka. Iz tega se vidi, da ima kamela v tolstjej grbi zalogo za hude čase, ko mora na dolgem potu živeti o prepičlej in malo-pridnej krmi. Velblod je višji od vsacega konja. Na dolgem zvitem vratu se ziblje majhna, skoro ovčja glava s trobastim gobcem, majhnimi ušesi in velikimi ali topimi bebastimi očmi. Okrogli nabuhneni vamp visi med dolgimi suhobedrimi nogami, in čopasti rep jej opleta po zadnjih bedrih. Na vsakej nogi ima dva majhna parkeljca, po katerih pa ne hodi, kakor drugi parklježi, temveč stopa na žuljave podplate, ki so mesnatim blazinicam podobni in prav prikladni za hojo po pesku, ker se ne vdirajo, kakor bi se vdirala n. pr. konjska kopita.

Na prsih, na kolenih in na gležnjih ima trde žulje, na katere se spusti, kadar počiva ali kadar se jej tovor naklada ali razklada. Razen teh žuljev je povsod pokrita z razmršeno rujavkasto ali sivkasto dlako, ki je na temenu, na podvratku, na plečih in na grbi daljša nego po drugod.

Velblod krmo prežveka ali preživa in spada torej med preživače, kakor ovca, koza, jelen itd., akoprem se v zobéh od vseh razločuje. Ima namreč v gornjej čeljusti spredaj dva zoba in tudi zgoraj in spodaj po dva velika očnjaka, s katerimi se dobro brani, ker ima v njih tako moč, da človeku lahko na mah roko zdrobi ali celo glavo odtrga.

Velblod je močna, trpežna in hitra žival. Na daljših potih nosi do 3 met. centov dan na dan od jutranjega svita do večernega mraka brez počitka. No tudi med velblodom in velblodom je razloček. Arabci razlikujejo zlasti dve pasmi, namreč pustinjsko in poljsko. Pustinjska kamela je sploh ležja, šibkeja in hitreja; poljska pa, ki živi na obdelanej zemlji, je težja, okornejša in počasnejša. Prva je izvrsten jahač, druga pa močen tovornik. Dober jahač preteče za 12 ur 25 milj daljave; Sonini celó pripoveduje, da je neki Beduin na svojej kameli jahal iz Kahire v Egiptu do arabske Meke, to je 200 naših milj, in da ni več potreboval kakor 5 dnij, to pa skoro ni verjetno.

To so res lepe lastnosti, toda neprecenljiva in največje hvale vredna je kamela zaradi svoje zmernosti in zadovoljnosti. Ni je menda živali na svetu, ki bi bila zadovoljna s tako malovredno in osorno krmo. Rada je najpustejši drač in najreznejši osat, v slast jej gre tudi suhljad in trhljad, celó jekleno trnje, ki je tako ostro, da človeku predere podplat na črevljih in še nogo zraven, pohrusta tako tečno, kakor da bi bil najsočnejši datelj. Ob takej krmi živi po ves teden in zraven neutrudna prenaša najtežje tovore. To pa je, da se jej tedaj grba suši. V sili pohlasta tudi star koš in v Sudanu morajo ljudje svoje pletene kolibe s trnjevo ogrado varovati pred kamelami, ki bi jim sicer vso hišo do tal požrle. Ni mi pa menda treba omenjati, da tudi velblod rad kaj boljšega pojé, sosebno rad zoblje fižol, grah in drugo zrnje, tudi žito. Na dolgih potih mu Arabec navadno zvečer vrže kako prgišče ječmena. Tudi sol mu dobro tekne.

Za brezvodne puščave je pa kamela še posebno imenitna, ker more tudi ob suhej krmi po več dnij biti brez vode. Vender so jo starši pisci zaradi tega čez mero hvalili. Tri — največ 4 dni — more pri suhej krmi žejati, potem

pa mora piti, sicer tudi ona žeje pogine. Tudi je izmišljeno, da ima za vodo poseben želodec in da potniki, ako je morí žeja, zakoljejo kamelo ter se napijó vode iz njenega želodca. Te vode, ako bi je res kaj bilo v želodci, nikdo ne bi mogel piti zaradi strašnega smrada. To je pa resnica, da velbloda vodi neki poseben nagon tudi po neznanih potih in da že od daleč čuti vodo. Dolgi vrat zvija in steguje na vse strani in vohlja po zraku. Ako je zavohal vodo, spusti se v dir in ko pride do nje, neznano mnogo pije, da mu je trebuh napét kakor boben. V vodo pa ne gre, ker ne zna plavati. Kraja, kjer se je jedenkrat napil, nikedar več ne pozabi. Kamela pa Arabcu ne služi samo za ježo in za tovorjenje, temveč mu tudi po smrti daje užitka. Meso — dasi je suho in trdo — kožo, mleko, dlako in celó gnoj vé Arabec porabiti za svoje potrebe. V puščavi, kjer ni drv, Arabec skrbno pobere zjutraj suhe bobne in ž njimi zvečer zakuri.

Da bodemo pa pravični tudi na drugo stran, moramo povedati, da ima velblod tudi napake in grde navade, ki tudi dobrosrčnega Arabca časih razjezé, da ga preklinja in z gorjačo nadeva. Sploh so kameline umne zmožnosti slabe in bolj k hudemu nego k dobremu nagnene. Vedno je nevoljna, čemerna in uporna. Gospodarju ni prav nič privržena, draži ga, kjer in kakor ga more, kar jej človek zapoveduje, stori vse narobe. Časih je uprav hudobna. Ako čuti, da jo je zasedel novinec, ki še ne pozna kamele, strese ga raz sebe in vrže v pesek, še predno se je dobro v sedlo vsedel. Le Boga mora hvaliti, ako ga ni tudi brenila ali ugriznila. Ako je pa človek že čvrsto v sedlu, nagaja mu vender, kar največ more. Ako jo hočeš kreniti na desno, pojde ti gotovo na levo, ako hočeš iti v koraku, bode se spustila v dir. Kratko rečeno, jezi te, kakor najbolje vé in zna.

Kadar jo popade trma — in to se pogosto zgodi — ne premakne se z mesta, ako bi jej tudi uzda gobec raztrgala, dokler je izvedenec v strah ne prime. Jezdec, ki se ni od mladih nog učil kamelo jahati, na njej vedno poskakuje in omahuje, zato ga ježa neznano zdela in utruji, tudi ga začne rada glava boleti. Sitno je tudi za potnika, da je ta žival neznano strahopetna in mevžasta. Da brusi pete, ko sliši leva rjuti, tega bi jej človek že ne zameril, ta strah ima vsaj nekaj v sebi; ali da se ta velikan trese pred opico, pred psom in celó pred majhnim kuščarjem, to pa človeku vender preseda. Čudno je pa to, da je kamela konju najbolj zoperna žival. Ne more je videti. Ako še povemo, da kamela zeló

smrdi — smrad se jej cedi iz tilnika — in da njen grgrajoči, renčeči in rjoveči glas trga ušesa, moramo verovati potnikom, da ježa na kameli ni ugodna.

Uporno se tudi obnaša, ko se jej tovor naklada. Človek jej mora dolgo prigovarjati in prošnjo z bičem poudarjati, predno se renče in zobe kazaje spusti na kolena. Jeden jej stopi na kolena in jo zgrabi za nosni hripelj, drugi jej nakladajo. Ako le more, hlastne po kom, rjove, skuša poskočiti na noge ter s sebe tovor stresti. Ko je natovorjena, udari jo z bičem. Žival še jedenkrat grozno zarjove, potem skoči na noge in gre svoj pot. Ves dan ne dá več glasú od sebe. Molcé trpi.

Da pa ne poreče kdo, da kameli krivico delamo, moramo pritrđiti, da je največ človek sam kriv njenej trmi in upornosti. Kakor lepo ravna Arabec s svojim konjem, tako zanemarja in zaničuje kamelo. Zato se ni čuditi, da se je spačila.

Velblod živi sedaj povsod le kakor domača žival, divjih ni nikjer. Brž ko ne so ga že v starodavnih časih ukrotili v Arabiji in od onod se je razprostranil po vsej severnej Afriki in prednjej Aziji tje do Indije. Gorati kraji niso za-nj, ker si po trdem kamenji ožuli podplate. Kakor še dandanes v Arabiji, ravno tako so že v starih časih merili bogastvo po kamelah. V svetem pismu se bere, da je Job imel 3000 kamel in pozneje, ko je prebil hudo skušnjo, dal mu jih je Bog še jedenkrat toliko.

Na daljšem potu skoz puščavo se zaradi večje varnosti pred tatovi in razbojniki združi več trgovcev s svojimi kamelami in poganjači. Tak vlak šteje časih do 3000 kamel in se imenuje karavana. Kadar pod večer kamele pešajo, predno pridejo na odločeno postajo, začnó jim poganjači prepevati svoje tožne narodne pesmi. Kamele nastavljajo ušesa in videti je, kakor bi jih petje krepilo in spodbadalo. Nekako veselejše in spešnejše korakajo dalje.

Kakor sploh domače živali, podvržene so tudi kamele mnogim boleznim. No največ jih pokosi: samum, tako se namreč imenuje žareči in strupeni viher v afrikanskih puščavah. Živali ga slutijo po zagatnej soparici in zato drepljejo kar hitreje morejo, da bi ušle smrtonosnemu vetru. Ko se jim bliža samum, vržejo se v pesek, z glavo od vetra obrnene, stegnejo vrat in položé glavo na zemljo. Človek je po tem vetru neznanu truden in slab, komaj se more držati po konci. Zdi se mu, kakor bi mu bili vsi udje prebiti. Ravno

tako trpi pa tudi kamela, sosebnó ako ni vode blizu, da bi si ugasila žgočo žejo. Videti je, da jej vsaka stopinja dela velike bolečine, žival omahuje in se naposled zgrudi na zemljo. Niti dobra beseda, niti bič je ne spravi več po konci, z obsteklenimi očmi milo pogleduje okoli sebe, napoj hladne vode bi jo morebiti še rešil—ali kje bi ga dobil? S težkim srcem jo raztovori gospodar in s solznimi očmi hiti dalje, da čim prej pride do krepilne vode. Še predno je kamela prav mrtva, že se vijó nad njo lačni jastrebi, ki jej razporijo trebuh in zvečer se jim pridruži še požrešna hijena in sestradena lisica. Ta zanikerna drhal se kolje in grize za ostanke.

Kamela ima samo jedno mlado, ki je prav šegavo, veselo in srborito. Do tretjega ali četrtega leta teka brez tovara s karavano, da se priučí dolgemu potu. V četrtem letu pride tudi ona pod tovor, katerega se potem ne znebi do smrti. Kakih 30—40 let je vedno na nogah. Arabec tudi s staro kamelo nema usmiljenja, stareja ko je, bolj je vajena tovara, misli si samopridnež, in zato največ kamel pogine na potu. Znamenitejša pota po puščavi so povsod zaznamovana s kamelinimi kostmi, ki se belijo na vročem pesku.

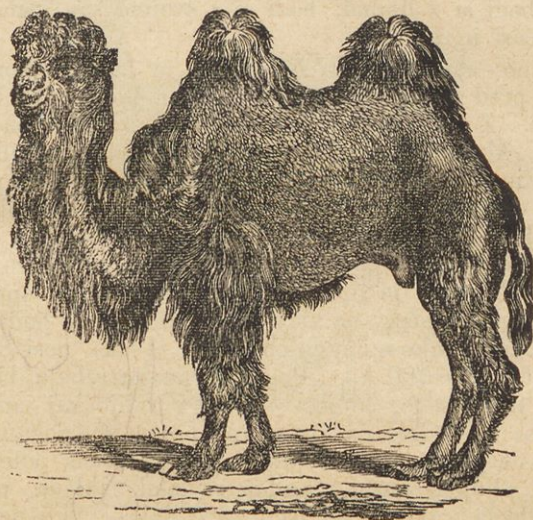
3. Dvogrba kamela.

Ako je že jednogrba kamela grda spaka, to je dvogrba prava nakaza med četvernogimi živalimi. Od prve se razlikuje sosebnó s tem, da ima na hrbtu dve grbi, da je še bolj štramasta in da ima gostejšo in daljšo dlako. Kakor je jednogrbi velblod ustvarjen za vroče peščene puščave, takisto služi dvogrbi narodom na hladnih in visokih planotah v zadnjem Aziji. Mongoli, Kalmuki, Tartari in Kinezi bi skoro ne mogli živeti brez te koristne živali, ki jim po neudelanih potih po letu in po zimi neutrudoma prenaša vso kupčijsko robo med Kino in Rusijo. Kalmuk s svojo rodovino klati se po stepah in kamela mu daje vse, česar potrebuje za življenje. Vse, kar smo prej povedali o jednogrbej, velja tudi o tej, zato nam nje in njenega življenja ni treba po tanje opisovati. Samo to moramo dodati, da živi v hladnejših deželah in da jej tudi sneg ne škoduje. Zato so že pred 200 leti z dobrim uspehom udomačili dvogrbo kamelo na Laškem blizu mesta Pize, in kamele, ki jih sem ter tam videvamo pri nas, so iz Laškega. Tudi na Španskem se dobro počuti, in pred desetimi leti so poskusili s to kamelo v severnej Ameriki, kjer

se od reke Misisipi tje do velicega ali tihega morja razprostirajo velike pustinje. Skušnja je obveljala popolnoma in sedaj so jo preselili tudi v gorato južno Ameriko na otok Kuba.

4. Lama.

Novi svet, to je: Amerika in Avstralija, nam ni dal nobene domače živali. Avstralija ni imela in še sedaj nema nobene svoje domače živali, vse je prejela od evropejskih naseljencev, in Amerika skoro ravno tako. Ko so prvi Evrop-

3. Dvogrba kamela.

ljani prišli v Ameriko, našli so onde samo psa in v južnej Ameriki tudi lamo udomačeno. Vse druge so pozneje evropejski naseljenci tje preselili. O psu je bilo že drugej govorjeno, ostane nam tedaj samo še lama, o katerej bomo na kratko nekoliko povedali. Ž njo končamo popis domačih živalij.

Kakor je imeniten severni jelen za severne pokrajine, ravno tako je lama za gorate kraje v južnej Ameriki. Kar je bilo rečeno pri mnogih domačih živalih, da se namreč od njihovega trupla ničesa ne zavrže, to velja tudi za lamo; zraven je tudi dobra tovarnica in človeku sploh prizadeva malo skrbi in malo truda.

Lama je jelenove velikosti in je prav za prav majhna kamela brez grbe. Tudi ona ima žulje na prsih in na gležnih, in takisto hodi tudi po blazinastih podplatih. Od kamele jo loči raven in tenek vrat, suha podolgasta glava in velika ušesa. Njene noge so tanje, parkeljci bolj razklani in dlaka je daljša in mehkejša, skoro volnata. Navadno je bela, rujava ali črna, nahajajo se pa tudi lisaste.

Lama je planinska žival, le hladni gorski zrak jej dobro dé, v nižavah hira in gine. Divjih lam ni več.

Ta krotka, prijazna in dobročudna žival je jako rada v družbi, bodi si z ljudmi, bodi si s svojimi sestricami, sama se dolgočasi in žalosti.

Južno - ameriskim Indijanom je lama najkoristnejša žival, že pred dohodom Evropljanov jim je tovorila, kakor še dandanes. Z lamami se lenemu Indijanu ni treba mnogo ukvarjati. Ako jih ne potrebuje za tovorjenje, spusti jih zjutraj na pašo, in zvečer pridejo same domov. Pastirja jim ni treba. Lepo je videti tovoreče lame, ki prenašajo v Boliviji srebro iz rudnikov do mesta Potosi. Kacih 300.000 lam je onde zmirom na potu. V dolgej vrsti gre druga za drugo po najgrših stezah varno in oprezno. Vodnica je lepše opravljena, na vratu ima zvonček, na glavi pa banderce, ona hodi zmirom prva, druge za njo v najlepšem redu. Vsaka nosi 80, močnejše tudi nad 100 kil. Poganjač ne potrebuje biča, ker ubogajo na besedo, le ako na potu vidijo kaj neznanega, splašijo se in razleté na vse strani, potem ima poganjač dosti opraviti, da je zopet zbere. Ako je kdo razdraži, položé ušesa nazaj in pljujejo na-nj. Kadar se lami naklada, poklekne kakor kamela; ako se jej pa preveč naloži, tudi ne vstane, predno se jej breme ne zljajša. Do dvanajstega leta tovari, potem začne slabeti in tedaj jo navadno zakoljejo. Lamino meso je prav dobro in tečno.

Tudi lame rade bolehajo, posebno se časih prikažejo neke čudne garje, ki so jako kužne ter mnogo živalij pokončajo.

Samica ima po jedno mlado.

Razen te lame redé v južnej Ameriki še neko manjšo vrsto, ki je navadno črna ali bela in ima mnogo daljšo in mečjo dlako, iz katere se predejo jako lepe tkanine. Ta žival se imenuje pako in je v drugih lastnostih podobna lami. Zastran tenke in lepe dlake so jo preselili tudi na škotske gore in ljudje se hvalijo ž njo.

Razen teh dveh udomačenih vrst živé v južno - ameri-
kanskih gorah še sedaj dve divji vrsti, namreč gvanako
in vikunja.

Gvanako ima debelejšo dlako in živi po najvišjih
gorah. Jako je skočen in uren, pase se v tropih, toda jeden
vedno stoji na straži. Ko se kaj nevarnega bliža, zabekeče
straža in ves trop izgine.

4. Gvanako.

Tudi vikunja živi po istih krajih. Njena dlaka je
sosebno tenka, mehka in dolga in zaradi nje jo jako pre-
ganjajo. Mlada vikunja se hitro privadi človeka in po-
stane krotka.

II. Divje četveronoge živali.

5. Miš.

Kdo ne pozna te sladkosnede, razposajene in zvite tatice? Povsodi je dosti mrčesa — in še preveč. Človek se ne more odkrižati tega nadležnega gosta, ki hoče jesti tudi tam, kjer ga niso vabili in klicali. Kjer koli si človek postavi hišo, bodi si v mestu, bodi si v samoti, v gori ali na polji, koj se pod njegovo streho naseli miška in brezskrbno živi od tega, kar si je človek v potu svojega obraza pridobil. Pred njenimi ostrimi dletastimi zobci ni nič varno.

Po kletih in hramih gloda kruh in žito, slanino (špeh) in maslo, svečo in sir, liže smetano, pije mleko in posreblje olje iz lampice. Ako ima priložnost, naloka se tudi sladkega žganja, da se potem valja pijana in uganja vsakeršne burke. Mnoge stvari, katerih ne je, zgrize in ogloje samo iz objesti. Tako na primér spridi po škrinjah in omarah: perje, papir, bukve, usnje in sploh vse, kar ni od kamena ali železa. Gotovo mnogo več škode stori s tem, kar pokvari, nego kar pojé.

Dasi je miš budna tudi po dnevi, vendar se pravo življenje začne z nočjo, ko gredó ljudjé k pokoju. V hiši, kjer ni mačka, vso noč ni mirú, tekajo in preganjajo se po izbah, škrabljajo in cvilijo za stenami, da človek ne more spati. Kakor so sicer plašne in boječe, postanejo vendar predrzne in nesramne, ako vedó, da se jim ni bati — kadar namreč mačjega strahú ni pri hiši. Po dnevi tekajo očitno pred človekom sem ter tam, po noči splezajo tudi k njemu na posteljo in skačéjo prešerno po spečem, češ: kaj pa nam moreš, akoravno si velik, ~~nis~~ smo pa majhne.

Poglejmo pa sedaj miš tudi od druge strani in pozabimo za čas na škodo, ki nam jo dela. Ako jo pregledamo od vseh stranij, moramo reči, da je miška lepa, živahna in okretna

živalca, dasiravno nam ženske skoro gotovo ne bodo pritrdile, ker je znano, da se je hudo bojé. Če tudi ta strah ni opravičen, jim vendar v tolažbo povemo, da niso one same v strahu pred mišjo, kajti tudi velikanski slon trepeče pred njo.

Lepo zalito, zadaj debelejšé ali vendar vitko truplo, špičasti gobček, zale nožice, velike črne in svetle oči so gotovo lepe telesne lastnosti, in tudi sivi svilnati kožušek jej kaj lepo pristuje. Samo precej dolgi repek jo malo kazí, ker je skoro popolnoma gol, toda za živalco je imeniten, ker se ž njim oprijemlje, kadar pleza na kako šibko stvar. Tudi njeno vedenje je prav šegavo in kratkočasno. Jako je urna in skočna, nemirna in zvedava, srborito teka in skače, če pa

5. Miš.

kje kaj zaškrtné, hitro zmuzne v luknjico, toda kmalu se zopet zasvetijo črna očesca, ako čuti, da ni nevarnosti. Rada se vseda tudi na zadnje noge in sosebnó prijetno jo je gledati, ko se sedeč liže in umiva s prednjima nožicama. V vodo ne gre rada, ako pa pade va-njo, plava prav dobro.

Miška vedno krčí in viha mali gobček, kar je znamenje, da dobro voha, zraven ima pa tudi dober vid in zlasti tenek sluh. Nekaj posebnega ima v tem, da neznano rada posluša muziko, kakeršno koli. Muzika jo izvabi iz luknje, po belem dnevi pride v izbo in je tako zamaknená, da pozabi na svojo varnost. Človeku se hitro privadi, zlasti mlada. Jé mu iz roke, pride k njemu, ako jo pokliče, in se sploh prav uljudno obnaša. Zató imajo nekateri ljudje radi miši — posebno bele

— v tičjih kletkah ali gajbicah zaprte, da jim veselje delajo. Toda mora se jim gajbica pogosto čistiti, sicer kmalu zasmradijo vso izbo.

Baron Trenk si je v ječi privadil prijazno miško, da je na njegov klic prišla iz luknjice ter mu je splezala na ramo. Jetničar mu jo je vzel, ali verna miška je ušla novemu gospodarju, stisnila se je v kotiček pred vrata Trenkove ječe, in ko so se vrata odprla, smuknila je zopet k svojemu prijatelju. Še jedenkrat jo je pozneje odnesel jetničar ter jo je zaprl v lepo gajbico, toda miška ni hotela nič jesti in je poginila tretji dan.

Vredno je, da tukaj omenimo neke stvari, o katerih se je že mnogo govorilo in pisalo, namreč: o pojočih miših, ki neki znajo tako ugodno prepevati kakor kanarček. Naj si za sedaj ta stvar ni še popolnoma utrjena, vendar se kaže po novejših skušnjah, da bode resnica. Anglež Bampfild piše, da je bilo v njegovej kuhinji za neko leseno steno gnezdo z mladimi mišimi. V kuhinji je imel kanarca, ki je prav lepo pel. Kako se začudi mož, ko čuje, da so mlade miši jele posnemati kanarčevo petje s kraja slabo, pozneje vedno lepše in popolnejše, če tudi glas ni bil tako močan, kakor tičev. Posebno rade so pele zvečer in po noči, ko je kanarec spal, in ljudje, ki so, nevedoč za te pevce, prišli v kuhinjo, so mislili, da kanarec poje. Tudi doktor Eichelberg pripoveduje, da je imel v svojej hiši pojočo miš. Pri Kinezih je pa neki prav navadno, da imajo namesto tičev pojoče miši po hišah.

Miši se, kakor sploh vsi glodalci, neznano hitro plodé. Miš skoti po petkrat ali šestkrat na leto mlade, vsakokrat po 4 — 6, tudi po osem in še več. Torej ni čudo, da se v kacam kraji časih tako hitro razmnožé. Mlade miši so gole in slepe ter prav hitro rastó. Starka je ima jako rada in jih v nevarnosti nikoli ne zapusti. Rajša ž njimi vred pogine.

Največji sovražnik jim je maček, toda tudi sova, jež, dihur in podlasica ugonobé mnogo mišij.

Razun hišne miši stanuje pri nas po vrtilih in gozdih:

Gozdna miš, ki je sivo rujavkaste dlake in je tudi sicer v vsem podobna hišnej, samo da je nekoliko večja. Po zimi, ko pritisne mraz, priklati se rada v hiše in najrajše prebiva po skednjih in pod strehami. Za zimo se preskrbi z vsakeršnim živežem.

No najškodljivejša in najpožrešnejša naša miš, ki prerije zemljo na vse strani ter zgloda in požré vse, kar raste na njej, je:

Poljska miš, s kratkim gobčekom, kratkim repom in debelejšo glavo. Neizrečeno hitro se razploduje, posebno v toplih letih, in potem pokonča vse poljske pridelke. Zato so jo že v starih časih imeli ljudje za šibo božjo. Ako so v jednom kraji vse požrle, gredó v velikih krdelih dalje od kraja do kraja. Teh mišij ne vzdržé niti visoke gore niti globoke vode. Ako nemajo več živeža na polji, planejo v gozde, kjer pokončajo mnogo mladovja, oglodavše mu mlado skorjo. Pa ne samo, da mnogo požró po letu, temveč delajo škodo tudi s tem, da si za zimo znašajo v svoje luknje vsakovrstnega žita in družega živeža. Leta 1854 so poljske miši na Hrvaškem veliko škodo delale. To je še sreča, da se tudi pri tem mrčesu večkrat kužne bolezni prikažejo, tudi mokre pomladi in zgodnji jesenski mrazi jih mnogo pokončajo.

Največ poljskih mišij vender le požró nekatere ptice, na primer: sove, kanje, zlasti pa postolke. Tudi dihurji, podlasice, kune in domače mačke jim v tem poslu prav pridno pomagajo. Torej vsem kmetom in gospodarjem zaradi njihove lastne koristi živo priporočamo, naj nikar ne streljajo svojih najboljših prijateljev. Še celó gledati bi morali, kako bi več kanj in postolk privabili na svoja polja. Posebno ustregel bodeš tem koristnim pticam, ako jim na njivo zasadiš visok drog, na katerem je zgoraj deščica poprek pribiti. Kanje rade sedajo na nje in od onod prežé na miši. Drog se ti bode gotovo izplačal.

H koncu se ozrimo še na dve miši, ki se po severnih pokrajinah pokažejo v tako silnej množavi, da ljudje onde mislijo, da padajo živali izpod neba. Prva je:

Norveška miš ali leming, ki je znatno večja od naše miši in ima prav kratek rep. V nekaterih letih se vzdignejo z nerodovitnih bregov ledenega morja in planejo v laponske doline kakor živa reka in gredó časih po šestdeset milj daleč. Na potu jih nič ne uzdrži. Siroke reke in jezera preplavajo, strmo skalovje preplezajo, in tako se drvé naprej zmirom v jedno mér. Ako pridejo do kopice sena, ne gredó okoli nje, temveč jo prerijejo; ako jih na vodi sreča ladija, ne ognejo se jej, rajše splezajo na njo in na drugej strani zopet v vodo poskačejo. Za one kraje, po katerih potujejo, so te miši velika nesreča. Kadar pridejo, nič ne pomaga zoper nje. Vse, kar je rastlini podobno, pokončajo, in

ne samo, da bi travo do korenin postrigle, temveč tudi zemljo prerijejo in poberó vsako semensko zrno. Ali čim dalje pride ta živa reka, tem manjša je. Zveri in ujede jih davijo in koljejo, lačni Laponci jih lové in jedó, tisoč in tisoč jih pa potone ali pocepa na potu, ostale se pogubé, domóv se pa nobena ne vrne. Na veliko srečo pridejo te miši največ jedenkrat v desetih letih.

Druga popotnica je:

Kamčadalska miš. V brezštevilnih trumah — jeden sam vlak je časih po dve uri dolg — vzpomladi zapusté Kamčatko in gredó po več sto milj daleč proti zapadu. Meseca kozoprška se pa zopet vrnejo, kar jih namreč ni na potu poginilo. Za Kamčadale so to veseli dnevi, ker za mišimi hodijo vsakeršne zveri v dragocenih kožuhih, zaradi katerih jih pobijajo. Imenitna je pa ta miš za te ljudi tudi v drugem obziru. Spravlja si namreč za zimo vsakeršne koreninice z velikim trudom, potem pa pride lačen Kamčadal ter jej pobere zalogo. Pridna miš pa strada in sline cedi.

6. Podgana.

Podgana je prav za prav velika, grda in gnusna miš, ki ima na sebi vse slabe mišje lastnosti, zraven pa še svojih poln koš. Nadležna in poškodna je kakor miš, vrhu tega pa še neznano požrešna, nesramna, togotna, svadljiva in zagrizna. Trebušno truplo na nizkih nogah se skoro tal dotikuje, in za njim se še vleče dolg luskav rep. Ako zraven tudi pomislimo na zamazane in smradne kraje, po katerih se potikuje, bode nam jasno, zakaj je podgana vsacemu človeku nagnusna žival.

Pri nas živite dve podgani, namreč črna in siva. Črna podgana ima nekoliko daljši rep nego truplo ter je črnkaste dlake; siva je sploh večja, ali ima krajši rep nego truplo in je rujavkasto-sive dlake. Od nje se sem ter tam tudi nahajajo belke, ki so popolnoma bele ter imajo rudeče oči.

Obe podgani ste se priklatili k nam od nekod iz Azije, toda črna mnogo prej nego siva. Prva je gotovo že kacih 600 let pri nas in je šla še dalje proti zapadu, razprostranila se je po vsej Evropi in Afriki, in ladije so jo zanesle tudi v Ameriko, in gotovo ga ni tako majhnega in pustega otoka v morji, da ne bi bilo podgan na njem. Pred kacimi 100 leti je prišla za njo siva podgana, in koj se je med njima

vnelo veliko sovrašтво in krvav boj. Močnejša, divjiša in srčnejša sivka je preobladala črnico. Kjer koli so se pokazale sivke, poklale in požrle so slabejše črnice; kar jih je ostalo, pobegnile so v samotnejše kraje, potaknile so se po odročnih kmetijah in gozdnih selih. Če tudi se črnice še sedaj najdejo po vseh deželah, vendar so le posamezne, nikjer se ne pokažejo v takej množici, da bi znatno škodo delale. Toliko huje in silnejše pa zato gospodari sedaj sivka pri nas.

V svojih navadah in razvadah, lastnostih in napakah ste si obedve podgani jako podobni in zato mi ne bode treba vsake posebej opisovati. Toliko je vendar razločka med njima, da črna živi rajše na suhem, posebno pod strehami, po hlevih, svisljih in hramih, sivki pa bolj ugajajo mokrotni in zamazani kraji, kakor so na primer: kleti, zahodi, jarki, mes-

6. Podgana.

nice, bregovi smradnih potokov, zlasti tam, kjer so jarki iz hiš v vodo speljani. Povsod je te nesnage dosti, največ pa po mestih in po morskih barkah.

Velikanski mesti London in Pariz ste na glasu zastran brezštevilne množave teh dolgorepih grdob. Pariz si veliko prizadeva, da bi je uganobil. Zadnjih 70 let je mesto potrošilo čez 100 milijonov goldinarjev na podgane, pa vse zaastonj. Lové jih pa tako: Pod zemljo so sem ter tam visoko obzidane jame, v katere so iz mestnih jarkov nalašč napeljana pota za podgane. V te jame namečejo vsakeršne mrhovine — najrajše crknene konje in potem odpró vse luknje. Podgane se začnó zbirati okoli mrhe, zmirom več in več jih prihaja. V jami je živo gibanje in cmokanje. Zdajci se na mah zapró vsa vratca — in podgane so vse ujete. Možjé, ki so nalašč

za to najeti, poskačejo s psi med podgane. Možje imajo trdne škorne in usnjate hlače, v jednej roki bakljo, v drugej pa kol. Začne se gnusno klanje in pobijanje. Časih v jednej noči pobijejo 50.000 podgan.

Ako je pa podgana že po svojej vnanjej podobi zoperna človeku, pristudila mu se je največ zaradi strašanske požrešnosti. Podgana je vse, kar se sploh jesti more — in skoraj bi rekli tudi to, kar se ne more. Hlastno prebrba najsmradnejše odpadke, najgnusnejše blato prežveka z največjo slastjo. Kadar ne more do kake tekoče stvari z glavo, vtakne va-njo rep in ga potem obliže. Te požrešnice se ni moči ubraniti. Ako ovoha kje kako slaščico, ne neha, predno ne pride do nje. Pregloda debele deske in trame, spleza na drevo, spodkoplje zid in še celó skoz zid si naredi luknjo. Tudi voda je ne uzdrži, še celó rada gre va-njo, ker zna dobro plavati in potapljati se.

Podgana je tako predrzna, da se loti tudi živali, ki je večja od nje. Znano je, da po kurnikih kolje perotnino, kakor pravi dihur; neskrbno račico, ki veselo plava po vodi, potegne za noge pod vodo in ko se je zadušila, gre ž njo na kopno in jo požré. Spitano svinjo, ki se zastran debelosti ne more geniti, načne in naredi veliko luknjo v špehu, in dovolj žalostnih dogodkov spričuje, da so se podgane lotile otroka v zibki.

Neapoljski kralj je na otoku Proceda redil mnogo fazanov in jerebic, in zato je zapovedal, da se morajo odpraviti vse mačke, češ, da bodo njegove ptice varne pred njimi. Ali v kratkem času so se podgane tako razmnožile, da je rodovitnemu otoku žugala strašna lakota. Pred temi požrešnicami ni bilo nič varno, napadale so otroke v zibelih, mrliče na odrih, žrle so žito po žitnicah in jedí ljudem izpred očíj. Ni bilo drugače, kralj je moral zopet dati stare pravice mačkam, ki so kmalu ugnale samosnedno nesnago.

Tudi nekedaj mogočnemu cesarju Napoleonu, ki je po nesrečnih zgodah bil naposled prognan na otok svete Helene, bile so ondukaj podgane velika preglavica. Med obedom so prišle v izbo in njegovi služabniki in prijatelji so imeli dosti opraviti, da so jih odganjali od skled, jedenkrat celó niso imeli nič jesti, ker so bile podgane v hramu vse požrle. Ko je cesar jedenkrat hotel si pokriti glavo, skočila je velika podgana iz klobuka.

Podgane se plodé tako hitro, kakor druge miši, in bilo bi jih še več, ko se ne bi tudi med seboj klale in žrle.

Mladim podganam, dokler so še vse skupaj v gnezdu, se časih mastni repi med seboj tako prepletó in sprimejo, da se naposled ne dadó več razvozlati. Take podgane morajo vedno skupaj ostati, niti ne morejo iti z mesta, niti si ne morejo same živeža iskati. Druge podgane so tako usmiljene in je pitajo. Jedenkrat so našli na Nemškem celó 28 z repi zrasenih podgan. Nemci jim pravijo „podganski kralj“, ker so nekedaj mislili, da ima na tacih podganah svoj sedež podganski kralj z zlato kronico na glavi.

Kanje, sove, podlasice, mačke in nekateri psi so njeni največji sovražniki. Mačka navadno podgan ne jé, nekatera se celó ne upa jih loviti. Tudi človek jim je napovedal vojsko in proganja je, kakor le ve in zna. Nastavlja jim vsakovrstne pasti in progle, lovi je v globoke posode z gladkimi stenami, naposled jim potresa otrovanega živeža. Zadnjega pomočka ne bi priporočali, ker vemo, da otrovane podgane strup rade izbljujejo in tako lahko otrujejo ljudski ali živinski živež. Najbolje storiš, ako ječmenovemu sladcu, iz katerega se kuha pivo ali ol, primešaš živega apna in to zmes postaviš pred podgane. Ko se bodo nažrle, jih bode žejalo, napile se bodo vode in ugašeno apno jih bode pokončalo.

Kakor nam je podgana nevšečna in zoperna, moramo vender pritrditi, da ni brez umnih zmožnostij. Privadi se človeku, pride pred-nj, ako jo z imenom pokliče, navadi se plesati in po vrvi hoditi. — V Starem gradu na Nemškem je bil poštar, ki je vsak dan po kosilu poklical svoje živali k polnej skledi, ki jo jim je postavil na tla. Ko je zažvižgal, pristopili so k skledi: mesarski pes, lepa mačka, star krokar in velika podgana s kraguljcem na vratu. Vsi štirje so mirno jedli iz iste sklede in potem so se vlegli skupaj k peči. V tej hiši ni bilo niti miši niti podgan, ker je kraguljec vse prepodil.

Podgana pa ni vsem ljudem tako ostudna, kakor nam. To je videti iz tega, da jo v nekaterih krajih ljudje jedó. Kinez si vse prste obliže, ko je pečeno podgano pojedel.

7. Hrček ali skriček.

Predno se ločimo od mišjega plemena, ne moremo si kaj, da ne bi še ošteli nekega starega tihotapca, tudi bi mu ne škodovalo, ako bi mu pisano suktnjo malo izprašili. Hrček se imenuje ta potepuh, na Nemškem je pa domá, toda se nahaja tudi na Poljskem in Ruskem tje do Sibirije.

Hrček je podganine velikosti, samo da je bolj trščatega in postavnega telesa in prav kratkega kosmatega repa. Po hrbtu je rujavkast, po trebuhu črn, gobček in nožice so pa bele. Česar nemajo drugi glodalci, ima hrček, namreč v ustih na vsakej strani precej veliko mošnjico, v katerih nosi žito v svoje stanovanje. Na strnenih njivah si izkoplje 1—2 metra globoko pod zemljo svoj stan, do katerega ima dvojna vrata. Jedna luknja gre namreč navpik do njegovega stanovanja, druga je pa na pošev izpeljana. Kadar nosi žito domov ali kadar je v nevarnosti, se skoz prvo luknjo prekucne na glavo, po drugej luknji pa hodi z doma. Zraven izbe, kjer stanuje in spi, ima svoje hrame, kamor nanosi za zimo žita, sočivja, korenstva itd.

7. Hrček.

Tu notri živi čemerikavi lakomnik sam za-se, svoje bogate zaklade čuva sam sebi in gorje si ga poljskej miši, ako bi o hudem zimskem času prišla trkat na skopuhova vrata. Pri tej priči bi jo samogoltnik zadavil in požrl. Tudi s svojim rodom živi hrček v največjem sovraštvu. Ako hrček zunaj na svojih potih sreča svojega brata, koj se začneta pisano gledati, hrčita in brundata, dokler se ne spopadeta, in boja je še le konec, — ko je jeden mrtev. Zmagalec potem mrtveca požré z mirno vestjo. Samec tudi samice večji del leta ne moro videti, da jej ne bi kazal zob. Ali tudi ona ni nič prida. Svoje mlade prav zgodaj zapodi od sebe, večkrat morajo iti po svetu s trebuhom za kruhom, še predno prav vedó, kaj in kako.

Hrček pa ne napada samo manjših živalij, temveč tudi večjim ne dá mirú. Ako le vidi kako žival, precej mu jeza zakipi, psu ali mački skoči v gobec, konja popade za nogo

in celó v človeka se zažene. Kadar se je v kaj zagrizel, ne izpusti z lepa, rajši se dá ubiti.

Zlati časi za hrčka so o vročem poletji, ko se vsakovrstno žito rumeni, ko se začne težko klasje priklanjati. Takrat je hrček vso noč na delu, ako je okoli vse tiho in varno, tudi po dnevi. Pri delu se vsede na zadnjico, s prednjima nožicama pa pripogiblje klasje in si ga smučé skoz usta. Izluščeno zrnje maši v mošnjice in ko so polne, hlačá domov. Najedenkrat nese 10 dkgr. žita in tedaj ga človek lahko prime, ker ne more grizti. Toda kakor spazi neprijatelja, vsede se hitro in s prednjima nogama izprazni mošnjici in potem je zopet pripravljen na boj.

Do pozne jeseni, dokler je kaj na polji, znaša hrček neutrudoma vsakovrstni živež: žito, lan, mak, sočivje, korenstvo, krompir itd., zraven lovi pa tudi miši, kuščarje, kače in drugi mrčes. Ko je prvi hram poln, naredi si družega, tretjega in tudi več. Potem je lahko verjetno, da ima časih jeden sam starec po dva, tudi tri vagane vsakeršnega žita in sadeža. Lehko si je tudi misliti, koliko škodo delajo ti potuhnenci, ako so se v kakem kraji zaplodili.

Ko začnó jesenski mrzli vetrovi briti po strniščih, zadelá hrček oboja vrata s prstjo, potem si izkoplje novo stanovanje nekoliko čevljev globokejše od prvega, kamor prenese tudi vso zalogo. Ko je to storjeno, začne jesti, da se prav udebéli, potem se vleže na postelj, katero si je nastlal z najmečjo travo — in zaspi. V svitek zvit spi vso zimo kakor mrtev, nič ne sliši, nič ne čuti. Nekateri pa mislijo, da se tudi v zimi časih prebudi in da gré jest.

Smešno je gledati hrčka vzpomladi, ko se zbudi iz dolzega spanja. Najprej leno steguje otrpnele ude, zazeha in zarenči, kakor bi mu bilo še prezgodaj iti s postelje. Zatem začne pomežkovati, rad bi se vsedel, pa ne gre prav, opoteka se, kakor bi bil pijan. No počasi se vender zdrami, se oliže in opere, gre jest in kmalu je zopet stari grešnik ravno tak, kakor je bil.

Hrčica skotí dvakrat na leto po 6—18 golih in slepih mladičev, katere pa že v 14 dneh zapodi od sebe. V nevarnosti jih ne brani, temveč mevžasto pobegne od njih.

Hrčkovi največji sovražniki so dihurji in podlasice, ki jih pogumno sledé celó po luknjah, tudi kanje, sove in krogarji jih dosti pokončajo. Ali najhuje je preganja človek, da se vsaj nekoliko odškoduje z žitom, ki ga najde v hrčkovem stanu. Na Nemškem, kjer se časih jako zaplodé, hodijo jeseni

siromašni ljudje po njivah, iščejo hrčkov ter je izkapajo. Ubitemu hrčku vzame žito, potem mu odere pisano kožico, ki je dobra za podstavo, meso pa pojé.

8. Kune.

Ni z lepa nesramnejših tatic in bolj grdogledih roparic nego so kune vse povprek. Kolikor so manjše in slabejše, toliko so drznejše in krvoločnejše. Divja pohlepnost in krvoločnost jim gleda iz vsacega očesa. Vse kune so vitkega zleknenega trupla na kratkih, ali močnih nogah z ostrimi kremplji, majhne ploščate glave, brkatega gobca, velikih očij, širokih ušes in seosebno ostrih zob.

Ti prežgani in pretkani, drzoviti in pogumni krvoloki lové največ po noči, po dnevi se skrivajo po vsakeršnih

8. Kuna.

luknjah. Neznano so gibke in urne, ročne in skočne, splazijo se skoz najmanje luknje in razpoke, izvrstno plezajo in tudi dobro plavajo. Razkačene hrčé in puhajo, v strahu pa puščajo strahovit smrad iz dveh žlez pod repom.

Kuna zlatíca, tudi gozdna in plemenita kuna imenovana, je med našimi kunami največja. Od glave do repa meri pol metra, metlast rep pa tudi 30 centimetrov. Mehko in gosto krzno je kostanjeve barve, le na grlu ima lepo rumeno liso. Dalje na severu so večje od naših in imajo tudi lepši kožuh. Zlatíca prebiva pri nas povsod po velikih hostah in samotnih gozdih. Po dnevi leži v kakem duplu ali gnezdu, katerega si pa ni sama naredila, ampak si ga je prilastila od divjega goloba ali pa od veverice. Ko se solnce pomika na zaton, oživi in gre na lov. Nobena četveronožna manjša žival, nobena ptica ni varna pred njenim zobom, bodi si zajec

ali miš na zemlji, veverica ali polh na drevesu, bodi si jerebica ali rušovec — vse jej je po godi. Celó srne, zlasti mlade, zlatíca rada napada in tudi oblada. Tiho in oprezno se priplazi do speče ali pasoče se živali, lazi okoli nje in ko ubere ugoden hip — skoči in visi preplašenej živali na vratu. Veverico pa tudi preganja od drevesa do drevesa, dokler je ne upeha. Ako čuti race ali druge ptice na vodi, gre v vodo in plava do njih. Žival pograbi najrajše za vrat, jej pregrizne žile in slastno liže in sreblje vročo kri.

Po zimi se jej časih slabo godi, tedaj jo prisili lakota, da se pritepe po noči do ljudskega stanovanja in gorjé kokošim in golobom, ako pride v kurnjak. To je strašen boj in joj! Vse podavi in zakolje, odnese pa jedno samo. Jeseni pleni tudi divje bučele ter sploh jé sladko in sočno sadje.

Zlatíca skoti 3—5 mladih v mehkem gnezdu. Mlade kmalu gredó za starimi, ki jih učé skakati in plezati ter so v kratkem času ravno tako večí skakalci in plezalci, pa tudi ročni in grozoviti roparji. Mlada zlatíca se nekoliko privadi človeku, toda divja ostane zmirom in zato človek nema posebnega veselja ž njo.

Nekaj zastran škode, katero dela med drugimi živalimi, še več pa zaradi prelepe in dragocene kože, zlatíco ljudje povsod jako preganjajo. Streljajo jo z drevja, ali pa jej nastavljajo vsakeršne progile in pasti. Pravijo, da se časih stisne k veji in potuhne, in da ne zbeži z lepa, lovec lahko drugič strelí po njej, ako je prvokrat ni zadel. Manj verjetna je pa lovska pravljica, da se zlatíca tako zagleda v lovčevo suknjo, ki jo je pred njo na kol obesil, da lovec lahko domov po puško gre, ako je ni imel seboj.

Kuna belíca, tudi domača kuna imenovana, je manjša ter nema tako dolge in lepe dlake in lisa na grlu je bela, zato se imenuje belíca.

Belíca stanuje povsod, kjer zlatíca, ali drži se rajše ljudskih povištev nego zlatíca. Po dnevi leži v kakej luknji ali v kacem duplu blizu hiš, tudi se rada skriva po drvnih skladalnicah, grobljah in starih zidovih, potika se celó po skednjih in svislih, kjer se globoko zarije v seno ali slamo.

Belíca je po svojih lastnostih vsa podobna zlatíci. Malopridna in krvi željna je kakor ona druga in toliko bolj škodljiva, ker je bliže človeka ter ima več prilike, mu škodo delati. Skakati, plezati, plavati, zalezovati in klati zna kakor njena imenitnejša sestra v gozdu. Skozi majhno luknjo, ki jo je znabiti podgana izgledala, prevleče se spak tako hitro,

da se mu moraš čuditi. Ako le more, pritepe se v kurnjak ali golobjak in ne neha daviti, dokler še kaj živega čuti. Jé vse, kar zlatíca, posebno rada tudi jajca in sladko sadje, jeseni spleza celó na drevje in se najé sladkih sliv in mednih hrušek.

Mlade belíce so prav šegave in zvedave živalce, človeka razveseljujejo s prevzetnimi skoki in kratkočasnimi igrami, starejše pa presedajo zaradi hudega smradú. Videl sem dve mladi belíci, ki ste se po živahnosti in smešnem vedenji vsacemu prikupili. Nikedar niste bili mirni, igrali ste se kakor mlade mačke, posebno radi ste se gonili po stolih, mizah, omarah, policah in med knjigami; drdranja in pojanja ni bilo ni konca ni kraja. Najsmešnejše ste se vedli, ako se jima je dalo jedi v kako steklenico (flašo). Spenjali ste se ob njej, kukali va-njo, preobračali jo in vrteli, dokler niste po velikem trudu izmuzali slaščice.

Tudi beličina kožica dá dobro krzno, toda nema tolike vrednosti kakor — zlatičina.

Sedaj si pa, dragi bralec, zatisni nos, kajti opraviti imamo z dihurjem, čegar smrdljivost je prišla celó v pregovor. „Smrdiš kakor dihur“, „tukaj smrdi, kakor bi dihurje drli“, velimo, ako hočemo zaznamovati največji smrad. Že poprej je bilo rečeno, da vse kune smrdé, ali v tem mu gre prednost pred vsemi, dihur je smrduh vseh smrduhov.

Dihur je manjši od belíce, zlasti rep je krajši, niti ni tako metlast. Po trebuhu je zamoklo rujav, po hrbtu ko stanjev, po vratu in po bokih pa rumenkasto rujav, gobček je pa bel. Razen mrzlih severnih krajev živi dihur po vsej Evropi in tudi daleč po Aziji, če tudi nikjer ne prav po gostem. Najrajše prebiva po hišah, posebno po kmečkih, ali vsaj blizu hiš, med drvi, v grobljah in duplih, časi tudi v kakej podzemeljskej luknji, katero si je za silo sam izkopal.

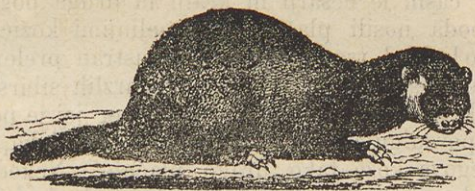
Prevejan je in presukan, oprezen in nezaupljiv, kakor vsa njegova rodba. Ako je v škripci ter nevedoč si drugače pomagati, pušča strašen smrad proti sovražniku in ga za nekoliko hipov tako omami, da ne more koj za njim, in tako mu uide. Kakor druge kune, je tudi dihur neusmiljen morilec, no vender pravijo, da med perotnino ne kolje tako grozovito, kakor belíca ali zlatíca. Da pa ne bi kdo rekel, da prikrivamo smrdljivčeve hudobije, moramo povedati, da se je dihur tudi lotil deteta v zibeli. Tako se je prigodilo v mestu Riga na Ruskem, da je dihur prišel v izbo in je zaklal otroka v zibelki.

Brez vse koristi pa tudi dihur ni, zlasti je velik sovražnik vseh mišij in podgan, tudi žabe in krte, kače in celó gade srdito preganja. Čudovito je to, da mu najstrupenejši gad ne more nahuditi, naj ga grize in pika, kolikor hoče, spak se ne zmení. Dihur rad znaša živeža v svojo luknjo, kar druge kune nemale v navadi.

Človek ne bi veroval, kako trdoživ je dihur, ni ga moči z lepa ubiti. Desetkrat bodeš mislil: no, sedaj si mrtev! pa bode zopet oživel. S preklano glavo, z razporjenim trebuhom in s predrtimi prsmi bode še na-te hreščal in pihal.

Kožica je dobra, le škoda, da skoro nikedar ni moči iz nje popolnoma odpraviti nevšečnega smradú. Mesa nobena žival ne okusi.

Podlasica ali lasica je najmanjša, najzaljša, pa tudi najsrboritejša med kunami. Živalca na šibkih, nizkih nožicah s kratkim repom vred je komaj pèd dolga, tenko

9. Dihur.

zlekneno truplo ni nikjer širje od glavice. Zgoraj je rujava, zdolaj bela, po zimi pa tudi na hrbtu dobiva večje ali manje lise in proge. Krvoločna roparica stanuje povsod po drevesnih luknjah in v podzemeljskih rovih med trnjem na polji, v grobljah konec njiv, pa tudi po hlevih in svislih. Proti večeru ali, če je mirno, tudi po dnevi gre iz svojega skrivišča, ogledava se na vse strani, poskakuje nemirno in zvedavo, preišče vsako luknjo, malo postoji, poluka pod kamen, skoči na grm, vse sliši, vse vidi, vedno vohljaje z malim smrčkom, smuk! kakor senca šine zopet iz grma, sedaj se postavi na zadnji nogi, sedaj se kot kača plazi po travi, vedno misleč na moritev. Vsemu, kar po zemlji hodi in plazi, napovedala je podlasica vojsko. Urnej miški, dolgorepej podgani, rovarskemu krtu, dolgouhemu zajcu je ravno tako nevarna, kakor ptici in njenim jajcem, kakor brezskrbnim kobilicam, kuščarjem, kačam, žabam in celó ribam in rakom v vodi. Ako je

hudomušna, zažene se tudi v psa, v konja in tudi človeku skoči za vrat. Babjeverni ljudje se podlasice bojé, češ, da je strupena ali kaj-li.

Lasica ima svoje mlade, katerih skoti 3—8, neizrečeno rada, v nevarnosti je prenese v varnejši kraj, ako je treba, je brani nevarnosti neustrašena do zadnjega diha. Mlade se igrajo kakor male mucke, da je prav kratkočasno jih gledati. Mlado lasíco je prav lahko ukrotiti.

Podlasica ne stori človeku velike škode, toliko več pa ugonobi drugih škodljivih in požrešnih živalij, zato ni pametno jo loviti in pobijati.

Razen te male lasíce nahaja se pri nas povsod tudi velika lasíca ali hermelin, ki je po lastnostih in tudi po vnanjosti malej sestrični vsa podobna, samo da ima nekoliko daljši čopast rep, ki je na konci lepo črn, tudi po zimi, ko žival vsa pobelí. Na severu so večje ter imajo tudi lepšo kožico, ki se je že od nekedaj drago plačevala, zato so v prejšnjih časih le cesarji in kralji in druga bogata in imenitna gospoda nosili plašče z hermelinjimi kožicami obšite.

Sobol. Med vsemi kunami je zastran prelepega krzna najimenitnejši sobol, ki prebiva po mrzlih sibirskih pokrajinah. Velik je kakor zlatica in tudi sicer jej je podoben, ali visoko ga povzdiguje lepa, svilasta in svetla dlaka, zaradi ktere se njegova koža tako drago plačuje. Nekedaj je bilo toliko sobolov, da jih je jeden mož v jednej zimi brez posebnega truda 80 nalovil.

Ko so Rusi dobili Kamčatko, smijali so se Kamčadali ruskim kozakom, ki so ž njimi menjavali po nož za meh. Ali sedaj se je to drugače presuknilo. Sobolov je manj od leta do leta, ker je lové na vse kriplje; sedaj lepa kožica velja 100 glđ. in tudi več. Lov na sobole je jako težavna in nevarna. Navadno se zbere lovska družba jeseni na znanih loviščih, do kamor so jim psi na sanéh pripeljali živeža za nekoliko mesecev. Ko so si postavili kolibice v snegu, začno slediti sobole, iščejo jih po duplih in žlamborih, po luknjah in razpokah. Ako je lovec našel sled, poseka drevo, in ubije sobola s pušćicami ali iz puške, ali pa mu nastavlja pasti in mreže. Po najreznejši burji, po največjem snegu kolovrati ves dan lačen in truden po hribih in dolinah in dostikrat mu se trud še ne izplača. Večkrat pride lisica ali kaka druga zver pred njim pogledat v past ali v mrežo in požré ujetega sobola, pustivši lovcu kak kosec dragocenega krzna za spomin.

Potem se ni čuditi, da kožuh iz samih lepih sobolovih kožic stane na 10.000 gld.

9. Vidra.

Ne moremo se ločiti od roparskega kunjega plemena, da ne bi spregovorili o vidri, ki je prav za prav tudi neka vodna kuna. Povsod ob potocih, zlasti ob gorskih, ki so polni plemenitih postrvij, pa tudi ob večjih rekah in jezerih, z grmovjem in trstjem zarasenih, gospodari ribičev največji strah, — namreč vidra. Ta vodna zver ima svoj stan najrajša pod koreninami kacega drevesa, kamor si je iz vode navzgor izkopala ozko luknjo ter jo je zgoraj razširila v večji

10. Vidra.

kotel, kjer preleži ves dan na mehko postlanej postelji. Tihi večer, posebno ob mesečini, jo izvabi ven na lov, po samotah se upa tudi ob dnevi. Ako jej povoden zalije stanovanje, zbeži na kako drevo, najrajša v duplo.

Vidrino valjasto truplo se v hoji vleče skoro po tleh, ker ga nosijo jako nizke noge, kožica med prsti razpeta spričuje plavajočo žival. Glave je zabuhle ali ploščate, majhnih zaokroženih ušes, malih očij, dolzih brk in ostrega krepkega zobovja. Truplo meri poltretji črevelj, močan rep je za polovico krajši. Kratka ali gosta in svetla dlaka se v vodi ne zmoči ter je zgoraj temnorujava, spodaj pa bledejša, po licih skoraj sivkasta.

Dasí je vidra vstvarjena za vodo, vender na suhem tudi dosti hitro teče, zvijaje se s truplom kakor kača. Veselje je pa gledati vidro v vodi, v njenem življi. Plava in potaplja se čudovito lahko in spretno; vidi se, da jej to ne prizadeva nikakeršne težave, zato se pa tudi nikedar ne utrují. Vidri je vse jedno, ali plava z vodo ali proti vodi, na dnu ali na vrhu, v vodi se preobrača in prekucuje na vse strani, ako se jej zdi, plava po hrbtu ali po strani ležeča. Plavajoča miga z glavo in zvija se kakor kača, z dolgim repom pa kormani. Časih pomoli glavo iz vode, da si oddahne; po zimi, ko so vode zamrznene, pride sopst k luknjam, od ribiča ribam za dušek izsekanim.

Vidra se hrani največ z ribami, ali prežgana tatica tudi vé, kaj je dobro, kajti postrvi jej gredó posebno v slast. Ako ni postrvij, tudi ne zameta drugih rib, to se ve da, zraven žré pa tudi rake, žabe in vodne ptice. V plitkih potocih maha z repom in prestraši ribe, da se skrijejo v globeli in pod kamenje, kjer jih toliko bolj gotovo zasači. V globokih vodah rada sede na kamen ali parobek ter od onod preži; kakor ugleda ribo, plane za njo in le redko katera uide. Kjer čuti velike ribe, plava na dnu in pograbi zgoraj plavajočo ribo za trebuh. Kar vidra pograbi, ne spusti več, tudi človeka ne, ako se je va-nj zagrizla, rajša se da ubiti. Manjšo ribo pohrusta v vodi, pomolivši samo glavo iznad vode, večjo pa iznese na suho. Ker je požrešna, kakor vse kune, nalovi več, nego more pojesti; večkrat iztrga samo iz hrbta kos mesa, drugo pa pusti. Glave in repa pa sploh nikedar ne pojé.

Vidra plava daleč po vodi, iz jednega potoka v drugi, ako se je navadila v ribnjak, hitro ga izprazni. Zaradi te škodljive požrešnosti, zraven pa tudi zastran mesa in kože, jo srdito preganjajo, toda zvitej buči je težko priti do živega. Čakajo jo pri mesečini, ali vidra ima dober sluh in izvrsten nos ter čuti človeka že iz daljave; s kolmi zagradijo vodo in pusté le nekoliko verzélij, v katere nastavlajo železne pasti, in res se marsikatera vidra ujame tako. Večkrat tudi katera obtiči v mreži, ki jo je ribič ribam nastavil, in se zaduši.

Vidra skoti 2—4 mlade, ki so prav ljubke živalce. Starka jih pa tudi skrbno goji in redi in brani proti vsakemu sovražniku.

Mlado vidro je čudovito lahko ukrotiti, celó stara se kmalu sprijazni s človekom. Mlada se tako privadi na mleko in na kuhano zelenjavo, da ne mara niti za ribo niti za meso. Gospodar jo lahko priučí, da gre na zapoved v vodo ribe

lovit in zvesto prinese vsako njemu v roke. Sploh je domača in gospodarju privržena kakor pes, pride k njemu, če jo po imenu pokliče, dobrika se mu in drga ob noge, rada leže v njegovo znožje, še rajše pa v naročje, ako jej dovoli, povsod ga spremlja, po noči je najbolji čuvaj in ako je treba, brani gospodarja, kakor najvrlejši pes. Vidrino meso velja za postno jed, sam Bog si ga vedi zakaj! Meso, zlasti od stare vidre, je žilavo in ni za slab želodec, toliko več je pa vredna koža, ki se stroji in podeluje v raznovrstno kožuhovino. Vidrovina je pri nas sosebnost v čislih za kape „vidrovke“.

10. Jež.

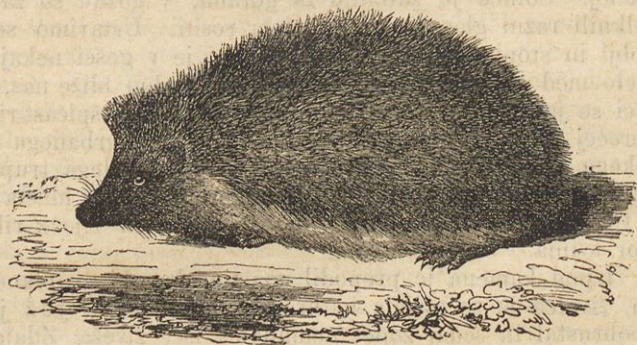
Prijatelj! ako hočeš videti čudnega ponočnjaka, pojdi z menoj. Solnce je zatonilo za gorami, v gozdu so za čas umolknili razni glasovi, rosa je jela rositi. Ustavimo se na porobji in stopimo za gosti grm. Sedaj je v gošči nekaj zašumelo med suhim listjem, sedaj zopet, vedno bliže nas, no! zdajci se je zgenilo dračje, iz grmičja se prikaže špičast rilček in precej za njim čudna žival starikavega nagrbanega lica, kratkega repa, nizkih podplatastih nog in oblega trupla v bodečej sivej suknji. Dasi je videti okoren, vender hlastá sem ter tje, stika po luknjah, prevrača listje in riže z rilcem kakor svinja.

Izpod kamena je prepodil martinčeka, hitro plane za njim, živalca bi se zvijala in branila, ali ni časa, jež jo je že pohrustal in sedaj zopet nemudoma išče živeža. Zdajci je poknila suha vejica pod našimi nogami, jež se zdrzne, malo posluša, pa hipoma skrči glavo in noge ter se zvije v klopčič. Akoravno je našopiril bodice, vender ga rahlo vzamemo v roke ter ga nesemo domov na vrt.

Jež je čuden svat. V svojem vedenji je res malo neroden in telebast, ali vender pošten skozi in skozi, celó šegav in šaljiv, vsaj hudobe ni v njem nobene in prav po nedolžnem trpi, če ga surovi nevedneži preganjajo. Godi se mu kakor sploh poštenjakom, hudobni svet mu je natvezel pregrehe, za katere obrekovani siromak ne vé. Govori se o njem, da na skrivnem piščeta kolje, krave sesa in Bog si ga vedi, kaj še, kar je pa vse izmišljeno. Plašni samotarec žedí ves dan v kakej séči, ali v luknji pod kako korenino ali pod kupom suhljadi in še le zvečer si upa zapustiti skrivišče. Boječe caplja okoli z mokrim rilcem, vedno sledé miši, žabe, kuščarje, kače, črve, ogerce, polže in drugi mrčes. Najrajše žré

miši, zato ga ljudje tudi jemljó v hiše, kjer razen mišij lovi še neko drugo nesnago, za katero nemamo strahú pri hiši, to so namreč šurki ali švabi, katerim je zaklet sovražnik. Ako ne dobi dosti mesne jedi, loti se tudi sadja. Znamenito je pri njem sosebnost, da tudi najstrupenejšega gada požré brez vse škode, naj ga gad še tako seka in pika v gobec ali kamor hoče, jež se ne zmeni za to, le malo oblizne se, potem strupovitej kači lepo stáre glavo ter jo požré vso do repa. Tudi drugi strup, ki bi usmrtil mnogo večjo žival, mu ne pokvari niti zdravja, niti volje do jedi.

Tako se jež pošteno preživi do jeseni. Ko začne listje padati z dreves, skrbi tudi on za zimo, izkoplje si globoko jamo ter nanosi va-njo listja, mahú in trave, da je vsa polna. Smešno je gledati ježa, kako si posteljo znaša, povalja se

11. Jež.

namreč po listji in mahovji, kar se je nabodlo na bodice, to nese domov in če se zraven nasadi še kaka lesnika ali hruška, mu je tudi prav. Zima nastane, jež se zarije v steljo, se zvije in zaspi tako trdno, kakor znabiti nobena druga žival. Človek bi rekel: mrtev je, ako mu ne bi utripalo srce.

Ježev je povsod, na ravnem in v gorah. Navadno mislijo ljudje, da sta dva ježa pri nas, pesji in svinjski; pravijo, da je svinjski dober za jed, pesji pa ne. Ali to so prazne bajke, pri nas je samo jedna vrsta, le toliko je res, da ima samica navadno daljši rilec, in brž ko ne je to svinjski jež. Cigani ježa radi jedó.

Mladi ježi se kmalu privadijo hiše in bili bi človeku všeč, ko bi po noči ne bili tako nemirni, in ko ne bi smrdeli. Na vrtéh so pa neizrečeno dobri in pameten gospodar

bi je moral vabiti, ne pa odganjati in ubijati, ker škode nikakeršne ne delajo, družega požrešnega in sitnega mrčesa pa mnogo pokončajo.

Ježevi najhuji sovražniki so psi, kjer ga ovohajo, ne dadó mu mirú. Siromak si ne vé drugače pomagati, da se zvije in tako preganjalcem dá priliko, da si nosove okrvavé na bodicah. Bolj napečna je premetena lisica, ona bodeči klopčič s prednjima nogama bezá in vali do bližnje vode, kjer se klopčič hitro razvije. Še huje pa podkuri prestrašenemu ježu, ako ga porosi s svojo smradno vodo, tedaj hitro pokaže glavo izmed bodic, lisica hlastne po njej — in ježa ni več.

11. Krt.

Doslé smo opisovali in opazovali samo živali po zemlji in nad zemljo, pogledimo jedenkrat malo pod zemljo. Tam doli krt kraljuje, zato jo tudi imenujemo „krtovo deželo“. Pogledimo danes v temno kraljestvo, kako po njem gospodari mnogo psovani in hudo zatirani krt. Dolžili so ga in dolžé ga še dandanes, da je zanikaren tihotapec, da gríze korenine sadežem, ki morajo potem uséhniti. Ako bi bilo to resnično, gotovo bi zaslužil hudodelec, da ga na smrt obsodimo. Ali že pri mnogih živalih smo se preverili, da jih svet krivično sodi, in zato tudi krta nečemo soditi prenašlo, predno se ne prepričamo na svoje oči, kaj je v stvari.

Poglejmo si najpred obtoženca. Kacih 5 palcev dolgo truplo je valjarju podobno, skoro bi dejal, da je v plečih močnejše, nego zadaj, vratú ni videti, od krepkega tilnika se glava zožuje v precej dolg rilček. Uhljev nema, tudi očes ni videti, ima ju pa vender, le majhni ste in v dlaki skriti. Noge so kratke in slabe, da se na nje ne more mnogo opirati, zlasti velja to za zadnji, in krt res ne hodi toliko po nogah, kolikor se prav za prav plazi po izritih cevih in hodnikih. Prednji nogi, dasitudi kratki, ste vender močni, široki lopatasti in na stran obrnjeni. Rep je kratek in tenek. Črna dlaka ni dolga, ali je gosta, svetla in se malo na modro spreminja.

Odprimo mu še gobček. Oho! kaj je pa to? Vsi zobje so ostri in špičasti kakor igle. Hm! hm! to bi čudno bilo, ko bi ta žival korenine žrla, kajti vse ostrozobe živali se živé z mesom ali pa z drugimi malimi žuželkami in s črvi. Da bi baš krt v tem bil drugačen — ni verjetno. Ali človek je že tak, da časih raji veruje praznovernim in nevednim

ljudem, nego lastnim očém. Torej ženimo stvar do kraja! Razporimo ga ter mu pogledimo v želodec! Kar je pojedel, to se bode našlo v njem. Pa kaj najdemo? Nekaj mišje dlake, nekoliko na pol prebavljenih črvov in hroščevih kož. Nedolžen je! Neumni njegovi obrekovalci so modrovali tako:

„Tukaj je več objedenih usehnelih sadik, zasačili smo pa tudi krta, tedaj nihče drugi ni to zakvaril, nego krt. Križajmo ga.“ Taki ljudje so tako kratke pameti, da ne premislijo, da so samo zato pri usehnelih rastlinah ujeli krta, ker je onde hrustal bramorje in ogerce, ki so korenine podgrizavali. V praznem kozolci ni vrabcev, temveč v polnem.

Ako bi znabiti še kdo stresal z glavo, naredimo mu še jedno poskušnjo. Denimo nekoliko živih krtov v skrinjo z zemljo napolnjeno, med zemljo jim zmešajmo sladkih sočnih korenin, bramorjev, žab, črvov, ogercev in zrezanega mesa. Krti kmalu začno riti; za kratek čas črvom, ogercem, žabam in mesu ni sledú ni tirú, vse so požrli, korenja se pa nobeden ni dotaknil. Ako jim hitro ne damo zopet jesti, bodo se jeli med seboj klati in žreti, in zadnji bo tudi hitro lakote poginil. Ni je skoro tako požrešne živali, krt namreč pojé vsak dan toliko, kolikor sam vaga, ali rastline ne povoha. Mislím, da bo sedaj vsak prepričan, da krt ni

naš sovražnik, ampak prijatelj. Ni torej pametno, krta na vse kriplje preganjati. Res je, da ríje po zemlji in da dela nevšečne krtine po travnikih. Ali treba je pomisliti, da tako rahljanje zemlji ni na kvar, krtine pa z grabljami poravnaj, pa bo vse prav. Toliko se sme reči, da se škoda ne dá pri-

12. Krt.

meriti s koristjo, ki jo imamo od krta. Le v vrtilih je siten zaradi vednega rovanja.

Krt ima neizrečeno dober nos in tenek sluh, tudi je čudovito uren, posebno pod zemljo, in celó na zemlji ga človek težko dohaja; ako je treba, tudi plava čez široko reko. Največji mojster je pa v rovanji in kopanji. Z rilcem rahlja zemljo, z lopatastima prednjima nogama koplje, z glavo in s tilnikom pa pehá prst pred seboj, dokler je kvišku ne izmeče v podobi krtine. Pod zemljo ima prav umetno izdelano hišo, namreč mehko nastlan kotliček, okoli katerega gresta dva rova, ali dve poti, jedna nad drugo, iz gornjega rova se gre v hišo, iz katere drži še jedna pot navzdol na veliko cesto. Ona prva dva okrogla rova sta med seboj v zvezi z nekoliko poti, in od velike ceste so razpeljane manjše na vse strani, po njih hodi krt na lov, in po lovu se zopet vrača domov. V hišo hodi na gornja vrata, iz hiše pa na spodnja. Blizu hiše nekod ima tudi vodo, kamor hodi pit; ako ni v sosedstvu kake mlake, naredi si sam kapnico, kamor se voda zbira.

Krtica ima posebno hišo, kjer na mehkejši postelji skoti 3—5 mladih krtičkov, ki niso večji od boba; oba, samec in samica, skrbita za nje ter jim donášata hrano. V nevarnosti je krtica skriva in prenaša v gobci.

Krt je po noči bolj delaven nego po dnevi, po zimi ravno tako, kakor po letu. Sovražnikov ima med pticami in med četveronogimi živalimi dosti.

V južnej Afriki živi krt, ki ima posebno lepo bliščečo dlako, ki se iz zelene barve preliva na zlato, zato mu tudi pravijo: zlati krt.

12. Rovka.

Krtu je po lastnostih in v ponašanju zeló podobna rovka, ki je pa ljudem sploh manj znana, nekaj ker je ponočnjakinja, nekaj pa ker je jako majhna in jo človek lahko zgreši. V svojej vnanjosti človeka spominja na miš, toda je še manjša in tanjša ter ima dlakav rep in dolg špičast gobček, zato jo tudi v nekaterih krajih špičmoh imenujejo. Kakor krt ima tudi ona prav majhni v dlaki skriti očesi in ušesi, in tudi kakor iglice ostre zobe. Glas jej je tiho prijetno čvrčanje ali cikanje. Vsa živalca diši po pižmu ali mošku, zato je niti mačka, niti pes ne jé, zadavi jo pač, ali mrtvo pusti z mirom.

Rovka je najmanjša med sesalci, ali vendar je pritlikovka požrešna in krvoločna, kakor katera koli druga žival. Tako je predrzna, da napada mnogo večje in močnejše živali in je tudi oblada. V sili se med seboj koljejo in žró. Po noči vedno stika po luknjah, po starih zidovih, po grobljah in sécih in po dnevi tudi po krtovej oblastnji. Dolgi rilček nikedar ni miren, vedno viha in vohlja ž njim in vsacemu mrčesu je koj za petami.

13. Rovka.

Povodna rovka stanuje v luknjah ob vodi in se hrani z manjšimi vodnimi živalcami, ker zna jako dobro plavati in potapljati se. Kako je drzen in pežrešen mali spaček, vidi se iz tega, da celó velike ribe nadleguje in je tudi usmrti. Skoči jim namreč na glavo, izkoplje jim oči, pregrize glavo in požré možgane.

13. Netopirji.

Ko poletnega večera tihi mrak prepreza vse stvari na zemlji, planejo iz vsakeršnih temnih votlin netopirji in prhutajo po zraku kakor črne večče. Netopir je čuden polutan! Pol tiča, pol miši, zato mu po nekaterih krajih pravijo šišmiš. Priprostemu, nepoučenemu človeku je netopir skrivnostna, grozna, skoro pošastna prikazen. Nočna ura, ob kateri oživi to strašilo; njegova polutanska natora, katere si neuk človek ne more prav razjasniti; tenka, mrzla in mastna mrena, ki v podobi plašča obdaja njegovo truplo in ga nosi po zraku; omahlo, vegasto letanje; velika ušesa in majhne oči in zraven še čudni kožnati izrastki v lici — vse to se strinja v netopirji ter ga dela groznega. Kar mu pa še manjka, dodaje živa domišljija — pak je pošast gotova. Brez skrbi rečemo, da ljudje o nobenej naših živalij sploh tako malo ne

vedó, kakor o netopirji, zato se pa tudi o nobenej ne pri-poveduje toliko — največ prav neslanih — pravljic. Tudi pri tej živali se potrjuje resnica, da je nevednost mati ne-umnih vraž. Kjer ni pravega znanja, tam se duhov rado po-lasti praznoverje.

Najpred si poglejmo živalco bolj natanko. Prednja uda sta vsa predrugačena in nista prav nič podobna zadnjima, vse kosti so daljše in močnejše; sosebno štirje prsti so neznano dolgi in tenki, le palec je kratek in nosi močan za-krivljen krempelj. Med podaljšanimi štirimi prsti je pa raz-prežena tenka gola mrenica, kakor na mareli tkanina med šibinicami. Mrenica se začne na vratu, razprostita se med prsti, gre ob truplu do zadnjih nog in obdaja tudi rep. Zadnji nogi ste slabi, prsti na njih so kratki, s kremplji oboroženi in brez vezalne mrenice. Trupla je majhnega in zajetnega, kratkega vratú in precej debele zašpičene glave.

14. Netopir ušati.

Oči so prav majhne in skoro v dlaki skrite, ušesa so pa gola in dolga, pri nekaterih daljša od trupla, in časi tudi oba uhlja na dnu skup zraseta. Tudi okoli nosa imajo nekateri čudno prirezane kožnate izrastke, ki delajo žival tem bolj ostudno in pošastno, ker se pri nobenem drugem četvero-nožci ne nahajajo. Čeljusti so globoko razklane in polne ostrih špičastih zob. Razen mreine, ušes in ličnih kožic je ostalo truplo obraseno z mehko gosto dlako. Netopir dobro vidi, še bolje voha, neznano tenko sliši in preizvrstno čuti. To tenko čutje ga menda po noči največ vodi, kar so tudi potrdile mnoge skušnje, ki so bile večkrat grozovitno ne-usmiljene. Netopirjem so izteknili oči in potem so je iz-pustili po izbi, v katerej so od stropa visele niti in bile tudi križem razpeljane, sem ter tam so bile razstavljene veje in goreče sveče. Po tacih prostorih so letali oslepljeni netopirji ravno tako hitro in spretno kakor videči, nikoli se ni no-

beden v steno zaletel, nikoli se ni zadel ob kako stvar, zmirom se je znal ogniti o pravem času, sosebnost človeške roki so se že od daleč izogibali. Slepí so našli luknje in se va-nje poskrili. Ravno tako so se obnašali, ako so jim ušesa s čim zamašili, le ako so jim glavo zavili v kako krpo — in naj si je bila najlažja tenčica — tedaj niso hoteli izleteti. Iz teh skušenj bi se dalo posneti, da razen letne mrenice posebno one nosne kožice čutijo vsako stvar že od daleč, če je tudi oko ne vidi.

Vsi netopirji so ponočnjaki. Po dnevi spé v vsakeršnih luknjah in votlinah, po duplih, v starih zidovih in dimnjakih, pod strehami, v cerkvenih zvonikih in drugod. Po Slovenskem živi mnogo teh mračnjakov tudi v podzemeljskih jamah in podmolih, ki se pri nas pogosto nahajajo. Večkrat so v kakej jami netopirji tako nakupičeni, da je strop ves črn od njih. V miru se obesi netopir za krempeljce na zadnjih nogah, stisne mrenico ob sebi kakor plašček, podvije rep in visi po ves dan z glavo doli obrnen. Ako hoče zleteti, namaže si poprej letno mreno z neko smradno mastjo, ki mu se cedi iz žlez blizu nosa, potem privzdigne glavo, razprostre prednja uda in prste, raztegne rep, se požene in sfrči.

Netopirjevo letanje je nekako izgubljeno, kakor brez pravega namena in cilja ter se ne more primerjati tičjemu letanju. Z vednim plahutanjem se vzdrži v zraku, prha sem ter tam, ali zrakú ne more rezati, niti viseti niti sukati se v zraku po tičje. Tudi se kmalu utruji, zato pogosto počiva, obešaje se za veje ali za druge stvari. Ako pade na zemljo, vzdigne se z veliko težavo; ako more, rad spleza na kako drevo ali na kamen in odondod zopet prhne. Vender tudi na zemlji ni tako neroden, kakor bi si človek mislil, pomaga si s sprednjima in zadnjima nogama, kakor vé in zna. Najhitreje pleza zatikaje ostre krempeljce v hrapavo skorjo ali pa v razkav zid. O netopirjih se sploh misli, da se zaprašé človeku radi v glavo in da mu se zapletó v lase, zlasti ženskam, kar je pa vse le izmišljeno.

Naši netopirji jedó samo žuželke, zlasti nočne hrošče, metulje in mušice, katere že od daleč čujejo brenčati po zraku. Prav lepo je videti, kako netopir muhe lovi: s kretljto namreč mahne po muhi, puhne si jo proti trebuhu in omamljeno prestreže v repno kožo, katero je kakor košek naprej zavihnil. Vsi netopirji so jako požrešni, in ker oni nočni metulji in hrošči nam po vrtéh, poljih in gozdih škodo delajo, bode vsak previdel, da so netopirji prav ko-

ristne živalce; tudi sicer človeku nič žalega ne storé, niti ga ne nadlegujejo, zato bi jih ne smeli meni nič tebi nič pobijati in preganjati.

Med nami je zeló ukoreninjena vraža, da netopir žré špeh in slanino brž ko ne zato, ker netopir res rad zahaja v dimnjake, kjer se slanina suši, in ravno tako leta skozi odprta okna v kašče in hrame, kamor se mesnina spravlja. To je vse res, ali s tem še ni nič krivičnega dokazano. Zakaj zahaja netopir na ta mesta? Precej bomo videli! Na slanini in v mesu se prav radi redé vsakeršne žuželke, n. pr.: špehar in mokač, tudi molji in muhe in še drugi mrčes. Zaradi te nesnage obiskuje netopir dimnjake, hrame in kašče, nje lovi in hrusta, špeha in mesa se ne dotakne. Tolike in tolike skušnje z ujetimi netopirji so dostojno dokazale, da žival od strada in glada raji pogine, nego da bi špeh okusila. Ako je v kašči slanina oglodana, znamenje je, da je bila miš ali podgana pri njej. Iz tega je tudi videti, da ni dosti, hrama z gostimi mrežami varovati samo proti navideznemu sovražniku netopirju, ker pravi škodljivci so tako majhni, da lahko skozi hodijo, njih sovražnik in preganjalec pa ne more za njimi.

To velja pa samo za naše netopirje. V južnih vročih krajih so netopirji večji, nekateri med njimi so tudi škodljivi po njivah in vrtih, drugi pa trapijo živino in celó ljudi, sesajoč jim kri v spanji. O teh bomo na konci nekaj ob kratko spregovorili.

Netopirjem godi toplota. Zato jih mrzli kraji nemajo, tudi pri nas ne živi mnogo vrst; kolikor pa dalje gremo proti jugu, več jih je. Že na južnem Laškem in Grškem zvečer se gomazi po zraku, ali dalje v vročej Afriki in južnej Aziji ti mračnjaki zvečer uprav zatemnijo obnebeje. Kakor pri nas o poletnih večerih plešejo po zraku cele megle drobnih mušic in komarjev, ravno tako se ondukaj poganjajo črni roji večjih in manjših netopirjev. Vrt in polje, trg in ulica, hiša in veža, vse črni od netopirjevih kreljút.

Naši netopirji zimo prespé. Po sto in več se jih časi stisne skup v kako zatišje; kakor po dnevi, visé tudi vso zimo z glavo navzdol, držéč se z zadnjima nogama. Ob južnem vremenu se tudi po zimi prebudé in malo izleté, pa gredó zopet spat. V hudej zimi jih mnogo zmrzne. Dasi ima polutan na sebi nekaj tičjega, vendar je pravi sesalec, kakor drugi četveronožci. Netopirka ima navadno po dva mlada, ki se koj po rojstvu spneta starki na prsi, onde se prisesata

in ne gresta od nje, dokler ne vzraseta toliko, da moreta sama letati ter si hrane iskati. Starka leta okoli za živežem, noseč svoja mlada na prsih.

Netopirji živé radi v družčini, posebno živali te iste vrste se rade drže skupaj, razne vrste se pa tudi koljejo in grizejo, celó moré se in žró. Žival ni tako topa, kakor se sploh o njej misli. Človek netopirja, zlasti mladega, lahko privadi, da leta za njim ter mu jemlje muhe iz rok.

Naši najnavadnejši netopirji so :

Zgodnji netopir je v truplu 12 cm. dolg, z razpetimi kreljutmi meri pa 42 centim. Zgoraj je dimast, zdolaj sivkasto-bel, ušesa so dolga kakor glava. Med našimi je največji, navadno izleti zvečer prvi, časi že za solnca. Leta prav dobro.

Uhán ali ušati netopir ima ušesa dolga za dve glavi, v truplu je dolg nekaj čez 7 cm., razpet meri 23 cm., dlake je sivo-rujavkaste, po trebuhu jasnejše. Uhán je naš najnavadnejši netopir in leta pozneje v noči. Kadar spi, zgiblje dolga ušesa pod pazuhe.

Po jamah in podmolih prebiva pri nas v velikej množici :

Podkovernjak, ki ima na nosu široko kožnato krpo v podobi podkve vrezano, nad njo zdolbeno jamico, vrh nje pa špičast rogljiček.

15. Leteči pes.

Leteči pes je med vsemi največji netopir, po dolgem meri tretjino metra, čez razpeti kreljuti pa okoli $1\frac{1}{2}$ metra. V glavo je ves psu podoben, odtod je tudi dobil ime, v lici nema nikakeršnih izrastkov, dolga špičasta ušesa in letna mrena so gola, sicer je kosmat. Brez repa je. Leteči psi živé po velikih južno-azijanskih otocih, ob dnevi visé po vejah v mreño kakor v črn plašč zagrñeni; po sto jih visi časi na jednom drevesu vsi kakor mrtvi, človek bi

od daleč mislil, da po drevji visé velikanski posušeni sadovi. V mraku se pa začnó počasi gibati in hreščati, prvi razpne kreljuti in prhne z drevesa, drugi za njim, za drugim tretji in vsa družina se je zopet zbrala na drevesu, ki se šibi pod sočnim in mehkim sadjem. Dober nos je vodi na drevesa, kjer so najlepši in najslajši plodovi. Taka družina oklesti v jednej noči največje drevo, naj si bode še tako polno. Ako je družba velika, opleni v jednej noči lahko velik vrt. Strel iz puške je le prežene na drugo drevo, ljudje si varujejo sadje, da močne mreže razpnó črez drevesa. Skoro še večjo škodo delajo po vinogradih, ker so jako izbirčni. Kadar v kacem kraji nemajo več jesti, leté dalje, celó čez morje od otoka do otoka. Ako jih kaj prestraši ali vznemirjuje, gagajo skoro kakor gosi. Dasi jako smrdi, vender ga ljudje streljajo in jedó, nobene večje pojedine ne opravijo brez pečenega letečega psa.

Ne gledé na kvarno požrešnost moramo pa pritrditi, da je leteči pes umnejši, nego kateri koli netopir. Za čudo hitro se udomači in sprijazni s človekom, dá mu se čehljati in jé iz roke.

V Egiptu živi neki manjši leteči pes.

Poglavje o netopirjih končamo z najhujim strašilom, imenuje se:

Krvoses ali vampir, ki je bil in je nevednim in praznovernim ljudem še sedaj najgroznejša pošast. Pa kako ne bi? Le poslušajte, kaj grdoba počenja. Po noči neki prileti tiho k spečemu človeku, pregrizne žilo in mu izpije vročo kri. Da se nesrečnik tako hitro ne prebudi, pihlja mu s kreljutmi mahaje hladečo sapo v obraz. To je res strašno — ko bi samo še resnično bilo. No na vso srečo ni tako hudo,

kakor se pripoveduje. Možje, ki so vampirja opazovali v njegovej domovini, opisujejo ga tako-le: Vampir je skoro petnajst cm. dolg in okoli $\frac{1}{3}$ metra širok z razpetima kreljutma,

16. Krvoses.

glave je debele, gobca dolzega, ušes velicih in širocih. Pod brado ima na vsakej strani veliko bradavico, nad nosom mu pa štrli zgoraj zašpičen kožnat rogljiček.

Krvoses živi po toplih deželah južne Amerike, največ jih je v Gvijani. Po dnevi so skriti v gozdu, po noči pa lové gomazen po zraku, zraven jedó pa tudi sočno sadje. Razen tega navadnega živeža pa tudi radi kri pijó, zlasti o hladnem in deževnem vremenu, ko žuželke ne letajo. Tedaj iščejo konj in goved na paši ter spečim sedajo na pleči ali pa se jim obešajo za noge ali na vrat, bedeča živina jim pa ne dá na sé. Vampir živinčetu nagrize kožo in potem liže crljajočo kri, to vse pa dela tako rahlo, da se živinče še ne prebudi, tedaj gotovo ne čuti nikakeršne bolečine. Ranica je plitka in majhna in se kmalu zaceli. Živini ni videti, da bi jej to baš škodilo, le tačas, kadar je več krvosesov in po več noči zaporedoma sesalo, nekoliko oslabi, posebno zato, ker je ob tem času tudi paša slaba. Sem ter tam se tudi časi pripeti, da človeku, spečemu pod milim nebom, krvoses pregrize kožo na nožnem palci, ako more do njega. Človek ne čuti nič, rana ni večja nego od pijavke in drugi dan hodi kakor po navadi brez bolečine. Ni pa res, da bi človeka s kreljutma pihljajal.

Iz vsega tega se vidi, da so ljudje poprej iz komarja delali vola. Gotovo je pa tudi, da so te bajke in čenčarije tudi naše nedolžne in poštene netopirje spravile v slab glas.

14. Veverica.

Kdo še ni z veseljem gledal lehkonožne veverice, bodi-si v tihem gozdu, kjer prav za prav skazuje svoje spretnosti in umetnosti, bodi-si sirotico zaprto v tesnej gajbici. Zmirom je vesela, zmirom bodra, nikedar ne miruje, vedno je pripravljena na dir in skok.

Veverica je res lepa živalca. Rujavkasta mehka šuba je po letu jasneja, po zimi temneja in udarja na sivo, od vrata dalje po trebuhu je pa zmirom bela. Posebno jo pa krasi dolgi in metlasti, na dvoje razčesani rep, katerega zna posebno gizdavo in prevzetno zavihniti, in tudi dlakavi šopki na ušesih jej lepo pristujejo. Sem ter tam se dobi tudi črna, prav redko pa vsa bela veverica.

Živalna in razposajena veverica nas v svojem ponašanji nekoliko spominja na opico. Nikoli ne more biti dolgo na istem mestu, vsak čas si najde novega opravila. Vidiš jo,

ravno kar je priplezala doli po deblu, objetno poskoči sedaj sem, sedaj tje, povoha to, povoha ono in zraven se plaho ozira na vse strani. Sedaj je našla lešnjak, hitro sede na zadnji nogi, privihne rep, s prednjima nogama prime lešnjak ter ga začne dolbsti in sukati na vse strani, pa kmalu ga zopet spusti in se začne lizati in umivati, zopet popade lešnjak in zoblje sladko jedro, ko pa nekaj zaškrtno blizu nje, vrže ga proč in kakor misel hitro šine po smreki v gosto krošnjo. Tam gori se je stisnila v rogovilo, od onod črne oči oprezno kukajo doli, ali res preti kaka nevarnost. Ko vidi, da se jej ni ničesar bati, odgrizne

v vrhu dolg češarek, prime ga v prednji nogi in ga začne z zobmi mikastiti in obdelavati, da luske in iveri daleč okoli leté. Naveliča se tudi tega dela, za kratek čas se malo poziblje na šibkej vejici, skoči na spodnjo močnejšo vejo, potem se zavihiti na drugo smreko, ki stoji dva sežnja od prve. Kakor strela gre sedaj od smreke do smreke in predno jo moremo ujeti z očmi, že je ona Bog si ga vedi kje v toplem gnezdu.

Veverica je samo po dnevi tako živa in to samo ob lepem vremenu, ob deževji in tudi o velikej vročini pa leži v svojem gnezdu. Njena hišica je navadno kje na visokem drevesu med rogovilami, redko kedaj v duplu. Iz vejic in mahu je prav umetno spletena in notri prav ugodna in mehko nastlana. Vrata so na spodnjej strani, da ne more v gnezdo deževati, in kadar je živalca doma, tudi ta vrata zadela ob grdem vremenu. Tudi kako zapuščeno tičje gnezdo, zlasti od srake ali vrane, si prilasti veverica, se vé, da ga pred popravi in streho na-nje postavi. Navadno ima pa veverica več gnezd, poletno je bolj zračno, zimsko pa bolj toplo in proti burji in mečavi zavarovano.

17. Veverica.

V tem ugodnem gnezdu tudi skoti samica vzpomladi 3 do 7 mladih, ki so 9 dnij slepi. Ko spregledajo, kmalu silijo iz gnezda in ko so malo odrasli, igrajo se in skrivajo, cukajo in skačejo po ves božji dan s starimi vred. Ako starka čuti kako nevarnost za mlade, prenese je družega za drugim v zavetje, časih jako daleč od prejšnjega gnezda. Ko je prva mladina odrasla in samosvoja, ima starka po letu v drugič mlade, navadno nekoliko manj nego prvokrat.

Mlade veverice se hitro sprijaznijo s človekom in postanejo s časom prav krotke in domače. Zato je ljudje radi držé v gajbah, in ker so čiste in smešne v svojem ponašanji, zato ima človek veselje ž njimi. Ali v starosti se navadno potuhnejo in rade grizejo. V strahu pišči, v veselji pa muklja.

Veverica živi po vsej Evropi v gozdih, najrajše v jelovih, kjer tudi po zimi v snegu dobi jesti. Živi se najrajše z vsakeršnimi jederci, posebno z borovim, smrekovim in jelovim semenjem, rada dolbe tudi lešnjake in orehe, v nekatere gobe je prav zaljubljena in zraven izpije tudi kako jajce iz tičjega gnezda. Ker zime ne prespi, znaša si hrane jeseni na stanovita mesta.

Njena največja sovražnica je gozdna kuna ali zlatica, ki zna ravno tako hitro plezati in okretno skakati. Največ jih podavi zlatica, posebno mladih, ki še niso tako utrjene v plezanji niti zvite in prekanjene v skrivanji. Tudi ljudje postrelé mnogo veveric zastran lepe kožice in okusnega mesa. V Sibiriji imajo veverice še mnogo lepše krzno, nego naše, in velika množina se jih vsako pomlad polovi v pasti in progle, Tunguzi je pa streljajo s topimi strelami, da se koža ne pokvari.

V severnej Ameriki veliko škodo dela siva veverica, ki se v dobrih letih tako zaplodi, da vse gomazi od nje in potem potuje v obdelane kraje, kjer požré vse, kar je obrodilo.

Leta 1749. so pobili 1,280.000 sivih veveric.

15. Polh.

Srčno nam bodi pozdravljen, njergavi sivosuknjik! Ako ravno nisi tako ljubezniv, kakor je tvoja strina veverica, vender si za nas Slovence mnogo mnogo imenitnejši. Radi te imamo in zato ti želimo, da bi ti leto na leto obilno rodila gábrica in búkvica in še želod in kostanj po vrhu. In skoro bi rekel, da so tudi tebi naši slovenski kraji posebno

všeč, ker tvoj rod v tolikej množini oživlja naše gozde in mnoge siromake — rad ali nerad — oskrbuje s tolsto pečenko. Povsod se radi masté s teboj, ko v maščobi cveteš, in zakaj se ne bi, ker si dober kakor ne vém kaj. Da pa svet ne bi rekel, da samo mi Slovenci tebi hvalo pojemo, pokličemo v pričo tudi stare Rimljane, ki so gotovo vedeli, kaj je dobro na svetu. Ti sladkosnedi so hrepeneli po polšjej pečenki, in zato so jih redili in pitali v posebnih polšnjakih.

Polh je v telesnej postavi podoben veverici, toda le manjši in trščatejši. Dolgi rep je tudi kosmat in na dvoje razčesan, ali ni tako metlast kakor veveričin. Zgoraj je sive, spodaj pa bele dlake.

Polh rad seda na zadnje noge, kakor veverica. Tudi je čist, torej se pogosto liže in gladi. Sploh je jako plašen, po dnevi je skrit po luknjah v duplih in žlamborih, ako ga

18. Polh.

človek draži, godrnja in tudi grize. Po noči se še le začne življenje za-nj. Kdor hoče poznati polha, mora biti po noči v gozdu, mora sam čuti ono čudno drdranje in škrabljanje, dleskanje in pokanje po vejah, ki še le proti jutru prestane.

Polh je jako požrešen, neprenehoma bi hrustal in trl, po pravici se more reči, da ni nikedar sit. Izbirčen tudi ni, bodi si žir ali želod, lešnjak ali kostanj, vse mu gre v nenasitljivo golt, ni skoro treba pristavljati, da tudi sočnega sadja ne zameta, pravijo, da se ob lakoti med seboj koljejo in žró.

Jeseni se polh udebeli in potem se spravi spat na postlano postelj v duplu — sevéda samo tisti, katerega polhar ni ujel. Na postelji se zvije v svitek, skrčivši glavo, noge in rep, otrpne in zaspi. Spečega polha človek lahko v roko vzame, razteza, zatoči po zemlji, celó ubosti bi ga smel — in vender se ne bode prebudil, tako trdno spi. Ali v dolgej

zimi se vender sam časih zdrami toliko, da se na pol speč najé iz zaloge, ki si jo je bil jeseni nanesel v ta namen. Za tem zopet zaspi.

Polh živi sploh po južnej Evropi, razen naših krajev tudi na Španskem, Laškem, Hrvaškem, Ogerskem in južnem Ruskem. Polšica ima 3 — 6 golih in slepih mladih. Razen človeka, ki jih lovi zaradi mesa in kože, preganjajo ga še mnoge druge živali, na primér: divja mačka, kuna, podlasica in sove.

Zanimiva je polšja lov, kakor je v navadi po naših doljenjih krajih. Poslušajmo samovidca Jurčiča, kako on popisuje to lov.

„Slovenski polhar ne hodi tolikanj zavoljo prida in dobička na lov te živalce, ampak največ zavoljo tega, ker ga veseli, rekel bi, romantični in nekaj čudoviti način, kako polhe lovi. Stare pravljice, katere Slovenec kakor mladenič rad posluša in kakor sivoglav starec rad pripoveduje, črna polnoč in samotni temni gozd zbudjajo mu živo domišljijo, in to ravno je večjidel uzrok, da ljubijo stari in mladi polharji svojo lov nad vse.

Ko jesensko solnce že zahaja za žalostnimi gorami na zatonu, zberó se polšji možje za vasjó. Vsak ima na hrhtu v naramnem koši ali v malhi premetalnici ali pa na trto v rešto nabrane polšje pasti, samostrine ali škatlje imenovane. Cela zbrana tovaršija stopa počasi za vodnikom, starim polharjem v hosto. Med potoma sodijo in ugibljejo na boljši ali slabejši uspeh nocojšne noči. Kakor je že to leto več ali manj želoda, gabrice in drobnic obrodilo, kakor je dnevno vreme, in čas dalje ali bliže sv. Simona in Juda, tako sklepa izvedeni starec svoje razsodke.

Prišedši srod gozda, izberó si kraj navadno v globokej dolini na starem kurišči, kjer suhe brsti nanesó za ogenj, potem se razidejo okoli in okoli nastavljat.

Samostrine so lesene izvotljene škatlje, s podolgastim, ukrivljenim železnim, špičastim repom, za kateri se pastí v rogovilo na izbrano drevo zapičijo. Z oljem ali mehko hruško namazana notranja stran privabi tolsto žival iz drevesnega dupla ali z veje zvedavo pogledat in povohat v odprto past. Komaj pa potakne polh rejeni vrat v luknjo, sproži se železno raztegljivo pero in zgrabi ubozega stanovalca žlamborov. Zastonj cvili in brca z vsem životom, železne klešče ga zmirom tesneje prijemljejo, kmalu pade zadavljen polharju v požrešno vrečo.

Ko je vsakateri ali z roko ali pa z dolgo palico obesil past na rogovilo starega gabra, trnjeve drobnice ali krivenčastega želodovega hrasta, zberó se zopet v naznamovanej dolini.

Nastane noč. Veselo poka ogenj, poskakuje plamen in čudovito odseva od obrazov krog sedečih polharjev. Tam sedi seženj od ognja na trhlem panji star očanec z malo pipico v sesušenih čeljustih in počasno in pretrgoma pravi svoje in svojih prednikov čudne zgone na polšjih lovih in druge stare pripovedi. Mladenič pak, mlade domišljije, ki peče in z utrinikom preobrača v žrjavici krompir ali pa zleknen po praproti tiho leži, skrbno poslušá starčeve besede in veruje njegovim vražam malo manj ko svetim resnicam.

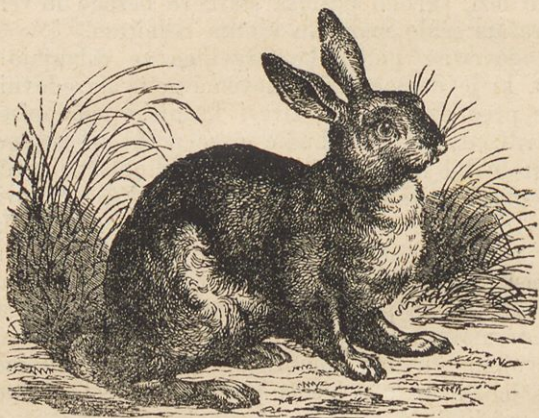
Mnogovrstne polharske pravljice se oslanjajo večjidel na vražo, ki je domača med Slovenci že iz starodavnih časov, kakor že pred dve sto leti živeči kranjski zgodopisec Valvazor trdi, da namreč hudič pase polhe in gospoduje čez nje. Kdor je bil na polšjej lovi v črnej oblačnej noči, kadar se polhi posebno radi lové, in kdor je slišal čudovito praskanje in drdranje te živalce po hrastovej skorji, kleščenje ostrega, želod in gábrico teročega polšjega zoba, in je čul zraven pisk in piš burje po žlamborih in duplih, ta si razloži to vražo lahko po naravnej poti. Samoten polhar, ki je kedaj zadremal pri svojem ognji in je vezal resnico krog sebe s svojimi sanjami, menil je zares videti kosmatega in groznega moža, ki je z bičem podil nakupičeno tropo polhov po gošči, mislil je v resnici videti velikana, ki se je njemu k ognju prisedel, mu pečene polhe pojedel ali ga iz hoste podil. Od ust do ust je šla potem njegova pripoved, mnogo premenjena in z dostavki pomnožena.

Jednake pravljice in druga pripovedovanja pretrgajo se le tačas, kadar stari vodnik reče, da je čas iti v pastí pogledat in polhov pobrat, kar se ne zgodi čez štiri- ali petkrat v jednej noči, če ni lov posebno dobra.

Še le ko se jutranja zarija začne žariti izmed sivobradih lišajevih hrastov in vlažna megla zmirom bolj moči, poberó samostrine in gredó domov s polnimi vrečami ali koši. In da razumeš slovensko polharstvo do zadnjega, znati ti je še poslednji prigon, ki pešonogega starca kakor čilega mladeniča žene namesto v gorko postelj—v temni gozd in hladno meglo; mislim namreč polno skledo tolstih polhov, v krompirji kuhanih, katera pride drugo jutro polharju in njegovej družini na mizo.“

16. Zajec.

Zajec je glodalec in sicer naš največji. Zobovje ima kakor sploh glodalci, le v tem ima nekaj posebnega, da mu za gornjima prednjima zobema stojita še dva manjša in tanša. Strahopetcu je Bog dal dolge in urne zadnje noge, da se hitro umakne vsakej nevarnosti, katero čutijo ušesa, daljša od glave. Debelih izbuljenih očij ne more pokriti, ker so trepalnice premajhne, zato spi z odprtimi očmi. Gornja ustnica je zarezana, kratek rep nosi zafrknen. Mehka in gosta dlaka

19. Zajec.

je razen bele potrebušine sploh prstene barve, toda se menja, kakor nanese letni čas, vedno je pa taka, da ga je težko razločiti.

Zajčja plahota in boječnost je prišla v pregovor. Ali vender ni tako neumen, kakor se navadno misli. Kadar mu gré za kožo, tedaj je oprezen in prepekan, da mu se moraš čuditi. Ako ga lovi lisica, nikoli ne teče v jedno mer, temveč skače in šviga sem ter tam, da izbegana lisica izgubi sled. To je, da precej brusi pete, ker nema družega orožja, da bi se branil. Najmanjši šum, ako martinček švigne ali miška zašumi po suhem listji, zapodi ga v beg, zato tudi hostni zajec jeseni pobegne na polje, ker ga padajoče listje vedno vznemirjuje. Malokatera žival se more ponašati s tako tenkim sluhom kakor zajec, tudi dosti dobro voha, samo vid mu ni

kaj priden. V hrib teče bolje, nego s hriba, v nevarnosti gre tudi v vodo in prav dobro plava.

Strašljivec je nočna žival, ali vender se gre že proti večeru past in jutranje solnce ga še tudi na paši najde; po zimi pa, ko je pičila krma, pase se tudi po dnevi. Za dne žedi navadno skrčen v ležišči, ki si ga je izkopal sredi razora tako globoko, da se skoro ves va-nje skrije. V ležišče ne gre nikedar naravnost, temveč teče dalje, potem se vrne po svojem sledu, poskoči sem ter tam na desno, na levo in zadnjič z velikim skokom v kotel. V begu rad postoji, potreplje z nogo, ogledava se za sovražnikom, postavi se tudi na zadnji nogi in prevrača ušesa. Med seboj se zlasti samci radi stepó, dajó si zaušnice, tudi se grizejo in lasajo, da dlaka okrog leti. Ako ga človek živega dobi v roke, grize in praska, brca in večí, kakor malo dete. Deževno in sneženo vreme mu ne godí, ob lepem vremenu se pa radi igrajo med seboj.

Zajec stanuje po vsej srednji Evropi; na severu in na jugu in po drugih krajih živé pa druge, našemu več ali manj podobne vrste. Pri nas prebiva povsod na polji in po hostah, po gorah in v gozdih, le po najvišjih planinah ga zameni njegov brat planinec. Zajec je vsakeršno sočno zelenjavo, posebno rad repo, zelje, deteljo in ozimino, po vrteh mu pa peteršilj najboljše diši. Rad ostane na mestu, kjer se je izlegel, ako ga le preveč ne preganjajo. Po letu se rad skriva v žitu, jeseni po strniščih, po zimi se pa umakne v hosto, le zvečer pride na polje. Po zimi ga večkrat zamete sneg, ker se v mečavi ne umakne iz ležišča. Ako sneg zmrzne, tačas ga pritisne stradež, ker ne more do trave, takrat objeda drevje, zlasti mladovje v hosti, in tudi po vrtéh na cepovih veliko škodo dela.

Kakor sploh glodalci, tako se tudi zajci hitro plodijo. Zajka ima po štirikrat na leto mlade, prvokrat in zadnjikrat navadno po dva, sicer po tri, štiri, tudi pet. Mladički precej spregledajo in se koj sami začno čistiti in lizati. Starka jim ni posebno dobra mati, peti ali šesti dan je že zapusti, le časih se še prikaže in kliče mladiče s klapanjem ušes k sescu. Pred sovražnikom pobegne pustivši mu svoje otroke, le redki primeri so znani, da jih je pogumno branila. Zato toliko malih zajčkov pogine in vkljub hitremu plodenju se vender nikoli ne pomnože tako, da bi znamenito škodo delali, tem manj, ker imajo tudi stari neizrečeno mnogo sovražnikov. Na nje preži mačka, kuna, podlasica, lisica, pes, volk, orel, sova

in tudi krokar, celó stari zajec mladičke klofuta in je mekasti neusmiljeno. Najhuji neprijatelj mu je pa človek, ki ga preganja zaradi mesa in kože. Ako srečno uide tolikim nevarnostim, učaka 7—8 let in vaga 4 do 5 kil. Gorski zajec je navadno nekoliko večji od poljskega.

Zajčje meso je prav tečno in okusno; že stari Rimljani so je imeli v čisljih, češ, da daje licu lepoto. Mohamedanom in Židom je pa nečista žival. Iz zajčje dlake delajo se klo-buki, kožice se strojijo za pergament. Pri vsem tem je škoda večja nego dobiček.

Mladi zajčki se lahko privadijo na človeka, postanejo krotki, da jedó iz roke in moči jih je tudi kaj malega naučiti.

Planinski zajec, ki se pri nas nahaja po vseh višjih planinah, pobeli v zimi ko sneg, le ušesni robovi ostanejo zmirom črni.

17. Srna.

Naši lesovi nemajo skoro tako brdke in ljubeznive živali, kakor je nedolžna srna. Milo jo je gledati, kakor koli se gane, naj stoji ali leži, naj muli travo, naj se plaho ozira

20. Srna.

ali naj na urnih nogah beži v goščavo. Na njej je vse polno, okroglo, zraven je pa vender lahka in hitra ko strela. Pre-drzno skače čez široke rove, preko visokih plotov, preplava tudi prostrano vodo in se spretno spenja po strmih skalovji.

Na njenem telesu je vse v lepem razmerji. Tenke in visoke noge z malimi parkeljci nosijo lepo vzraseno in zalito, ali vender ne okorno truplo brez repa. Majhno glavico s kratkim prisekanim gobčekom oživljajo velike prijazne oči, srnjaka pa še posebno krasi kratko rogovilasto rogovje. Gosta in gladka h koži pritisnena dlaka menja se, kakor letni čas nanese: po letu je rujava, po zimi pa sivkasta, na trebuhu zmirom jasnejša. Mlade so pa lisaste. Nahajajo se pa tudi bele srne in celó svetlo-črne, ali zadnje so redke.

Srnjakovo rogovje ni votlo, kakor je na primér ovčji, kozji ali goveji rog, temveč je iz celega in se od pravega roga tudi razlikuje v tem, da je iz prva kosmato in da vsako leto odpade. Že v četrtem meseci začnó se mlademu srnjaku napenjati dve bunki na čelu, iz katerih mu do zime vzrasete dve kosmati špici, vzpomladi oguli kosmatine in pod zimo mu špici odpadete. Ali za tri mesece ima že zopet novo in sicer viličasto rogovje, v tretjem letu mu pa iz glavne raglje požene še jeden rogelj ali parožek, tako da ima potem na obeh ragljah šest parožkov, namreč na vsakej po tri. Redko-kedaj nastavi srnjak še četrti ali peti parožek, vender sem na Hrvaškem že videl srnjaka z desetimi roglji. Časih starim srnam tudi začnó roгови poganjati. Pristaviti pa moramo, da se nobenej živali rogovje tako rado ne spači, kakor srnjaku.

Srna prebiva pri nas po vseh večjih gozdih, vender rajša v listnatih nego v jelovih, tudi jej je gora milejša od ravnine. Po letu se rada pase po višavah, v velikej zimi se pa umakne v nižave. Srna je družna žival, navadno vodi srnjak svojo rodovino, namreč dve ali tri srne z zadnjimi mladiči. Srnci in srnice, ki so materam že odrasli, držé se v posebnej družbi. Jeseni gredó po plemenu in tačas se srnjaki med seboj hudo bojujejo, zaletavajo in trkajo se kakor kozli. V letu srna zapusti družbo, poišče si varno goščavo in onde skoti jedno mlado, starejša srna tudi dva ali celó tri mlade. Mlada srna je prav prijetna in ljubka živalca, kmalu skaklja za materjo, ki jo neizrečeno ljubi, na njo pazi, za njo skrbi več, nego za-se. Pri najmanjšej nevarnosti jej da znamenje, da se skrije, ako še ne more bežati za njo. Ako jej jo človek vzame, gre za njim in plaka žalostno za izgubljenim otrokom. Ko je mladič malo odrasel, poišče starka zopet družbo in pelje mladička srnjaku, ki ga je prav vesel.

Srna na paši izbira mlada in sočna zelišča in brstje, tudi sol rada liže, zraven mora pa imeti čiste vode.

Srne streljajo zaradi dobrega mesa, kože, dlake in rogov. Tudi volkovi, divje mačke, risi, lisice in celó kune je davijo in koljejo.

Mlade srne so prav krotke, človeka se tako privadijo, da več ne gredó od njega. Spremljajo ga povsod in tudi same hodijo v gozd, pa pridejo zopet nazaj. Srnjak pa navadno ostane divji, drzovit in potuhnen, napade človeka, zlasti ženske in otroke.

18. Jelen.

V prejšnjih časih je po naših večjih lesovih pohajal tudi mogočni jelen. Nobena naših gozdnih živalij nema tako lepega in postavnega trupla, nobena ne stopa tako gizdavo in moško, nobena ne nosi z rogovilastim rogovjem ozaljšane glave tako pristojno in ponosno, kakor jelen, zato se pa po vsej pravici imenuje: gosposki jelen. Kakor srna je tudi jelen tenek, gibek in skokonog, zraven pa vender zajeten in krepak. Po dolgem meri čez 2 metra, na plečih je visok $1\frac{1}{2}$ metra. Truplo je zalito, obokani križ je otočen proti kratkemu repu, dolgi in tenki vrat pa nosi podolgasto glavo z velikimi razmaknenimi očmi in s špičastimi gibčnimi ušesi. Pod očesom ima podolgasto jamico, v katerej se nabira neka rujavkasta mastna tvar. Iz čelnih bunk mu poganja rogovje, ki je izprva hrustančasto in kosmato, pozneje pa koščeno in golo. Raglje so okrogle in po dolgem razkave, samo roglji so obli in gladki. Kakor je bilo povedano pri srnjaku, ravno tako menja tudi jelen rogovje vsako leto, zvrže ga namreč navadno meseca svečana in koj potem mu začne rasti novo, ki ima skoro zmirom jeden parožek več od lanskega. Po številu parožkov tedaj človek lahko spozna jelenovo starost, ali natora se ne drži zmirom strogo tega pravila; časih jelen preskoči število, ali pa zaostane, in celó nazaj gré, kar pa le več lovec vé razsoditi. Še sedaj se nahajajo jeleni s 16, 18, 20, tudi 22 ali celó 24 parožki. Rogovje srednjega jelena vaga kacih 8 kil, dobode se pa tudi 17 in še več kil težko.

Samica košuta je manjša in slabejša, nje tudi ne krasi rogovje, in sploh je bolj pohlevna, blaga in krotka, prav kakor se ženski spodobi. Jelenova dlaka je po zimi svetlejša in sivejša, po letu pa rujavkasta, teleta so pa belo lisasta.

Jelen ima čudovito bistro oko, dober nos in tenek sluh. Vse vidi, vse čuje, ako pade list z drevesa, že se ogleduje in vohlja. Človeka gredočega za vetrom čuti na 400 tudi 500 korakov. Jelena veseli muzika; ako čuje trobiti na rog

ali pa piskati na kako piščal, obstane, vleče na ušesa in ako vé, da se mu ni treba ničesar bati, pride tudi bliže. Ako pa čuti sovražnika, podá se v beg in hitre noge ga nesó čez široka grabna, preko grmovja in trnja, da se vse praši za njim; ako je treba, preplava tudi deročo reko in široko jezero.

Kjer so se jeleni preverili, da se jim ni bati lovca ali družega kakega sovražnika, kmalu se prevzemó in postanejo

21. Jelen.

prav predrzni. V lepih dobravah blizu Dunaja, v tako imenovanem Prateru, kamor dunajska gospoda rada hodi na sprehode, živi mnogo prav krotkih jelenov; pasoč se še ne zmenijo za sprehajalce, večkrat pridejo tudi na cesto ogleđovat si ljudi in kočije, pridružijo se tudi gostom, ki v hladnej senci sedeč jedó in pijó, in beračijo okoli njih. V gostilnico z napisom „pri jelenu“ je zahajal posebno pameten

jelen, vse ga je rado imelo, tudi iz moje roke je večkrat dobil kosce kruha.

Hudobni so pa ujeti in zaprti jeleni, najmanjša stvar je lahko razdraži, zato mu človek nikedar ne sme upati. Hipoma začne krčiti nos, sicer lepe oči zasvetijo mu se zlobno, zdajci pobesi glavo in tako hitro plane na človeka, da mu se ne more dosti zgodaj umakniti. O hudobnej jezi zaprtih jelenov nam spričuje dosti žalostnih dogodeb. Tako na primér je ujet jelen v Gothi zabodel skoz oko v možgane svojega strežaja, s katerim sta se sicer prav dobro razumela. Strežaj je bil precej mrtev. Drug jelen v Potsdamu je razmesaril v jezi svojega gospodarja, s katerim sta bila sicer prijatelja.

V gozdu živeč jelen je pa dobročuden, miren in boječ, le tačas skoči tudi proti lovcu, ako ga ni dobro zadel in mu pride preblizu.

Nekedaj je bilo jelenov po vsej Evropi, razen v mrzlih severnih deželah, no sedaj so jih v nekaterih krajih že popolnoma iztrebili, tako na primér na Švicarskem in tudi sem ter tje po Nemškem. Pri nas se še najdejo po velicih gozdih, toda redki so. Ali še pred kacimi 20 leti jih je bilo toliko, da so jih v Kočevji o zimskem času otroci po cesti podili. Prišlo je pa leto 1848., ko je vsak krotovičar našel kak puhalnik in je šel na jelene. Onega leta so jih mnogo pobili in od onda si pri nas na Kranjskem niso več opomogli. Posamezni se še nahajajo v kočevskih gozdih, na Javorniku in znabiti tudi okoli Krima. Več jih imajo pa na Štajerskem in Koroškem, posebno pa v Galiciji, na Poljskem, Českem, Ogerskem in Sedmograškem, največ pa v Kavkazu.

Lesovi po gorah mu bolj godé, nego hoste po ravnem. Gorski jelen je tudi večji od poljskega. Le stari rogini se pasó sami za-se, košute in mlajši zarod se pa radi držé v večjih ali manjših družbah. V jednej družbi je navadno več košut s svojimi mladimi istega, lanskega in predlanskega leta, odrasli jeleni so pa zopet za-se v jednej družbi. Jeleni se radi držé istega kraja, da le imajo dovolj paše in mirú. Po dnevi ležé mirno v kakej goščavi in prežvekavajo, proti večeru gredó na pašo ter se pasó vso noč do jutranje zore, o katerej se zopet umaknejo v svoja ležišča. Jeseni gredó po plemenu, tačas se jeleni pridružijo košutam in začnó med seboj strašanski boj na življenje in smrt, glasno in votlo rukaje, da se glas v noči daleč razlega. Kakor kozli zaletavajo se drug v družega, rogovje poka in treska, da je groza.

Časih se dva rogina tako ujameta z rogovilami, da ne moreta več saksebi, oba moreta glada in strada poginiti.

Po letu se košuta loči od družbe, poišče si v samoti mirno in varno mesto, kjer skoti mladiča, ki je prve dni prav slab, da ne more iti nikamor za materjo. Košuta se ne gane od njega in je za-nj vedno v velikih skrbéh in strahéh. Ako se jima bliža kaj nevarnega, dá glasno znamenje ali pa z nogo zacepeta, mladiček to razume in se skrije in potuhne, ona pa ne zbeži naravnost, temveč skače sem ter tje, in izvabi sovražnika k sebi, da se spusti za-njo. Z vsakeršnimi zvičajami ga zbega tako, da izgubi ves sled in potem se hitro zopet vrne in poišče mladega. Ko je jelenček dva tedna star, gre za starko vsekod.

Človek je najhuji jelenov sovražnik, in v nekaterih krajih ga je iztrebil popolnoma. Lovi ga in strelja zaradi mesa, kože, dlake in rogov. Navadni jelen ima po 1½ do 2, celó čez 3 met. cente, toda taki so sedaj že redki. Razen človeka preži na-nj tudi volk, ris in časih tudi medved. Volk ga sledi in goni najrajši po snegu, dokler ga ne upeha in ne zadavi, ris mu pa najrajši iz viška skoči na vrat. Kakor severnega jelena, mučijo tudi našega obadi, po letu je koža kacega jelena vsa luknjasta. Podvržen je razen tega mnogim boleznim, zlasti ako nema čiste vode.

Mlade jelene človek prav lahko ukroti; kmalu se udomačijo ter se naučijo tudi vsakeršnih umetnostij, kakor konj. Ali v starosti postane vsak hudoben in jeznorit. Jelene je tudi moči naučiti voziti. Poljski kralj Avgust II. se je vozaril z osmimi jeleni in tudi o glasovitem Marmontu, ki je bil pod francoskim cesarjem Napoleonom I. poglavar v Ljubljani, se pripoveduje, da je pred svojo kočijo časih jelene zapregal.

Ker je lov na jelene velikej gospodi ugodna zabava, zato je na mnogih krajih držé v velikih zagrajenih gozdih. Ali taka zabava je draga, ker je škoda zmirom večja od koristi.

Sem ter tam redé po tacih košutnjakih tudi:

damjeka ali lanjca, ki je mnogo manjši od navadnega jelena, v truplu je pa debeleji, tudi je krajših nog in ušes, rep ima pa daljši. Po letu je belo-pegast, po zimi pa temno-rujave dlake. Rogovje je pri korenu okroglo, zgoraj je pa lopatasto ter se na kraji razdeli na roglje kakor prsti na roki. Meso je prav tečna in okusna divjačina, koža ima pa še posebno ceno, ker je voljna in močna.

19. Los.

Popis jelenjega plemena končamo z največjim, najgrjim in najokornejim, namreč z losom. Los je velikanski jelen dolzih nog, debelega neukretnega trupla, kratkega mesnatega vrata in širokega lopatastega, na robéh razrezanega in rogljatega rogovja. Dolg je $2\frac{1}{2}$ metra, 2 metra visok, navadno $3\frac{1}{2}$, tudi $4\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$ met. cent. težak. Posebno grdega ga dela zabuhla, skoro oslovska glava, velik trobast in po dolgem brazdast gobec in dolga ušesa. Dlaka je kocinasta, na vratu in tudi

22. Los.

na podvratku je pa podaljšana v 15 cm. dolgo grivo. Samica je manjša in nema rogovja niti tako dolge podvratne grive.

Los je živel v starodavnih časih skoro po vsej srednji in severni Evropi, ali dandanes se je vzdržal le še po samotnih močvirnih ruskih in skandinavskih gozdih, kjer ga ne sme vsak streljati. Onde se pase v večjih družbah, objeda skorjo, popke in mladike vrbove, jelševe, brezove, borove in smrekove, posebno spretno zna z zobmi guliti skorjo z dreves in s tem škoduje mlademu drevju. Iz gozda se ne upa na polje, ker je plah in boječ. Kakor je neroden videti, vender je hiter, pravijo, da v enem dnevi predirja 50 milj daljave. Kjer ga blatno močvirje ne drži, vrže se na tla, stegne

prednji nogi, zasadi parklje, z zadnjima nogama pa brca in se poganja dalje. Tako se plazi in pomika precej hitro po najmečjem grezu, kamor noben sovražnik ne more za njim. Od tega čudnega brcanja na tleh se je razširila med ljudmi vraža, da je los podvržen padavici, to je, da ga božjast meče, ter da se ozdravlja s tem, da se z zadnjima nogama za ušesi praska. Zato so v prejšnjih časih iz losovih parkljev delali prstane in kozarce, babjeverni ljudje so je radi kupovali za drag denar, prstane so nosili na prstih, iz kozarcev so pa pili, misleč, da jih bode to varovalo te grozne bolezni.

Druge navade ima jelenove, zato jih ne bomo ponavljali; s severnim jelenom vred ima to lastnost, da mu med hojo v gležnjih nekaj poka. Losovo meso jedó, dasitudi je trdo in žilavo, jezik in ušesa so pa neki posebno dobra. Losova koža je od nekedaj slovela, da je nobena krogla ne predere, zato so vojaki njega dni radi nosili ovratnike in napsnike iz losovine. Lov na lose je dosti nevarna; razdražena žival se zažene v človeka, ga podere z rogmi in srdito potepa z nogami. Ravno tako izplača tudi volka. Najbolj nevaren mu je ris, obesi mu se namreč na vrat, pa mu ne more kaj.

Ujeti losi kmalu poginejo. Zmirom so hudobni in se ne pajdašijo radi z drugo živaljo.

V severnej Ameriki živi še večji los s 28—34 kil težkim rogovjem. Indijani ga strastno lové posebno zaradi mesa. Indijan pravi, ako se najé losovega mesa, gre brez vse težave trikrat tako daleč, nego ob drugej hrani.

Po visokih planinah srednje in severne Azije prebiva našej srni podobna, plaha kabarga ali pižmar. Samec se razlikuje od družih jelenov, da nema rogovja, da mu iz gornje čeljusti molita dva dolga očnjaka in da ima na trebuhu žlezo ali mošnjico, v katerej se zbira neko mazilo, mošak ali pižem, ki ima silen duh, ter se potrebuje za razne dišave in tudi za krepilna zdravila. Zaradi te imenitne dišave zalezavajo pižmarja in ga lové v zanke ter mu izrežejo ono žlezo, meso pa pusté, ker se zaradi silnega pižmovega duha ne more jesti.

Samica nema vrednosti. Star pižmar ima 3 dkgr., časih tudi še več pižma, ki je vreden 5—20 gld. Sibirski ima najmanjšo, tibetanski pa, s katerim posebno Kinezi trgujejo, največjo ceno. V Sibiriji vsako leto polové kacih 50.000 piž-

marjev, med njimi je pa komaj peti del samecev. Človek, ki je imel tako mošnjico v rokah, več dni diši po pižmu, naj si pere roke, kolikor hoče, tudi obleka se navzame tega duha in koder gre tak človek po ulici, duhti pižem od njega.

Vsa je prilika, da bi se pižmar privadil tudi na naše planine.

20. Lisica.

Lisica je med našimi gozdnimi zvermi najbolj znana, pa tudi najbolj razupita. O nobenej drugej ne vedó ljudje toliko povedati, nobena se ne slavi v tolikih pravljicah, no-

23. Lisica.

benej ni na čast zloženih toliko basni, kakor baš lisici. Njena pretkanost in zvitost ste prišli v pregovor. Vsako delo, vsako stopinjo poprej preišlja in preudarja na vse strani, slepej strasti se ne udá z lepa, v največjih skušnjavah se zna zatajevati, nikoli ne izgubi zavednosti, nikedar ni v zadregi, v najhujji stiski si vé še pomagati. Zvita buča je polna muh in zvijač. Zaradi drzne tatice so v strahu gospodinje po samotah za perotnino, še večja preglavica je pa lovcem, ker jim med divjaščino neusmiljeno gospodari. Prevejana ciganka se zna uklanjati vsem nevarnostim in vodi za nos najveščega lovca.

Lisica je pa tudi ustvarjena za roparsko rokodelstvo in za vsakeršno sleparijo. Tenke in kratke noge nosijo šibko

in gibko truplo tako tiho in rahlo, da skoro ne puščajo sledú za seboj. Široka glava se hitro spušča v dolg tenek gobček, ki vse zavoha, špičasta ušesa stojé po konci in ujemó vsak glas, pod čelom svetijo se jej bistre poželjive oči, kadar pa zine, zasvetijo se vrste belih ostrih zób. Kaj lepo jej pristuje dolgi metlasti rep, v hodu ga vlačí za seboj, v teku ga pa prizdigne. Oblečena je v rujav z belimi, črnimi in sivimi dlakami izpremešan kožuh, le na prsih je bela, po trebuhu pa sivkasto-bela; sploh pa tudi ona spreminja dlako po letnem času, vedno je taka, da jo je težko ločiti od listja, trave ali zemlje.

Po vsem tem moramo pritrditi, da je lisica lepa žival in popolna zver. Kar jej znabiti manjka moči, to jej obilno nadomestuje pretkanost in drznost.

Prebrisana vlačuga stanuje daleč po svetu, kajti razen vse Evrope nahaja se tudi v severnej Afriki, zapadnej Aziji in tudi v Ameriki. Ni ga skoro kraja brez nje; kjer nobena druga zver ne more prebiti, ona se zna preživiti, dasitudi časih z revščino oteplje. Iz okolice, kamor se je naselila, ne umakne se z lepa, naj jo še tako preganjajo.

Pod zemljo si izkoplje svoje stanovanje, do katerega ima zmirom več vrat, troja vsaj. Tudi ima zlasti v gorah po več stanovanj, stanuje pa v onem, ki se jej za tačas zdi najpriročnejše in najvarnejše. V stiski se tudi skrije v tujo lisičino. Ako stakne kje kacega jazbeca, ne koplje si sama jame, ker je to za-njo nevšečno in dolgočasno delo, rajša tuhta in premišlja, kje bi se zvečer najbrže pečenka dobila. Jazbec ima čistoto v čislih, to tudi vé lisica, pa se prikrade v jazbino in trapastemu sivcu zasmradi stanovanje. Čemernemu samotarcu se ne more hujega zgoditi, godrnjaje zapusti ugodni stan ter si gre družega kopat. V njegovih zapuščenih dvorih steguje se potem po všečnosti lena vlačuga.

V takej podzemeljskej hiši skoti lisica vzpomladi 4—6, tudi 8 ali 9 slepih mladih, katerim je neznano skrbna mati. Prvi čas skoro nikedar ne gre od njih in samec jo preskrbljuje z živežem. Ako starka čuti nevarnost, prenese je v gobci na drug kraj. Ko mladi malo odrastó, hodita oba stara na lov in jim donašata vsakeršni plen, ako je mogoče tudi živo miš ali živega mladega zajčka. Mladi se med tem igrajo na solnci pred hišo in željno pričakujejo starih; ako ju le predolgo ni od nobene strani, je mladim dolg čas, in začnó lajati in bevskati. Z živimi živalimi ima mladina veliko veselje, ž njimi se igrajo, ob jednom jih tudi stara poučujeta v ro-

parskem rokodelstvu, in nauk jim gre za čudo hitro v glavo. Ko slekó svojo prvo volnasto obleko, dobé pravo dlako; sedaj začnó po malem loviti na svojo roko, do jeseni se popolnoma izučé rokonaštva, potem se razkropé in vsak skrbi sam za sé.

Kakor sploh vsi tatovi in klateži, tudi lisica ne mara za družbo, najrajša sama premišljuje svoje hudobije. Po dnevi leži doma, ako je vse varno in tiho okoli nje, pretegne se ob lepem vremenu rada na solnci, kar jej neizrečeno dobro dé. Tako predremlje in presanja ves dan in zraven snuje nova hudodelstva. Proti večeru se pa napoti na tihotapstvo. Previdno in oprezno stopa dalje, ozira se nazaj, pogleduje na desno in na levo, nastavlja ušesa, viha nos, voha po zemlji, malo postoji in razmišlja, zamiži in zazeha, pa gre zopet dalje. Po uglajenej stezi, po utrtem potu ne hodi rada, rajša se plazi po grmovji, stisne se ob skalovje ali pa se potuhne v travo.

Sedaj je ugledala mladega zajca, hipoma se potuhne na zemljo, človek bi rekel, da nema nog, tako se po kačje plazi bliže — skok — in zajček zaveči in strepeče — po njem je. Ravno tako zalezuje mlado srno ter jo zakolje, ako jej mati ne prihiti na pomoč. Zraven lovi pa tudi miši, sledi ptice po grmovji, išče gnezda ter iz njih izpije jajca ali požre mlade. Za silo pa tudi jé črve, kobilice, hrošče in drugi mrčes. Mrhe se ne loti rada, ker se boji, da je ni znabiti človek njej podvrigel. Ob gorskem potoku preži na ribo, zgrabi tudi raka in če čuti ptico na vodi, plava daleč do nje. Pritepe se tudi do samotnih hiš, stikuje za perotnino in ako se jej po sreči izteče, zakolje več, nego jej je potrebno. Ako jo je skušnja izučila, da se jej v kacem kraji ni bati psov in drugih sovražnikov, postane strašno prevzetna in predrzna. Celó po dnevi pride na dvorišče in ljudem spred očij odnese kokoš. — Ujela se je lisica po noči v svislih, zjutraj so se ljudje pripravljali, kako jo bodo s kolmi, vilami, cepci in drugim orodjem pobili, ali prežgana tatica jim srečno uide na polje. Tu so se pasle gosi. V begu skoči mimogredoč med nje, zakolje hitro dve in odnese jedno kričečim ljudem izpred nosa.

Pri vsem svojem dejanji in nehanji misli lisica vender najpred na svojo varnost. Zato ne ropa rada v bližnjem sosesstvu, boječ se, da je to ne bi izdalo. Najmanjša stvarca, katere druga žival ne bi zapazila, zdi se lisici premisleka vredna, nezaupno obstoji pred mastno pečenko, katero jej je človek v skritem železnem skobci nastavil. Dasi je lačna, vender se premaga in gre dalje ali pa beza in dreza strahoma od

strani, da se skobec sproži, in potem vado z mirno vestjo použije. Ravno tako se brez premisleka loti v skobec užete živali, naj si bo tudi lisica. Ako so jej psi za petami, šviga skozi grmovje kakor strela in ker more po ves dan brez počitka teči, zato jo psi težko dohajajo. In če jo je tudi dotekel in že misli, da jo ima v zobéh, skazi mu veselje s kakim predrznim skokom. Hipoma puhne na poldrugi seženj visoko skalo, ali pa skoči brez škode v globoko brezno. Tudi od lovcev zajeta se ne misli udati, v največjej sili se domisli kake zvijače, ako ni drugače, drzno predere vrsto onde, kjer se lovci najmanj nadejajo.

Tako se lisica preživi po letu. V vinskih krajih zahaja jeseni rada v vinograde in se tam do sitega nazoblje grozdja, tudi družega sladkega sadja ne zametuje. Ali za jesenijo pride zima, časih huda zima z debelim snegom. Tedaj se začno za njo hudi časi, tačas jo je tudi v noči pogosto čuti lajati in zavijati. Godi se jej, kakor poje narodna pesem:

Lisica, lisjak
 Sta pila tobak.
 Tobaka ni b'ló,
 Sta pila vodó.

Ob tem času lovci največ lisic pobijejo, ker jih sled po snegu izda, in tudi v železje se marsikatera ujame. Gorjé pa lisici, ako jo je lovec le ranil, kajti če tudi njemu uteče, raztrgale in požrle jo bodo druge tovarišice. V tem je lisica podobna volku. — Lovec je ustrelil staro lisico, ki je imela mlade doma. Radoveden, kaj bodo delale mlade s starko, vtakne jim jo v luknjo. Ko pride gledat nazaj, našel je same kosti, otroci so mater požrli. Nasproti temu se je pa zlasti pri ujetih lisicah zgodilo, da je mati svoje otroke snedla.

Zanimivo je gledati po zimi lačno lisico, kako lazi okoli vade, katero jej je lovec nastavil. Sestradena lisica pricaplja, obstane in viha nos, sedaj je zavohala meso, počasi in nezaupno se mu bliža, ogleduje ga od vseh stranij, vsede se zraven njega, poželjivo steza nogo po njem, ali sprehaja jo strah in sum. Obrne se proč, kakor bi hotela oditi, pa se zopet povrne, zopet hodi okoli dišečega mesa, obotavlja se, sede, oči se jej ognjijo, brezupna hlastne po mesu in skobec jo zgrabi za vrat — ali pa tudi ne. Lisica, ki je gladna, da se skozi njo vidi, premaga se večkrat in se obrne od zapeljive skušnjave. Našli so sestradano lisico pred vabljivo vado crkнено.

Ako jo je zgrabil železni skobec, ne vpije, temveč trpi mirno, skuša se iznebiti strašnih klešč, ali ko vidi, da ni mogoče, udá se osodi. Pred lovcem se rada pritaji in se dela mrtvo, marsikatera lisica je kašo upihala lovcu, ko jo je kakor mrtvo rešil iz železja. Ako se je ujela za nogo, ne premišlja se dolgo, odgrizne si jo in s pogumnim srcem odšanta na treh nogah. Sploh jo zavednost ne zapusti, dokler je še iskrice življenja v njej, kar potrdi tudi ta-le dogodek. Lovec je lisici prestrelil pod plečatom prednjo nogo skozi in skozi, odstreljena noga se je le še za kožo držala in je bežečej živali sitno opletala okoli glave. Lisico je to jezilo in motilo v begu, torej hitro hlastne nazaj, odgrizne nogo in beži dalje, kakor bi se jej ne bilo nič dogodilo. Kakor njenej zavednosti in premišljenosti, moramo se tudi čuditi njenej čudovitej trdoživosti. Marsikatera lisica, katero je lovec kakor mrtvo v torbo stlačil, ali jo z zvezanima ali celó pretaknenima zadnjima nogama na kol ali na pušo obesil, oživela je nenadoma ter se je izmuznila zapanjenemu lovcu. Tudi se je dogodilo, da je lisica ugriznila človeka, ko jo je odiral in jej kožo že črez ušesa vlekel.

Največji lisičji sovražnik je vender le človek, preganja jo skozi vse leto; kakor volku, tako je tudi njej zmirom napovedana vojska, vender se jih v zimi največ pobije. Ako je lovec našel sled, počaka žival pred luknjo zgodaj v jutro, ko se vrača domov, ali spusti pse na sled, on pa čaka pred lisičino, in ustrelí domov pribežavšo. Ako je lisica doma, zamaši jej vsa vrata do jednih, potem jo ali izkoplje, ali pošlje psa jazbečarja po njo, ali pa v ona odprta vrata nastavi past, ali skobec ali rogovile. Takrat lisica ne gre z lepa iz dóma, po ves teden časih strada, predno jo lakota na to prisili.

Lisičje meso je trdo in žilavo, in tudi smrdi. Pri nas ljudje ne jedó lisic, ali starim Rimljanom je bila z grozdjem pitana lisica slastna pečenka. Lisičjo mast so nekedaj lovci drago prodajali in jo sem ter tje še prodajajo za vsakeršna domača zdravila, razen tega je pa koža zmirom vredna 2 do 3 gld.

Mlade lisice ni težko ukrotiti. Kmalu postane tako domača, da gre kakor pes za človekom. No vender nema ž njo posebnega veselja, koristi pa nikakeršne, temveč škodo. Ko malo odraste, navadno pobegne in se svojega prejšnjega gospodarja k večjemu na toliko spominja, da mu pride po noči perotnino krast. In ako tudi ostane pri hiši, vender je le

hinavska tatica in rokonaška. Neki dohtar si je ukrotil lisico, ki je po dnevi okoli hodila, po noči je bila pa privezana. Prekanjena žival je spazila, da se ovratnik dá čez glavo sneti, pa si ga je po noči snela in šla k sosedovim kokošim v vas, zjutraj pred dnevom si je pa ovratnik zopet nateknila. Sosed je toževal, da mu nekdo kokoši krade, ali lisice ni nobeden dolžil, ker je bila vsako jutro privezana, dokler je niso jedenkrat zasačili pri krvavem delu. — Stara lisica se pa ne udomači in zraven je tudi neznosna zaradi hudega smradú.

Kakor njen sorodnik pes, podvržena je tudi lisica mnogim boleznim, med drugimi tudi strašnej steklini. Stekla lisica pride tudi v vas, grize pse, mačke, otroke, sploh vse, kar jej pride pod gobec. No po Tschudijevem sporočilu steklina ni ravno tako nevarna bolezen, kakor se navadno misli. On pripoveduje, da je v curiškem kantonu leta 1805. in 1806. bilo od steklih psov popadenih 50 ljudij, umrla je pa samo jedna za ustno ugrizena žena. Od leta 1813. do 1823. ozdravljali so v curiškeji bolnišnici 34 od steklih psov in 30 od steklih maček popadenih ljudij, od vseh teh bolnikov nikdo ni umrl.

V deželah ob ledenem severnem morji živi neka manjša lisica, ki je po zimi lepo bela. Imenujejo jo:

Severna lisica, Rusi jej pa pravijo pesec. Pesci so tako predrzni, da pridejo v hiše in odnesó vse, kar le morejo, zraven so pa neznano neumni in trapasti, kakor nam spričuje kratek opis, posnet po Stellerji, katerega je pred 130 leti poslala ruska vlada, da preiskuje zemljo in otoke ledenega morja. Na Beringovem otoku se je razbila ladija in cela družba je bila prisiljena prebiti 10 mesecev v tej pusteji in mrzlej samoti. Steller piše o tej lisici: Niti po noči niti po dnevi nismo imeli mirú pred njimi, hodile so v naša stanovanja ter so nam odnašale vse, kar so mogle, tudi stvari, s katerimi niso vedele nič početi, na primér: nože, palice, črevlje, kape i. dr. Iz naše zaloge so odvalile težke sode ter so nam iz njih požrle meso. Ako smo kako žival iz kože devali, z nožmi zaklali smo zraven po dve ali tri lisice, ker so nam hotele meso iz rok iztrgati. Obešali smo stvari na visoke stebre, da bi bile varne pred njimi; ali lisica je splezala gori kakor mačka in je vrgla spravljenost stvar svojim tovarišicam na zemljo. Kamor koli smo hodili, povsod so nam

bile za petami, vedno nas opazovaje, kaj delamo. Kadar je morje vrglo kako žival na suho, našle so jo one pred nami, ter so jo na našo veliko škodo ali na mestu požrle, ali pa odvlekle in v pesek zakopale. Pri tem poslu so nekatere stale na straži in so pazile na nas. Ko smo po noči spali pod milim nebom, slačile so nam rokavice z rok, jemale nam kape raz glav, odvlekle so nam odejo in izpod nas so izpulile bobrove kože, na katerih smo ležali. Torej smo morali vedno imeti palice v rokah za brambo. Ako smo kje sedeli in počivali, prišle so pred nas, vohale so naše črevlje in dostikrat so nam požrle jermenje ž njih. Pri našem prihodu so našim mrličem, med tem ko smo mi za-nje jamo kopali, trgale in žrle nosove in prste iz rok in nog, celó bolnike so napadale. Zato smo jih pa tudi mi neusmiljeno pobijali.

21. Volk.

Volk je najbližnji sorodnik našemu domačemu psu, od katerega pa nema niti jedne dobre lastnosti. Tudi botra lisica mu je v rodu, toda ga tudi ona prekosi v prevejanosti in spretnosti, zlasti pa v hrabrosti. Grdogledemu potepuhu sploh od vseh prednostij pesjega plemena nobena ni dana, lastne so mu samo napake in gnusobe. Kar ga je od gobca do repa, ves nam je oduren in mrzek. Vse mu se ogiblje, vse ga sovraži.

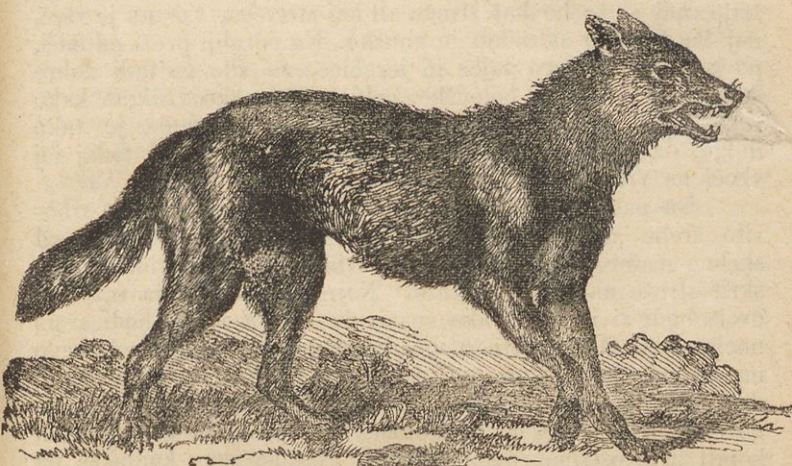
Pred volkom je vse v strahu. Matere razposajene in cerkljive otroke strašijo z volkom, časih so se pa ljudje celó bali imenovati ga, boječ se, da res ne bi prišel, od tod izvira tudi pregovor: Mi od volka, volk iz lesa. Vse gozdne živali plaho pred njim pobegnejo, konji strahu drgetajo, goveda se stiskajo, svinjam se ščetine ježijo in se boječe umikajo nikoli sitemu požeruhu. Bebaste ovce strah tako prevzame, da ne vedó, kaj bi. Gnjetó se in stiskajo v klobčič in čakajo, da si volk jedno izbere, potem zbežé malo dalje, pa se zopet ustavijo in beketaje čakajo, da pride po drugo.

S svojima sorodnikoma, namreč s psom in z lisico, živi tudi v najhujem sovraštvu. Lisico koj raztrga in požré, toda jo redkokedaj dobi med zobe. Majhni psi pred volkom stisnejo rep med noge in bežé kar jih noge nesó, le večji psi, zlasti mesarski, pastirski in lovski so naprežni na-nj, strastno ga sledé ter se brez strahu zakadé va-nj in ne nehajo, dokler količko kaj gibati morejo. Mrtvega volka psi ne pokusijo, volk pa psa strastno raztrga in požré.

Po velikosti in zastavnosti je volk podoben mesarskemu psu; posebno ako sedi ali leži, človeka lahko premoti. Ako ga pa bolje pogledamo, kmalu vidimo, da je debelejega tilnika in močnejšega vratú, sploh je v prednjem delu života bolj trden in zastaven, nego v zadnjem. Zadnja stran je slabša in nekako skolčena, kakor bi bila mrtvoudna, tudi repa ne zaviha po pesje, ampak ga pobeša. Špičasta ušesa mu stojé po konci, široko žrelo je nasajeno z jeklenimi ostrimi zobmi, največ ga pa izdaje hudi srpi pogled.

Neizrečeno je pogolten in požrešen, vedno bi žrl; ali nič mu ne zaleže, zmirom je lačen in suh ko trta. Zraven je pa krepak in močan, dasi je ves videti trhel in medel. No

24. Volk.

pri vsej svojej moči je vender le potuhnen in mevžast, poštenega boja s sovražnikom se ogiblje in zato se tudi navadno ne upa na človeka. Le dolgi stradež ga ohrabri tako, da je slep za vsako nevarnost in takrat se loti tudi človeka. Ako je jedenkrat okusil človeško meso, postane neumno drzen in kolje ljudi, zlasti otroke, tudi o belem dnevi.

Dasí ljudje zatirajo in pobijajo grdogledo zver na vse kriplje, nahaja se skoro po vsej Evropi, le na Nemškem so ga večjidel že iztrebili. Tudi pri nas na Slovenskem jih je še zmirom več kot preveč, vsako leto se jih nekoliko pobije. Največ volkov potikuje se po notranjem Kranjskem, kamor prehajajo iz Hrvaškega; v notranjskih gozdih imajo dobra

skrivališča in tudi mnogo ovác se ondukaj pase. Posebno odkar je odpravljena streljina na volkove, tožijo ljudje, da so se volkovi zeló pomnožili. Še več nego pri nas je volkov na Hrvaškem, Ogerskem, Erdeljskem in v Galiciji, največ pa na Ruskem, kjer je prav navadna zver, tako da se po zimi nobeden ne upa iti po noči iz hiše brez orožja.

Po dnevi se skriva po hostah ali po trstovji, v ruskih stepah leži v globokih jamah, po noči gre pa na rop, navadno sam, največ dva skupaj. S pobešenim repom dirjasti nemirno in plaho kakor brez pravega namena od hoste do hoste, voha po tleh in po zraku, gleda in posluša, kje bi se kaj dobilo za nenasitni želodec. Druzega mu ni mar nego žrtje, naj si že bo kaj živega ali kaj mrtvega, vse mu je všeč, naj bo še tako smradno in gnusno. Na porobji preži na miši, po grmovji zalezava zajce in jerebice, za silo so tudi dobre žabe, martinčki in belouške, celó hrošči. Ako vzdigne kako večjo žival, n. pr. srno, jelena ali losa, preganja jo tako dolgo, da upehana in utrujena ne more več dalje, tedaj jej skoči na vrat ter jo zakolje.

Na paši se primuza tiho po visokej travi, oblazuje srborito žrebe ali neskrbno telico, ki se je preveč udaljila od skrbne matere, zakadi se med svinje in za gostim grmom skrit streže na objestno kozo. Najrajši pa napada trapaste ovce, bodi si na paši, ako spazi, da ni psa blizu, bodi si po noči v staji. Tedaj kolje neusmiljeno, mnogo več podavi, nego mu je potrebno. Z ovco v gobci skoči črez plot in noseč jo drži tako visoko, da mu se ne vleče po tleh. Konjskej ali govejej čredi si pa ne upa blizu, ker vé, da bi ga s težkimi kopiti in z ostrimi rogmi sprejeli. Posameznega konja se pa tudi loti, ako je lačen, in če konj ni posebno spreten in uren, oblada ga mrhar.

Kakor je že bilo rečeno, jé volk tudi vsakeršno mrho, spazili so ga celó, da je mrtvece (mrličce) iz grobov vlekel in žrl.

Ob času velikih vojská hodijo volčja krdela za armadami, na bojiščih povsod najdejo dosti živeža in dostikrat so grde pošasti napadle celó žive ranjene in oslabele vojake, ki so zaostali za armado. Leta 1813. in 1814. so volkovi spremljevali nesrečno francosko armado, ko se je umikala iz Ruskega in Nemškega, ter so jo sledili tje do reke Rajne.

Po zimi je volk še bolj gladoven. Sestradan, da se skoro skoz-nj vidi, tava po snegu, tedaj pogoltne stare črevlje, cunje in drugo sodrgo, da si le s čim želodec napolni. Tačas

se radi zbirajo v večje trope, lačni se potepajo s hriba v hrib in po noči strašno tulijo in zavijajo, da človeka groza obhaja. Predrta lakota jih goni na polje, ob cestah kolovratijo, priklatijo se v vas in takrat tudi človeka napadajo. Totogotno planejo na peš-popotnika, zaganjajo se v konjika in sledé vozove na cesti. Več milj daleč brusi shujšana drhal za vozom s penečim gobcem ob tleh, in gorjé popotnikom, ako niso dobro oboroženi ali ako jim konji opešajo, predno so prišli v varno zavetje. Ako streliš med nje in si jednega zadela, koj grdobe padejo na-nj, naj si bo mrtev ali le ranjen, raztrgajo ga in požró — potem se zopet uderó za vozom.

Od ubitega volka človek nema baš velike koristi. Meso nema nobene vrednosti, ker ga celó druge živali nečejo jesti, menda zaradi zopernega duha; le mlade lisice sem videl, da so ga nekoliko dnij rade jedle, pa so se ga kmalu preobjedle. Kalmuki in Tunguzi v Aziji pa umejo volčino tako pripraviti, da ni neprijetna jed, seveda samo za njihova usta. Le sem ter tje tudi pri nas rabijo volčje meso, še več pa mast, za vsakeršna vražna zdravila, zlasti pri živini. Jedini volkov kožuh je nekaj vreden; največjo ceno imajo ruski in švedski volkovi, njihove kože se cenijo na 8—12 gld.

Grdobno in škodljivo zver zatirajo in pobijajo povsod ob vsakem času. Poprej so jim nastavljali zanke, kopali so jim jame, ali pa se je po več vasij vzdignilo na volčjo hajko, jedni so gonili, drugi pa streljali, toda take hajke so volkove večjidel le prepodile v drug kraj. Sedaj pa volkovom lovci najrajši zavdajo. Podvržejo jim namreč mesa otrovanega s strašnim strupom strihninom. Zver komaj požrè meso, že je mrtva. — Pastirji na ruskih stepah pa preganjajo volka na hitrih konjih, volk beži, pastir na konji za njim, dokler volk ne začne pešati. Truden se zvrne na zemljo, ko pa zagleda jezdeca, vzdigne se z zadnjimi močmi in švedra dalje, ali sedaj prileti va-nj pastirjeva palica z železno butico, ki ga tako dobro zadene, da ga na mestu ubije ali pa vsaj smrtno rani. — Laponci pa lové volke le po zimi, ko prvi sneg še ni pomrznil. Privežejo si snežne črevlje na noge, vzemó sulico v roko in gredó iskat volkov. V globokem rahlem snegu volk kmalu onemore in Laponec ga zabode s sulico.

Meseca aprila skoti volčica v kakej skrivnej jami 4 do 9 slepih mladih, ki še le čez 10—14 dnij spregledajo. Kakor sploh vse mlade živali, so tudi volčki brdke živalce v sivkasto rumenih volnastih kožuških. Mati volčica jih ima neizrečeno rada, kakor najbolja mati skrbi za nje; največ preglavice jej

delu stari volk, pred katerim mora skrbno skrivati svoje otroke, ako bi jih našel same, precej bi jih požrl. Mladi volk se hitro sprijazni s človekom, priuči se na pesji živež in časih se sprijatelji tudi z domačim psom. Ali že v drugem letu se pokaže hudobna volčja čud in staremu volku ni nikedar upati. Na zagrebškej realki smo imeli prav krotkega volka, ki je do sedmega meseca prost hodil po dvorišči. Posebno veselje je imel z učenci, ki so mu zjutraj in popoldne nosili kruha, sadja in drugih stvari. Svoje prijatelje je dobro poznal, dobričal se jim je in skakal pred njimi prav po pesje in rad stikal po njihovih žepih. Pozneje smo ga priklenili. Jeditkrat se je v noči odtrgal, ali iz dvorišča ni pobegnil, čakal je zjutraj pri stopnicah svojih prijateljev, jim je po navadi preiskal žepe in je šel za njimi po stopnicah v šolo. Brez upora se je dal zopet prikleniti. V zimskih nočéh je močno tulil, s tem se je zameril sosedom, ki niso mogli spati in zato smo ga morali otrovati. Dali smo mu strihnina v jabelku. Komaj je pogoltnil jabelko, že ste mu se šibili zadnji nogi, jel se je tresti, sedel je, po udih ga je trgalo, hipoma ga je vrglo na tla, milo je pogledal na nas, zavilo ga je v križi in tilniku — pa je bil mrtev v dveh minutah.

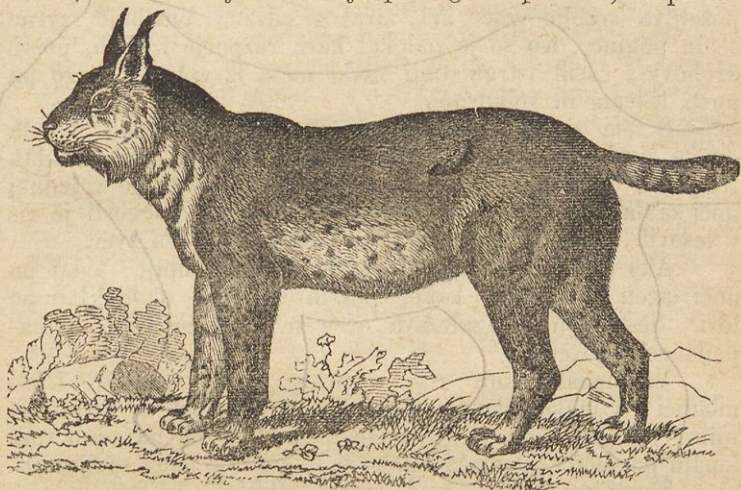
Po severnej Afriki in Aziji, tudi na Grškem in sem ter tje celó po Dalmaciji prebiva žival, ki v svojej velikosti in v svojih lastnostih omahuje med volkom in lisico, imenuje se šakalj. To je ona lisica, o katerej se bere v svetem pismu, da jih je nalovil močni Samson ter ž njimi filistejska polja zažgal. Te zveri je mnogo po vseh jutrovih deželah, po dnevi se skrivajo po razvalinah ali po luknjah v puščavi, po noči se pa strašno deró, tulijo, lajajo in zavijajo in se s tem sklicujejo, ker vedno hodijo v družbi na rop. Kjer ni psov, da bi jih odganjali, so šakalji nesramni in predrzni, brez strahú stikujejo po hišah in odnesó, kar le morejo. Po puščavi sledé večje zveri in pojedó, kar je onim ostalo ali pa od daleč spremljajo karavano in prežé, kedaj bo onemogla kaka kamela.

22. Ris.

Od krvoločne zveradi mačjega plemena živi pri nas razen divje mačke jedini ris, in tudi ta od leta do leta bolj gine iz naših gozdov. Na Slovenskem je menda ris samo na Kranjskem v notranjskih gozdih še dandanes stalna zver, kajti ne

mine skoro leto, da ne bi kacega ustrelili ali vsaj zasledili. V zimi na leto 1855. sem videl na jedenkrat tri ubite rise iz borovniških gozdov. Bolj pogostem stanujejo pa ti krvoloki v severnej Evropi, posebno na Švedskem in Ruskem. Na Nemškem so ga popolnoma iztrebili.

Ris je sicer mačka, ali vender se v nekaterih stvaréh razlikuje od družih maček. Zastavno in zatrepáno truplo je do tri čevlje dolgo, nosijo ga močne, širokocapaste in visoke noge, v zadnjaj polovici črn rep je pa kratek in debel. Mačja glava je po licih obrasena z dolgo dlako, kakor da bi imel brado, žareče mačje oči imajo podolgasto punčico, zašpičena

25. Ris.

ušesa mu krasé črni sršéči čopki, po njih ga je lahko spoznati, ker druge mačke kaj tacega nemajo. Sivkasto rudeča dlaka posuta je več ali menj z rujavkastimi lisami in pikami. Ruski in švedski risi so večji in lepše pisani. Samica je bolj rudečkasta in ni tako lepo pikasta, mladiči so pa bleđi.

Ris prebiva po samotnih gorskih gozdih, v najtemnejših skrivnih goščavah, svoj brlog ima najraji v kakej suhej jami, v votlih pečinah ali med razsednim skalovjem. Kakor sploh mačke tudi ris nema dobrega nosú ter ne more slediti živali, zato se spne na kako višavo in od onod po mačje skače na mimogredoče živali. Rad se stisne v kakovo razpoko, vleže se na visoko čér, počene na star parobek ali pa se zlekne po širokej veji mogočnega drevesa.

Časih po več dnij leži na istem mestu, z nobenim udom ne gane, človek bi sodil, da je mrtev, ali nastavljeno uho vse sliši, bistro oko vse vidi. Risov ostri vid slavi se v pregovoru; nekedaj so celó mislili, da lahko skozi zid vidi. Ako se približa risovemu skrivišču kaka žival, bodi si zajec, jazbec, srna ali jelen, kakor strel skoči na-njo, zasadi ostre kremplje in se zagriže v vrat. Kadar pa skoka ni dobro pomeril, ne skoči v drugo, niti ne preganja dalje živali, temveč se vrne zopet na prežo. Majhno žival na mestu oblada; srna, jelen ali los pa večkrat še daleč dirja s pisano mačko na hrbtu, ali uiti jej ne more. Ris pregrizne glavne žile na vratu in poželjivo sreblje vročo kri, žival se zdrzne, omahuje, zvrne se in pogine. Ko se je nalokal krvi, razporje trebuh, požrè drobovje, časih iztrga tudi malo mesa iz vratu, drugo pa pusti lisicam in volkovom.

S tem si pa krvožejnosti še ni pogasil; ako ugleda drugo žival, precej bode planil na njo in jo bode zaklal, tretjo in četrto pa ravno tako. Jeden sam ris je v jednej noči zaklal 30 ovác. Zaradi te nenasiljive krvoločnosti je ris v lesovih, kjer se drži divjačina, najškodljivejša zver.

Ako mu več dnij ni nič prišlo pod kremplje, tedaj po noči lačen tuli skoro kakor pes in se daleč okoli klati po lovi. Sestradan ris zalezava ovce in koze na paši, in napada celó goveda.

Vzpomladi skoti risa v brlogu 2—3 mačeta. Ujeti mladiči se lahko ukroté, privadijo se človeka in hodijo za njim, ali posebnega veselja mu ne delajo in navadno tudi kmalu poginejo. Domača mačka se ž njimi ne more sprijazniti.

Škodljivo zver povsod hudo zatirajo. Najlaže je risa ustreliti na preži, ker ne beži pred lovcem. Strmo ga gleda in ne umakne očesa od njega. Ako lovec nema puške pri sebi, lahko svojo suknjo obesi na grm in gre domov po strelivo. V suknjo zamaknen počaka ga ris na svojem mestu. Ali sedaj je treba dobro pomeriti, kajti ako je ris samo ranjen, plane razkačen na lovca, zasadi mu kremplje v prsi in se tako togotno zagriže, da se ne dá z lepa odtrgati, tudi se take rane nerade celijo.

Risova koža daje imenitno kožuhovino. Od ruskega risa prodaja se koža po 20—30 goldinarjev, od sibirskega je pa še dražja. V Sibiriji jedó tudi risovo meso in tudi Švajcarjem se ne gnusi. V prejšnjih časih pa ni bilo imenitne velikaške pojedine brez risovine.

23. Divja mačka.

Nič menj krvoločna od risa je divja mačka, ki se še sedaj nahaja skoro po vsej Evropi, dasitudi nikjer pogostoma. Čudno je pa, da je ni niti na Ruskem niti na Švedskem, kjer je sicer največ risov. Pri nas se dobi še po vseh večjih gozdih, zlasti po jelovih. Ni pa misliti, da so vse mačke, ki se ustrelé v gozdu, res divje mačke. Mnogo je med taciimi domačih, ki so zlasti od samotnih selišč pobegnile v gozd, so onde popolnoma podivjale in so na videz res divjim podobne, vendar se po nekaterih znamenjih od njih razlikujejo.

Divja mačka je zmirom večja od domače, časih je še jedenkrat tolika; 8 kilogramov težki divji mački niso ravno redki. Najprej se pozna divji maček po repu, ki je krajši in skozi jednako debel, v sredi črno pasast, na konci pa zmirom črn; domači maček ima pa daljši in proti koncu tanši rep. Tudi je divji močnejših zob, večjih brk in hujega skoro groznega pogleda. Gosta in dolga dlaka je pri mačku temno siva, pri mački pa rumenkasto siva, po vratu gredó štiri črne proge, ki se na hrbtu zjedinijo v jedno, in tudi črez trebuh ima nejasne črne maroge, na prsih pa rumenkasto liso.

Divja mačka živi ravno tako kakor ris, in ima vse njegove navade, zato nam ni potrebno ponavljati, kar je ravno kar bilo povedano.

Dasi se divja mačka ogiblje človeka in, ker je slabša, ni tako nevarna kakor ris, vendar se lovcu ni šaliti z njo. Ranjena mačka se drzno zakadi v lovca ter ga s kremplji in z zobmi strahovito obdelava. Mogoče je celó, da mu se še kaj hujega pripeti, kakor spričuje resnični, po Brehmu posneti dogodek. — Necega zimskega jutra najde logar v novem snegu mačjo sled in gré za njo veselé se lepega dobička. Pred mogočno votlo bukvijo je prenehala sled, mačka je torej morala biti na bukvi; ali na vejah je ni bilo nikjer videti, morala se je skriti v duplo. Logar napne puško in potrka na drevo, da bi izpodil mačko. Nekolikokrat trkne ob drevo in pripravljen na strel čaka, misleč da se bo zdaj zdaj prikazala iz dupla, ali mačke ni. Potrka v drugo, zopet čaka, mačke pa le ni. Nevoljen potrka v tretje — ali predno je vzdignil puško, že mu je mačka bila na vratu. Hipoma mu strga kučmo z glave, zadere kremplje v kožo in z zobmi trga zavratno debelo ruto. Prestrašen logar spusti puško in ne vé, kako bi se branil, skuša si varovati vsaj lice in vrat

pred togotno zverjo, glasno kličoč na pomoč svojega sina, ki je bil blizu njega v gozdu. Mačka pa grize in praska po rokah in po obrazu in trga ruto za vratom, logarja groza obhaja, na vse grlo kliče na pomaganje. Zdajci mu je mačka prišla do živega, zagriže mu se v vrat in siromak se zruši na zemljo. Na pomoč prihitevši sin prime mačko ter jo hoče odtrgati od očetovega vratu, ali nič ne opravi. Vzame kladvo v roke in udriha po mački, ki sicer hrešči in piha, ali logarja vendar ne izpusti. K sreči jo jedenkrat zadene na glavo, da se mrtva zvali z logarja. Nezavednega strašno izranjenega moža nesó domov, mu obvežejo za silo rane in pošljejo po zdravnika. Med tem se je siromak zavedel in je povedal, kako se je to zgodilo. Na to pride zdravnik, poskuša vse mogoče, ali nič ni pomagalo, še tisti dan je umrl logar v strašnih bolečinah.

24. Jazbec.

Ker smo že v gozdu, obiščimo pri tej priliki še čemerikavega puščavca jazbega imenovanega. Res da nas pustež ne bode vesel, kajti prav nič mu ni všeč, če ga kdo moti v preišljevanji, samotarec ne mara za družbo, najrajši je sam svoj, celó za svoje rojake se ne zmeni. Ker je zraven še

26. Jazbec.

posebno plah in nezaupen, bomo ga težko zalotili tako, da bi ga mogli opazovati, toliko bolj nas pa mika seznaniti se s tem čudnim svatom. Idimo ga iskat! V hosti med obrasenim skalovjem globoko pod zemljo ima stanovanje, kjer večji del svojega dolgočasnega življenja prelenari in prespi.

Le redkokedaj se upa po dnevi iz luknje, akoravno mu neizrečeno godí, ako se more pogreti na toplem solnci. Poiščimo si skrivno mesto, onde se vsedemo in mirno sedimo, da nas njegovo tenko uho ne začuje. Da bi nas videl, nam se ni bati, ker je slabega vida, toliko bolje pa voha, zato smo šli na to stran, da veter od njega k nam pihlja, sicer bi nas veter izdal.

Solnce prijazno in toplo sije ravno pred njegovo hišo, vse okoli je mirno in tiho, in vender si oprezni in boječi teleban ne upa na solnce. — Aha! sedaj se je prikazala v luknji špičasta bela glava s črnima progama prek majhnih očes, skrbno se ozira okoli, vohlja in krči rilčkasti gobček, pa mu se menda ne zdi prav varno, ker je zopet izginil iz vrat. Črez nekoliko časa se zopet pokaže, oziranje in vohanje se prične z nova, solnce ga tako ljubeznivo vabi, niti nos niti uho ne sluti nikakeršne nevarnosti, sedaj se je ves pomolil iz hiše. Strese si prah iz grobega sivega kožuha, prepriča se še jedenkrat, da ni nevarnosti za-nj, vsede se in sanjavo gleda pred se, počasi se zvrne po tleh, zlekne se zadovoljno, ter obrne široki hrbet proti solncu. Ah! kako ugodno življenje je to, vse bi bilo prav, ko bi le v kožuhu mirovali krvoločni gostje, koljejo ga in ščipljejo na vse strani. Nevoljen se vsede, podrglja sem ter tje po kožuhu z ostrimi kremplji, nekolikokrat tudi šavsne z gobcem po sebi in malo pogrize in pocmaka. Videti je, da je upokojil in ukrotil nadležno živad, kajti svoje zmage vesel se zadovoljno ziblje na prednjih nogah, pa se spet vleže obrnivši sedaj solncu črnikasti dobro rejeni trebušček. Iz te všečne lenobe ga hipoma nekaj zdrami, skoči kvišku, povoha sem ter tje, malo pogodrnja in hlača zopet v svoje dvore, kjer je vender najvarnejši.

Njegovo stanovanje res ni kar si bodi. Njegova precej prostorna spalnica je seženj, časi tudi dva sežnja globoko pod zemljo, do nje vodi od raznih stranij več potov, po 5 do 6 sežnjev dolgih in lepo uglajenih. Dolgo se je trudil, mnogo zemlje je preril in premetal, predno si je napravil tako splotje. Prednje noge kopljejo in rahljajo zemljo, zadnje jo degajo in porivajo nazaj, naposled jo ritensko gredé z zadnjico izpehá iz rova. Ko je stanovanje gotovo, nabere zunaj listja, mahu in trave za mehko in toplo postelj. Jazbec je neznan čist, zoperna mu je vsaka nesnaga, vsak smrad. Pravijo, da prekanjena lisica, ki si je lena kopati luknjo, čistemu čemerikavcu nalašč zasmradi dvore, kar ga tako razžali, da

se godrnjaje in brundaje umakne iz svojega posestva, pa si gré novega delat. On sam se očisti zmirom daleč zunaj hiše, blato pa skrbno pokrije s prstjo, da ga ne bi izdalo. Blizu njega kje ima samica svojo posebno jazbino.

V svojem gradu čaka jazbec temne noči, potem si gre živeža iskat. Ker je top in bedast, zraven tudi precej počasen in neukreten, zato mu se redko posreči, da bi si ujel kako boljo pečenko, zato se, akoravno je grabljiva in mesojedna zver, vender največ preživi s sadjem in korenstvom. Po gozdu pobira gobe, lesnike, želod, bukenco in gabrico, koplje vsakeršno korenje, pozoblje pa tudi črve, ogerce, polže, mlade ptice in jajca iz pritalnih gnezd. Lovi si miši, slepce, kače in tudi strupene gade, ne boječ se njihovega strupa. Rad zahaja na obdelana polja, posebno v koruzo, dokler je še mehka in mlečnata; ako ni koruze, dober je tudi krompir, repa in korenje. Največjo škodo dela pa po vinogradih, ker je zaljubljen v sladko grozdje, s taco pripogiblje trte in klesti z njih sladki sad. Jazbec pije tudi mnogo vode, lovci celó pripovedajo, da se žejen jazbec, ako pride do vode, tako naloka, da počí. Pije pa cmakaje kakor svinja.

Jeseni se jazbec pri obilnej hrani jako udebeli, takrat vaga tudi 17 in še več kilogramov in ima čiste masti po 3 do 5 kilogr. Tedaj misli na zimo, nanese si nekoliko živeža v jamo, nastelje si novo posteljo, vleže se na tolsti trebuh, glavo skrije med prednje noge in tako zadovoljen sam s seboj zaspi. Toda njegovo zimsko spanje ni tako trdno, kakor pri nekaterih drugih živalih, kajti večkrat se prebudi in pride celó iz jame pogledat na svet, največ menda zato, da se vode napije. Vzpomladi pride na dan suh in mršav, dolgo spanje in post mu je pobral do tri prste debelo salo in časih ga ni nego kost in koža.

V svojej posebnej jazbini skoti jazbica 3—5 slepih mladih navadno meseca svečana. Jazbica je mladičem skrbna in dobra mati, on se pa ne zmeni za nje. Ko so malo odrasli, izpelje jih mati rada pred hišo, da si na toplem solnci malo poigravo. Do jeseni ostanejo skupaj, takrat se pa razkropé in odslé se živi in dolgočasi vsak na svojo roko. Z ujetim mladim jazbecem človek ne more imeti veselja, ker je preneumen in prelén, da bi se kaj naučil. Ves dan bi spal, po noči je pa buden. Ako ga človek vznemirjuje, renči in piha skoz nos in kruli v trebuhu. Bati se je njegovih zób, potuhnenec rad grize in ne spusti z lepa. Lov na jazbece je dosti težaven, ali se dobro izplača. Lové ga v razne progle,

tudi v nastavljeno vrečo, ali ga izkopljejo iz jame, v katero so ga zapodili psi jazbečarji. S temi psi hodijo tudi po noči v lov, psi zasledé jazbeca, ga pograbijo in držé, da pride lovec. Jazbec se v takej priliki vrže na hrbet, braneč se s kremplji in zobmi. Nekateri tudi hodijo čakati jazbeca pred jazbino in ga ustrelé, ko pride zjutraj domov. Ako pa jazbec čuti, da so psi ali lovci hodili okoli njegove hiše, ne gre časih po tri dni od doma.

Jazbečevo meso ima neki zopern duh po zemlji, katerega pa izgubi, ako se meso zakoplje 24 ur v zemljo in se potem še položi v tekočo vodo. Tako meso je neki prav okusno, po nekaterih krajih ga radi jedó. Iz jazbečeve trdne in nepremožne kože delajo lovske torbe, ž njimi obijajo škrinje, naši vozniki jih pa radi konjem obešajo na komate. Dlaka se podela v krtače, omela in malarske čopiče. Največ je pa vredna mast, ki se po lekarnicah dobro plačuje; lovci tudi radi mažejo ž njo črevlje, usnje in jermenje; ž njo po zimi svetijo, ker lepo in čisto gori. Pravijo, da lasje pobelijo, ako se z jazbečevo mastjo namažejo.

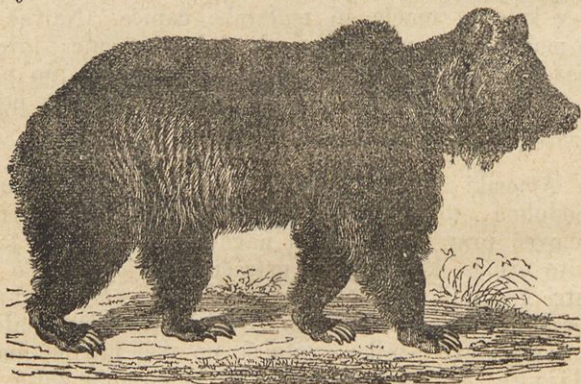
V Ameriki živi neka žival, ki je nekoliko našemu jazbecu podobna, toda ni tako plaha in boječa, kakor naš sivec, temveč prav predrzna in nagajiva. Tej živali je dano strahovito orožje, katerega se ustraši vsak junak. To orožje niso ostri kremplji niti zobovi, ampak neizrečeno huđ smrad, smrad vseh smradov, s katerim žival na tri sežnje daleč poškropi svojega sovražnika, zato se po vsej pravici imenuje: smrdljivec. Sok, katerega spušča iz posebne žleze, smrdi tako, da človeku sapo jemlje; nekateri omedli, drugi oboli, vsak pa mora iti iz človeške družbe, ker zaradi strahovitega smrada vse beži od njega, kakor bi bil kužen. Tu ne pomaga nobeno pranje, nobeno čiščenje, mesece in mesece se človek ne iznebi tega smradu. Indijani ga jedó, poprej pa izrežejo smradno žlezo.

25. Medved.

„Močan je kot medved“ ali „z medvedom bi se metal“ govorimo, ako hočemo zaznamovati korenjaka zastavnega života in krepkih rók. Medved je naša največja in najmočnejša zver, ali pri vsej tej moči in velikosti je vendar le smešen in neumen trap, in zato je tudi povsod na boljsem glasu, nego požrešni volk. Živalska basen nam predstavlja

medveda kakor mogočnega in imenitnega velikaša, katerega pa vendar vsi za bebca imajo. Posebno strina lisica ga opehari, kadar se jej zdi. Trap jej veruje na pošteno besedo, misleč da je vsak tako pošten, kakor on. Pozneje se pa huduje, ko vidi, da ga je zvitá tatica na led speljala. Tako na primer v nekej basni lisica nakuri vzpomladi lačnega medveda, da naj se vsede pod dren in čaka sadú, kajti tu bode najprej zorilo, kjer je najpreje cvetelo. Medved se zahvali za dobri svet in se vleže pod dren, čaka in čaka, sad pa le neče zoriti. Naposled zasmehovan od drugih živalij sprevidi, da ga je lisica za nos vodila, razsrđi se in v hudej jezi nedolžnemu drenu vse veje zvije.

V tej pravljici je medved prav dobro opisan. V-njem se strinja le surova telesna moč brez velike umne zmožnosti.

27. Medved.

Zaletel je, nikedar mnogo ne premišlja; zanašaje se na svojo moč loti se vsega, kar mu buti v glavo, zvijače in hinavstva ne pozna. Nikoli ne bode prežal na svojega sovražnika, lovca ne bode zalezoval in prekanjeval, ampak naravnost mu pojde naproti ter se bode pošteno ž ujim bojeval. Res je kosmatinec malo neotesan in zarobljen, ali z druge strani je pa vendar precej dobročuden. Človeka ne napade z lepa, ako ga na miru pusti, še s pota mu pojde; mrtvega človeka se ne dotakne, le povoha ga in gre dalje. Marsikdo si je že rešil življenje, da se je pred medvedom pritajil in sapo v sé potegnil. V nekaterih navadah je prav smešen, sedé si rad liže tace glasno cmokaje, kozolce prevrača, pleza na kvišku, pa se od onod prekucuje na zemljo, tudi ga smeši capljajoči

in mencajoči hod po širocih podplatih. Dasi je hrust časi nagle jeze, vendar ni žejen krvi, v nekaterih krajih je celó dobrosrčen.

Steller piše, da je v Kamčatki toliko črnih medvedov, da se v tropih po polji klatijo, in gotovo bi že ne bilo več žive duše v Kamčatki, kó bi ti medvedje ne bili tako krotki in mirni. Po zimi spé v gorah, vzpomladi pa pridejo na ravno, ob potocih lové ribe, ako najdejo nastavljeno mrežo, jo izvlekó in požró, kar se je ujelo. Ljudje se onde prav nič ne bojé medvedov, Kamčadal na potu pozdravi medveda in ga prosi za prijateljstvo, tudi žene, ki beró jagode, se ne preplašijo kosmatina, vedoč da jim ne bo žalega storil, k večjemu jim pozoblje jagode iz košare. Celó nastreljen medved se ne postavi rad na lovca, sicer so pa tako drzni, da se skrivaj splazijo v hiše, kjer vse staknejo in prevrnejo.

Jakuti na reki Amur celó verujejo, da jih medvedje razumejo, zato se ne upajo kaj slabega o njih govoriti, temveč je zmirom hvalijo. Tudi je imajo za velike poštenjake, ki ne trpé nobene krivice, nobene laži. Zato tudi obetajo pri medvedjej koži in obetajoči zagrizne v medvedovo kožo, da mu se rajše veruje.

Naši medvedje sicer niso tako pošteni, ali baš hudobni pa tudi niso.

Star medved je pet čevljev dolg in čez tri čevlje visok, in vaga časih 3 meterske cente, toda taki medvedje so vsaj pri nas že redki ali pa jih celó več ni, ako ima 1½ met. centa, je že velik. Medved je neukretnega trupla, kratkega repka, močnega kratkega vratu, zbočenega čela, majhnih očij in kratkih ušes. Močne tace z jakimi kremplji imajo gole podplate, ki so zlasti na zadnjih nogah človeškemu stopalu podobni. Kocasta dlaka spreminja se iz sivkaste v rujavo in črnikasto.

Medved v svojem kretanji in gibanji ni tako neroden in okoren, kakor bi človek mislil na prvi pogled. Kadar mu se ne mudi, res počasno hlača, ako je pa sila, pobira podplate neznano hitro, na ravnem prehití vsacega človeka. Tudi vkreber se hitro pomika, navzdol je pa bolj neroden. Posebno spretno zna pa plezati, kakor bi mignil je vrhu drevesa. Smešno je gledati medveda plezajočega z drevesa; boječe se ritensko spušča od veje do veje, s prednjima nogama se čvrsto oklene drevesa, z zadnjima pa išče veje ali kake razpoke, kamor se dá noga zastaviti. Mladi medvedje radi plezajo za kratek čas, stari in težki pa ne marajo za tako zabavo. Medved se ne boji vode, posebno po leti se

hodi rad hladit, dopadljivo ploska in brodi po njej, in če se mu posreči, ulovi si tudi kako ribico. V sili plava pa naravnost črez široko in deročo reko.

Medved ima neizrečeno dober nos, ako človek gre od vetra, kosmatin ga zavoha na več sto korakov daleč; tudi sluh ima dober, samo vid ni posebno bister.

Medvedov je bilo nekedaj dosti po vseh gozdih. O starih Nemcih se bere, da so radi medvede pobijali, še rajši pa na medvedjih kožah ležeč lenobo pasli. Ko se je pa pozneje ljudstvo razmnožilo, jelo sekati gozde in obdelovati zemljo, umaknili so se medvedje v večje samote, in dandanes jih nahajamo le še v goratih gozdih, kjer med pečinami in skalami, v podmolih in jamah najdejo dosti zavetja. Pri nas na Slovenskem se tacar nahaja še sem ter tje po vseh planinah, zlasti v kamniških, solčavskih in bohinjskih, planina Možaklja na Gorenjskem pa menda nikoli ni brez njega. Več medvedov imajo vzhodne in severne dežele, na primer: Švedska, Ruska, Erdeljska, posebno pa Sibirija. V španskih Pirenejah, v švajcarskih Alpah, v italijanskih Abrucah je medved še stalna zver, ravno tako tudi na Balkanu. Na Angleškem in Nemškem so ga pa popolnoma zatrli.

Medved nema tako ostrih zob, kakor druge mesojedne zveri iz mačjega, pasjega ali kunjega plemena, ter se v zobovji približuje jazbecu. Mladi medved živi več ob rastlinah nego ob mesu, muli travo, išče gobe, lesnike, jagode, korenine, grozdje, rad razkopava mravljišča, še rajši pa satovje. Méd mu je največja slaščica, in mi mu zaradi tega tudi pravimo med-jed ali zastran ležjega izgovora medved. Ako v duplu ali v skalovji zasledi divje bečele, ne neha, da pohrusta vse bečele z medom vred, naj ga še tako pikajo, saj ima debelo kožo. Toda tudi domače bečele niso varne pred njim; ako le more, vzame panj iz ulnjaka, ga razbije in izprazni. Ko je pa okusil slast krvi in mesa, streže na večje živali in postane prav škodljiva zver. Na planini pograbi pasočo se kravo, ki se je oddaljila od črede, iznenada jej skoči od zadaj na hrbet, jej zasadi kremplje globoko v meso, pregrize žile na vratu in odvleče mrtvo v goščavo, kjer se loti najpoprej vimena, potem pa drobovja in mesa. Ako mu je kaj ostalo, pride še drugi dan jest. Časih preganja celo čredo na paši sem ter tje, dokler se jedna žival ne prevali v kako brezno, kjer se ubije. Krave ne napade spredaj, ker se boji rogov, tudi konjskih kopit se ogiblje; pri slabih boječih ovcah seveda mu se ni ničesar bati. Zató pa tudi

najraje zahaja k ovčjim čredam; celó po noči, ko so v staji zaprte, jih obiskuje, robencá na vratih, in ako ga planšar za časa ne odpodí, ima drugo jutro jedno ovco menj. Dogodilo se je celó, da je medved videvši, da pri vratih nič ne opravi, zlezel na nizko stajo, razkril streho, spustil se v hlev ter zaklal in odtrgal privezано kravo. Potem jo je vzel pod pazduho, z drugo taco se je prijel za tram ter se je tako s težkim ropom obložen spel na streho, skočil na tla in srečno odnesel kravo po ozki brvi čez globok prepad. Tudi na njivah, posebno v ovsu, medved veliko škodo dela. Sedeč smučé latovje s prednjima tacama in z gobcem, in pri tem delu še več ovsa pomandra in potepta, nego ga pojé.

Med tem se približuje zima, medved si v zatišji poišče brlog, si ga nastelje in ko pritisne huda zima, gré spat. Ako zima popušča, se prebudi, časih se celó vzdigne iz postelje in gre malo svetá pogledat; ako se mraz ponovi, švedra v brlog nazaj. Medved tedaj ne spi tako trdno, kakor postavim polh, tudi ne otrpne in se hitro zdrami, ako ga kdo vznemirjuje. Bosa je pravljica, da iz tac mast sesa in se tako preživi po zimi. Ko vzpomladi zapusti brlog, je ves medel in mršav, jesensko salo je vzelo in potrošilo zimsko spanje, tudi je tačas neizrečeno mehkonog, da skoro hoditi ne more, lušči se mu namreč koža s podplatov.

V zimskem brlogu skoti tudi medvedka sredi zime meseca prosinca dva, k večjemu tri majhne in slepe medvedčke, s katerimi prav lepo ravna; prve tedne jih nikedar ne zapusti, v nevarnosti jih srdito in pogumno brani, dokler more gibati. Črez dva meseca še le začno mladiči okoli laziti, pozneje se začno igrati. Medvedčke gledati v igri je prav prijetno in kratkočasno, kakor srboriti dečki se lové, prekucujejo, plezajo, tepó in vsakeršne burke uganjajo. Kadar se ne igrajo, ližejo si tace za premembo. Do zime ostanejo mladi pri materi, časih pa tudi še ž njo prezimijo prvo zimo. Ljudje so celó zapazili, da še nekateri drugo leto ostanejo z materjo, če tudi ne prav radi, kajti morajo čudno službo opravljati. Svoje mlajše brate morajo namreč pestovati, čistiti in črez vode prenašati; ako se obotavljajo, uči jih starka pokorščine s taco. Rusi zaradi tega dela starega medveda imenujejo naravnost pestún.

Ujeti mladi medvedi so sicer neumni in telebasti, ali v svojem ponašanji prav šegavi in ljubeznivi. Sprijaznijo se s človekom in tudi z drugimi domačimi živalimi takó, da celó s psi mirno jedó iz iste sklede; le ko se skleđa začne praz-

niti, godrnjajo in s tem druge goste odganjajo. Ako psi odstopijo, pa je zopet mir. Kakor pa stareji medved čuti svojo moč, kmalu pokaže svojo pravo čud. Nagle jeze je, momlja in renči, grize in popada vsacega, ki hitro mimo njega smukne, celó svojega gospodarja.

Ujete medvede so posebno v prejšnjih časih učili plesati in so je potem kazali za denar. Toda za kosmatina je bila to huda šola in le neusmiljeni ljudje, katerim se žival ne smili, so se mogli s tem ukvarjati. Zaprli so namreč učenca v gajbo z železnim pòdom, katerega so od spodaj razgrelí. Medveda je jelo v podplate peči, postavil se je na zadnje noge ter je sedaj jedno, sedaj drugo prizdigoval zmirom hitreje in hitreje, človek mu je pa zraven piskal ali bobnal. To se je ponavljalo tako dolgo, da je medved tudi zunaj gajbe jel poskakovati, ko je začul znano muziko. Da bi ga pa laže krotíl, vtaknil mu je skozi nosni hripelj železni kolobarček, za katerega ga je potezal, ako ni bil voljan poslušati piščalko. Medvedar je hodil z medvedom od mesta do mesta, iz vasi v vas, in povsod se je zbirala radovedna mladina okoli plešočega medveda. Nekateri medvedje so bili tudi naučeni, da so se s svojim gospodarjem metali. Sedaj je medvedarija precej ponehala, samo iz Bosne časih še pripelje kak siromašni raja (turški kristijan) k nam plešočega kosmatinca.

Njega dni pride zvečer v vas medvedar z medvedom in prosi krčmarja, da bi prenočil njega in žival. Krčmar se brani rekoč, da za medveda nema prostora. Mož pa prosi in prosi in res preprosi krčmarja, da ga vzame pod streho. Iz svinjaka izvleče gospodar debelo svinjo, katero je hotel klati drugi dan, in zaprè medveda v svinjak. Po noči pa prideta dva tata, jeden zleze v svinjak, drugi pa zunaj čaka, da bi mu pomagal izvleči svinjo. Medved momlja, toda tat, misleč, da je svinja, srčno zgrabi za bedro. Zdajci plane medved nanj, zunaj stoječi tat čuje v svinjaku neko kobacanje in stokanje, potem pa vse utihne. Nevedoč kaj to pomeni, pobegne drugi tat strahú, prvega so pa našli zjutraj mrtvega zraven medveda.

Lov na medvede je zmirom nevarna stvar, ker nastreljeni medved je strahovita zver. Lovec gre s psi iskat medveda, ki ga kmalu zasledé in vzdignejo, ali pa ga počaka zjutraj ob zori, ko se medved po navadnem potu vrača v goščavo. Ako ga lovec ne zadene, prestraši se medved poka in pobegne neozirajoč se, cdkod je prišel strel; ravno tako

hitro odnese pete, ako je smrtno ranjen, skrije se v prvo goščo ter si liže rano. Ako medved na begu kašlja, je lovcu znamenje, da je v drob zadét in da ne pojde daleč. Lovec ga ne poišče precej, temveč počaka jedno ali dve uri, da se medvedu rana razboli, potem ga pes vodi do ležišča. Časih je medved že mrtev; ako še ni, koj se spne na zadnji nogi in lovec ga z drugo kroglo usmrti popolnoma.

No vselej se ne izteče tako po sreči. Obstreljen medved se koj vzdigne in koraka proti lovcu, ki ga mora mirno pričakati z drugim strelom, da prav blizu njega pride. Beg mu ne pomaga nič, ker bi ga medved kmalu dotekel. Ako tudi druga krogla zveri ni zvrnila po zemlji, mora se strelec pripraviti na hud boj. Togoten prirohni medved na-nj in ga hoče objeti s prednjima capama, lovec se brani z mečem, ako ga ima, ali pa obrne puško in ga udrihne z betom po buči, ali pa mu med bojevanjem bodalce med rebra porine. Gorjé pa lovcu, ako ga je medved objel; stiska ga k sebi, s težko capo ga pobije na tla, s kremplji mu seka globoke rane in ga zraven še grize z zobmi. Ko se mu zdi, da je človek mrtev, pusti ga in gre dalje.

Drugače lové medvede v Sibiriji. Na močno vrv privežejo težko klado, na drugem konci pa naredé zanko in jo nastavijo medvedu na pot, po katerem navadno hodi. Ko ima zanko na vratu, čuti, da ga klada zadržuje, jezen tedaj skoči nazaj, pograbi klado in jo z vso močjo zadega po hribu navzdol. Težka klada pa tudi medveda potegne za seboj, in oba se kotaljata v dolino. Ako je medved ostal živ, srdito pobere spet klado, jo nese na hrib in jo v drugič zavali po bregu, in ž njo seveda vali se tudi on, ker je pozabil si sneti zanke z vratú. To počenja tako dolgo, da se ubije.

Kamčadali zabijajo v desko prikripljene železne žreblje in trnke, to desko položé medvedu na pot. Ako se je z jedno tace ujel, bi se rad iznebil sitnega mačka, nerodno tanca in menca sem ter tje tako dolgo, da z vsemi štirimi tacami stoji pribit na deski. To mu se mora pa jako dolgočasno zdeti, kajti kmalu se vleže na hrbet, tace z desko pa kvišku moli, dokler ne pride Kamčadal, ki ga reši vražje deske, toda mu za plačilo vzame življenje.

Ubit medved daje človeku dosti dobička. Kocasta koža je vredna 15—30 goldinarjev, meso ima dobro slast, ako je nekoliko dnij v vodi ležalo, posebno so pa tace draga slaščica, ki le bogatašem po golti polzi. Medvedova mast izgubi zverški duh, ako se s čebulo razcvre, in se drži leta in leta, ker

ne postane žaltava. Medved bi gotovo dolgo živel, ko bi imel mirú. Redko kateri učka sive starosti, prej ali poznej ga izdadó njegova hudodelstva, zaradi katerih mu se koža črez ušesa potegne. Zna se pa za ujetega in zaprtega medveda, da je živel 50 let.

Po bregovih in otokih severnega ledenega morja in tudi po plavajočih ledenih gorah in pločah nahaja se velikan vseh medvedov, namreč:

beli ali severni medved. Kosmata mrcina je do 8 črevljev dolga, do 5 črevljev visoka in vaga navadno $4\frac{1}{2}$ do 7 meterskih centov, časih tudi več. Radi so v družbi, mornarji so jih že videli na stotine skupaj, kakor čredo ovác. Ves je bel kot sneg, le oči, nos in kremplji so črni, starej-

28. Beli medved.

šim vender dlaka nekoliko porumeni. Beli medved ima tanšo in daljšo glavo, tanši vrat in tudi truplo je bolj zlekneno nego pri drugih medvedih.

Sneg, led in studeno morje je njegov živelj, brez tega je klavern in hira, zató ujeti beli medvedje v naših zverinjakah navadno ne živé dolgo, dasi je polivajo z vodo, ali mlačna voda mu ne more biti za mrzlo morsko kopelj. Beli medved je skoro več v vodi nego na kopnem, kajti plava tako hitro in trpežno, kakor katera koli četveronoga žival. Mnogo milj daleč od kopna so ga videli mornarji plavati po morji, na ledenih pločah se vozi sem ter tje, večkrat pripluje celo na islandski otok. Plavajoč zalezava tulnje ali morske pse speče

na ledu, potaplja se za njimi in je pograbi pod vodo. Sploh ga živi največ morje, posebno z ribami, morskimi psi in s kitovino, katero so kitolovci pometali v morje, zraven pa tudi na kopnem streže za severnim jelenom, za lisico ali za kako ptico. Pri tem delu ga vodi posebno dobri nos in bistro oko, rad se postavi na kako višavo, s katere pregleda okolico; pečeno meso zavoha miljo daleč.

Beli medved je najstrahovitejša in najmočnejša zver na pustem mrzlem severu, tudi je mnogo pametnejši in opreznjši nego drugi medvedje. Ako se je za nogo ujel v nastavljeno zanko, ne razsaja, temveč si jo sname z drugo taco; ako je ranjen, poklada si sneg na rano. Severni medved po zimi ne spi, le medvedka prezimi v sneženem brlogu, kjer tudi skoti največ dva mlada, ki nista večja od naših domačih zajčkov. Dokler so mladi pri medvedki, je posebno divja in huda, vendar se človeka, ako je miren, rada ogne.

Eskimojci vso zimo lové belega medveda, dasi je lov težavna in nevarna; ni ga skor lovca, katerega ne bi bil medved pri kakej priliki zaznamoval s taco. Koža je največ vredna. Eskimojci jo oderó na meh, ki jim služi kakor najgorkejša in najmečja postelj. Meso radi jedó, tudi evropski mornarji pravijo, da je dobro, le jetra so škodljiva. Ljudje jedši jetra so zboleli, nekateri celó pomrli, prebolevšim se je pa koža lupila.

Tudi Amerika ima svoje posebne medvede. Znamenita sta zlasti dva, namreč: hudi medved ali grizli in pa črni medved tudi baribal imenovan. Prvi je mnogo večji od našega in napade človeka, ako ga le ugleda. Baribal je pa krotkeji ter se živi največ s sadeži, zato je na polji škodljiv. Indijani ga streljajo zaradi kože, mesa in masti. Naš rojak Baraga, bivši škof med ameriškimi Indijani, piše o njih: Indijani imajo prazno vero, da jih živali umejo, kadar ž njimi govoré. Hekevelder je nekedaj videl Indijana, ki je velicega medveda obstrelil. Ko je pa medved začel rjuti in se po tleh valjati, šel je Indijan počasi k njemu in je rekel: „O medved! ti nisi tak junak, kakor so drugi medvedje, ki tako kričiš. Ko bi srčnosti imel, svoje bolečine bi voljno trpel, in bi ne jokal kakor stara baba. Ko bi bil ti mene premagal, bil bi jaz več srčnosti imel, in bil bi kakor trden vojščak umrl. Sram te bodi, da si tako slab!“ Hekevelder gré k Indijanu in ga vpraša: „Ali misliš, da medved

vé, kaj si govoril?“ „Kaj pa da vé“, odgovori Indijan, „saj si videl, kako ga je bilo sram, ko sem mu očital njegovo slabost.“

26. Divja koza ali gams.

Po divjih samotah pod strmimi vrhovi plešastih snežnikov pohaja zanimiva in lepa žival — divja koza. Pred

29. Divja koza na straži.

človekom, svojim največjim sovražnikom, umaknila se je v mrzle puste višave, kjer so se gozdi skrčili v pritlikavo grmovje, kjer med razsednim skalovjem, po grobljah in rižah zelené sicer redka, ali sočna in dišeča planinska zelišča. Divja koza je podobna domačej kozi, samó da je daljšega vratú, krajšega in bolj zatrepnega trupla, višjih in krepkejih nóg, in pa da brade nema. Še bolj jo pa ločijo črni okrogli rogovi, ki tik nad črnimi svetlimi očmi rastó naravnost, zgoraj so pa kljukasto nazaj zakrivljeni. Oba nosita roge, toda samčevi so večji in bolj razkrečeni. Rudečkastorujava letna dlaka v jeseni temni in sem ter tam se dobi po zimi vsa črna divja koza. Živahna in brdka divja koza je vstvarjena za te kraje. Po najstrmejših čeréh pleza in skače neznano hitro in varno; po dlan širokej polici leti po pečevji, kakor bi jo nosil vihar; kraj globokih prepadov, kjer bi človek mislil, da ni prostora za njeno nogo, drví hitro kakor strela. Z jednim skokom puhne na štiri metre visoko strmino, z največjo lehkostjo šine čez 6 metrov širok preduh in brez vse škode skoči v 8 metrov globoko

Pred človekom, svojim največjim sovražnikom, umaknila se je v mrzle puste višave, kjer so se gozdi skrčili v pritlikavo grmovje, kjer med razsednim skalovjem, po grobljah in rižah zelené sicer redka, ali sočna in dišeča planinska zelišča. Divja koza je podobna domačej kozi, samó da je daljšega vratú, krajšega in bolj zatrepnega trupla, višjih in krepkejih nóg, in pa da brade nema. Še bolj jo pa ločijo črni okrogli rogovi, ki tik nad črnimi svetlimi očmi rastó naravnost, zgoraj so pa kljukasto nazaj zakrivljeni. Oba nosita roge, toda samčevi so večji in bolj razkrečeni. Rudečkastorujava letna dlaka v jeseni temni in sem ter

brezno. V skoku se obdrži na skalici, katero bi človek lahko z roko pokrtil, in obstreljena tudi na treh nogah pobegne po najstrmejših robovih lovcu izpred očij.

Divja koza ni toliko plaha, kolikor previdna in oprezna žival. Izkušnja jo uči, da je človek njen najhujši preganjalec, zato je pred njim v večnem strahu, vedno se ozira in viha nos, najmanji sum jo požene na najvišje grebene. Kjer pa vidi, da je človek ne preganja, kmalu izgubi strah, postane prav krotka in se časih celó pomeša med domače koze, pasoč se po planinah. Znanega planšarja se ne boji ter ga pusti časih na 10 korakov k sebi.

Divja koza živi rada v družbi. Nekedaj, ko so vse planine bile polne te živali, našlo se je večkrat v jednej družbi po 50—100 glav, dandanes pa, ko je živali vse manj in manj, redko je že 10 glav v družbi. Zjutraj zgodaj se pasó navzdol, potem počivajo od 9.—11. ure; proti poludne gredó pasoč se zopet navzgor, kjer zopet počivajo, najrajše na osojnem kraju v kakej senci. Stare leže in prežvekavajo, mladi se pa kratkočasijo z vsakeršnimi igrami in burkami. Proti večeru se še malo popasejo, potem si poiščejo nočišče v kacem zavetji, najrajše pod kako skalo.

Divja koza, naj se pase ali naj počiva, vedno misli na svojo varnost. Muleč travo, trgajoč sočno zelišče ali grizoč brstovje vsak čas preneha, vrže glavo kvišku, ogledava se, nastavlja ušesa in voha po zraku. In dasi je vsaka žival za-se skrbna in pazna, postavi si vsaka družba še posebno stražo. Bodi si med pašo, bodi si med počitkom, postavi se najstarejša koza na vzvišeno skalo ali na strmi greben, od koder pregleda vso okolico, opazi vsako nevarnost, ki se bliža od daleč. Ko ugleda kaj sumnjivega, glasno zabrlizgne, skoči in pobegne na nasprotno stran, kot blisk švigne vsa družba za njo in hipoma izgine, kakor da se je v zemljo udrla.

Ako koze zavohajo človeka, predno ga vidijo, postanejo jako nemirne, zbegane skačejo sem ter tje, stegujejo vratove, gledajo, slušajo in vohajo, ne vedoč od katere strani jim žuga nevarnost, ne znajoč na katero stran je treba pobegniti. Ko ugledajo sovražnika, se zdrznejo; no ako človek mirno stoji, postojé tudi koze in srpo upró oči va-nj, ako se pa najmanj gane, pobegnejo kakor strela.

Pod zimo zapade sneg vse planine, in tačas se divje koze umaknejo v bližnje gozde. Najrajše iščejo zavetja pod starimi jelami, kjer jih do tal viseče veje branijo burji in mečavi. Za živež je po zimi hudo, za silo obgrizujejo jelovo

mladovje in brstovje, trgajo suhe bilke, ki znabiti sem ter tam gledajo iz snega, spenjajo se po drevesih, s katerih objedajo mah in lišaj. V hudih in dolgih zimah gotovo tudi marsikatera lakote pogine v globokem snegu. Jeseni so koze dobro rejene, vzpomladi pa, ko začne kopneti sneg v planinah, medle in mršave zapusté gozde, vračajoč se v priljubljene višave.

Maja meseca skoti koza jedno, redko dva mlada, in za nekoliko ur že gre za materjo, ki mladiča zgodaj poučuje v vseh skakalnih vednostih. Ako mater zadene smrtna krogla iz lovčeve puške, mladič ne beží, temveč žalostno mekeče kraj ranjene ali mrtve matere in jej liže crljajočo kri. Ujeti divji kozlič se hitro udomači, rad hodi za človekom, sprizjazi se kmalu z drugimi domačimi živalimi, posebno rad se igra in trka z domačimi kozličji in celó s psom. Kakor sploh koze, lazi tudi on rad na višave, bodi-si na kup kamenja ali na skladnico drv ali na zid. Po cele ure stoji zamišljen na vrtoglavih višinah in od onod sanjavo gleda pod sé. V starosti je pa rad nagajiv in razposajen.

Divja koza živi do 30 let, vender te starosti redkokatera učaka. Razen človeka preži na-njo tudi medved, volk in ris. Še huje neprijatelje ima pa v zraku. Mogočni orel, zlasti brkasti jastreb ali sér plane nenadoma med nje in odnese mladička, dasi ga stare branijo z rogmi. Celó staro kozo, pasočo se na strmem robu, pahne sér z močnima kretutima v brezno, da se ubije. Marsikatero kozo pa gotovo zaspó snežni plazovi, dasi lovci pravijo, da se žival ogiblje tacega kraja.

Največ divjih kóz nahaja se še sedaj po savojskih, švajcarskih in tirolskih Alpah, na Pirenejah, na Kavkazu in tudi na visokih Tatrah. Tudi po slovenskih snežnikih, zlasti okoli mogočnega Triglava, pase se še marsikatera divja koza, dasi jih hudo zatirajo. Na kranjskem Stolu sem leta 1857. videl 5 divjih kóz skupaj.

Lov na divje koze je neizrečeno težavna in nevarna. Lovec mora biti trdnega, rekel bi železnega života, vaje vsakeršnih težav, ne sme se bati večdnevnega truda, kljubovati mora mrazu, viharjem in nevihtam, zraven mora biti zmeren, hladnokrven ali kadar treba tudi pogumen in drzen. Razen dobre zenesljive puške mu je potrebna mirna roka, bistro oko, posebno pa vedra glava, omotici nepodvržena. Natančno mora poznati svoj lovski okraj, znane mu morajo biti vse steze, vsi križpotje, vse krivine in globine. Vedeti mora, kje se

živali navadno pasó, kje počivajo, kje prenočujejo, kam se skrivajo in umikajo nevarnostim, kratko rečeno: poznati mora divjo kozo skozi in skozi, njeno čud, njene navade in posebnosti.

Lovec vstane kmalu po polnoči, obesi torbo s strelivom prek rame, vtakne vanjo malo kruha, sira in steklenico z žganjem, vrže puško črez pleča, v roko pa vzame težko gorjačo, ob katero se opira po grdih potih. Ko se začne diniti, že je on na visokih planinah; še predno solnce vzhaja, prehodi hribe in doline, pregazi snežna polja in z ostrimi kramžarji na črevljih praska po ledenih strmcih kraj globokih brezno, vedno se oziraje, kje bode zagledal kako žival ali vsaj našel njeno sled. Ako mu se posreči, da ugleda žival, mora se časih daleč plaziti po trebuhu, skrivaje se za skale; časih mora pa še hoditi ure in ure, da obide žival tako, da jo ima proti vetru, kajti lovca za vetrom koza kmalu zavoha in potem je ves trud zastonj. Najbolje je, ako obide pasočo se kozo ter jo prestreže, ko se pozneje s paše vrača proti vrhu. Za skalo skrit ali na trebuhu leže čaka koze, da mu pride na streljaj. Puška počí, gore odmevajo strel, zadeta koza skoči kvišku, prekucne se in mrtva pade na zemljo — ako je lovec dobro meril. Ako je le ranjena, ne bo je videl z lepa, po treh, tudi po dveh nogah mu zbeži spred očij, predno more drugič streliti; časih ranjeno po ves dan sledi, ali navadno zastonj. Večkrat se tudi dobro zadeta koza prekucne črez rob v globoko brezno, lovec z velikim trudom plazi za njo, ali dostikrat mesto koze najde le njene ostanke, kar so mu jih pustili orli in jastrebi.

Ako se mu po sreči izide, razpara kozo, iztrebi čreva, zveže vse štiri noge skup, zavihti si jo na pleča, položivši zvezane noge okoli glave in s težkim bremenom po brezpotnih strmih rebrih hiti v dolino med svoje ljudi. Zvečer se truden vleže, spi nekoliko ur, ali ob zori je že zopet v gorah. Toda ni vsak dan jednako srečen, večkrat ves teden lazi okoli in naposled pride še prazen domov. — Na lovca od vseh stranij preží smrtna nevarnost, povsod mu zija odprt grob nasproti. Lehko mu noga zdrsne na gladkem kamenu, ali počí pod njim mamljivi led ter ga živega zagrebe v temno globočino, lahko ga zadene kamen, ki se je sprožil nad njim, ali ga plaz pobere s seboj in zavije v sneženi grob. Ako se le za las preveč nagne nad brezno, zvrta mu se v glavi in neka nepremagljiva moč ga potegne iz strmoglave višočine v temen prepad. Časih hipoma pade na gore gosta

megla, da ne vidi roke pred seboj, kmalu začne mesti s snegom, lovec mora sestiti, truden zaspi in zmrzne. Zgodi se tudi, da ga koza zapelje na hud strmec, da ne more nazaj, in večkrat se s kozo na plečih prekucne čez rob. Ako si zlomi nogo, zastonj kliče na pomaganje, živa duša ga ne čuje v tej puščavi, lakote in žeje, mraza in bolečine žalostno pogine.

Redkokateri kozji lovec umrje doma v postelji, prej ali poznej ga doleti nesreča, in vendar veselje za nevarno lov vskipi v nepremagljivo strast, ki tudi sedemdesetletnega starca iz gorke hiše žene v ledene gore. Lovec, ki se je prekucnil prek strme pečine, bode prebolevši smrtne rane kmalu zopet lazil po nevarnih višavah.

Divja koza daje čislano divjačino, iz kože se pa stroji posebno trdna in trpežna irhovina in tudi rogovi so za rabo. Dolgo hrbtno dlako si pa lovci zatikujejo za klobuke.

Najiminitnejši kozji lovci so na Švajcarskem, nekateri med njimi so v svojem življenji ustrelili po 1300 koz, in jeden med njimi celó 2700.

Na Kranjskem mi je v bohinjskej Srednjej vasi znan Jože Škantar, po domače Šest, ki je do leta 1860. ustrelil blizu 300 divjih koz. Še več jih je pobil Janez Marolt, po domače Medved, iz stare Fužine, popokal jih je namreč okoli 500.

Najbližnje sorodnice naše divje koze so gazele ali antilope, ki dirjastijo po afrikanjskih in azijatskih stepah in puščavah. Ni si skoro mogoče misliti lepše in živahnejše živali od gazele. Arabci v svojem bogatem in bujnem jeziku ne vedó, kako bi pristojno opisali njeno lepoto, ljubkost in veselost; posebno iz njenega lepega mirnega očesa se domišljivemu Arabcu sveti zgolj krotkost in nedolžnost.

Gazela je srnje velikosti, samo mnogo tenša in gibkejša je, proti njej je srna celó okorna in neukretna. Dlake je gladke in svetle, po hrbtu rujavkaste, po bokih sivkaste, ki se na trebuhu prelije v čisto belo. Rep je kratek, na konci čopast. Samec in samica nosita lirasto ukrivljene roge.

Gazela je dobročudna, miroljubna in boječa, zraven pa tudi bistrourmna in oprezna žival ter živi rada v družbi. Pase se samo po dnevi, najrajši zjutraj za hlada in proti večeru, ob hudej vročini leži rada v senci in prežvekava, jedna pa vedno stoji na straži. Ako je bistro oko ugledalo, tenko uho začulo ali dober nos zavohal kako nevarnost, zbežé hitro,

kakor bi jih odnesel vihar, najrajše na kak grič, od koder imajo razgled na vse strani. Bežeče gazele je jako lepo videti, človeku se zdi, kakor bi po zraku letele, ker vedno z vsemi štirimi nogami ob enem odskakujejo od zemlje. Kakor da so si v svesti svoje hitrosti in spretnosti, tudi v begu pred pretečo nevarnostjo še objestno poskakujejo, zlasti rade skakejo v šali jedna čez drugo.

Mlada gazela je pa prve dni po rojstvu za čudo okorna in počasna, Arabci jih polové mnogo z rokami, še več jih pa požró lisice in drugi roparji, dasi jih stara pogumno brani. Ujeta mlada gazela privadi se že za nekoliko dnij na ljudi, da je popolnoma

krotka, kakor kaka druga domača žival. Rada hodi za gospodarjem in dobro pozna njegov glas, gré se past na stepo, zvečer pa zopet pride domov.

Vsi narodi živeči ob puščavah strastno lové in preganjajo brdko gazelo. Nekateri jo streljajo iz puške, nekateri jo lové z urnimi hrti, Perzijani pa tudi s sokolom,

ki je nalašč učen za tako lov. Sokol zapazivši bežečo gazelo, leti za njo, zasadi jej kremplje v vrat, z ostrim kljunom jej pa pretrga vratne žile. Arabec jo tudi preganja na svojem hitrem konji in ko se približa spehanej živali, vrže jej med noge težek krepelec ter jej prebije tenke kosti.

V južnej Afriki živi razen družih tudi skokonoga gazela, ki v predrznih skokih še prekosi navadno gazelo. Kakor bi se igrala, skoči dva sežnja visoko, nekoliko hipov kakor da visi v zraku, potem se požene naprej in z vsemi štirimi nogami ob enem udari ob zemljo, pa komaj se je dotakne, že se požene zopet kvišku, kakor bi hotela zleteti.

30. Gazela.

Skokonoge gazele pasejo se v velikih družbah, časih jih je po 25.000 glav v jednej družbi. Ob velikej suši, kar se zgodi vsakega četrtega ali petega leta, obrnejo se proti evropskim seliščem; kakor kobilice planejo na obdelano polje, kar ne pojedó, poteptajo. Vsi potniki, ki so videli čredo potujočih skokonogih gazel, ne morejo se načuditi neizmernemu številu. Kakor daleč seže oko, ne vidi družega nego gazelo pri gazeli, gotovo jih je časih na milijone skupaj. Za pojedeno in poteptano setev odškodujejo se seljaki vsaj nekoliko z okusnim mesom teh gazel, katerih neznano množino pobijejo. Meso zrežejo na tenka jermena ter je sušé na solnci, tudi koža za marsikaj zaleže.

27. Kozorog.

Bližnji sosed našej divjeje kozi je kozorog, ki je v starih časih živel po vseh višjih planinah. Stari Rimljani so časih po 200 živih kozorogov peljali v Rim za svoje neusmiljene, krvave veselice. Ako pomislimo, kako težko je ujeti živega kozoroga, lahko si potem predstavljamo, da v onih časih kozorogi niso bili redki. Dandanes je pa v Alpah skoro povsodi že zatrt, tudi na Švajcarskem ga ni več najti, jedino okoli vrhov najvišjih alpinskih gorá, namreč na divjih in samotnih planinah med Monte Rosom in Mont Blánkom se je ohranil do današnjega dne v majhnem številu, dasiravno je ostro prepovedano kozoroge streljati.

Kozorog je po telesnej postavi in po navadah podoben divjeje kozi, samo da je bolj krepak in zatrepan, kajti star kozel je časih do 1½ metra dolg in 1 meter visok, ter vaga 80—110 kil. Veliki, grbasti, polmesečasto zakrivljeni in do 11 kil težki rogovi ga delajo na videz okornega, ali žive oči in ponosno držanje mu daje nekako umno in predrzno lice.

Izvrstno videča, čujoča in vohajoča žival drži se najrajša v najdivjejših puščavah blizu leda in snega. Vročina mu ne dé dobro, zima mu pa nič ne škoduje, v največjem mrazu, v najhujem piši in v mečavi stoji uro in uro na kacem grebenu nepremakljivo proti burji obrnen, kakor bi bil iz kamena izsekan. Navadno so v družbi, le prav stari kozli ločijo se od drugih in pohajajo sami. Po dnevi leže mirno, zvečer se začnó pasti navzdol, proti jutru se pa umaknejo zopet na varnejše višave. Na paši se radi pajdašijo z domačimi kozami, divjih koz se pa ogibljejo. V nevarnosti brlizgajo kakor divje koze, v strahu kišejo, mladi pa mekečejo.

Kakor je videti okoren in neukreten, vendar je kozorog neznansko skočen in gibčen; po najgrjih strmcih leti kakor strel, skače s skale na skalo, črez široke preduhe, v globoka brezna in pleza po ostrih grebenih. Čudovito spretnost ima posebno v skakanji, na las premeri prostor in ne izgreši najmanje skalice, najmanjega roba. Tako na primer je skočil mlad ukročen kozorog, ne zaletevši se, v jednom skoku visokemu možu na glavo, kjer je mirno obstal. Drugi je stal na robu odprtih vrat in celo na kolu ter je splezal na visok zid, opiraje se samo na razpoke in škrbe po zidu. Najpoprej je šel od zidu proč, da je premeril z očmi višino, potem se je tik zidu zazibal na nogah in smuk! v treh skokih je bil na vrhu.

Ker je žival dandanes tako redka in zraven neznano oprezna in boječa, zato je lov na kozoroge med najtežavnejšimi in najnevarnejšimi in vrhu tega tudi ostro prepovedana. In vendar se tudi za to lov najde strastni tatinski lovec, ki se ne straši nobenih težav, ki predrzno gleda v oči smrti od vseh stranij na-nj prežečej.

Po 14 dnij časih lazi po snegu in ledu, plazi se med čermi in po grebenih in — dostikrat zastonj. V mrzlih višavah mora spati pod milim nebom in dostikrat mora biti vesel, ako sam izide živ izmed skalovja. Prej ali poznej pa vendar smelega lovca zadene nesreča — redko kateri umrje doma na postelji. Ako mu se vse srečno izteče, veseli se krvavo zasluženega dobička, kožo muzejem lahko prav drago prodaja

31. Kozorog.

in tudi meso mu nakloni lep denar. Mlad kozorog že za nekoliko ur teka za materjo, ki ga neizrečeno ljubi in brani sovražnikom, zlasti orlom in jastrebom, ki preže v zraku na mladičke. Ako lovec pritiska za kozo s kozličem, skrije se na materino znamenje mladič med skalovje, kjer ga zaradi sive volnate dlake skoro ni mogoče spaziti, ona pa v urnih skokih odnese pete. Ko mine nevarnost, poišče mati zopet svoje dete, ako je pa le dolgo ni, gre jo mladič, ko se je plaho ozrl na vse strani, tudi sam iskat. Ako ranjena mati žalostna kliče mladička k sebi, pride na njen glas do nje, ali ko ovoha kri, zbeži zopet od nje, pride zopet nazaj in spet zbeži. Ako mu je neusmiljeni lovec mrtvo mater odnesel v dolino, pride sirota še večkrat vohat in meketat na ono mesto, kjer je izgubil skrbno mater.

Kozorog je nenavadno mehkega življenja. Rana, za katero ne bi se divja koza zmenila, je kozorogu smrtonosna.

Mladega ujetega kozoroga ni težko ukrotiti, rad je v družbi z domačimi kozami in s kozličmi se prav veselo igra, da ga je kratkočasno gledati. V starosti pa postane nagajiv in razposajen.

Več kozorogov nego v Alpah živi še na Španskem, v Kavkazu, na otoku Kreti, v Sibiriji, na Himalaji in v severnej Ameriki. Ne ve se pa še prav natanko, ali so iste ali druge vrste.

28. Svizec ali marmotica.

Drznim skakačem, kozorogu in divjej kozi, po mrzlih goličavah dela družbo prijazen miroljuben glodalec, malo večji od domačega zajca. Imenujemo ga svizec ali marmotica.

Svizec je kratke debele glave, kratkega vratu, debelega okornega in neukretnega trupla na nizkih nogah. Ohlapna koža mahadra okoli njega in potrebušnica vleče se mu po tléh. Noge postavlja široko saksebi, in zato se gredoč ziblje kakor raca, ali kadar je treba bežati, pobira prav hitro široke stopinje.

Svizci prebivajo najrajše blizu lednikov na kakej suhej ledini, katero obdaja strmo pečevje. Na pristojnem kraji si izkopljejo globoko jamo, do katere vodi več prav ozkih in skritih vhodov. V vsakej jami živi navadno jeden par s svojo rodovino. Zjutraj o prvem svitu prikažejo se najpred stari oprezno iz luknje, vlečejo na ušesa in gledajo bistro okoli sebe. Ako je vse tiho in mirno, začno se prati in lizati

sedeč na zadnjih nogah, potem gredó na pašo, ali nikoli ne predaleč od stanovanja. Toda tudi na paši nemajo mirú, vsak čas jeden ali drugi sede na zadnji nogi, skrbno se oziraje po okolici. Sedaj pridejo tudi mladi iz luknje, nekoliko časa prav hitro mulijo travo, potem se malo poigrajo cukaje se in prekucevaje, zopet gredó past se, naposled se s starimi vred vležejo na solnce, kar jim najbolj godí. Pijó redkokedaj, ali takrat se do sitega nažlampajo, pijó pa cmakaje in zraven vzdigujejo glave kakor kokoši. Kadar kak svizec zapazi kaj sumnjivega, zabrlizgne, da se razlega po pečevji, vsi drugi brlizgajo za njim in hipoma je vsa družba pod zemljo. Tega istega dne ne bode z lepa prišla iz svojih lukenj. Ob grdem

32. Svizec.

vremenu se ne pokažejo iz hiše in brž ko ne že naprej čutijo premembo vremena. Zato so svizci planincem vremenski proroki; ako ob lepem solnčnem vremenu svizec ni zunaj, vedó ljudjé, da bo drugi dan dež.

Niže od letnega majhnega stana izkoplje si družba veliko zimsko stanovanje po več sežnjev globoko pod zemljo. Po dolgem ozkem rovu pride se v hišo, ki je prav prostorna in krušnej peči podobna. Po kratkem letu bliža se dolga zima, svizci si začnó postiljati mehko posteljo, zunaj namreč suše travo in jo potem v gobci nosijo v hišo; v jednom samem stanu je časih toliko sena, da ga jeden mož ne bi mogel na jedenkrat odnesti. Predno gredó spat, zadelajo vrata s prstjo, s kamenjem in s senom, potem se vleže vsa rodovina —

časih 15 glav — na pripravljeno toplo postelj. V svitek zviti svizci kmalu otrpnejo in potem spé po 8, v hudih zimah in v večjih višavah časi tudi po 10 mesecev. Vzpomladi, ali prav za prav v letu, ko začne kopneti sneg nad njimi, se prebudé, odpró zapehana vrata ter slabi in mršavi tavajo ven iskat si živeža.

Zaradi mesa, masti in rujavega kožuha planinci radi jeseni zalezujejo plašno žival. Streljati jo skoro ni mogoče, ker je jako oprezna in boječa, torej jo raje lové v stave in pasti ali pa jih jeseni, ko so šle spat, izkopljejo iz zemlje. Oparjeno in prekajeno (prevojeno) sviščevo meso je prav dobro in posebno bolnikom in otročnicam dobro tekne, mast je pa planincem domače zdravilo v mnogih boleznih.

Samica ima po letu 2—4 mlade, ki potem do družega leta ostanejo pri njej. Revni Savojarji zalezujejo posebno mlade svizce, ki se hitro privadijo človeka, slušajo ga in ubogajo in naučé se majhne mojstrije, na primer: ob palici po dveh nogah hoditi, plesati in plezati. Ko je svizec izučen, dá ga Savojarj svojemu majhnemu sinku, ki gre z živalco po svetu, kažoč jo ljudem za majhen dar. Jedoč se svizec usede na zadnji nogi, s prednjima pa drži in v usta nosi živež, kakor sorodna veverica, tudi mleko rad pije. V gorkeji hiši ne zaspi po zimi, v mrzlej pa.

Svizec se nahaja na švajcarskih in tirolskih Alpah, na Pirenejah in na Karpatih, na naših planinah ga ni.

29. Zuber. (Tur.)

Nekedaj sta živela v Evropi dva velika divja vola, namreč tur in zuber. Tura, ki je imel velikanske roge in je bil sicer našemu domačemu volu podoben, zatrli so popolnoma pred kacimi 200 leti. Ko tura več ni bilo, jeli so zubra po krivem imenovati: tur, in tako se je v krajih, kjer niso poznali ne tega ne onega, pozabilo ime zuber. Rusi in Poljaki ga pa še sedaj tako imenujejo, in zato smo tudi tukaj ponovili pravo staro ime: zuber. Naš rojak grof Herberstein, ki je bil leta 1526. poslan na ruski dvor, v svojih bukvah prav dobro loči tura od zubra in oba prav dobro opiše.

Najbrže tudi zubrov ne bi bilo več v Evropi, da jih poljski kralji, pozneje pa ruski carji niso vzeli pod svoje posebno varstvo. V grodenskeji pokrajini na Ruskem je velikanski gozd, ki je sedem milj dolg in šest milj širok, v gozdu leži vas Bialovica in od nje ima ves gozd ime. Les je

popolnoma prepuščen sam sebi, nikdo ne sme v njem poseči najmanjega debla, stara drevesa podirajo viharji in na njihovem mestu rasto nova sama po sebi. Ta les je zavetje mnogim živalim in je jedino mesto, kjer so se zubri vzdržali do današnjega dne. V vasi Bialovici in tudi po lesu raztreseni stanujejo sami carski lovci in logarji, ki morajo paziti in čuvati živali pred tatinskimi lovci, zuba streliti je vsacemu prepovedano pod ostro kaznijo. Brez posebnega carjevega znanja in dovoljenja ne sme se noben zuber ni ujeti ni ustreliti. Car sam napravi časih lov za posebno imenitne goste, ujete žive zubre pa pošilja na dar drugim vladarjem.

33. Zuber.

Zuber je največja v Evropi na kopnem živeča žival. Še sedaj se dobodo biki po 3 metre dolgi in 670 kilogr. težki; še leta 1555. so pa na Pruskem ustrelili zuba 4 metre dolzega, 2 visocega in 1060 kilogramov težkega. Zuber je neznan močnega in krepkega trupla, v glavo in prsi je posebno zastaven, od visocih grbastih pleč spušča se hrbet navzdol proti repu, v primeri s prednjim je zadnji konec videti slab in šibek. Kratek debel vrat brez podvratnika nosi strahovito, bradato glavo z majhnimi očmi in majhnimi, ali široko razkrcenimi črnimi rogovi. Čelo ima tako široko, da je poljski kralj Žiga med rogove posadil tri može, tako namreč piše Herberstain. Temno-rujava dlaka je povsod dolga

in gosta, na glavi, na vratu in na prsih je pa prav grivasta in kodrasta.

Zubri pasejo travo, obgrizujejo brstje in listje in glodajo tudi skorjo z dreves, jelševa jim mora posebno dobro tek-niti, ker so jelše časih vse oguljene; za jelovje ne marajo. Po zimi jim pokladajo tudi seno, ali pa si ga zubri sami vzemó iz stoga.

Mladi zubri so dobročudne in vesele živali, radi se igrajo in dražijo med seboj, tudi star se po letu rad ogne človeku, po zimi pa ne gre rad s pota. Upati mu ni nikedar, zmi-rom je hudomušen in jeznorit, najmanjša stvar ga hitro raz-draži in razkačen zuber je strašanska žival. V togoti suče zarudele grdoglede oči, pobesi glavo, pomoli višnjev jezik iz gobca, z nogami grebe in tepta, viha rep in naposled se za-kadi v stvar ali v človeka, ki ga je razdražil, večkrat tudi nehoté. Neki star zuber je na bialoviškej cesti dalj časa hudo gospodaril, napadal je vsacega, tudi vozove, in počenjal je vsakeršne hudobije. Ako je na sanéh zavohal dobro seno, postavil se je pred nje in glasno ručeč je tirjal svoj del. Ako mu se ni precej dalo ali ako ga je človek hotel z bičem od-gnati, koj se je razkačen zaletel v sani, jih je prevrnil, raz-metal in raztrgal, voznike pa, ki so ga dražili, vrgel je iz sanij v sneg. Konji so se ga neznano bali, plašili so se, ako so zebra le čutili, spenjali so se, skakali in po tleh se va-ljali, da jih je bilo groza gledati.

Volk ali medved se ne loti zebra, ker vé, da bi ga na roge zasadil; v globokem snegu vender napade trop volkov tudi starega zebra in ga neki tudi oblada.

Krava se oteli v kakej samotnej goščavi, v katerej ostane tako dolgo, da si tele malo opomore. Takrat je tudi krava huda in brez premisleka se zažene v vsacega, ki bi se bližal teletu. Tele prav počasi raste, ter doraste še le osmega leta, živi pa čez trideset, znabiti celo petdeset let. V Bia-loviškem lesu živi sedaj kacih 1500 glav.

Zubrovo meso je prav okusno in tečno, posebno od krav in telet. Koža se stroji, iz rogov izdelujejo se kupe in druge stvari, celo parklji se ne zavržejo.

Krotiti se ne dá. Mlad je še precej prijazen, ali po-zneje je hudoben in togoten. Z domačim govedom živi v velikem sovraštvu, ne more ga videti. Na Kavkazu živé še sedaj divji zubri.

V severnej Ameriki ima zuber bližnjega sorodnika, namreč bizona ali američanskega bivola. Predno so se Evropejci naselili, bile so neizmerne ravnine in velikanski gozdi polni bizonov, sedaj se morajo pa pred človekom umikati vedno dalje proti zapadu in severu v kraje, ki jim niso ugodni. Akoprem se še danes pase na milijone bizonov po nepreglednih ravninah, vendar ginejo od dne do dne, in gotovo jih čaka ista osoda, ki je zadela tura in zebra. Prišel bo čas, ko bode človek tudi bizona zatrl, ako mu ne bode obveljalo, da bi ga ukrotil in postavil med domačo živino. Že so storjene prve skušnje in kakor je slišati in brati, izteklo so dobro.

Bizon je zubru jako podoben, samo malo manjši je ter stoji na nižjih nogah. Na hrbtu ima tolsto grbo, prednji del je obrasel z dolgo kodrasto, skoro volnasto dlako. Pasó se v velikih čredah na tisoče in tisoče, ko na jednom kraju popasó vso travo, gré vsa čreda dalje; Indijani kakor tudi Evropejci in ž njimi vred volkovi ga jednako strastno preganjajo, pobijajo in koljejo. Meso, zlasti od krav in telet, je prav dobro, še več je pa vredna koža. Naš rojak škof B

34. Bizon.

raga piše o bizonu: Bivoli gredo večkrat v neizrečeno velikih čredah od jedne planjave na drugo, kjer je boljša paša, in kamor koli gredó, jih zmirom Indijani spremljajo, ki se od njih mesa živé. Kadar te živali na svojem potu do kakega potoka pridejo, vsa čreda na jedenkrat črez-nj plava in dalje gre. Zimski čas so bolj v gozdih, kjer ni tako velike burje kakor na planjavah, in kjer tudi več paše imajo. Kadar se po zimi selijo in do zmrznenega potoka pridejo, hoče vsa čreda na jedenkrat črez led iti. Ali večkrat se zgodi, da se led od prevelike teže udere in da skoro vsa čreda utone.

Ker bivoli v čredah tako gosto vkup hodijo kakor ovce, zgodi se večkrat, da zadnji prednje z vso močjo naprej rinejo in da se prednji ne morejo ustaviti, kadar bi hoteli. To In-

dijanom pomaga, da jih lože več pobijejo. Če je namreč bivolska čreda blizu kacega prepada ali kake strme skale, obleče se jeden izmed Indijanov v bivolsko kožo z rogmi in se splazi pred čredo proti tistemu kraju, kjer je prepad. Drugi Indijani od zadaj in od strani proti čredi gredó. Ko bivoli Indijane zagledajo, ustrašijo se ter se pripravljajo, da bi zbežali. Takrat steče tisti Indijan v bivolskeji koži proti prepadu, in ker lovci za čredo močno upiti začnó, steče vsa čreda za njim. Oblečeni Indijan skrije se hitro med skale, katere si je že poprej poiskal. Bivoli pritekó za njim, prednji se sicer ustrašijo prepada in se hočejo nazaj pomekniti. Ali vsa druga čreda pahne jih s tako silo naprej, da padejo črez skalo v globočino in se ubijejo. Tako se časih več ko polovica črede pobije. Gotovo ni pametno, da Indijani to delajo, ker morejo le malo tega mesa pojedsti, drugo pa v nič pride.

Kadar Indijani bivolskih čred iščejo, vležejo se na zemljo in poslušajo, in če je kaka velika čreda v tistem kraji, zaslišijo jo že 15 ali 20 milj daleč. Neki Anglijan, ki je 30 let pri Indijanih živel, piše, da je šel z Indijani bivolov lovit in pobijati, in da so po noči bivolsko čredo že 18 milj daleč slišali. Drugi dan so jezdili naravnost proti tistem kraju, od koder so bobnenje slišali, in prišli so na neizrečeno široko planjavo, ki je bila videti kakor morje. Ko so bili še 10 milj od črede, že so jo zagledali, pa se jim ni drugače videlo, kakor bi bilo črno grmovje pred njimi. Predrzní Indijani so zdirjali naravnost proti čredi. Ubili so mnogo bivolov, pa prav po nepotrebem, ker so skoro vse tam pustiti morali in so le nekatere bivolske krave seboj vzeli, katerih meso imajo rajši, kakor od bikov. Sme se reči, da Indijani vsaj dvakrat toliko bivolov pobijejo, nego jim jih je treba za živež.

30. Ježevac.

Sem ter tja po južnej Evropi, na Laškem, Španskem in Grškem, bolj pogostoma pa v severnej Afriki, živi neki čemerin in dolgočasen glodalec, po imeni ježevac. Žival je jazbečeve velikosti, videti je pa bolj životna zaradi čudne sršeče suknje. Na vratu ima dolgo ščetinasto grivo, katero lahko prizdigne, ako mu se zdi. Po hrbtu in po bokih mu pa med ščetinami sršé trde in svetle bodice, črno-rujave z belimi kolobarci. Debele so kakor gosje pero, najdaljše na hrbtu so črez čevelj dolge, po bokih so krajše, najkrajše na

repu so cevkaste. Kadar hoče, našopiri bodice ter ž njimi poškrablja, no ker so precej rahlo v kožo zasajene, mu lahko izpadejo, in odtod se je izcimila neumna pravljica, da z bodicami strelja na svoje sovražnike.

Ježevce je čuden svat. Po dnevi leži v svojej stanici pod zemljo, po noči si pa išče živeža, namreč vsakeršno zelenjavo, korenje in sadje, škode vender ne dela. V vsem ponašanji je neroden, počasen in bebast. V samoti živi vsak sam za-se, celó mladi kmalu zapusté mater ter se razidejo. V strahu kruli kakor prešič, šopiri se in rožlja z orožjem, da bi prestrašil napadnika, če pa to nič ne pomaga, zvije se v svitek kakor jež.

Lové ga zaradi mesa in bodic, na katere natikujejo železna peresa. Ježevčevo pečenko čislajo posebno Arabci. Na

35. Ježevce.

lovu psi zasledé ježevca, ki se v strahu pred njihovimi zobmi zvije, skrivši glavo in noge. Lovce pride, ga zgrabi za grivo ter ga udari po nosu, da ima dosti za zmirom.

Samica skoti 2—4 mlade s kratkimi in mehкими bodicami, ki pa hitro rastejo in otrdnejo. Mladi se privadi na človeka kakor pes. Kakor Savojardi s svizcem, hodijo Lahi z ježevcem po svetu, kažoč ga radoglednim ljudem za denar.

31. Tulenj ali morski pes.

Predno se obrnemo k tujezemskim živalim, pogledimo še malo v morske globočine. Tudi tam najdemo živali, ki se morajo prištevati četveronožcem, akoprem pri nekaterih

niso vsi udje očitni. Pri nas so te živali manj znane, ker ne živé blizu nas, ali vendar jih stavimo kakor zadnje v to vrsto, ker se več ali manj nahajajo v morjih okoli Evrope. Med temi je prvi tulenj ali morski pes.

Tulenj ima majhno okroglo glavo z brkastim gobcem in s prijaznimi velikimi črnimi očmi. Zobovje je zversko, uhļjev pa nema. Okroglo, dobro rejeno truplo je vretenasto, namreč v plečih široko in zastavno, proti kraju pa vedno tanje ter se konča v kratek rep. Noge so že bolj plavutam nego pravim nogam podobne, prednji ste spredaj na prsih, zadnji ste pa nazaj obrnjeni, negibljivi in z repom zrasli. Prsti na njih so do nohtov zvezani s plavno kožo. Obrasen je s kratko in gosto, svetlo in gladko dlako, zgoraj je sivkast z rujavimi lisami, po trebuhu je pa bolj belkast, dobé se pa tudi črnikasti in popolnoma beli tuljni. Dolg je $1\frac{1}{2}$ — 2 metra.

Tulenj je družbena, radovedna, pametna in pogumna

36. Tulenj.

žival. Po samotnih otocih severnega morja, kjer ga človek toliko ne preganja, živé še zdaj v velikih družbah. Dokler jim človek ne stori nič žalega, ne beže pred njim, še prav blizu pridejo k barki ter se veselo sučejo in igrajo okoli nje. Jako so zvedavi; ako ugledajo kaj nenavadnega, pomoli se sedaj jeden sedaj drugi iz vode in pazljivo ogleduje neznano stvar. Največ jih pa zanima muzika; ako človek žvižga, začnó se kmalu zbirati okoli njega, z goslimi ali z frulo jih pa lahko tako obmami, da plavajo daleč za čolnom, iz katerega se glasi muzika. Na šotlandskih otokih so tudi zapazili, da so se vselej bližali tuljni, kadar so zvonovi zvonili.

Tulenj je izvrsten plavač. V plavanji ga ne prekosi nobena druga četveronoga žival. V vodi se veselo igra, objestno se prekucuje, potaplja se in vrtí, kakor razposajeno dete. Vse jedno mu je, ali plava na trebuhu, ali na hrbtu ali po strani, pod vodo vendar ne more ostati dalje nego 6—9 minut, zaradi dihanja. Večkrat spi plavajoč v morji, držeč gobec nad vodo. Časih spi pa tudi pod vodo; kadar mu zmanjka sape, pride vrh vode, potegne sape v se ter se

zopet potopi. To pa dela v spanji, nezavedoč se vsega tega. Že po njegovih nogah človek lahko sodi, da mora biti na kopnem neukreten in počasen, posebno z zadnjima nogama si ne more prav nič pomagati in tudi s prednjima ne baš mnogo, zato pa tudi navadno ne gre daleč od morja, kamor tudi ob nevarnosti zbeži. No kadar mu je sila, tudi na suhem ni tako neroden, kakor bi človek mislil, ako se spusti v beg, težko ga je dohajati. Kakor nekatere gosonice skriví hrbet, povleče zadnji nogi za seboj in potem se s prednjim životom vrže naprej; zopet pritegne zadnji konec k sebi, naredi grbo in se zopet požene dalje, zraven pa vedno pluje vodo pred sé, da si gladi pot.

Tulenj je nočna žival. Po dnevi gre rad na suho ali spleza na ledeno ploščo, kjer prespi in presanja ves dan, po noči gre pa rib in drugih morskih živalij lovit. Po zimi ostane pod ledom in le takrat, kadar mu je treba dihati, pride k luknji, katero si je nalašč zato naredil. Največjo slast pa občuti tulenj, ako se more ob lepem vremenu naorskem bregu solnčiti. Stari si prilastujejo najpriročnejša mesta na kakej ploščnatej skali blizu morja; za taka mesta se med seboj hudo koljejo, vsak gleda, kako bi se okoristil izpodrinivši družega. Ko si je pribojeval prijetno mesto, raztegne se po všečnosti in uživa z največjo dopadnostjo tople solnčne žarke. Vidi mu se, kako mu godi gorkota, leno zeva in mežika z očmi; sedaj obrača jedno, sedaj drugo plat, sedaj hrbet, sedaj zopet trebuh blagodejnemu solncu. Mladi so živahnejši in se časih med seboj poigrajo, ali stari sedaj nemajo nobene druge potrebe; od same lenobe se jim še jesti ne ljubi in še le huda lakota jih požene spet v vodo. Ako tulnja kaj vznemirjuje, hripavo laja in jezno renči, ako mu se pa kaj žalega zgodi, polijó ga solze.

Psica skoti na suhem jednega, redko dva mladiča z mehko svilnato dlako, katero pa kmalu sleče in potem gre koj v vodo. Oba, on in ona, sta za mladega v velikih skrbéh, nikoli ga ne pustita iz očíj in v nobenej nevarnosti ne gresta od njega. Dokler je še slab, vzame ga mati pod pazuo ter ga tako unese vsacemu sovražniku. Mlad tulenj je prav vesela živalca, rad si igra bodi-si v vodi, bodi-si na suhem; ako nema družbe, igra si s svojimi plavutastimi nogami ležeč na hrbtu. Z leti pa tudi njega lenoba prevzeme. Mlad tulenj se dá prav lahko ukrotiti, svojemu gospodarju je poslušen in privržen, kakor domači pes. Znano je več primerov, da je tak tulenj iz velike daljave priplaval nazaj k

svojemu gospodarju. — Neki ribič je imel tacega krotkega tulnja, ki mu je večkrat celó morsko ribo prinesel v gobci domov. Po nesreči se je v onej vasi pokazala med domačo živino neka kužna bolezen, in stare babe so prec ukrenile, da je tulenj tega kriv. Ribič je branil tuljna, ali pomagalo ni nič, moral se je ločiti od zveste živali. Peljal ga je daleč proč in ga vrgel v morje, misleč, da ga ne bo več nazaj. Ali tulenj je bil poprej doma nego ribič. Drugič ga dá tujim mornarjem — ali kmalu je bil tulenj spet pri ribiči. Babe niso mirovale, ribič si ni vedel pomagati ter je tulnju iztaknil oči in ga peljal daleč na morje, misleč si: sedaj gotovo več ne prideš. Ali še isto noč je na ribičevih vratih nekaj škrabljaló, nobeden si ni upal iti gledat, kaj da je. Drugo jutro je pa tulenj s krvavečimi očmi ležal mrtev pred vrati.

Za vse ljudi, ki stanujejo na bregovih in otocih ledenegega morja, je tulenj največji dar božji, kajti brez njega bi ti ljudje ne mogli živeti. Meso, kri in špeh jedó, z mastjo si razsvetlujejo dolge noči, v kože se oblačijo, ž njimi pokrivajo hiše, pregrinjajo čolne in sani, z razčehanimi kitami šivajo, iz kostij delajo hišno orodje, čreva mesto stekla razpenjajo na okna, iz njih si krojijo celó preobleko. Okoli tulnja suče se Grenlandcu vse življenje, zato jih pa tudi ni boljših lovcev od njih. — Našim grlom se sicer upira tulnjevo meso, ali vender gré iz Evrope in iz severne Amerike vsako leto sto in sto bark v severna morja tulnjeve pobijati samo zaradi kože in masti. Tulnjeve navadno ne streljajo, ker je obstreljena žival za lovca večjidel izgubljena in zraven mu splaši še druge tovariše speče na suhem. Zato lovci najraje zalezujejo speče tulnje ter jih s kijem po glavah mahajo. Lové jih pa tudi v vodi z ostvami, ali pa jih na ledu čakajo pred luknjami, kamor dihat hodijo.

Razen človeka je tulnjeve sovražnik tudi beli medved, še večji neka pliskavka z imenom: kosatka, vender je človek najgrozovitejši.

Nekateri drugi znameniti tulnji so:

Morski lev z mačjo glavo in z rumenkasto grivo po vratu in po prsih. Stanuje v južnih mrzlih morjih, 5 metrov je dolg. Človeka se boji in beži pred njim, ali v stiski je strahovita zver in lovcu zmirom nevarna.

Morski medved ali kot je večji in težji od navadnega tulnja, dlake je kocaste in v glavo je nekoliko medvedu

podoben, odtod ima tudi ime. Stanuje v južnih in severnih morjih in večkrat v velikih čredah potuje od otoka do otoka. Že nekolikokrat imenovani Steller, ki je najbolje opazoval živalstvo po severnih morjih, poroča o morskem medvedu: „Jeden medved ima pri sebi 8—15 medvedek. Medvedke leže lene na produ in spé, mladiči se pa med seboj igrajo in trgajo, kakor mladi psi. Stari medved stoji pri njih in jih dopadljivo ogleduje. Ako se v resnici skoljejo, primomlja jezen med nje, jih razpodi in pomiri. Najrajši ima onega, ki ustrahuje druge, miluje ga in liže in z gobcem tlači na zemljo, neizrečeno ga veseli, ako mu se mladič s pridom ustavlja. Za slabiče in lenuhe ne mara, zato se drže bolj matere. Medvedka prenaša mladiča v gobci; ako ga v nevarnosti zapusti, se stari strašno razjezi, trešči jo ob skalo, da na pol mrtva obleži. Ko se zopet zavé, plazi se ponižno k staremu, liže mu noge in preлива solze, da jej kapajo po prsih. Stari renčé rohni sem ter tje, prevrača izbuljene oči in ziblje glavo kakor pravi medved. Ako je izgubil mladiča, joka se s samico vred. Meseca junija, julija in avgusta leže ves čas kakor klade na tem istem mestu, in ker nič ne jedó, tako shujšajo, da koža ohlapno visi okoli njih. Stari se človeka ne bojé, le ako jih iznenada prestraši, planejo v vodo. Na suhem so med vsemi tuljni najhitreji, mene in mojega kozaka so večkrat podili, da sva jim komaj ušla. Medveda je neznansko težko ubiti, človek trikrat onemore in mora počivati, predno ga s kijem pobije. Z razbito črepino in z razbrizganimi možgani se še brani na nogah stoječ, in tako živi še po cel teden in še več, ne premaknivši se z mesta.“

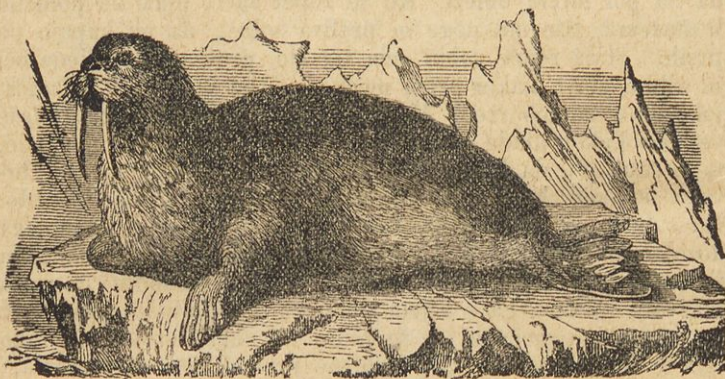
No pri vsem tem je človek morske medvede dandanes že skoro iztrebil, vsaj jako redki so.

H koncu naj omenimo še največjega tulnja, namreč:

Morskega slona, ki je 10 metrov dolg in črez pas 6 metrov širok. Samec ima 30 cm. dolg in gibek rilec, ki mu se v jezi napne. Pod kožo ima masti dve pedi na debelo, celo truplo drgeta od masti, od jedne same živali se dobi do 8½ met. centov. Morski slon je med tuljni najbedastejši in najtopejši, ležeč na pesku se ne zmeni, ako lovci okoli njega tovariše pobijajo, mirno čaka, da pride red nanj. Udarec po nosu mu vzame življenje. Nekedaj neštivilne črede morskih slonov zato ginejo od dne do dne. Kakor morski medvedje selijo se tudi morski sloni od otoka do otoka, prebivajo pa samo v južnih mrzlih morjih.

32. Mrož.

Mrož, tudi morski konj imenovan, je silna, nekoliko tulnjem, nekoliko volu podobna žival iz severnega ledenega morja. Po dolgem meri nekateri 5 metrov, čez pleči 3 metre, težek je pa 8—14 in celó do 16 met. centov, če tudi so dandanes taki velikani redki. Na njem nam najprej pada v oči glava, posebno pa zobje. Na majhnej glavi brez uhljev je gornja ustnica kakor nabuhnena in z debelimi ščetinami obrasla. Iz gornje čeljusti mu molita dva velika navzdol zakrivljena čekana ali okla, ki sta pri starej živali časih 80 cm. dolga in 3—5½ kilogr. težka. Mladi so brez teh zobov ter so od daleč v lice nekoliko človeku podobni in morebiti so taki mladi mroži dali povod pravljicam o morskih deklicah.

37. Mrož.

Palec debela koža je obrasena s ščetinasto dlako, ki se pa starejim rada oguli; mladi so črnkasti, stari pa so bledejši in rumenkasti. Živé se z ribami, raki in drugimi morskimi živalimi.

Kakor tulenj je tudi mrož družbena žival. V prejšnjih časih so jih mornarji videvali po 6000 skupaj in možje iz jedne same barke so jih v 7 urah pobili 900, sedaj pa tudi ta žival vedno bolj gine. Mrož je navadno v vodi, le kadar hoče spati ali počivati, zleze na suho ali na led. Na kopnem je neizrečeno okoren in neukreten, pomaga si najbolj z dolgima zobéma, zasadi ju namreč v led ali med skale in potem se z vsem truplom pomakne naprej. Len je in zaspan, toži mu se iti v morje hrane loviti in večkrat po 14 dni nič

ne jé, temveč glasno smrčé spi kakor mrtva klada. Toda nikoli ne spi vsa čreda ob jednom, temveč nekoliko je vedno budnih na straži zaradi varnosti. Ako zapazijo kaj nevarnega, straže prebude speče tovariše in potem vsi skupaj strasansko rjovejo in rezgetajo, da se po celo uro daleč sliši in mornarji jih navadno poprej čujejo nego vidijo. Dokler jim sovražnega človeka še ne poznajo, ne zmenijo se dosti za-nj, če strelí med nje, togotno zarjovejo, stresajo z glavami, nevoljno se ogledujejo, pa se spet vležejo. Še le ko spoznajo, da jim gre za življenje, valé se nerodno do morja.

Mroč je pogumna žival in lov na nje je zlasti v vodi zmirom nevarna in težavna stvar. Ranjen mroč ne beží, temveč rjove in kliče tovariše na pomaganje. Koj vsa čreda obsuje lovce, rjoveč se spenjajo na barko, zasajajo ostre čekane va-njo in jo skušajo prevrniti; med tem pa drugi vzemó ranjenega tovariša med sé in ga hitro odpeljejo daleč proč, vzdignivši ga časih nad vodo, da sope in da jim se potoma ne zaduši. Čreda preganja barko ure in ure daleč in mornarji se jih rešijo le s tem, da jim droben pesek v oči mečejo.

Mročica svojega mladiča neizrečeno ljubi, v morji ga nosi pod pazuh ali pa na hrbtu. Dokler je stara živa, mladega ni moči dobiti, ker ga ona nikedar ne zapusti, že ranjenega ali tudi mrtvega mladiča še iztrga ljudém iz rok in pobegne ž njim v globočine. Ako poprej ubijejo staro, dá se mladi ujeti brez upora.

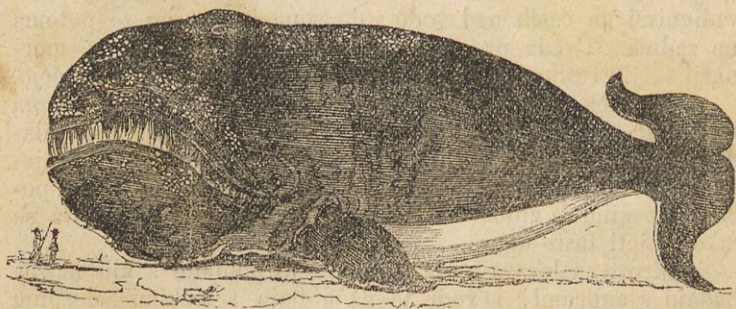
Mrože zalezavajo na suhem, je pobijajo s kiji in zabadajo s sulicami, v vodi je pa ubijajo s težkimi železnimi ostvami. Največ so vredni beli zobje, ki so še lepši in dražji od slonove kosti, posebno zato, ker ne porumené. Iz njih ponarejajo posebno človeške zobe, ki se stavijo škrbastim ljudem. Koža je neznano trdna in krepka in daje najmočnejše vrvi za morske ladije. Tudi mast se izcvre in porabi, črno meso jedó pa le severni národi.

33. Kit.

Že doslej smo se seznanili z nekaterimi velikani, pozemeljskimi pa tudi morskimi, toda vsi ti izginejo proti kitu. Kit je velikan vseh velikanov, največji med živalimi, kar jih premore široka zemlja in globoko morje. Po vnanjosti bi sodil človek, da je kakova velikanska riba, ali prištevati se vender mora med čveteronoge živali ali sesalce, ker ima toplo rudečo kri, pluča za dihanje in ker v svojej mladosti živi o

materinem mleku. Sama glava je tretjina telesa, ki meri v dolgosti do 23 metrov. Na glavi, velikanskej kladi podobnej, ni videti uhljev, tudi nosnici niste spredaj na gobci, kakor pri družih živalih, temveč na temenu. Oči so majhne, malo večje od volovskih, in stojé skoro v kotu, kjer se usta odpirajo. Kadar žival zine, odpre se strašanska globina, v katero se lahko skrrije čoln s 6 ljudmi, goltanec je pa vender čudovito ozek, da bi človek komaj pest mogel skoz-nj spraviti, in zato kit ne more pogoltniti kake večje živali.

V ustih zagledamo negibek jezik in use, navadno „ribja kost“ imenovane. Jezik je 6 metrov dolg, 3 širok in tehta sam $4\frac{1}{2}$ met. centa. Zoba kit nema nobenega, ali usta so polna onih usov ali ribje kosti. Usi so namreč 8—10 palcev široke, na notranjem robu resaste rožene ploče, ki mu visé od neba jedna tik druge. Tacih ploč ima kit čez 300, sred-

38. Kit.

nje najdaljše dolge so do 5 metrov, sprednje in zadnje so krajše. Ako kit zine, napolni mu se žrelo z vodo, katero odtoči in precedi skozi ustnice, živalce pa, ki so bile v vodi, ostanejo med resastimi usi kakor na situ, in spolzé velikanu po goltanci. Na jedenkrat jih pojé na milijone in lahko si potem mislimo, koliko tega drobiža mora živeti v morji.

Prednja uda spremenjena sta v plavuti, zadnjih pa nema in telo se konča v $5\frac{1}{2}$ metra široko repno plavuto, ki pa ne stoji po konci, kakor pri ribah, temveč je ravno po vodi položena ter se giblje gori in doli. Črez trebuh meri 12 metrov. Zgoraj črnikasta, zdolaj belkasta koža je popolnoma gola, med njo in med mesom je tri pedí na debelo same masti, zaradi katere kita največ lové. Star kit tehta 840 do 1120 met. centov, odvaga tedaj 200 pitanih volov ali pa 30

slonov; same masti ima časih črez 448 met. centov, ribje kosti pa do 16 met. centov.

Kit je družbena, miroljubna in plaha žival. Navadno plava pri vrhu tako, da nosnice gledajo iz vode, pri dihanji brizga vodo jako visoko v zrak s tako silo, da se cvrčeč in sikajoč v meglo razkadi. Ranjen kit kakor strela švigne v globočine, kjer more četrť ure, nekateri trdijo celó pol ure, brez zraka biti, ker ima neznansko velika pluča. S plavutami ne plava, ampak se le drži v ravnej vagi, kajti mrtev se koj obrne ali na hrbet ali na stran, samica pa pod plavuto tudi mladiča seboj nosi. Giblje se z repno plavuto, s katero se tudi brani svojih sovražnikov. Kakor je okornega in neukretnega trupla, je vender dosti uren. Nekolikokratov zamahne z repom, pa je izginil človeku izpred očíj. Časih se kakor igrajoč s celim truplom požene iz vode, ali pa se postavlja na glavo. Spí le na mirnem morji, kakor mrtev ležeč in s plavutami se držeč v ravnej vagi. Mornarji pravijo, da čuti premembo vremensko, zlasti da se pred nevihto jako nemirno prevrača.

V repu ima strašansko moč. Ako ž njim ploskne po vodi, koj se vzdigujejo valovi kakor gore visoki in daleč na okoli peni se morje. Z jednim udarcem razbije čoln ali pa ga zadrvi z ljudmi vred visoko v zrak.

Samica ima samo jednega mladiča, katerega dolgo nosi pod plavuto, zlasti v nevarnosti, ko je treba hitro pobegniti. Sploh mu je skrbna mati, nikoli ga ne zapusti v nevarnosti, rajše tudi ona pogine. Zató kitolovci radi lové mladega, dasi ni za rabo, samo da privabijo staro, katero potem gotovo ubijejo, ker ne gre z mesta, ako je tudi že hudo izranjena. Mladič prav počasi raste in doraste še le v dvajsetem letu, gotovo učaka sivo starost, ako ga ne zadene smrtonosna ostva.

Meso od mladih kitov je rudeče in je užitno, ako se masti očiščeno dobro speče, od starih je pa črno in ni za jed, vsaj ne za izobraženega Evropljana, ki lovi kita samo zaradi masti in usov. Eskimojci pa tudi pijó mast, jedó meso in celó kožo, in vedó porabiti tudi kosti, kitice in kožo.

Kit živi sedaj samo v ledenih morjih posebno okoli Grenlanda v Hudsonovem in Baffinsovem zalivu. Tudi okoli južne Afrike in Amerike se nahaja neki manjši kit, ki časih potuje v velikej družbi.

Razen najhujega preganjalca človeka nadleguje kita tudi že jedenkrat imenovana k o s a t k a in pa m o r s k i v o l k ali som.

Vsacega leta gre sto in sto ladij evropskih in ameri-
kanskih lovit kitov po severnih in južnih morjih. Na vsakej
ladiji je navadno po 50 mož in jeden zdravnik. Ko prija-
drajo v kitovnato morje, sedi vedno jeden mornar za stražo
na najvišjem jamboru in pazljivo gleda po vodah, kje se bode
kak voden curek vzdignil. Zapazivši kaj tacega zaupije to-
varišem in kakor bi mignil spusté se majhne barke z ladije,
mornarji poskačejo va-nje in veslajo proti onemu kraju, kjer
jim brizganje vode srečo obeta. Mornarji veslajo na vse
kriplje, spredaj v vsakej barki stoji izurjen ostvar v rokah
držeč težko železno ostvo, ki je privezana na dolgej vrvi, vrv
je pa okoli vrtečega se valjarja ovita. Sedaj se prikaže ki-
tova glava blizu barke, ostvar zavihti ostvo in ostro železo
se kitu zadere skozi salo globoko v meso, iz rane se pa
ulije krvav curek. Ranjeni kit udari z repom po vodi ter
se zažene v morske globine, vrv na valjarji se tako hitro
odvija, da bi se užgala, ko je ne bi z vodo polivali. Kakor
strela letí barka po morji, kamor jo kit vleče za seboj; ako
je vrv prekratka ali ako se zaplete, morajo jo odsekati, ker
sicer bi kit barko potegnil pod vodo. Naposled se je umiril
kit, kmalu potem se vode razdelé, sape potrebna žival po-
kaže zopet glavo in brizga krvavo peno iz sebe, ali v tem
trenutku ga zadene druga, časih še tretja ostva. Spet plane
pod vodo, za četrť ure pride zopet sopst, iz nova leté ostve
na-nj, časih po 5 bark vleče za seboj, velikán prihaja vedno
slabši, omaguje, daleč na okoli je morje krvavo, naposled se
zvrne na hrbet in mrtev plava na vodi. Vriskaje ga lovci
vlekó do ladije, tukaj ga na vrvéh s škripci vzdignejo iz vode
ter mu najprej odsekajo glavo, jo potegnejo na brod in iz-
trebijo úse iz nje. Med tem si drugi privežejo ostre kram-
žarje na noge, gredó na kita in z lopatastimi sekirami ob-
sekavajo mast iz njega v velikih koséh, ki se koj v velicih
kotlih izcvró. Ko se ocvrta mast ohladi, polnijo ž njo ve-
like sode. Med tem delom se okoli barke zbirajo vsakeršne
ptice, tudi morski volk preži na svoj delež in s kopnega se
oglašá beli medved. Vsa ta družina se bode mastila z mesom,
ki za kitolovce nema nikakeršne vrednosti.

Lov na kite je jako težavna in tudi ni brez nevarnosti.
Časih ledene gore, ki plavajo po onih morjih, stisnejo ladijo
ter jo razdrobé in raztrgajo. Ranjeni kit dostikrat razbije
barko ali pa jo potegne pod vodo in pri tem marsikateri kito-
lovec stori nesrečno smrt. Večkrat si morajo z velikimi te-
žavami skozi led s sekirami pot delati in zgodi se tudi, da

jih prehiteli zima in da jim ladija zamrzne. Sreča je še, ako imajo dosti jesti čez dolgo zimo. Leta 1830. se je od 80 ladij razbilo jih 21.

Pregovor pravi: „Ribarija je loterija“. Resničnost tega pregovora potrди posebno kitolovstvo. Gospodar ladije lahko hitro obogati, pa tudi ravno tako hitro obuboža. Tako na primer ujelo je leta 1718. holandskih 108 ladij 1291 kitov, ki so bili vredni 6 milijonov goldinarjev. Jedno leto pozneje je pa 137 ladij ujelo samo 22 kitov.

V Evropi pečajo se s kitolovstvom največ Angleži, Holandeži in Danci, ter lové v severnih morjih. Severni Amerikanci pa pošiljajo vsako leto več sto ladij na lov v južna morja.

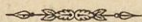
Po velikosti in po postavi je kitu podoben glavač ali kašelot, loči se pa od njega v tem, da ima v dolnjej čeljusti strašne zobé. Zató je glavač strah in groza vseh morskih živalij, zalezava morskega volka, tulnja in celó manjše kite. Razun masti koristi človeku še z dvema stvarima, namreč s „kitovim mozgom“ in z ambro. Kitov mozeg imenuje se neka oljnata kakor mleko bela tekočina, ki se na zraku strdi. Nahaja se pa v posebnih predalih v glavi in nekoliko tudi po hrbtu, rabi se za svečavo in tudi za zdravila. Lekarji mu pravijo: spermacet. Ambra je belkasta ali sivkasta prijetno dišeča smolasta stvar iz glavačevih črev, rabi se za zdravila kakor pižem.

Leta 1853. ujeli so v jadranskem morji 6 mladih glavačev blizu Novega grada.

Pliskavka ali delfin je 2—2½ metra dolga ribi podobna sesalka s špičastim gobcem in ostrimi zobovi. Gola koža je zgoraj črna, zdolaj bela in svetla kakor svila. Razen prednjih dveh plavut ima tudi na hrbtu jedno, repna je ravna kakor kitova. Pliskavke so družbene in živahne živali, rade se motajo okoli ladij in razveseljujejo potnike s prevzetnimi skoki, časih se katera zažene celó na ladijo. Starim Grkom in Rimljanom je bila to sosebnó mila in priljubljena žival, njihovi pisci pripovedujejo mnogo o krotkih pliskavkah, opisujejo jih kakor sosebné prijateljice muzike. — Največja pliskavka je 6—8 metrov dolga požrešna kosatka, strah vseh tulnjev in celó kitov.

Samorog ali narval ima nekaj posebnega v 2 do 2½ metra dolgemu zobu, ki mu naravnost naprej moli iz leve gornje čeljusti. Do 5 metrov dolga žival živi v manjih ali večjih družbah po severnih morjih. Ako kitolovci ne najdejo

kitov, lové tudi samoroga, Grenlandci pa jedó tudi njegovo meso. Zob izdeluje se kakor slonova kost v razne lepotije, v starih časih so ga pa neizmerno drago plačevali, ker so mu pripisovali čudovite zdravilne moči.

Tujezemske četveronoge živali.

34. Slon indijski.

Popis tujega živalstva začnemo z največjim četveronožcem, kar jih sedaj hodi po suhej zemlji, namreč s slonom. Ne stavljamo ga pa na prvo mesto le zaradi velikosti, temveč tudi zaradi drugih lastnostij, ki temu velikanu dajó prednost pred mnogimi drugimi. Sosebno umne zmožnosti povzdigujejo slona visoko nad druge živali, in zato Hindostanec v njem časti neko višje bitje, spoštuje ga kakor podobo modrosti in stari sanskritski jezik ima sto imén za to čudovito žival. Že v starodavnih časih je bil slon človeku pokoren in koristen služabnik, kakor pes ali konj; ali vendar ga prav za prav ne moremo prištevati domačim živalim, ker v najbližjem sosesstvu ukročenih slonov živi divji slon v popolnej svobodi in prostosti. Tudi se ta žival v sužnosti ne plodi, zato mora človek vsacega posebej loviti in krotiti.

Velikansko truplo grbavega hrbta je 3 metre visoko in počiva na debelih neukretnih, stebrastih nogah. Na prednjih ima po pet, na zadnjih pa samo po štiri prste, in vsaki prst tiči v posebnem parklji. Ob debelej glavi, nasajenej na kratkem vratu, visita mu široka, mahadrava uhlja in drobni očesi mu kaj pametno in resno gledate izpod visocega, izbočenega čela. Skoro gola, bolj ali manj siva koža je palec debela, pri starih kakor skorja razpokana in razkava, ali vendar jako čutljiva.

Najbolj nam pa padajo v oči zobje in čudoviti nos. Iz gornje čeljusti molita mu dva velika, navzgor ukrivljena zoba, ki raseta s slonom vred. Take zobe imenujemo: okla. Z okli brani se slon in napada sovražnika, prevrača težke stvari, privzdiguje in nosi na njih tovore. Razun teh okel ima v zgornjej in dolnjej čeljusti na vsakej strani jeden širok ploščat kočnjak, ki je videti, kakor bi bil iz mnogih vštricnih ploč sestavljen. Kadar se kočnjak jako ogloje, izpade mu in na

njegovem mestu izraste nov zob. Gornja ustnica zrasla se je z nosom, ter je podaljšana v rilec ali trobec, katerega more slon po všečnosti zvijati, raztegniti ga na dva metra ali ga skrčiti na 60 cm. dolgosti. Trobec je slonu najimenoitnejši ud, nos in roka ob enem, ker ž njim diha, voha, tiplje in grabi. S trobcom natrga si krme in jo nosi v usta; s trob-

39. Slon.

cem pije, napolnivši si ga namreč z vodo, vtakne ga v usta in spusti vodo va-nja; v vročini brizga vodo tudi po sebi, da se hladi. S trobcom se brani, ker ima v njem toliko moč, da drevesa iz zemlje ruje in da konja ali vola z jednim udarcem na tla pobije. Konec trobca ima gibčen mesnat rogljiček, s katerim, kakor človek s prstom, pobere majhno stvarco

s tal, zaveže in razveže ozel, izvleče zamašek iz steklenice, sproži pištolo itd. Trobec je pa tudi najčutljivejši ud, zato pri težkem delu vtaknejo slonu trobec v usnjat tok, da si ga ne rani.

Slon ne vidi posebno dobro, ali tenko čuje in dobro voha. Star slon vaga 4000—5600 kilogr., koža sama ima 1000 kilogr. in okli vagate 80—110 in celó 160 kilogramov.

Ta velikan živi v južnej Aziji, v Hindostanu, Siamu in na velikih južno-azijanskih otocih, zlasti na Cejlonu. Najrajši prebiva po gostih in hladnih gozdih, kjer ima dosti vode. Na solnci ni rad, po dnevi leži ali stoji v senčnatih in hladnih goščavah, po noči pride pa tudi na polje past se in dela veliko škodo, ker še mnogo več poteptá s težkimi nogami nego pojé. Pri nevihti sloni bežé izpod drevja na plano boječi se strele. Držé se raji po goratih krajih nego po ravninah in tudi mraz jim ne škoduje baš mnogo. Vsak slon popije na dan do 30 vedrov vode, tudi se rad koplje in z vodo poliva. Plavati zná izvrstno, rad leži v vodi držeč trobec nad vodo zaradi sape. Največ jih mučijo vsakeršni komarji in obadi, branijo se jih z repom, z uhlji in s trobcom, tudi si lomijo veje in je ž njimi odganjajo. Tudi neke ptice rade posedajo po slonih kljuvajoč jim sitni mrčes iz razpokane kože, kar slonom neznansko dobro dé.

Slon je družbena žival, časih jih je do 50 in še po več v jednej družbi. Najstareji in najpametnejši jih vodi, samice z mladiči so v sredi med odraslimi. Radi se igrajo med seboj in takrat v znamenje zadovoljnosti trobentajo iz trobca. Ako pa čutijo kako nevarnost, zaprašé se v goščavo, da se mladovje in grmovje lomi in jim poka pod nogami in zraven strašansko rjové iz grla. Čudno je pa, da more velikan tudi po hosti tako tiho in varno hoditi, da ga človek ne čuje. V nevarnosti drug drugemu pomaga in lepo je videti, kako slon miluje in boža samico, katero je zadela otrovana puščica skritega strelca, in človeku se milo stori, ko vidi samice, ki z žalostnim glasom tožijo gledajoč na ujetega in zvezanega vodnika.

Slon živi o vsakeršnej zelenjadi, v gozdu lomi in smuče veje z dreves, muli z rilcem travo in si jo zalaga v usta; ukročen jé senó, rajž, posebno je pa zaljubljen v vino in žganje. Ako mu človek pokaže steklenico z žganjem ter mu potem odkaže delo, koj se ga bode lotil, naj bode še tako težavno in ko je gotov, pride po plačilo, katero mu mora človek brez obotavljanja dati, ker sicer bi se razjezil in bi strašno divjal.

Mladič sesá dve leti in doraste še le v 20. letu. Živi jako dolgo, gotovo črez sto let, na Cejlonu znabiti tudi 200 let. V sužnosti pogine poprej, no vender je sužen slon na Cejlonu živel 140 let. Dasi je slon velikanska in močna žival, vender je dobročuden in miren. Nobene živali ne vznemirjuje in tudi človeku nič ne stori, še celó ne zmeni se za-nj, dokler mu ta nič žalega ne stori. Kakor že vemo, drgetá velikan pred pritlikavo miško. Lehko ga je ukrotiti, in ukročen slon je gotovo najkrotkejša, najpametnejša in najposlušnejša žival. Kmalu se priučí na gospodarja ali na strežaja, pozná ga po glasu, razume njegove besede in že na obrazu bere njegove zapovedi, še predno jih je izrekel. Na gospodarjevo besedo poklekne, da mu more sestí na vrat, s trobcom naklada si sam tovor na hrbet. V starih časih potrebovali so slone sosebnó v vojski, privezali so jim namreč na hrbet lesene hiše, iz katerih so skriti vojaki streljali s puščicami na sovražnika. Še dandanes potrebujejo v Indiji slona v vojskah za prenašanje živeža, streljiva in težkih topov, zlasti po brezpotnih hribih. Razen tega opravlja težka dela, nosi in vozi tovore, pomaga loviti divje svoje brate in na prazničnih sprevodih nosi kralje in cesarje in drugo imenitno gospodo. V Siamu posebno časté bele slone, ki so prav redki. V krasnej palači mu strežejo ponižni služabniki, pitajo in napajajo ga iz zlatih in srebernih posod ter ga pokrivajo z dragocenimi plahtami. Delati mu ni ničesar treba, razun cesarja ga mora vsak spoštljivo pozdravljati, in to vse zato, ker po njihovej veri preseli se duša umrlega cesarja v tacega slona.

Akoprem je slon videti neroden, vender je urnejši od konja in stori dela za šest močnih konj. Kakor nič nese 1000 kil, ako se je pa vadil z mladega, nese jih tudi 2500. Poganjač mu navadno sedi na vratu, v roki ima palico z ostro železno ostjo, katere pa le redkokedaj potrebuje, ker navadno je dosti dobra beseda, da stori, kar mu se ukaže, da gre, kamor mu se veli. Pri delu je slon jako spreten, vidi mu se, da vsako delo premisli, predno se ga loti, vsak dan je pametnejši, ker ga skušnja učí. Ako vleče na vrvi težko gredo po tleh, pa mu se ob kaj zadene, koj spusti vrv in gre nazaj pogledat, kaj ga je ustavilo. Kakor se mu zdi, da bode prav, ali prevali gredo ali jo prizdigne ali drugače odpravi zadržek in potem spet vleče, kamor mu je bilo rečeno. Ako mu se kaj naloži, prepriča se sam, je li je vse dobro privezano. Pod sod, ki mu se hoče valiti po strmej cesti, sam podtakne kamen. Dražiti ga ni varno, ker časih jeza

hitro v njem vzkipi in takrat ne pozna šale. Najkrotkejši slon časih lahko podivja, rjove, razsaja, meče ob tla in tepta z nogami vse, kar more doseči, takrat celó gospodarja ne pozna. Podivjanega slona je težko ukrotiti in pomiriti, navadno ga morajo ustreliti.

Slonove umne zmožnosti bomo najbolje spoznali iz nekih resničnih povestij, kakeršnih je znanih na sto in sto.

Napoljski kralj je imel prav krotkega slona, ki je prost hodil po ulicah, igral se je z otroci ter si jih posajal na hrbet. Pri zidarjih, ki so zidali v kraljevskem gradu, je imel službo, podajal jim je potrebne stvari, posebno pa je moral donašati vodo v velikih kotlih. Tu je videl, da so luknjast kotel nesli h kotlarju na popravek, in ko je pozneje jedenkrat zapazil, da kotel vodo pušča, odnesel ga je sam h kotlarju in je počakal, da ga je mož popravil.

Mlad slon je bil ranjen v glavo ter je tako divjal, da se nihče ni upal blizu. Stara slonica, njegova mati, je to videla, strežaj je šel k njej, ter jej je skušal dopovedati, da bi bilo dobro, ako bi si dal rano zavezati. Ko je starka to razumela, prijela je mladiča, ga položila na tla in tako dolgo držala na tleh, da so mu rano obvezali. To je delala vsak dan, dokler ni ozdravel mladič.

V iztočnej Indiji je v vojski krogla zadela slona. Peljali so ga v bolnišnico, kjer so ga obvezali. Pozneje je šel sam tjekaj in se je sam vlegel na tla. Zdravnik mu je moral rano žgati, slon je stokal zaradi strašnih bolečin, ali vender se je mirno držal in bil je hvaležen zdravniku.

Angleška armada v Indiji je imela seboj nekolikò kamel, katere je bilo jedenkrat treba prepeljati prek neke reke. Živali niso bile tega vajene, pa so se plašile ladije in nikakor jih niso mogli na-njo spraviti. Nekdo izmed gledalcev gre po svojega slona ter mu ukaže, naj požene kamele na ladijo. Koj je jel slon jezno pihati skoz trobec, opletal je z dolgimi ušesi, rjovel, cepetal z nogami, kakor bi bil podivjal. Kamele so se ga prestrašile in so v strahu zbežale po mostnicah na ladijo. Kakor bi bil odrezal, umiril se je slon ter je popolnoma miren počasno korakal na svoje mesto.

V Antigonovej armadi je bil slonov strežaj, komur je na potu umrla žena, zapustivši mu majhno dete v zibeli. Na to dete je pazil potem slon kakor najboljša pestunja. Zibal je dete, kadar je plakalo (jokalo), odganjal mu je z vejico muhe, kadar je spalo. Ako so mu dete vzeli, ni hotel nič jesti in ni miroval, predno ni dobil spet otroka pod svoje varstvo.

H koncu moramo še povedati, kako v Indiji slone lové in kroté. Iz debelih kolov naredé tri ograje, prva je največja, iz nje se skoz ozka vrata pride v drugo manjšo in iz te spet v tretjo najmanjšo. Koli so kolikor mogoče z zelenjem zakriti, da sloni mislijo, da je navadno grmovje. Ko lovci zasledé čredo slonov, zajamejo jo gonjači in jo potem s krikom, strelom in ognjem tirajo proti ogradam. Prvi slon, ki vodi vso čredo, pride do vrat, ustavi se in premišljuje, ne zdi se mu prav varno, ali ker zadaj gonjači na vse grlo vpijejo in iz pušek pokajo, gre skozi vrata in vsa čreda za njim brez premisleka. Ko so sloni v ogradi, zakurijo gonjači velike ognje na okoli, posebno na vratih. S strašnim vpitjem, bobnanjem in streljanjem spodé slone v drugo in potem še v tretjo ogrado in zadelajo vrata do nje. Sloni spazivši, da so ujeti, začno strahovito rjoveti in divjati, kakor besni se zaganjajo v ogrado, podrli bi jo, ko jih ne bi gonjači spet preplašili in odpodili. Na notranjej strani je v ogradi izkopan graben, v katerega sedaj lovci vodo napeljejo in sloni hité žejo si gasit in hladit se. Po malem jim tudi večkrat dajó jesti. Ko so nekoliko dnij že v ogradi, odpró lovci neka vrata, ki drzé iz ograde v 19 metrov dolge ulice. V te ulice navabijo jednega slona s tem, da pred-nj krme potresajo, ko je žival dosti daleč, zapró se vrata za njo. Slon videvši, da ne more nazaj, da se niti obrniti ne more, začne strašno rohneti, zaletava se v prednje kole, ki mu zapirajo daljni pot, buta z glavo va-nje ter se s prednjimi nogami spenja na ograjo, da bi jo podrl. Bolj ko divja, prej se utruji, in ko se prva togota poleže, mu nogo za nogo ujemó v zadrgo, črez pas pa ga zvežejo z vrvmi in ga naposled izpeljajo iz ulice. Tako polové vse po redu.

Vsak slon dobi svojega strežaja, ki mu skrbi za jed in pijačo in ga ob jednom tudi kroti in uči. Prav prijateljsko ga pogovarja, naj bo miren, od daleč ga s paličko čehlja po glavi in po rilci, odganja mu nadležne muhe ter ga poliva z vodo, kar je slonu prav po godi. Ako z lepa nič ne opravi, žuga nepokojnej in hudomušnej živali z železno ostjo in naposled se umiri spoznavši človeško moč. Za nekoliko dnij že pozna svojega strežaja, ki se mu oprezno bliža, ga prijazno ogovarja ter mu se dobrika kakor največ more. V društvu drugih ukročenih slonov privadi se kmalu na novo življenje in dovoli strežaju, da mu sede za vrat. Za pet ali šest tednov mu je popolnoma pokoren, sedaj mu sname spone, ki so doslej še zmirom vezale jetnika, za pol leta je

ves domač in šola je končana. Posamezne divje slone lové tudi s pomočjo krotkih slonov, ki se divjaku na paši počasi bližajo in ga naposled med-sé vzamejo. Od vseh stranij ga pritisnejo, da se ne more ganiti, tedaj se previdno bližajo lovci, zlezejo pod svoje krotke slone in zvežejo divjaku noge. Krotki sloni se tedaj umaknejo, divjak čutivši spone na nogah začne razsajati ali naposled se mora udati.

Afrikanski slon se razlikuje od indijskega, da ima še večji ušesi in večji okli. Stari Kartaginci so ga tomljali in v vojskah potrebovali, dandanes ga nikjer ne kroté, ali strastno ga povsod lové zaradi okel, ki dajo dragoceno „slonovo kost“. Meso je tako trdo, da se ne skuha z lepa, noge, trobec in jezik so pa neki prav dobra jed. Iz debele kože si Afrikanci delajo ščite. Lov na slone je zmirom nevarna stvar in marsikaterega lovca je ranjen velikán pomandral; Afrikanska slonova kost je imenitnejša in dražja od indijske, ker ne porumeni tako hitro, kakor ona.

35. Opice.

Veličanske óne gozde, kjer v soparnéj senci velikanskih dreves slon premišljeno prestavlja debele noge, oživljajo vse družine srboritih in lahkoživih opic. Kacih 150 različnih vrst živi po vročih deželah v Afriki, Aziji in Ameriki; Avstralija nema nobene opice, v Evropi prebiva pri Gibraltarju jedna sama vrsta, ki je bržčas na to mesto preseljena iz bližnje Afrike. Največja je opica visoka kakor človek, najmanjša pa ni večja od veverice. Večjidel živé v velikih družbah, samo one največje samotarijo ali pa se držé v majhnih rodbah. Vsako družbo vodi najstareji, najmočnejši in najpametnejši samec, kateremu mora vse slepo pokorno biti. Njegovo oko vse vidi, njegovo uho vse čuje, on pazi na vse, noč in dan skrbi za varnost cele družine, ki med tem brezskrbno skače in burke uganja. On razsojuje prepire in navadno oba prepirajoča lastnoročno oklofuta; ako se je prepir unel zaradi kake slaščice, jima jo odvzame in sam pojé. Vsak upor, vsako nepokorščino ostro kaznuje, ako se kdo ustavlja, pretere ga in premikasti, da mu se gotovo nikedar več ne povrne hudobna misel.

Med vsemi živalimi so opice človeku najpodobneje, no pri boljem opazovanji pokaže se vender, da ta podobnost ni

tolika, kakor se navadno misli. Na prvi pogled se človek res zavzame, ali natančnejša preiskava kmalu dokaže, da je ta podobnost prav površna in bolj namišljena. Opica ima štiri roke, ker ima na vseh udih gibčne prste in more na vseh sklepati palec z vsacim prstom ter more z vsemi udi grabiti in držati. S tem pa opica ni nič na boljsem od človeka; res se lahko po drevji spenja in pleza, ali na zemlji ne more po dveh hoditi, ker sta zadnja uda tudi roki, tedaj nemata niti podplata, niti pete niti méč. Nekateri se res časih postavijo na zadnje roke in za silo hodijo po skrčenih prstih, ali kako težavna in omahla je njihova hoja, žival nema nobene postavnosti, nekako plašno prestavlja noge in če pritisne sila, spusti se zmirom na vse štiri in kobaca dalje. Opica nikedar ne more z vsemi rokami ob enem delati, ker se mora držati, in tedaj v tem tudi ni na boljsem od človeka, ki ima le dve roki.

V glavo so nekoliko človeku podobne, ker imajo golo lice in ušesa človeškim podobna, ali čelo je nizko in nazaj stlačeno, ustnice ozke in tenke, nos potlačen, zobje, zlasti očnjaki, bolj zverski, akoravno po številu in redu človeškim prilični. Le v mladosti je pri nekaterih opaziti neko podobnost s človeškim licem, v starosti ima pa vsaka živinsko lice, ker jej se spodnja čeljust in sploh celo zobovje izboči v živinski gobec. Tudi se nagrbančena in starikava opična lica ne morejo človeškim primerjati. Nekateri so brez repa, druge ga imajo in nekaterim služi dolgi rep za peto roko. V ustih imajo nekateri mošnjice, kamor spravljajo jedila, da se omehčajo. Prednja uda sta zmirom daljša od zadnjih; ako se žival stavi po konci, sežeta jej navadno prek kolen, nekaterim celó do gleženj. Razen lica in dlanij so vse kosmate in navadno bradate. Z grgrajočim, hreščečim in vriščečim glasom človeškega govora kratko in malo posnemati ne morejo. — Opica je le spaka lepega človekovega telesa.

Toda ne le samo v telesu, temveč tudi v svojih zmožnostih so opice spake, nagnene k hudobi. Zato Arabci mislijo, da so opice zavrženi ljudje, katere je Bog v živine spremenil ter jim dal pol človeške pol vražje podobe. Vse opice so zvedave in radovedne, pretkane in prepekane tatice, nečiste, nevoščljive, pohotne, nesramne, potuhnene in maščevanja željne. Strast hipoma v njih zakipi, jeden sam pogled, jedna sama beseda časih žival tako razkači, da kakor besna divja, in strast jo tako prevzame, da celó na svojo varnost pozabi. Takrat je opica res ostudna pošast. Sicer so opice

neizrečeno ročne in skočne, nemirne in živahne živali, vsak čas jim pride druga misel, katero v tem trenutku spet druga spodrine. Z drevesa skoči na zemljo, poskoči sem, poskoči tam, ujame in pohrusta kukca, vščipne tovariša, spleza spet na drevo, odtrga cvet ali sad, okusi ga, vrtil v rokah, vrže proč, poseže za drugim, spravi ga v usta, spusti se na spodnjo vejo, obesi se in ziblje na jedneji roki, poskoči na kraj veje, zaziblje se in zavihiti na drugo drevo, preišče tičje gnezdo, malo posedi, pomakne se k tovarišu, začne mu po kožuhu iskati uši, hipoma nastane velik vrišč, na bližnjem drevesu se lasajo in uhajo, vse hiti tja, starešina jezno priskače, pograbi tega, pretrese ónega in mir spet kraljuje med družino.

Opice se živé s sadjem, cvetjem, listjem, jedó tudi žito, vsakeršne žuželke, sosebno mravlje, po gnezdih izpirajajo tičja jajca in pohrustajo celó mlade ptice. V sužnosti žró vse in pijó tudi vino, žganje in druge opojne pijače, da se prav upijanjajo.

Opica ima to posebno lastnost, da posnema vse, kar človeka vidi delati, in ravno to jo dela smešno. Ker ima zraven tudi dober spomin, kmalu se nauči vsakeršne umetnije, dokler je mlada, starej pa ne gre nič v glavo. Človeka se hitro privadijo, nekatere so mu celó privržene, toda v starosti so vse več ali manj čemerne, hudobne, potuhnene in celó nevarne.

Jedno lepo lastnost vender le imajo opice in ta je: neizmerna ljubezen do mladih. Opica ima navadno jednega mladiča, kateri se koj oklene matere, in sicer s prednjima rokama okoli vratu, z zadnjima pa okoli lakotnic, in tako ga mati nosi povsod seboj. Kadar mirno sedi, vzame ga v naročje, liže ga in čisti, boža in poljubljuje, gleda dopadljivo, ziblje na rokah in k sebi pritiska. Ko malo odraste, dá mu igrati z drugimi mladiči, toda tudi takrat pazi na-nj s skrbnim očesom; ako se le pokaže sum kake nevarnosti, koj ga pokliče k sebi in zbeži ž njim v varen kraj. Kakor ga ima rada, vender ga tudi v strah vzame in celó našeška ga, ako jej ni pokoren in se ne vede po njeneji volji. Ako opica nema svojega zaroda, ukrade rada tuje dete. Pri ujetih opicah so spazili, da starka tudi pogine, ako je dete izgubila; ako pa poprej pogine starka, koj druga opica vzame sinoto v rejo.

Razun velikih roparskih tic, maček in kač opice nemajo sovražnika, le tam, kjer hodijo na obdelano polje, preganja jih tudi človek, kakor vé in zna, no vender jim ne more do

živega. Najlepše življenje imajo opice v iztočnej Indiji, kjer jim celó hiše in bolnišnice zidajo. Brez strahu se onde cela krdela priklatijo v mesta in hodijo po hišah.

Meso nekaterih opic jedó in tudi kože upotrebljavajo. Razun tega ni od téh živalij nobene koristi, tem večja je pa škoda, ki jo delajo nekatere na poljih in v vrtéh. Ne samo, da drhal mnogo požré, temveč še vsaj desetkrat toliko objestno pokonča. Evropski lovci vendar opic ne streljajo radi, vsi pripovedujejo, kako jih je ganila obstreljena opica, ko je žalostnega lica jih milo in proseče pogledovala, kakor bi jih pomoči prosila. V žalosti je neki opica človeku še najbolj podobna.

Iz velike množine opic omenimo v kratkem najiminitnejše.

Gorila. Že pred 2000 leti pisal je Hanno, zapovednik kartaginskega brodovja, o nemcem „divjem človeku“ iz zapadne Afrike, katerega so ondotni prebivalci imenovali: Gorila. Leta 1847. zasledil je misijonar S a v a g e v Afriki na reki Gabun veliko opico človeške postave, katerej je dal starinsko ime Gorila, ker je Han-

40. Gorila.

nojev „divji človek“ bržčas bila ta velikanska opica. Gorila je med vsemi opicami največja in najmočnejša. Od pete do glave meri 170 centimetrov in v plečih je 1 meter širok, prednji roki ste debeli kakor moško stegno, repa nema. Črno široko lice je golo, tudi dlani so gole, sicer je pa črno kosmat. Gorila je gospodar v svojem gozdu, ne boji se niti človeka niti druge

živali. Slona, ki mu lomi veje z dreves, udari s krepelom po trobci, leoparda ustrahuje in v družbi celó leva napada. Lovcem, ki sledé slone po onih gozdih, je Gorila najhujši sovražnik. Trop lovcev gre brezskrbno po gozdu, na jedenkrat zmanjka jednega med njimi. Gorila na veji sedeč stegne dolgo roko, zgrabi človeka za vrat, ga vzdigne k sebi, zadržavi in vrže mrtvega z drevesa.

Živega Gorila, bodi si starega, bodi si mladega, je neznanó težko dobiti v pest. Samica z mladimi zbeži na najvišje drevo, samec gre naravnost proti lovcu. Dlaka na glavi mu se ježi, oči se mu svetijo, strašni zobje škripljejo. Ako ga lovec prvokrat ne zadene dobro, je izgubljen. Razkačen Gorila zgrabi puško, zvije cev kakor šibo, ali pa jo zdrobi s strašnimi zobmi, kopito na puški zgrize kakor repo.

Zamorci mislijo, da je Gorila pravi človek, ki se je potuhnil in neče govoriti iz strahu, da ne bi ga silili delati. Ujet Gorila ne živi dolgo, zlasti v naših krajih ne.

Šimpanz je manjši od Gorile, poraščen je s črno dlako, prednji tenki roki segate mu do pod kolena. Ta mirna in dobročudna opica živi tudi v afrikanskem zapadnem primorju na drevesih, kjer si iz spletenih vej naredi postelj. Na tleh hodi časi po zadnjih rokah, toda ne stopa na dlan, temveč skrči prste in hodi po robéh. Močan je skoro kakor Gorila, ali vendar beži pred človekom in ga napade še le tedaj, ako je jednega iz družbe ranil ali ustrelil. Zato lovec išče le posamezne, ki so se ločili od družbe.

Mlad Šimpanz se hitro ukroti in posnema človeka v vsem. Glasoviti francoski prirodoslovec Buffon imel je Šimpanza, ki je hodil zmirom po zadnjih rokah. Bil je prav pameten, držal se je resno in žalostno in je vse delal prav zložno in premišljeno. Z ljudmi se je vodil pod pazuhó, sedel je k mizi, jedel je z žlico in z vilicami, natočil si je kupico, trčil je z gosti, spil in si usta s prtičem obrisal. Šel je po skledico, dal va-njo cukra, nalil si je čaja ter je počakal, da se je ohladil. Z vsakim je bil prijazen in dobro mu je delo, če so mu se ljudje dobrikali. Grandpret pripoveduje o Šimpanzu, ki je na nekej ladiji krušno peč kuril. Vestno je pazil, da ni kaj žrjavice padlo iz peči, tudi je poznal, kedaj je bila peč dosti razbeljena in je šel klicat peka, da naj nosi testo. Delal je tudi vsa mornarska dela, zvijal je vrvi, razpenjal in privezaval jadra in se je sploh vedel kakor človek. Surovi kormanoš ga je jedenkrat po krivici zeló pretepel, Šimpanz je povzdignil sklenene roke ter je proseče

gledal neusmiljenega človeka, ki ni hotel odjenjati. Šimpanz je voljno trpel nezasluženo kazen, ali od tega trenutka ni pokusil nobene jedi, peti dan je poginil od lakote in žalosti. Drug Šimpanz je zbolel in zdravnik mu je puščal na roki, kar mu je pomagalo. Ko mu je pozneje spet na huje se obrnila bolezen, kazal je zdravniku na roko, češ da bi mu zopet puščal.

V našem mrzlem in ostrem zraku ta žival ne živi dolgo. Kmalu dobi sušico ali jetiko. Kakor pride pod naše podnebje, postane žalosten in začne kašljati. Bolna žival tako voljno in strpljivo trpi, da se vsacemu gledalcu milo stori. Klavrno gleda pred se; ko se odkašlja, sklence roke na bolne prsi in s prosečim očesom gleda po ljudeh, kakor bi od njih prosil pomoči. Redkokateri preživi našo zimo.

Pongo ali Orangutan iz južno-azijanskega otoka Borneo podoben je Šimpanzu v velikosti in v postavi. Največja od tega sorodnika razlikujejo dolge prednje roke, ki mu segajo do gležnjev, dlake je rujavkaste. Mlad Orangutan je človeku v glavo nekoliko podoben, v starosti mu se podaljša gobec in obraz je popolnoma živinski.

Pongo je mirna opica, človeka pazljivo ogleduje, le kadar sluti kako nevarnost, zbeži pred njim na drevo in od onod meče na sovražnika veje in krepele. Starega je skoro nemogoče ujeti, mladega pa lahko. Izvrsten je plezalec, na tleh hodi po vseh štirih, malo kedaj težavno cinca po dveh.

V osmaern je imel dalj časa Orangutana, ki je bil prav krotak, ali vedno otožen in žalosten. Rad je bil med ljudmi, posebno med znanimi, ki so se ž njim pečali. Navadno je hodil po vseh štirih, opirajoč se ob palico tudi po dveh. Najraje je jedel sadje, zlasti jagode, pa tudi pečeno in kuhano meso, tudi jajca je rad srebal. Pil je navadno vodo, pa tudi vino in žganje. Z roko si je obrisal usta in po jedi trebil si je zobe. Predno je šel spat, vselej si je posteljo prestlal in zrahljal, naredil si je podglavje, potem se je vlegel in se pokrnil z odejo. Tudi po dnevi se je rad zavil v svojo plahto, katere ni rad dejal iz rok. Poginil je za sušico.

Drugi krotki pongo si je vedno čistil svoje stanovanje, večkrat je tla z vodo pral in s kunjno drgnil.

Magot ali turška opica je pri nas najbolj znana, vidimo jo v vsakem zverinjaku in tudi po ulicah razkazuje svoje umetnosti v družbi s kamelami, medvedi in psi. Do 70 cm. dolgi kebasti magot je šibke rasti, na visocih nogah, okrog-

laste glave, bledega nagrbančenega lica in zelenkasto-rujave dlake, samo brada je rumenkasta. Jedina opica je, ki živi tudi v Evropi, namreč na pečevji okoli Gibraltara, no bati se je, da bo kmalu izginila, ker jih je vsako leto manj. Zadnji čas so videvali samo še štiri. Prava njena domovina je severozapadna Afrika, tamkaj se klati v velikih družbah po skalnatih hribih. Živi se z vsakeršnimi sadovi, koreninami, posebno rada tudi stikuje pod kamenjem za žužki in črvi; kadar nema boljšega opravka, išče drug drugemu po kožuhu

41. Turška opica.

sitni krvopijoči mrčes, v sužnosti skazuje to prijaznost tudi psu, mačku in človeku. Kar mu pri tej preiskavi pride pod palec, pozoblje z veliko slastjo. Mladega magota je lahko udomaćiti, kmalu se nauči vsakeršne mojstrije, jaha na psu, hodi po vrvi, gode na gosli, bobna in strelja itd. Na njem vidimo vse opične navade in razvade. Sladkosnedec rad krade, spakuje se in oponaša ljudi, svoje mlade neizmerno ljubi, v jezi zgrbanči čelo, klepeče z zobmi, rohni in skače srdito. Dokler je mlad, je smešen in zabaven, ali v starosti postane hudomušen, trmast in hudoben, in grize tudi gospodarja.

Psoglavci ali pavijani so najodurnejše in najhudoobnejše opice. Pavijani so dolzega gobca ter so v glavo nekoliko psom podobni, zato jim tudi pravimo: psoglavci. Vsi so zatrepnega krepkega trupla, kratkih nog, ali prav za prav kratkih rok in obilne dolge dlake. Zadnjica je gnusno gola in navadno žive barve, rep kratek, zobje skoro zverski, v ustih ima velike mošnjice. Psoglavci so afrikanske opice ter živé po skalovji, na drevje ne gredó radi. Pod vodstvom izkušenega starešine klati se drhal okoli. Jedó zelenjad,

sočno korenje, po tleh pobirajo sadje, iščejo žužke in tičja jajca. Na poljih in po vinogradih strašno škodo delajo. Vsi pavijani so divji, jeznoriti, potuhneni in nesramni. Razkačeni divjajo kakor besni, vse se jih boji, vse se jim izogiblje, leopard se upa le na posamezne in celó lev jih pusti na miru, jedinih kač se strašno bojé, pred njimi trepečejo. Lové jih z omotnimi pijačami, z vinom, žganjem itd., ko so se upijanili in pospali, takrat je povežejo in zapró. Ko se strezni, strašno divja, ali palica in post ga naposled ukroti, da se

podvrže človeškemu gospodarstvu. Bistrega je razuma in se hitro uči.

Med hudobnimi in nesramnimi pavijani je pa mandril najostudnejša pošast. Že zunanja podoba kaže najgnusnejo grdobo. Nagrjena pesja glava ima kot škrlat rudeč nos, nabrana lica so pa višnjeva, še grje je pisana gola zadnjica. Dolg je 1 meter, rep samo 7 cm. Kakor je med grdimi pavijani najgrji, tako so tudi njegove druge lastnosti in njegovo obnašanje

najzopernejše in najnesramnejše. S kratka reči: Mandril je cvet vseh pavijanov. Nesnaga živi v Guineji. Ljudje se ga neizrečeno bojé in posamezni ne gredó v gozd, kjer mandrili prebivajo.

42. Tulivec.

Tudi vroča južna Amerika ima svoje opice, ki so pa ónim iz starega sveta prav malo podobne, vse so dolgočasne, lene in tope. Amerikanske opice so srednje, ali majhne postave, šibkega trupla in dolzih tencih rok. Vse imajo dolg,

na konci gol rep, kateri služi živali za peto roko. Ž njim se drži za vejo, prijemlje stvari, za-nj se obeša in ziblje z glavo navzdol viseča, v repu ima večjo moč nego v rokah, brez njega ne bi mogla živeti.

Najznamenitejši med ameriškimi opicami je:

Vriščak ali tulivec. 60 cm. dolga rujava opica ima na podjezičnej kosti koščen mehur, s katerim sicer majhna žival more glas jako povdigniti in menjati. Družba sedi sem ter tja po vejah jednega drevesa, v se vtopljeni se bradači dolgočasijo, topo in strmo gleda drug v drugega. Sedaj se oglasi jeden med njimi in na to znamenje začne vsa družba dreti se, vriščati, kruliti, rjoveti, tuliti in bobnati, da je groza. Človek bi mislil, da se živali vsega gozda med sebo kregajo. Na znamenje prvega pevca hipoma utihne vsa družba, molči nekoliko časa, kmalu se oglasi spet vodja in za njim z nova zagrmí ves kor. Najraji pojó zjutraj in zvečer, časih po celo uro brez presledka.

Vriskač skoro nikedar ne pride na zemljo, vodo pije z nizkih nad vodo visečih vej. Škode ne dela, živi ga gozd, kjer je za-nj zmirom miza pogrnená in obilno obložena. Indijani ga streljajo, meso je neki prav dobro, tuji evropski popotniki ga hvalijo, posebno za juho. Pečeno se s početka Evropejcu upira, ker je pečen vriskač na videz popolnoma podoben pečenemu detetu.

36. Lev.

Prostrana Afrika in sosedne dežele vroče Azije so domovina najsilnejše mačke. Lev je najmogočnejša, najpogumnejša in najdrznejša žival. Nad druge silne mačke povzdiguje ga njegovo dostojno in moško držanje, neustrašena srčnost in svestna preišljenost, in zaradi teh lastnostij ga je že od nekedaj basen in pesem slavila kot „kralja vsega živalstva“. Tudi zunanost se strinja z njegovimi zmožnostmi. Izpod širocega čela gleda resno in mirno okoli sebe, svest si svoje moči; obilna griva obdaja mu glavo in pada po plečih in prsih kakor kraljevski plašč; zemlja bobni, človek trepeče in zver v gozdu skriva se plaha, ko zagrmí njegov glas iz širokih prs.

Lev je 170 cm. dolg, 80 cm. visok. Ravno tako dolg (80 cm.) je močni na konci čopasti rep, v čopu je pa skrit špičast rožiček. Močno truplo je zalito in napeto, ali zraven vender gibko in vitko. V širokih capah (tacah) ima stra-

hovito moč, z jednim samim udarcem pobije konja ali vola na tla in tudi z repom zruši človeka. Sled starega samca meri moški pedenj. Samica je manjša in nema grive. Dlaka je kratka in gladka, jasnejše ali temnejše rumena, griva je

43. Lev.

pri nekaterih črnikasta. Kakor sploh mačke ima tudi lev oster in razkav jezik. Star samec vaga 220 kilogr. in tudi več.

Lev prebiva najrajši po dolinskih gozdih in goščah, navadno je sam za-se, kadar ima levica mlade, dela jej družino in pomaga hraniti mlade. Po dnevi spi v trnjevej hosti,

časih pa tudi že za dne oprezuje okoli in razgledava, kje se bode zvečer najlaže pečenka dobila. Pod noč se prebudi, vstane, strese grivo, zapusti brlog in z grmečim rjoventjem naznanja, da gre na rop. Njegov glas zbega vso naravo, gozdne živali se plahe skrivajo, živina v ograjenih stajah je vsa zmočena, privezane kamele in konji hočejo se siloma odtrgati in pobegniti, goveda skačejo sem ter tja zamolklo mukajoča, ovce in koze zaganjajo in spenjajo se na ograjo žalostno meketaje, psi tulijo in cvilijo, potnika obhaja groza in tudi v koči spečemu pastirju srce nemirno triplje. Od daleč spremljajo kralja šakali in hijene nadejoči se ostankov kraljeve večerje. Z drznim skokom preskoči poldrugi seženj visoko trnjevo ograjo in puhne med živino, ki strahu ne vé kam se dejati. Mahne s taco, pobije junico na tla, zgrabi jo za vrat ter jej zmrví kosti. Nekoliko časa ponosno stoji s povzdigneno glavo na svojem plenu in srdito opleta z repom, potem ga zgrabi, visoko ga v gobci držeč preskoči zopet plot in se izgubi v bližnjo goščavo.

Drugikrat preži pri vodi na gazele, cebre, žirafe in druge živali, ki hodijo tjekaj pit. Ako mu skok izpodleti, ne skoči nikedar v drugo, kakor bi ga bilo sram, obrne se in gre zopet na prežo. Ako mu je šlo po sreči, nažré se do sitega, napije se vode in gré spat. Ako je bila zaklana žival velika, pride jest še drugo noč, ostanke pa prepusti hijenam, šakalom in drugej beraškej drhali. Časih se tudi več levov — navadno jedna rodbina — združi in takrat gredo tudi po dnevi lovit.

Lev ni tako krvoločen, kakor so nekatere druge mačke. Nikedar ne kolje več, nego potrebuje. Sploh je hladnokrvnejši in lenejši od drugih maček, kar mu se je večkrat razlagalo za velikodušnost. Zaradi lenobe ne hodi rad daleč za plenom, najrajše se drži v sosestvu velikih čred, kjer si z najmanjim trudom priskrbi potrebne hrane. Lačen lev je pa drzen in potuhnen, kakor vse mačke.

Človeka lev le redkokedaj napade, ako ga ni poprej razdražil in ako ni posebno lačen. Pravijo, da je lačnega leva spoznati na tem, da z repom oteplje, tak je neki človeku zmirom nevaren. Ako pa z repom miruje, ni se ga bati, posebno če človek ne pokaže strahú ter mu mirno gleda v oči. To ga osupne, nasproti častitljivej človekovej postavi izgubi zaupnost v svoje moči, začne se umikati in naposled zbeži človeku spred oči. Ako se ga pa človek prestraši in pred njim pobegne — je izgubljen. Čudno je to, da se lev

otroka nikoli ne loti. Iz spanja predramljen je plah in precej beži, ako ni ranjen.

V prejšnjih časih je bilo mnogo več levov, nego dandanes. Živel so celó na Grškem, sedaj jih pa že v Egiptu več ni in tudi drugeje po Afriki se morajo umikati človeku in ginejo vse bolj in bolj. Kako lahko je nekedaj bilo dobiti tudi žive leve, spričuje to, da je Pompej dal za krvave igre v Rim najedenkrat dopeljati 600 levov in Cezar pozneje 400. Mark Antonij vozil se je v kočiji, pred katero so bili levi vpreženi.

Sredi leta skoti levica v skrivnem brlogu navadno 2 do 3 mladiče, redkokedaj več in tudi malokedaj jednega samega. Mladiči nemajo niti grive niti čopastega repa in so črno lisasti in progasti, v drugem letu porumené, v tretjem pa začne samcem griva rasti. V 6—8 letih doraste in učaka kacih 35 let. Levica je mladim budna in skrbna mati, gorje vsacemu, ki bi se predrznil bližati se brlogu. Ali vender Arabci radi stikajo za mladimi, v mraku, ko gre starka na lov, poberó mladiče iz gnezda, je zavijó v svoje bele plašče in bežé ž njimi na hitrih konjih. Večkrat jim gre po sreči, ali dostikrat plačajo to drzovitost z življenjem. Nekateri poprej na preži ustrelé leva in levico in potem brez strahu odnesó mlade.

Mladi levi se dadó krotiti, po zverinjakih pogosto vidimo ukročene leve. Tak lev se večkrat sprijazni s kako drugo živalijo, n. pr. s kakim psičkom in voljno trpi, da ga prijatelj cuka in ščiplje; ako gre od njega, je žalosten. Gospodarja ali strežaja kmalu spozna, liže mu roko in mu je hvaležen. Še črez več let prepozna tacega človeka, če tudi ne po lici, pa vsaj po glasu. Toda navadno se ta hvaležnost in privrženost precenjuje, mačja čud (natura) v levu se ne dá nikedar popolnoma izkoreniniti, kar spričuje mnogo žalostnih dogodkov. Najbolji in najpogumnejši tomljači navadno žalostno smrt storé.

Brehm je imel levico, ki je hodila za njim kakor pes, na traku privezano jo je vodil po ulicah. Rada se je igrala in ni nobenemu nič žalega storila. Pozneje jo je dal proč in ko ga je črez dve leti spet videla, koj ga je spoznala.

Skodljivo zver povsod na vse kriplje preganjajo in lové. Navadno se združi po več sto mož, jedni gonijo, drugi streljajo, časih pa tudi jeden sam lev razkadi in zapodi celo vojsko. Ako se jim je posrečilo in so ubili leva, prodadó kožo in meso, katero tudi Evropejci jedó, srce dadó pa dečkom, da bi se od levovega srca navzeli srčnosti. Kafri v južnej

Afriki jih streljajo z otrovanimi puščicami, drugod jih pa lové v globoke jame, kjer jih potem pobijejo. Francoski oficir Gerard si je kakor levji lovec v Algiru pridobil največjo slavo. Ustrelil je 25 levov.

Po vsej Ameriki od Patagonije do zjedinjenih držav po gozdih in po planjavah stanuje:

Amerikanski lev, tudi puma in kugar ime-novan. Dolg je 110 cm., visok 60 cm. in ravno tako dolg je rep. Brez grive je in brez čopastega repa. Dlake je ru-javkaste, po trebuhu belkaste. Ta gibčna in vitka mačka skače 6 metrov daleč ter se zažene z jednim skokom na drevo. Po dnevi spi po gozdih na drevji, po planjavah pa v visokej travi, zvečer in po noči gre pa na lov. Človeku ni nikedar nevaren, toliko večjo škodo dela pa med ovcami; dogodilo se je že, da je v jednej noči podavil 50 ovác, izpil jim je kri, meso je pa pustil. Večje živine nego ovce ne upa se napasti.

Lov na to krvoločno mačko ni ravno nevarna. Meso je neki tečno in okusno kakor teletina. Mladega kugarja ni težko ukrotiti, star pa v sužnosti po nobenej cení neče jesti, raji lakote pogine.

37. Tiger.

Ravno tako močen, ravno tako gibek, kakor lev, je tiger, prekosi ga pa v krvoločnosti, drzovitosti in prekanjenosti, samo srca nema levovega. Potuhnenost in krvožejnost se strinjate v tej mački in jo delate najgrozovitejšo.

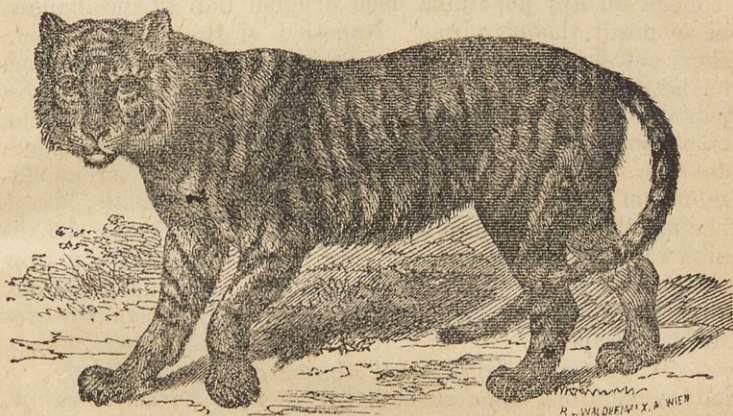
Tiger je lepa pisana mačka hudega pogleda. Velik je skoro kakor lev, časih je še daljši. Trupla je zleknenea, glave okrogle, po licih je bradat, na repu nema čopa. Samica je manjša in ima krajšo brado. Dlake je rudečkaste, po bokih rumenkaste, po trebuhu bele, poprek je črno progast. Njegov glas je otlo rjojenje.

Tiger prebiva v južnej Aziji in se priklati časih tja do hvalinskega morja in v južno Sibirijo, tudi v Kini je navadna zver. Gosti lesovi, grmovje in trstovje kraj rek so njegova navadna prebivališča. Po istih krajih prebiva tudi gizdavi pav, ki večkrat s kričanjem izdá lovcem grdogledo mačko, in tudi opice ga časih ovadijo po svojem nemirnem in plašnem vedenji. Tiger je popolna mačka. Po mačje se plazi, skače, pleza in tudi izvrstno plava. Pred njim ni varna nobena žival, loti se celó mladega slona. Skočivši na žival jo podere

na tla in jej globoko v meso zasadi ostre kremplje. Od tigra izranjen človek rane težko preboli, ako tudi same na sebi niso smrtne. Celó majhne rane in praske se neznano nerade celijo in že zaceljena rada spet regne, večkrat čez leto in dan.

Tiger je neznansko močan. Z jednim udarcem je kameli stegno zlomil in pretrl, v gobci odnese jelena, celó konja in vola in ga vleče milje daleč. Še večja je njegova drzovitost. Sred vasi zgrabi človeka in ga odnese. Dogodilo se je, da je videč človeka v čolnu skočil v vodo, plaval do njega ter ga potegnil iz čolna. Ognja se sicer boji, ali kadar je lačen, skoči tudi med goreče ognje. in odvede človeka. Na Javi je tiger predril streho, skočil skozi luknjo, pograbil moža

44. Tiger.

pri ognji sedečega ter se ž njim v gobci zopet splazil skozi luknjo.

No kakor je slepo drzán, vender ga lahko prestraši nepoznana stvar, ki mu iznenada pride pred oči. V senci kraj reke je sedela družba ljudij, kar pritihotapi tiger in se baš pripravlja na skok. V tem hipu ga ugleda neka gospá v družbi, strah jej zapre besedo, zmôčena pograbi solnčnik ter ga razpne proti tigru, ki se je tako prestrašil, da je pobegnil v hosto. — V Perziji je ruski trobentar zaspal v grmovji in se je prebudil v ónem trenutku, ko ga je hotel tiger napasti. Trobentar v strahu puhne v trobento in s tem prepodi krvoločno mačko.

Svojemu plenu, bodi-si človek ali žival, tiger na mestu razporje truplo, posreblje kri in z največjo slastjo brodi po

drobu. Potem si ga odvleče v goščavo in žré, kolikor se mu ljubi. Sit se zavleče v goščo, kjer lenari in spava po ves dan, časih še dalj. Kakor leva spremljajo na roparijah tudi njega lisice, jastrebi in druga lačna beraška drhal. Tiger, ki je jedenkrat okusil človeško meso, potem neki naj-raji zalezuje ljudi in umori vsak dan jednega, časih tudi dva človeka. Iz jedne vasi, katerej je sovražnik razdril trnjevi plot, odnesli so tigri v dveh letih 80 ljudij in nekatere vasi so morali ljudje popolnoma zapustiti, ker nikdo ni bil varen pred témi strašnimi krvoloki. V nekej soteski, skoz katero pelje glavna cesta, ležala je tigrica z dvema mladičema vedno na preži, skozi dva meseca ni minul dan, da ne bi raztrgala jednega ali dva popotnika, med drugimi tudi 12 služabnikov, ki so nosili vladina pisma. Naposled si živa duša ni upala skozi sotesko. Necega dne je jezdil Johnson s prijateljem na lov, njegovi hlapci s štirimi voli šli so pred njima. Na jedenkrat slišita tigra zarjuti, in koj po tem človeški glas na pomaganje kliče. Jezdeca zdirjata za služabniki, ko prideta do njih, vidita tigra bežati v hrib z Johnsonovim vernim služabnikom v gobci. Prestrašeni hlapci so povedali, da je hipoma tiger skočil med nje, je pograbil nesrečnega služabnika za stegno in ga odnesel, še predno so se strahu prav zavedeli. Johnson je zdirjal po krvavem sledu z nabito puško, ali pol ure daleč je našel pod grmom nekoliko ostankov zvestega strežaja.

V gostem skrivišči skoti tigrica dva ali tri mlade, za katere mora ona sama skrbeti, ker se tiger ne zmeni za-nje. Ob tem času je tigrica najhuja, takrat je strah in trepet cele okolice. Mlade tigre otimati je strašno težavno in nevarno početje, razkačena samica sledi cvileče mladiče milje in milje daleč in navadno se jej tudi samec pridruži. Mlad tiger se sčasoma privadi na človeka in moči ga je nekoliko ukrotiti, toda verovati mu ni nikedar. Hipoma se prebudi v njem divja mačja čud in marsikateri tomljač, ki je mislil, da ima mačko popolnoma v svojej moči, plačal je svojo umetnost z življenjem. Rimski cesar Heliogabal se je vozil s tigri.

Dasi to zverino na vso moč preganjajo, vendar jih je še zmirom dosti. V pokrajini Kandeš pobili so Angleži v štirih letih 1032 tigrov. Največjega junaka se je skazal sodnik Ramus, ki je v svojem življenji ustrelil 360 tigrov. Krotki in boječi Hindostanci tigrov ne streljajo, in pogumni Angleži so pri njih zadobili veljavo zaradi pobijanja tigrov. Lové je na vse mogoče načine: v jame, mreže in pasti. Kjer se po-

kažejo tigri, vzdigne se več vasij na hajko, le pogumni in hladnokrvni lovci sami v gošči poiščejo tigra. V prejšnjih časih so sami cesarji in kralji lovili tigre za zabavo, vzdignili so cele vojske gonjačev na noge in mnogo njih je poginilo na lovu. V jednom tacem lovu raztrgali so tigri 80 ljudij. Obstreljen tiger navadno pogine, tudi za majhno rano. Mrtev tiger usmradi se jako hitro.

Razun ustanovljene streljine dobi lovec tudi lepo pisano kožo, mast lahko drago prodaja za zdravilo proti protinu in trganju v udih in kostéh, tudi jetra in jezik se rabijo za vražna domača zdravila. Mesa nikdo ne jé.

38. Jaguar,

tudi amerikanski tiger imenovan, živi po deželah vroče Amerike tja do Mehike in do zjedinjenih držav, ter je onde največja in najgrozovitejša zver mačjega plemena. Dolg je 120 cm., rep meri 60 cm., nahajajo se pa tudi jaguari skoro tigrove velikosti. Dlake je rujavkaste, po dolgem ima 4 do 6 vrst črnkastih kolobarjev, v vsacem kolobarji je svetla lisa s črno piko. Jaguar ni skoro nič slabejši od tigra. Jedenkrat je od dveh zapreženih konj jednega pograbil, zadavil in odvlekel, akoravno se je drugi upiral na vso moč. Ni tako šibek in vitek, kakor druge mačke, videti je skoro neukreten, toda le na videz, ker je bolj zajetnega trupla in krajših nog.

Po dnevi spi, zjutraj zgodaj in zvečer gre pa na rop, v mesečnih nočéh tudi po noči. Kakor tiger je tudi on strahovit mesar, bodi si žival majhna ali velika, vse podavi in požré, tudi ribe umè loviti in želvo zna izluščiti iz trdoroge črepine. Po noči se prikrade do hiš in odnese kar more, če ni družega, dober je tudi pes. Neki Indijan čuje jedenkrat svojo jedino svinjo kruliti in cviliti, gre tedaj pogledat in vidi jaguara, ki je svinjo popadel za glavo in jo hotel odvleči. Indijan, ne bodi len, pograbi jo za noge in tako sta ubogo žival vlekla in mikastila vsak na svojo stran, dokler niso ženske priletele z ogorki in odpodile hudoglede zveri.

Jaguar izvrstno plava in dobro pleza, ali z drevja vendar ne preži in ne skače na plen. Največ škode dela ljudem med govejimi in konjskimi čredami, posebno napada mlado živino, starih se ne upa tako, ker se znajo dobro braniti. Mule se ga tako prestrašijo, da samo na njegov pogled ali glas na tla padajo. Plen zavleče v goščavo, nažre se in gre spat, toda nikoli daleč od mesa. Drugo jutro ali zvečer gre

še v drugo jest, potem pa ostanke prepusti jastrebom. Na jedenkrat ne zadavi nikedar več, nego samo jedno žival. V samotnih gozdih jaguar človeka nikedar ne napade, še ogiblje se ga in zvedavo od daleč gleda za njim. Drugači je pa blizu rek in vasij, kjer je imel priliko spoznati človekovo slabost; tam predrzno napada tudi ljudi, zlasti ako je jedenkrat okusil človeško meso. Kakor tiger se tudi jaguar rajši loti črnega zamorca ali rudečeokožnega Indijana, nego Evropejca. Zvečer se nikdo ne upa iz hiše v krajih, kjer gospodarijo jaguari. Tudi za jaguarom so rane nevarne in se nerade celijo.

Mladi jaguari so prav lepe in zabavne mačke, igrajo se kakor naše domače. V Paragvaji jih sem ter tam odreja

45. Jaguar.

po hišah, odpilijo jim zobe, prirežejo jim kremplje, ali pri vsem tem so še zmirom nevarni. Le kadar so siti, je smeti ž njimi se igrati.

Lehko si je misliti, da tudi to škodljivo zver pobijajo, kolikor morejo. Streljajo ga s krogami, Indijani pa z majhnimi otrovanimi puščicami. Še raji gredo na-nj z dolgimi sulicami in s psi. Ko jaguar zagleda lovca, postavi se na zadnje noge in takrat ga lovec zabode, ali pa ga draži, da skoči in v skoku nastavi mu sulico tako, da se sam na-njo nasadi. Lovčevi tovariši ga potem s svojimi sulicami popolnoma usmrtijo. Ako lovec ni dobro meril, je izgubljen, jaguar mu pretere kosti, predno morejo priti tovariši na pomoč. Drzni lovci poiščejo jaguara tudi s samim nožem v roki. Zver

se postavi, lovec jej pomoli levo v ovčjo kožo zavito roko, z desnico jej pa porine nož med rebra.

Tudi stari svet ima lepe pegaste mačke. Jedna najlepših je afrikanski leopard. Na rumenkastej dlaki ima temnejše črno obrobljene lise, ki mu ob hrbtu stojé po redu, sicer so pa raztresene. Dorasli samci niso mnogo manjši od jaguara, po naših zverinjakah seveda vidimo same slabiče in pokveke. Leopard je najvitkejša, najgibkejša, najpopolnejša mačka. Zna se zvijati in plaziti kakor kača, človek bi rekel, da nema kostij. Po drevji ročno pleza in v drznih skokih od veje do veje skače na opice, gazele, ovce, koze in druge živali.

Leopard je potuhnen, zvit, hudoben, krvoloč in nezasiten. Vse podavi, kar mu pride pred oči in kar more obladati. Predrzo se priklati v vas in pokolje v jednej noči po 30—70 ovac. Pritepe se celó v mesto in odnese ljudem spred očij, kar si bodi. Kamor se je navadil, rad zahaja. Človeka navadno napade le takrat, kadar je ranjen, primerilo se je pa tudi že, da se je leopard iz čistega mira vrgel na človeka.

Lepa pisana koža ima prilično ceno. Zobe, kremplje in repe obešajo si Kafri okoli vratu in okoli pasu, s tem se ponášajo in gledajo zaničljivo na druge, ki nosijo samo opične repe. Mladega ni težko na toliko ukrotiti, da pozna človeka, da se mu dá čehljati in božati in da mu liže roko. Kakor pa pride iz gajbe, je spet zver in mačka. Rimljani so ga iz Afrike naročevali za svoje zverske igre. V Afriki ga jedó.

V Aziji živi visokonogi gepard, katerega v Indiji tomljajo za lov.

39. Hijena.

Že nekolikokrat omenjena hijena je grda in zoperna zver. Njena postava opominja nas na psa, toda tudi pasja podoba je v njej le spačena in pokvečena. Trupla je zastavnega in trčastega, vrata debelega in neukretnega, glave debelkaste, gobca močnega. Nemirne oči se jej po noči zelenkasto svetijo, potuhnenost in hudoba gleda iz njih. Prednji nogi ste višji od zadnjih, in grivast hrbet spušča se strmo do košatega repa. Pri hoji se zadnji nogi udajate v kolenih (kleca) in človeku se zdi, kakor bi bila hroma. Pod repom ima s smradnim sokom napolnjeno žlezo, od katere smrdi

vsa žival. Zamazano siva dlaka je pri jednej povprek temno-rujavo progasta, pri jednej pa samo pegasta, prva se zato imenuje progasta, druga pa pegasta hijena. Tudi njihov glas je zoperen, nevšečno vriščé, zamolklo rjové in zavijajo ali pa se porogljivo krohotajo, da človeka zona prehaja. Zato

46. Hijena.

Arabci mislijo, da so to od Boga prokleti veščeci (copernjaki), ki se po noči v hijene spremené.

Tudi hijenine lastnosti in navade so malopridne, ostudne in zoperne. Neizrečeno je lakomna in požrešna, pohlepno pogoltne vse, bodi-si presno meso ali mrha, kost ali kri, ni ga tako gnusnega živinskega odpadka, da ga ne bi ona po-

hlastala. Mrho ovoha iz daljave, rjoveča prihaja druga za drugo, vsaka bi rada vse sama požrla, režanja in odrivanja ni konca ni kraja, dokler je še kaka troha, tako dolgo se za-njo grizejo in koljejo. Za karavanami se zmirom klati trop gladnih hijen, kakor bi vedele, da jim mora zapasti onemogla kamela. Resnica je, da v srednjej Afriki izkopava plitko zakopane mrličé, sem ter tam jim celó ljudje prostovoljno prepusté siromašnega mrtveca, katerega nikdo noče zakopati.

No pri vsej požrešnosti je hijena vender plaha in bojazljiva žival. Pastirski pes jo odžene od staj in cel trop zbeži, ako človek vrže kamen med nje. Celó svoje tri ali štiri mladiče, ako so le malo odrasli in spregledali, v nevarnosti malodušno prepusti sovražniku.

Hijena je nočna zver. Po dnevi leži v podzemeljskej jami ali pa v skalnatem brlogu in ga zapusti še le, ko se je noč vlegla na zemljo. Tedaj rjoveča dirjasti za žretjem, druga drugej odgovarja in kmalu se zbere trop. Poželjivo stikujejo in oprezovajo okoli trnjevih ograj, kjer čutijo drobnico ali svinje, ki strahú mekečejo in krulijo. Kakor pa psi planejo na-nje, precej se razkropé, toda se od druge strani spet pritepó in skušajo v ograji napraviti vrzel. Sploh napadajo le slabše živali, ki se ne morejo braniti, goveda ali konja si navadno ne upajo. Kar je hijena zgrabila, ne spusti z lepa, prej bi se dala ubiti. Pozno v noči prihajajo tudi v mesta in pobirajo vsakeršne smradne ostanke in mrho, katere Muhamedani ne zakopavajo. S tem, da pobero vsakeršni smrad, so res koristne; ali vender na drugej strani delajo človeku večjo škodo med domačimi živalimi, zlasti ako se pomisli, da bi to kužnino tudi druge manj škodljive živali s pota spravile.

Škodljivo zver lové v jame, nastavljajo jej pasti in progle ali pa jej zavdajo z otrovanim mesom.

Mlado hijeno je moči s tepežem in gladom ukrotiti, da gre za človekom kakor pes. Po zverinjakih tomljači navadno pri hijenah kažejo svojo umetnost.

Progasta hijena živi po severnej Afriki in južnej Aziji, velika je kakor mesarski pes, jako je bojazljiva, na človeka si nikedar ne upa. V zverinjakih kažejo navadno progasto hijeno.

Pegasta hijena je močnejša in tudi hudobnejša od progaste, in je časih tudi človeku nevarna; dogodilo se je, da je zgrabila in odvlekla otroka in napadla je celó spečega

možaka. R ü p p e l pravi o njej: Pegasta hijena je sicer plahe čudi, toda lakota jo ohrabri do neverjetne drzovitosti. Lačna hijena pritepe se celó ob dnevi v hišo in odnese dete, na odraslega človeka si vender le ne upa. Ko se zvečer vračajo ovce iz paše, skoči med zadnje, pograbi jedno in jo odnese vkljub pastirjevej potiri.

Pegasta hijena živi v srednji in južni Afriki.

40. Žirafa.

Ako prebiramo kakove bukve z živalskimi podobami, ali če stopimo v velik zverinjak, ustavi se nam oko nehoté na živali čudovite vzrasti — na žirafi. Žirafa je najvišja četveronoga žival, od prednjih parkljev do vrh glave meri 6 metrov, prednji nogi ste za 60 cm. višji od zadnjih, zato jej hrbet od pleč strmo visi proti čopastemu repu. Truplo — dasi polno in zalito — je za tako visokost nekam prekratko, meri namreč samo 220 cm. Na kratkogrivnatem od strani stisnenem vratu ziblje se suha, lepo izrezana, skoro bi rekel konjska glava, iz katere krotko in milo gledate veliki in prijazni očesi. In kakor bi žival še ne bila dosti visoka, krasi je glavo dva s kožo obrasla roglja, ki pa ne odpadeta, kakor pri jelenih. Rumeno-belkasta, na hrbtu temnejša, na trebuhu jasnejša dlaka posuta je z nepravilnimi oglastimi lisami, čop na repu je pa črnkast. Razklani parklji na tenkih nogah so majhni, kolena so žuljava, na nje poklekne, ako hoče leči. Dorasla žival odvaga 560 kilogr.

Ta posebna in čudovita žival živi po planjavah srednje in južne Afrike v majhnih tropih, po 8—10 skupaj, videvali so pa lovci tudi po 40 glav v jednom tropu. Zaradi dolzega vratu in visocih prednjih nog se ne more pasti po zemlji, toliko laže pa objeda listje in brstovje, posebno ker ima tudi dolg in hrapav jezik. Ž njim prijemlje mladike, osmuče listje in zmaši v usta; jezik jej tedaj služi pri jedi skoro ravno tako kakor slonu trobec. Kadar kaj od tal pobira ali pije, razkorači prednji nogi tako široko, da more z gobcem do zemlje ali do vode. Žirafa navadno mogočno in pristojno prestavlja noge ter ima v hoji in držanji nekaj veličanskega. Vsa drugačna je pa, ako se uplašena spusti v dir. Bežeča žirafa sili človeka na smeh, kajti ne moreš si skoro misliti kaj bolj neukretnega in bolj štramastega. Zaradi velike težine v prednjem životu se ne more pognati naprej, zato pa vrže vrat nazaj in si s tem zlajša prednji nogi, da poskoči ž

njima korak dalje, ob jednom pa zopet zažene vrat naprej in se požene tudi z zadnjima nogama. Žirafa tedaj prav za prav ne dirja, temveč skače in pri tem skakanji se neprenehoma ziblje dolgi vrat, sedaj nazaj, sedaj naprej. Ali pri vsem tem nerodnem skakanji je vendar le urna, ker ima velik korak; dober konj jo težko dohaja in se upeha poprej nego ona.

Kakor sploh preživači (prežvekovalci), je tudi žirafa mirna, krotka in dobročudna žival.

Pred sovražnikom pobegne in le v sili se brani z zadnjima nogama, v katerih ima toliko moč, da tudi leva na tla pobije. Zlasti kadar svojega mladiča brani, se jej ni varno bližati brez orožja.

Žirafina koža se stroji za usnje in jirhovino, iz parkljev se delajo razne posode in druge stvari, največ je pa vredno meso, ki je prav okusno, zlasti od mladih je neki bolje od teletine. Lov na to žival je prav težaven, tedne in tedne

hodijo časih lovci za njimi, predno jih najdejo. Stare postreljajo, mlade pa, ako je mogoče, žive ujamejo, ker se lahko prodadó. Mlada žirafa se kmalu udomači in postane krotka

47. Žirafa.

kakor krava ali ovca. V vročih krajih živi dolgo v sužnosti, pri nas pa boleha in navadno kmalu pogine. Julij Cezar je prvi osupelim Rimljanom v gledališče pripeljal živo žirafa, pozneje je v Evropi ni bilo videti do leta 1834. Sedaj jo pa držé po vseh večjih zverinjakih.

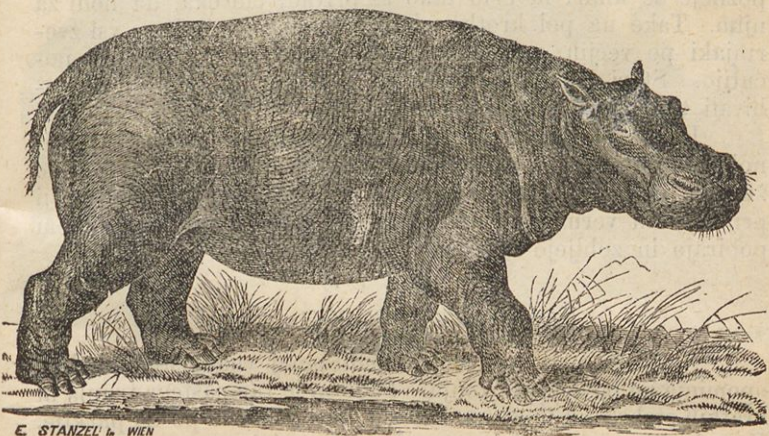
41. Povodni konj.

Predno se ločimo od Afrike, pogledimo si še silnega velikana — povodnega konja. Ni mnogo manjši od slona, ali je še bolj neroden in telebast. Dolgemu sodu podobno vampasto truplo vleče mu se skoro po tleh, ker so štoraste noge s štirimi parklji jako kratke. Še grša je glava. Zabuhli gobec z visečimi čobami je tako širok kakor čelo, glava je skoro štirivoglata in kakovej kladi podobna. Majhne bebaste oči in v razmerji še manjša špičasta ušesa so pomaknena na čelo in tudi nosnice stojé visoko na gobci. V žrelu nam koj padejo v oči veliki zakrivljeni očnjaki, posebno óna dva v spodnjej čeljusti sta neznano velika in pri starem samci časih 80 cm. dolga, in vender ne molita iz ust. Temnorujava zgoraj zamolkla, zdolaj bledejša koža je skoro gola in je podstavljena s špehom nekoliko palcev debelim. Star povodni konj je do 4 metre dolg, brez 45 cm. dolzega repa, visok pa samo nekaj čez 150 cm. Tak velikan tehta čez 2800 kilogr., debela koža sama vaga 450—560 kilogr. Povodni konj je na suhem najgrji in najneukretnejši četveronožec.

Ta pošastni teleban živi družbeno po rekah in vodah srednje in južne Afrike. Sv. pismo ga imenuje Begemot in pravi o njem „da rad leži v senčnatem trstji in v blatu, da reko v sé požira in da si domišljeje, da bi reko Jordan izpil“. Nekedaj je živel tudi v dolnjem Nilu — zato so ga tudi imenovali nilski konj — sedaj se nahajajo samo še v modrej in belej reki, predno se stekate v veliki Nil, mnogo več jih pa prebiva po drugih afrikanskih rekah. Potnik Lander sporočuje: Vozeči se po Nigru naleteli smo na nekaj, na kar nismo mislili poprej. Prikazala se je neznanška množica povodnih konj, dvigali so glave okoli naših čolnov, sopihali so in ploskali po vodi in se zopet potapljali. Mislili smo, da jih bodedo prepodili, ako strelimo med nje — ali strel je iz bližnjih tomunov privabil še druge in kmalu jih je bilo vse črno okoli nas. Naši brodarji so strahú vpili in tarnali rekoč, da še nikedar niso bili v takej nevarnosti. Pri-povedovali so, da ti konji prevračajo čolne in da smo potem

vsi izgubljeni. Prišli so tako blizu, da bi jih bili lahko po glavah mahali. S prvim strelom sem menda ranil jednega, kajti grozeči so se vsi prikazali iz vode in so tako hitro pritiskali za nami, da smo jim komaj ušli. Po drugem strelu so jezno zarjoveli, ali k sreči smo jih pustili za seboj.

Po dnevi muli vodna zelišča, plavajoč pod vodo pomoli nosnice iz vode, kadar mu je treba dehniti, tudi se rad solnči na pesku ali pa se valja po blatu kakor svinja. Po noči gre iz vode na pašo v gozd ali na bližnja polja in ljudem dela veliko škodo, ker desetkrat več potepta nego požré, ali pa še celó povalja se po njivi. Odganjajo ga z ognjem in bobnanjem. Zamorci mislijo, da se je sam živ peklenšček v povodnega konja spremenil, samo da njim preglavico dela.

48. Povodni konj.

Mirnega človeka navadno ne napada, le debelo ga gleda, ako ga je pa s čim razdražil, zakipi togota v njem. Togoten povodni konj je strahovita pošast. Vse, kar vidi, popade, podere, potlači in pomandra, v vodi prevrne velik čoln in ga razdrobi; jedenkrat je jeden štiri vole ob jednem pretrl in podrobil.

Lehko si je misliti, kako težaven in nevaren je lov na povodnega konja. Navadno je lové po noči, zamorci je ubijajo s težkimi ostvami in sulicami, evropski lovci je pa tudi streljajo z dobrimi puškami in debelimi krogli, ker navadne ne morejo kože predreti. Lovec najraje meri v oko, ker drugde skoro ni moči črepinje prebiti. Sem ter tam mu

zamorci tudi kopljejo globoke jame, v katere pada na nočnih potih.

Lov se dobro izplača. Meso je neki prav dobro, zlasti od mladega, še večjo ceno ima pa mast, ki je boljša od svinjske. Jezik in noge se čislajo kakor posebna slaščica. Star konj ima po 450—560 kilogr. masti. Iz kože se režejo biči in jermeni, očnjaki veljajo za slonovo kost, iz njih se ponarejajo človeški zobje.

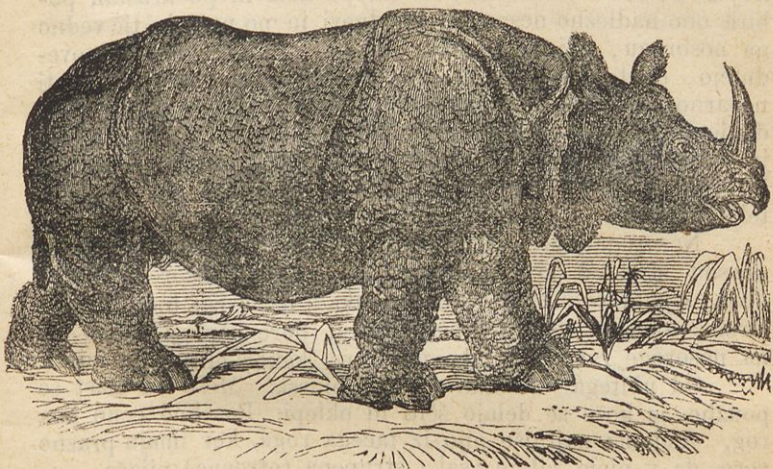
Še teže nego mrtvega je dobiti v pest živega povodnega konja, star se nikakor ne dá ujeti in tudi mladi težko, ker mati nad njim skrbno čuje. Najpred morajo ubiti staro, ako je ona mrtva, potem ni ravno težko obladati mladega, ki se ne gane od mrtve matere. S početka res razsaja, ali pozneje se umiri in celó tako se privadi človeka, da hodi za njim. Take na pol krotke mladiče imajo sedaj skoro vsi zverinjaki po večjih evropskih mestih, kjer se dosti dobro počutijo. Stari Rimljani so pa za svoje priljubljene igre dobivali tudi ^{deve} povodne konje.

Razun človeka ta žival nema nobenega sovražnika, vsaj nobeden se ga ne upa lotiti. Največ ga mučijo krvopijne žuželke in pijavke, ki se skrivajo po kožnih gubah. Največji prijatelji in verni drugovi so mu nekatere ptice, ki po njem pobirajo in zobljejo nadležne goste.

42. Nosorog.

Nosorog nas po svojej neotesanej vnanjosti nekoliko opominja na povodnega konja. Tudi on je vampastega trupla in kratkih stebrastih nog, na katerih ima pa samo po tri parklje. Kratek vrat nosi podolgasto glavo, na njej nam precej pade v oči do 60 cm. dolg špičast rog, od katerega je žival dobila ime. Ta rog stoji nad gobcem in je videti, kakor bi bil iz samih ščetin zrastel. Majhni brljavi očesi slabo vidite, toliko bolje pa slišite špičasti ušesi in tudi nos neizrečeno dobro voha. Gornja ustnica je podaljšana v mesnat rogljiček, ž njim prijema in trga krmo, očnjakov nema in tudi prednji zobje mu zgodaj izpadejo, navadno ima tedaj same kočnike. Temnosiva, kakor deska debela koža je gola, razpokana in po globokih gubah na rožene ščite razdeljena. No pri vsej debelosti ni tako trdna, kakor bi človek mislil, kajti sulica jo lahko prebode in tudi krogla iz puške jo prebije. Star nosorog je brez repa 320—380 cm. dolg, 160—220 cm. visok in blizu 28 met. centov težak.

Ta strahoviti lomast prebiva v južnej Aziji, posebno v Indiji, sem ter tam tudi v Kini. Onda živi v majhnih družbah po močvirnih krajih blizu velikih rek, kjer ima vedno dosti paše. Največje veselje mu je, ako se more po vsečnosti valjati po blatu, takrat tudi kruli in hroče kakor svinja. Dasi-ravno je tudi po dnevi buden, vendar je po noči živahnejši, ob vročini se skriva v gosto grmovje in spi. Nosorog ima čudovito trdno spanje in zraven glasno smrči in hrči, da ga je čuti od daleč. Spečemu se lovci brez strahu približajo in ga takrat najlaže ubijejo. V krmi ni izbirčen, zadovoljen je z ločjem in trnjem, ali po noči časih pride tudi na obde-

49. Nosorog.

lano polje in dela veliko škodo, ker še mnogo več zgazi nego požré.

Nosorog je sploh malomarna, lena in topa žival, razhudi se le, ako ga kaj ujezi, kar se pa časih neznano hitro zgodi. Večkrat ga razvname najmanjša stvarca, zoperne so mu vse žive barve, zlasti rudeča. Razkačen nosorog skače sem ter tja, z rogom razkopava zemljo, podira in tepta grmovje in drevje, naposled pobesi glavo in se zaleti v sovražnika. Takrat ne pozna strahu, slepo se zakadi na veliko množico oboroženih ljudij in ne neha, predno ni ugonobil sovražnika, dokler da sam mrtev ne obleži. Ako ne more neprijatelju do živega, izkali svojo jezo nad drugimi stvarmi, z rogom

rije po zemlji, ruje in lomi debela drevesa. Posebno so starke potnikom nevarne, ki imajo mladiče pri sebi.

Kakor druge debeluhe zajeda tudi njega vsakeršni mrčes, kajti njegova koža, kakor je debela, je vender jako občutljiva. Največjo preglavico mu delajo brenclji in obadi, da bi se jih rešil, valja se po blatu tako dolgo, da se ga prime debela blatna skorja. Ali ta skorja se posuši in odpade, zlasti v gubah, in nadležna golazen ga tukaj najhuje pika. Naredé se mu kraste, v katere te sitne žuželke pokladajo svoja jajca, iz katerih vampežu izrastejo novi trapilci.

Najvernejši, nerazdružni nosorogov prijatelj je neki tič, kljunorožec imenovan, ki mu po koži in po hrastah pobira ono nadležno nesnago. Po dnevi in po noči je tič vedno na nosorogu, naj se ta pase ali spi. Potniki celo pripovedujejo, da ta tič prebudi spečega nosoroga, ako mu preti nevarnost od kake strani. Glasoviti lovec C u m m i n g piše, da je po noči ustrelil nosoroga, ki je prišel na vodo pit. Tič je ostal do jutra na nosorogu misleč, da spi in ko je zjutraj lovec blizu prišel, je tič vse mogoče počenjal, da bi prijatelja prebudil in ga rešil nevarnosti.

Nosoroga vse živali pusté z mirom, le jedini človek ga povsod strastno lovi in preganja. Ranjeni nosorog strašno divja, s pobešeno glavo se mižeč zakadi na lovca, toda spreten strelec skoči v stran in besna žival dere naprej. Zato lov na nosoroge ravno ni tako nevaren, kakor bi si kdo mislil.

Od ubitega velikana se porabi vse. Meso in mast se použije, iz kože se delajo ščiti in oklepi. Posebno ceno ima rog. Azijanci najrajše pijó iz tacega roga, ker imajo prazno vero, da v njem zakipi vsaka strupena (otrovna) pijača.

Ujet nosorog, zlasti mlad, se s časom ukroti, ali vedno ostane pust in top, človek ga ne more biti vesel.

Pompej je prvega nosoroga pripeljal v rimsko gledališče.

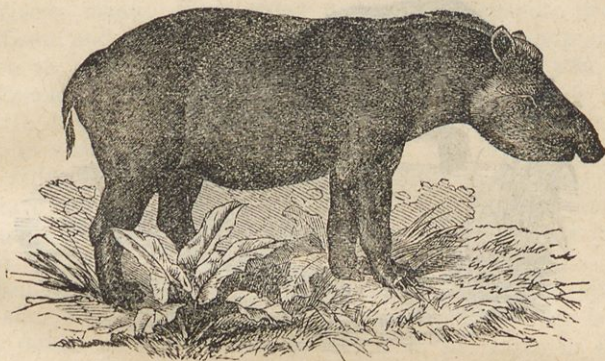
Drugde živé še drugi nosorogi. Na otoku Sumatra živi nosorog z dvema rogoma, ki stojita jeden za drugim, zadnji je manjši. Afrika ima tudi nekoliko vrst nosorogov, vsi imajo po dva roga in koža jim ni tako razgubana, kakor indijskemu.

43. Tapir.

Preverili smo se že pri mačkah in opicah, da so ameriške živali manjše in slabše od sorodnih afriških in azijskih. To isto velja tudi za debelokožce. Slonu, po-

vodnemu konju in nosorogu je v rodu: tapir. Tapir je največja pozemeljska žival v Ameriki in je svojim mogočnejšim sorodnikom podoben v vnanjosti in tudi v navadah. Loči ga sivo-rujavkasta, kratka in gosta dlaka, ki na vratu dela kratko grivo, v kratek, gibek rilec podaljšan nos in kratek rep. Na prednjih nogah ima po 4, na zadnjih po 3 parklje. Po dolgem meri 2 metra, visok je pa samo nekaj čez jeden meter.

Tapir živi v gostih gozdih vroče južne Amerike. Po dnevi leži v senci ali pa se valja po blatu, zvečer vstane in trapa vso noč okoli in pride zaradi dobre paše tudi na polje. Na svojih potih hodi zmirom po istih stezah, stikaje z rilcem po zemlji kakor svinja. Plaha in mirna žival pobegne pri najmanjši nevarnosti; ako le zavoha in začuje kaj nenavad-

50. Tapir.

nega in sumljivega, koj plane v vodo — ako je blizu — ali pa se zakadí v goščavo, pred seboj vse podirajoč in teptajoč. Od začetka dere strašno hitro naprej, no s časom se utruji in urni psi ga doidejo.

Lov ni prav nič nevarna, le redkokedaj se zgodi, da bi se postavila lovcu tapirka braneča svojega mladiča. Tapirovo meso je jako dobro, podobno je skoro govedini, tudi mast in koža se porabi. Razun človeka nevarne so mu — zlasti mladim — velike mačke.

Ujet tapir udomači se za nekoliko dnij. Vsacemu se dá čehljati in praskati, posebno privržen je strežaju ali gospodarju, povsod gre za njim kakor pes. V sužnosti je vse, kakor svinja, posebno rad zoblje sol.

V Indiji živeči š a b r a k a r je večji in ima tudi večji rilec.

44. Bober ali daber.

Imeli smo doslé že večkrat priložnost občudovati nekatere živali zaradi posebne ročnosti in spretnosti, ki jo prikazujejo pri napravi svojih stanovanj. Toda vsi ti umetniki naj se skrijejo pred mojstrom, katerega, ljubi bralec, vidiš v podobi pred seboj. To je namreč bober ali daber, tudi piber imenovan. No, predno se seznanimo z njegovo umetnostjo, pogledimo si malo bliže mojstra samega.

Bober je debelega in okornega trupla, visocega hrbta in kratkih nog; zato mu se ohlapna potrebuščina v hoji vlačí po tléh. Od brkastega gobca do repa meri skoro jeden meter, in luskav ploščnat rep je blizu 30 cm. dolg. V kratkej

51. Bober ali daber.

glavi svetijo mu se majhne črne oči, ušesa se pa skoro ne vidijo iz dlake. Štirje ostri dletasti zobovi, namreč v vsakej čeljusti jeden par, nam oznanjujejo glodalca. Na prednjih nogah ima ostre kremplje, na zadnjih so pa prsti zvezani s plavno kožico, kar nam spričuje povodno žival. Med bedri ima dve žlezi, v katerih se zbira neka rumenkasta, jako dišéča in zdravilna mast grenkega okusa, imenitna in draga bobrovina ali pibrovina. Bober ima dvojno dlako, spodnja rujavo-rumenkasta je neizrečeno gosta in mehka, gornja daljša je pa svetlo-rujava. Pisani bobri so zeló redki, beli pa še redkeji. Star bober vaga 22 — 28 kilogr.

Ta glodalec je nekedaj prebival povsod v Evropi kraj vseh večjih rek in jezer, ali danes je po srednji Evropi — in tedaj tudi pri nas — skoro povsod že iztrebljen in zatrt,

vsaj v večjej družbi tukaj ne živi več. Posamezni pari nahajajo se še sem ter tam po Nemškem okoli Donave, Odre, Labe in Vezere, kjer jim prizanašajo. Več bobrov prebiva še sedaj na Ruskem, Švedskem in Norveškem, zlasti pa v Sibiriji. Najbolje mu pa vender ugajajo vodnate puščave po severnej Ameriki, toda tudi tamkaj ginejo od leta do leta, kajti dobička željan lovec jim tudi ondukaj ne dá miru.

Po Evropi stanujejo bobri v luknjah, katere si izkopljejo na bregovih z gostim grmovjem obraščenih; le v Aziji in v Ameriki si delajo hiše še po starej navadi, in kdor hoče njihovo zanimivo življenje opazovati, mora je poiskati v teh krajih.

Bober je pravi povodnjak, izvrsten plavač in potapljač, najrajši je v vodi, na suho gré le takrat, kadar si mora zunaj vode živeža iskati. Plava samo z zadnjima nogama, prednji nogi stisne pod glavo, z repom pa kormani. Na kopnem je neroden in počasen, človek ga lahko doide, ali ne uda se z lepa, krepko se stavi v bran in posebno z zobmi hlasta okoli sebe. In baš v zobéh je vsa njegova moč, psu na mah pregrizne in zdrobi nogo, zato se ga tudi vse živali ogibljejo, jedina vidra se ukrade časih v njihovo hišo in podavi mlade, ako stare ni doma. Kadar vidi, da na suhem človeku ne more uiti, niti mu se ne more ubraniti, začne vekati kakor majhno dete.

Bober jé vsakeršno korenstvo vodnih zelišč, najrajši pa gloda skorjo vrbovo, jelševo, brezovo in topolovo. Ali iz stoječega debla ne more glodati, kakor n. pr. zajec in drugi glodalci, temveč mora drevo poprej posekati. Prst debelo šibo z jednim grizom odstriže, kakor bi jo z najostrejšim nožem odrezal. Loti se pa tudi debelih dreves, posebno tacih, ki stojé blizu vode; to se vé, da mu tako drevo dá več opravi. Najprej si drevo dobro ogleda, potem se vsede k njemu in je začne glodati in dolbsti od vseh strani. Med delom večkrat preneha in hodi gledat, kam drevo visi in na katero stran bi je bilo najbolje podreti. Najrajši je podere tako, da pade v vodo ali vsaj blizu vode. Posekanemu in na tleh ležečemu drevesu najprej odreže vse veje in je razreže na meter dolge palice in porungeljne. Skorjo na mestu ogloje in pojé, ali pa jo le oguli in nese spraviti za zimo. Jedoč se vsede na zadnje noge, prime vejo s prednjima kakor z rokama in jo silno hitro vrti pod zobmi pridno glodaje. Lesa ne jé, ali oglojene šibe in porungeljne potrebuje za zidanje svoje hiše. Po letu so po hišah same samice z mladimi,

samci se pa klatijo okoli, niti spat ne hodijo domov, ampak prespé zunaj v kakej goščavi, kjer si iz trave in dračja napravijo gnezdo. Meseca velikega srpana pa navadno začnó zidati nove hiše. Stanovanje postavijo najrajši blizu mehkega brega, kjer ni skalovja, ali pa sred vode pri kacem otoku. Najpred začnó izpod brega kopati zemljo, med izkopano prst vtikajo debelejšje veje, med nje namečejo šibe in da je stavba trdnejša, vdelaajo tudi trstovja, peska in kamenja. Neutrudljivo kopljejo prst in blato, donašajo veje in šibe in nagromadijo veliko okroglasto kopico. Pri delu in sploh zmirom so neizrečeno previdni in oprezni in postavljajo tudi posebno stražo, ki na zadnjici sedeča skrbno gleda in posluša, Kakor čuti ali sluti najmanjšo nevarnost, koj zabrlizgne in vsa zidarska družba izgine v globočine.

Kopica je do 220 cm. visoka, na dnu 380 cm. dolga in 280 cm. široka. Znotraj je ota in velikej krušnej peči podobna, njene stene so 60 cm. debele in dno ali pôd je toliko nad vodo, da ga voda ne more poplaviti. Iz hiše so izpeljane dve ali tri poti pod vodo, od zunaj pa ni nikjer nobenih vrat. Zunaj pred hišo ima vsaka družina pod vodo svoje hrame, kjer si hrani korenstvo, oguljeno skorjo in šibe za dolgo zimo. Te šare je časih toliko, da bi je na vozu ne mogel odpeljati.

Voda mora nad vrati stati 120 cm., sicer bi jim po zimi vrata zamrznila, bobri ne bi mogli v svoje hrame in bi morali od lakote poginiti. Toda tudi tej nesreči znajo te živali v okom priti. Ravno tako, kakor so poprej zidali hišo, zidajo si za hišo jez, ki ustavlja vodo, da se nabira pred hišo. Tudi ti jezovi so iz kolov, med katere so prepletene šibe in vse je z dračjem, trstovjem in z ilovico zadelano in zamazano, da voda nikjer skozi ne more. Jezovi so spodaj do 380 cm. široki, zgoraj se pa bolj in bolj zožujejo in nad vodo niso širji nego 60 cm., dolgi so pa časih do 32 metrov in tako trdi, da more človek po njih hoditi, kakor po brvi. Bobri so delavni, dokler vode ne zamrznejo, potem še le ostanejo doma in se živé s svojimi zalogi. Časih ostanejo bobri po več let v tej istej hiši, časih si pa vsako leto delajo novo stanovanje, večkrat pa staro zapuščeno stanico samo malo popravijo. Mladi se radi naselijo zraven svojih starišev, še večkrat pa ostanejo v rojstnej hiši, in stari si zidajo novo.

V letu skoti bobrovka 2—4 slepe mladiče, s katerimi prav ljubeznivo ravna. Za 6 tednov je izpelje v vodo in je po malem priučava na skorjevo hrano. V tretjem letu dorasejo in do tega časa vsa rodbina ostane skupaj.

Mlade boberčke je lahko ukrotiti, kmalu se privadijo človeku. Pri Indijanih v Ameriki se pogostoma vidijo bobri, ki so domači kakor psi. Zmirom se držé hiše, še celo vode se odvadijo, samo pit hodijo v vodo. Gospodarja poznajo in ga veselo pozdravljajo, dobrikajo mu se, ter so žalostni, ako ga dolgo ne vidijo. Jedó vse, kar ljudem ostane, celó na ribe in meso se priučé.

Bobra zaradi dragocene kože in zdravilne bobrovice hudo preganjajo, zato jih je vedno manj in tudi ti se vedno bolj umikajo v samote. Lovci je streljajo in lové v stave in progle, po zimi jim sekajo duške v led in je čakajo, da se pridejo oddehnit; kakor se pokaže iz luknje, počí ga lovec po glavi. Daljša dlaka se izpuka in se iz nje delajo najdražji klobuki, ostala koža s kratko volnasto dlako se stroji in dá lepo krzno. Bobrova koža se iz prve roke prodava po 15—30 gld. Bobrovica je zdravilo zoper krče in se po lekarnicah prav drago plačuje, 17 gramov pride po priliki na 10 goldinarjev. Pravijo, dá je meso po letu prav okusno, dva kilograma težki rep je pa mnogočislán oblizek, katerega so časih s cekinom plačevali.

Koliko je moralo časih biti bobrov v Ameriki, lahko se posname iz tega, da je nekedaj jeden lovec v jednem letu nalovil po 15—20.000 bobrov. Leta 1823. je na Angleško prišlo poldrugi milijon bobrovih kož, sedaj jih pa ne dohaja še 100.000 ne.

45. Kenguruj ali klokan.

Ako primerjamo posamezne dele zemlje gledé njihovih lastnih sesalcev, kmalu se prepričamo, da je Avstralija najsiromašnejša, kar se tiče števila, in da tudi v tem številu ni one mnogovrstnosti, kakor jo nahajamo po drugih krajih in kakor bi jo po pravici mogli pričakovati pod toplim podnebjem. Tu ne najdemo nobene opice, nobene mačke, sploh razen jednega divjega psa nobene zveri in nobenega parkljarja, ki so drugod velikani med sesalci. Avstralija tudi nema, kakor je že jedenkrat bilo povedano, nobene svoje udomačene živali, kajti konja in govedo, ovco in kozo, kakor tudi svinjo so še le evropski naselniki s seboj pripeljali in onde udomačili.

Avstralska največja žival je klokan ali kenguruj, ki je v mnogem obziru čudna in zanimiva žival. Že v svojej zunanjej podobi ima nekaj posebnega. V glavo je največ po-

doben srni, ali od pleč se začne truplo proti repu nenavadno širiti in debeliti. Tudi v nogah je nerazmerno velik razloček, prednji ste kratki in tenki, drobnim ročicam podobni; zadnji ste pa petkrat daljši, močni in debeli, zlasti v mesnatih bedrih. Tudi meter dolgi rep je močen in zastaven.

Že iz tega je lahko soditi, da žival ne more hoditi po vseh štirih, ampak da mora skakati z zadnjima nogama. In res v miru žival sedi sključena na zadnjih nogah in se podpira z debelim repom. Kakor ga pa kaj vznemirjuje, koj se spne, pritegne prednji nožici k sebi, se požene in skoči seženj visoko in štiri sežnje daleko; kakor bi letel, skače črez grmovje in prek grabnov ter je na dveh nogah tako uren, kakor jelen na štirih. V begu rad postoji in se ozira nazaj za sovražnikom. Po ravnem se več ur ne utruji; huja se mu godi, kadar mora be-

52. Kenguruj ali klokan.

žati navzdol, ker se lahko prekucne. Sedeč kenguruj je človekove velikosti, kadar se pa spné na zadnjih nogah, meri od krempljev do vrh glave 250 cm. Na prednjih nogah ima 5 majhnih na zadnjih pa 4 velike in ostre kremplje, s katerimi se brani v nevarnosti. Tudi s krepkim repom bije okoli sebe.

Ta žival ima še nekaj posebnega, kar doslej še pri nobeni nismo opazili. Samica ima namreč na trebuhu med zgubano kožo neko torbo ali vrečo, kamor dene svojega mladiča, ki pride na svet slab in nezrel. Kengurujev mladič je po rojstvu samo jeden palec dolg, slep in gol; nóg mu skoro ni videti in vsa živalca je več debelemu črvu nego komu drugemu podobna. Precej po rojstvu prime samica mladega z gobcem, odpre si s prednjima nogama torbo na trebuhu, in ga dene k sescu. V tej vreči ostane mladič do 8 mesecev, da se popolnoma zgodi. Ko si je malo opomogel, rad gleda iz torbe, kako se mati pase, in sem ter tam tudi on odgrizne kakovo bilko. Ko je dorasel, gre iz vreče ter se pase z drugimi, pri nevarnosti pa še tudi pozneje rad skoči v varno torbo in mati z urnimi skoki odnese sebe in svoj zarod.

Vse sesalce, ki imajo na trebuhu tako vrečo za nezrele mladiče, imenujemo vrečarje. Avstralija je domovina vrečarjev, kajti od 140 avstralskih sesalcev je 110 vrečarjev, tudi v južni Ameriki jih živi nekoliko. Evropa ne premore nobenega in tudi Azija in Afrika ste brez njih.

Kenguruj je mirna in boječa žival brez velikih umnih zmožnostij. Po neizmernih planjavah nove Holandije pase se navadno 10—30 glav skupaj, ali ne drže stalne družine. Prva nevarnost je razkropi na vse vetrove in vsak se pridruži prvemu krdelu, na katerega naleti. Pasoč se spusti na prednji nogi in nerodno kobaca po vseh štirih in muli travo. Ako je našel dober založaj, prime ga s prednjima nogama ter ga sedeč zložno pohlasta. O velikej vročini počiva v senci ležeč. Po noči počene na vse štiri noge in rep podvije pod trebuh.

Kenguruja love posebno evropski naselniki zaradi mesa in kože, zato blizu evropskih selišč gine, in gotovo ga bodo zatrli, ako ne bodo skrbeli, da bi si ga udomaćili, kar menda ne bi bilo težko. Lové ga v zanke in mreže, še rajši ga pa gonijo s psi. Posamezen pes pri njem nič ne opravi, če ga tudi doide. Kenguruj obstane in če more, stisne se h kaccemu drevesu, da ima hrbet zavarovan. Ako pride pes preblizu, objame ga s prednjima nogama, pritisne k sebi in razporje mu trebuh z ostrim krempljem zadnje noge. Tudi v vodo pred psi rad pobegne in se zna tudi več psov ubraniti; on namreč na svojih dolgih nogah lahko stoji v globokej vodi, kjer morajo psi plavati. Kakor se mu približa plavajoč pes, ga pograbi s prednjima nogama, ga potopi in drži tako dolgo pod vodo, da se zaduši, če ga med tem drugi tovariši ne

rešijo iz sovražnikovih krempljev. Psa, ki je živ utekel ken-gururuju, lovec ne bode ni z lepa ni z grda spravil drugič v vodo. Star klokan dá 85—100 kilogr. dobrega mesa.

Klokan se privadi tudi na naše podnebje, sem ter tam so v zverinjakah že živeli 10—15 let, ali ostali so zmirom plašni in boječi.

Naj omenimo še jednega avstralskega vrečarja, namreč: trapastega vombata, ki je nekoliko našemu jazbecu podoben, samo da je težji in okornejši. Vombat je znabiti najbedastejši sesalec, pravi „zaletel“ je, zmirom gre v jedno mer, ne zmenivši se za nič, kar se godi okoli njega. Zadovoljen je, da ima le jesti, za vse drugo ne mara. Ako ga človek vzame k sebi v hišo in mu dá jesti, mu je to prav všeč, ali za človeka se ne zmeni kratko ni malo. Teleban je nočna žival, po dnevi leži v luknji, ki si jo je izkopal globoko pod zemljo.

46. Kljunaš.

Razen vrečarjev ima Avstralija med svojimi živalimi še druge prav čudne in nenavadne prikazni. Jedna najskrivnostnejših in najčudovitejših živalij je kljunaš iz nove Holandije. Ni še tega ravno dolgo, kar se je učeni svet prepiral zaradi te živali; nekateri so trdili, da nese jajca s trdo lupino, drugi so pa dokazovali, da koti žive mlade. Sedaj sicer vemo, da je kljunaš sesalec, kakor kateri koli doslej opisanih, ali vendar ne moremo reči, da to čudno žival poznamo popolnoma, še sedaj je na njej marsikaj nejasno.

Na prvi pogled vidimo, da je kljunaš povodna žival; o tem nas poučuje med prsti razpeta plavna kožica, ki na prednjih nogah sega daleč črez prste in črez kremplje. Še bolj čudna so usta. Največ so podobna širocemu ploščatemu kljunu, ki je spredaj zaokrožen in zobčast na robéh, kakor račji kljun. Spredaj ste nosnici, zadaj je pa kljunova koža nagubana in proti očém kakor klobasa privihana, ravno tako na spodnji strani. V čeljustih ima na vsakej strani po dva rožena zoba in tudi jezik je z roženimi špicami obrasen. Iz goste sivkasto-rujave dlake svetijo se majhne črne oči, uhljev pa nema. Samec ima na zadnjih nogah neki rožen trn, od katerega se je poprej govorilo, da je strupen in da more žival ž njim človeka otrovati, kar pa ni res.

Ta trn nas spominja na petelinove ostroge, in sploh je kljunaš razen kljuna tudi v notranjej rasti nekoliko pticam

podoben in zaradi tega je sosebno za učenjaka znamenita žival. Sicer je v truplu precej podoben vidri, samo da je manjši in da ima bolj košat rep. Po dolgem meri z repom vred do 60 cm.

Kljunaš prebiva pri rekah in stoječih vodah. Najljubši so mu senčnati in mirni kraji, kjer je voda s travami in vsakeršnim dračjem prerasena. Tu si izkoplje na bregu iz vode navzgor dolgo zavito luknjo, ki pelje v večjo s suho travo nastlano kotanjo. V hišo ima dvojna vrata, jedna pod vodo, druga pa malo nad vodo; kotanja leži pa tako visoko, da tudi pri večjih povodnjih suha ostane. V mirnih vodah ga je tudi po dnevi časih videti, vender večji del dneva pre-

53. Kljunaš.

spi. Najživahnejši je o mraku. Vsa njegova gibanja spričujejo pravega povodnjaka, brez najmanjšega upora plava sem ter tja, sedaj z vodo, sedaj proti vodi. Vsaki čas zgine pod vodo, brodi s kljunom po blatu in med vodnim zeliščem. Kakor raca prebrba in prežveka blato in grez, kjer živé mnoge žuželke, črvi, polži in druge male živalce. Vodo in blato precedi skozi nazobčan kljun, živalce pa spravlja v ustne mošnjice in je pozneje zunaj vode zložno pojé.

Kakor vsaka s plučí dihajoča žival tudi kljunaš ne more dolgo pod vodo ostati, za nekoliko minut se pride oddehnit. Ako je bistro oko zagledalo kaj nenavadnega, ali tenko uho zaslišalo kaj sumnjivega, koj se skrije in potem

ga ni tako hitro videti. Na suhem se rad liže, čisti in pere s kljunom, kakor raca.

Ujeti mladi kljunaši so prav lepe in prijazne živalce. Človeku se dadó potipati in čehljati, samo za kljun jih ne sme prijeti, bojda je jako čutljiv. Spé, kadar se jim zdi, po dnevi in po noči, speči ležé na hrbtu ali pa se zvijó v klobčič in kljun z repom pokrijejo. V spanji se jim tudi sanja in če jih kdo vznemirjuje, renčé in momljajo. Budni se med seboj igrajo, tekajo sem ter tja, grizejo se in prekucujejo, kakor mladi psi, tudi človeka za šalo v prst grizejo. V plitkej vodi so prav veseli in razposajeni, v globokej se pa kmalu utrudijo in če ne morejo ven, se zadušé. Prišedši iz vode se čistijo in gladijo. Stari so nemirni, zlasti po noči, kopljejo in praskajo in skušajo pobegniti.

Škoda, da ujetih ni moči dolgo živih ohraniti, celo v Avstraliji ne. Anglež Bennett popotoval je dvakrat v Avstralijo nalašč zato, da je kljunaše opazoval. Mnogo si je prizadeval, da bi jih ohranil žive in peljal seboj v Evropo — ali vse zastonj. Živega kljunaša v Evropi še ni bilo videti.

47. Lenivec.

Tudi južna Amerika ima razun že popisanih sesalcev še nekoliko prečudnih živalij, ki tako rekoč osamljene brez bližnjih sorodnikov životarijo topasto in žalostno, kakor bi se jim dozdevalo, da ne spadajo v današnji svet. Med temi je tudi lenivec.

Lenivec je na suhem jedina četveronoga žival, ki ne more niti stati niti hoditi, temveč samo plezati in je zato za vse življenje obsojen na drevo. Na drevesu se rodi, na drevesu živi, na drevesu tudi pogine. Zato je pa tudi njegovo telo ustvarjeno za tako življenje. S prednjima daljšima nogama se oklene drevesa ali veje kakor z rokama in zasadi va-nje dolge in močne, kakor srp zakrivljene kremplje. S temi kremplji se drži, kakor bi bil k veji pribit in ni ga moči odtrgati. Z ostrimi kremplji se tudi brani sovražnikom, komur je zasadi, ta je izgubljen, ker se ne more rešiti jeklenih kavljev. Pravijo, da celo močni jaguar pogine v lenivčevih krempljih in da ž njimi tudi velikanskim kačam trebuh raztrga.

Akoravno je vsaka noga za se dosti močna nositi težo njegovega telesa, vendar se zmirom drži vsaj s tremi nogami. Varno in oprezno pomakne jedno nogo naprej, poskuša, ali

je veja dosti močna ali ne, in ko se je prepričal, da ga more nositi, poprime se z drugo, potem s tretjo in naposled s četrto nogo. Tako lazi počasi od veje do veje in ker v goščavi stoji drevo pri drevesu ter segajo veje med veje, tudi gre od drevesa do drevesa. Najhuje mu se godi, ako po kacem naključji pade na zemljo. Noge niso ustvarjene, da bi nosile truplo, zato mora ležati na trebuhu in vse štiri od sebe moliti. Ko vidi, da tako ne pride naprej, upre z veliko težavo jedno zadnjo nogo ob zemljo in ob jednom poseže s prednjo nogo iste strani malo dalje, zasadi kremplje v zemljo in se s celim truplom težavno pomakne malo naprej, potem ravno tako na drugej strani. Tako se dovleče do bližnjega drevesa. Čudno je pa, da ta pokveka še precej dobro plava, ako pade v vodo. Po noči ali kadar je utrujen, objame vejo

z vsemi štirimi in viseč ob veji spi in počiva. Časih po več dnij visi na jednom in istem mestu, kakor bi bil mrtev. Tako počivajočega tudi ostrovidni

Indijan jako težko zapazi, ker je groba suha dlaka siva kakor skorja ali mah

na drevesu. Do 45 cm. dolga žival je okrogle glave in ploščnatega skoro golega lica ter je v glavo nekoliko opici podobna, toda v medlem in topem očesu kakor tudi na nagrbčanem starikavem lici ni videti nikakeršnega življenja. Lenivec ne pokaže nikedar kacega veselja ali strahu, nikakeršne zadovoljnosti ali razdraženosti, ven in ven je čemereren in žalosten. Malomarno in otožno gleda tja v svet, videti je, kakor bi bil vedno bolan, in tudi žalostno tožeči glas: ai, ai, s katerim se časih glasi, bi človeka le potrdil v tej misli. Zraven je neobčutljiv za vsako bolečino, ne zmeni se, naj bo še tako hudo ranjen, najhuji strup ga umori le počasi in brez vidnega trpljenja. Čuditi se moramo tudi njegovej trdoživosti; ni ga skoro moči ubiti. Srce izrezano iz ubitega še pol ure bije in tudi noge se še dolgo po smrti

54. Lenivec.

krčijo in segajo naprej kakor bi hotel dalje plezati. Lenivec živi po gostih temnih lesovih vroče južne Amerike. Onde trga listje in brstovje s trdimi ustnicami; prednjih zob nema, ampak same kočnjake. Škode po drevji ne dela, ker je onde rastlinstvo jako hobato in bujno, in obgrizene veje hitro spet ozelené z novim listjem. Ako je potrebno, strada tudi lahko več tednov. Ni mi treba praviti, da ne hodi na zemljo pit, temveč zadovoljen je z roso, ki jo zjutraj najde na listji.

Mladič se precej po rojstvu oklene z nogami svoje matere, kakor mlada opica, in starka se plazi ž njim po vejah, dokler ne odrase.

Indijani ga lové in jedó njegovo meso.

48. Pasanec.

Pasanec je soroden z lenivcem, akoravno mu po vnašnjosti ni prav nič podoben, v svojem življenji in ponašanji pa ravno nasproten. Živi namreč, kakor naš jazbec, v podzemeljskih luknjah, katerih nobena žival ne zna tako ročno kopati, kakor on. V kovanji je mojster. Ako čuti kacega sovražnika za seboj, ne misli na beg, kajti dobro ve, da se na urnost svojih nog ne more zanašati, toliko hitreje pa začne kopati in v treh minutah si izrije luknjo, da se ves va-njo skrije, akoravno je 45 cm. dolg. S prednjima koplje, z zadnjima pa izkopano prst meče iz rova. Pasanec pa ni samo izvrsten kopač, ampak tudi močan korenjak. Ako je z vsem truplom v luknji, se z nogami in truplom tako upre, da ga tudi najmočnejši možak ne more za rep izvleči. Pasančev rov je črez seženj dolg, navzgor in navzdol izpeljan ter se konča z večjo kotanjo, da se more v njej obračati. V tej hiši preleži ves dan in še le mrak ga izvabi ven.

Pogledimo si malo bliže čudnega puščavca.

Pasanec nas po svojej postavi skoro spominja na velikansko podgano; glava, ušesa, nizke noge in dolgi rep bi vsakej podgani čast delali. Nekaj posebnega, nam doslej še neznanega ima pa pasanec v svojem pokrivalu. Njegovo zatrepno in polno truplo je namreč po hrbtu in po straneh pokrito s trdim koščenim oklepom, ki je videti, kakor bi človek rožene niške na žival poveznil. Oklep je prav za prav sestavljen iz dveh črepin, namreč iz prednje ali plečne in zadnje ali križne, med njima je pa 7-9 gibčnih pasov ali obročev, da se more žival zvijati in obračati, in po teh paséh se tudi imenuje: *pasanec*. Črepina kakor tudi pasovi so

zloženi iz oglatih roženih pločic v kožo vrásenih. Tudi glava in noge so obložene s tacimi pločicami, rep pa ves tiči v roženih kolobarjih. Po trebuhu je obrasen s ščetinastimi dlakami in tudi med pasovi in med oklepovimi ploščicami je sem ter tam videti kaka dlaka. Naposled moramo še omeniti velike in močne kremplje na prednjih nogah, ki ga delajo izvrstnega grebača.

Pasanec je plaha, topasta in dolgočasna žival, nemareča za družbo. V mraku pride iz luknje in potem vso noč capa okoli in stikuje za črvi in žuželkami, zlasti za mravljami, je pa tudi sadje in korenje in tudi mrhovine ne zameta. Na nočnih potih ga največ vodi nos, ker brljave oči niso baš pridne. Ko napoči zarija, vrne se v luknjo ali pa si tam, kjer ga najde dan, izkoplje novo. Ako je na svojih ponočnih potih našel mravljišče, precej si pod njim izgrebe luknjo in ostane v njej, dokler je kaj mravljincev v mravljišči.

Samica skoti 3 do 9 mladih, ki pa kmalu zapusté staro ter se razkropé, ne zmenivši se drug za drugega.

Južno-amerikanški Indijani pobijajo

pasanca zaradi okusnega mesa, ki tudi Evropejcem ni zoperno. Iščejo ga v mesečnih nočeh s psi. Ako ga pes zaloti zunaj jame, izgubljen je. Pasanec se zvije ali potuhne, pes ga pa z nogami in z gobcem tišči tako dolgo, da pride lovec, ter ga udari s palico po glavi. Tudi ga izkapajo iz lukenj, ali mu nastavljajo pasti, ali pa ga zalijó z vodo in ga tako prisilijo, da mora priti iz luknje. Iz oklepa delajo Indijani košare. Tudi druge zveri strežejo na-nj, posebno volk in lisica. Po hišah so nevšečni zaradi vednega rovanja in kopanja in človek s to bedasto živaljo nema nikakeršnega veselja. Proti strupu je neobčutljiv.

55. Pasanec.

49. Mravljinčar.

V sosestvu dolgočasnih puščavcev, lenivca in pasanca, živi še jeden pust samotarec, s katerim končamo popis čtveronogih živalij. To je namreč mravljinčar. Do 130 cm. dolga žival in tudi 1 meter dolgi metlasti rep obrasen je z dolgo kocasto dlako, ki je po vratu in po hrbtu v grivo podaljšana. Stegnena glava se konča v valjast proti koncu tanji gobec z neznano majhnimi usti. Usta so prav za prav samo majhna luknjica, skoz katero pomoli tenek in lepljiv jezik, ki je najbolj podoben dolgemu slinastemu črvu. Usta

so brez zób, oči in ušesa so majhna.

Čvrste noge, posebno prednje, oborožene so z močnimi zakrivljenimi kremplji.

Mravljinčar je počasen, miren in tih samotarec. S povzdignenim repom krivencá nerodno po skrčenih krempljih in z gobcem ob tleh stikuje za mravljami. Ako najde mrav-

56. Mravljinčar.

ljišče, razkoplje ga s prednjima nogama, potakne gobec vanje in spusti skoro 50 cm. dolgi glistasti jezik med razdražene mravlje. Srdite živalce planejo na jezik ter se zagrižejo vanj, kar je mravljinčarju prav všeč. Ko je jezik poln mravelj, smukne ž njim hitro v usta in požré na stotine mravelj, koj pa zopet spusti jezik med razkačeno družčino, neprestano mu igra jezik, sedaj v usta, sedaj iz ust, v jednej samej minuti ga more 50krat iztegniti in zopet nazaj potegniti. To je pa tudi potrebno, da se precej velika žival nasiti majhnih in drobnih mravljincev. Ravno tako je povsod

za petami zeló škodljivim belim mravljam ali termitom, ki si zidajo iz gline in peska do dva sežnja visoka poslopja, pečem podobna, ki so tako trdna, da jih človek more samo z železnim orodjem razrušiti; mravljinčar je pa razkoplje z velikimi jeklenimi kremplji in polovi z jezikom prestrašene prebivalce.

Mravljinčar tava brez stalnega domovanja po polji, in po gozdih; ako pride do vode, plava čez njo z povzdignenim repom. Kjer ga noč prehití, onde se vleže in prespi v travi ali v grmovji. V nevarnosti se brundajoč spné na zadnji nogi in se brani s prednjima. Strašne kremplje sovražniku zasadi tako globoko, da jih časih sam ne more ven potegniti.

Samica jedinega mladiča nosi s seboj na hrbtu tako dolgo, da pride k moči.

Indijani pobijajo s palicami to koristno žival zaradi mesa in kože.

V postavi in rasti in tudi po navadah je mravljinčarju podoben luskovec, samo da je mesto dlake obrasen s trdimi, na robéh ostrimi roženimi luskami, ki se pokrivajo druga drugo, kakor črep na strehi. Žival je nekoliko podobna velikemu smrekovemu češarku. V nevarnosti se zvije in takrat se luske vzdignejo in sršé kakor noževe špice na vse strani.

Dolgorepi luskovec živi v Afriki, kratkorepi pa v vzhodnej Indiji.

Pregled sesalcev.

Vse v prvem in drugem delu tega zvezka opisane živali, naj si že živé na kopnem ali v vodi, naj si bodo po velikosti, po vnanjosti in po vedenji še tako različne, ujemajo se vendar v tem, da imajo rudečo toplo kri, da dihajo s pluči in da koté (rajajo) žive mlade, katere v prvej mladosti sesajo mleko, in zato vse te živali imenujemo **sesalce**.

Navadno ima vsak sesalec štiri ude za gibanje, no ti udje so pri raznih sesalcih različni, o čemer se prepričamo na prvi pogled. Nekateri imajo na udih gibljive prste z nohtom ali krempljem na konci; pri drugih so pa prsti obuti

v rožene nožnice ali parklje; naposled so pri nekaterih prsti negibčni, v kožo zaviti in ves ud je spremenjen v plavuto.

Po tem razdelimo sesalce lahko na tri krdela, namreč na:

prstarje, parkljarje in plavutarje.

Pogledimo si ta krdela malo bliže.

V prvem krdelu kmalu zapazimo nekatere, ki imajo na vseh štirih udih roke za prijemanje, ker se palec na vseh lahko stiče z vsakim drugim prstom. Zobovje je pri njih popolno brez škrbin in oči so naprej obrnene. Vse take sesalce imenujemo: . . . . . **Opice.**

Gorila, šimpanz, pongo ali orangutan, magot, pavijan, mandril, vriskač so opice.

Nekateri prstarji imajo na prednjih udih sosebo dolge in tenke prste, med njimi je razprostrta gola mrenica, ki sega ob životu do zadnjih nog in tudi rep objema. Zobovje je popolno, nekateri jedó žuželke, nekateri pa sočno sadje. Nočne živali so, z ono mreno ne morejo prav za prav letati, ampak le prhutajo, zato jim pravimo: . . . **Prhutarji.**

Prhutarji so: Netopirji, krvoses in leteči psi.

Drugi imajo na prstih ostre zakrivljene kremplje, popolno in ostro zobovje, posebno so očnjaki dolgi in špičasti. Ti sesalci strežejo na druge živali, je napadajo in koljejo, pijó kri in žró meso, le nekateri jedó mrho in nekoliko njih se razen mesa hrani tudi z rastlinami. To so: . **Zveri.**

Med zveri spadajo: Psi (domači pes, lisica, volk, šakalj, pesec), mačke (domača mačka, divja mačka, ris, tiger, lev, jaguar, leopard, panter) hijena, kune (kuna zlatica in belica, dihur, podlasica, hermelin, sobol), vidra, jazbec, smrdljivec, medvedje (rujavi, beli, črni, hudi medved), jež, krt, rovka.

Nekoliko je sesalcev, ki so sicer po vnanjosti podobni zverém ali glodalcem, ali se od njih ločijo v tem, da imajo na trebuhu neko kožnato torbo ali vrečo, v katerej se njihovi nezreli in slabi mladiči godé. Zaradi te vreče jim je zdeto ime: . . . . . **Vrečarji.**

Kenguruj ali klokan in vombat sta vrečarja.

Med sesalci jih je mnogo, ki imajo v vsakej čeljusti spredaj po dva dletasta ostra zoba; očnjakov nemajo in zato je med prednjimi zobmi in med kočnjaki prazen prostor.

S prednjimi dletastimi zobmi grizejo in glodajo, zato se jim pravi: . . . . . **Glodalci.**

Med glodalce se uvrstujejo: Miši in podgane, veverica, polh, hrček, svizec ali marmotica, zajec (divji in domači), ježevec, morski prešiček in bober.

V vročej Ameriki in v Avstraliji prebiva nekoliko čudnih sesalcev, ki so drugim prav malo podobni in tudi med seboj se jako razločujejo, le v tem se vsi ujemajo, da imajo nepopolno zobovje. Prednjih zob nema nobeden in nekateri so celó brez zob, zato jim po pravici gre ime: **Redkozobi.**

Kljunaš, lenivec, pasanec, luskovec in mravljinčar se prištevajo redkozobom.

Pri parkljarjih nam koj pade v oči, da se med seboj razločujejo po številu parkljev.

Nekoliko jih je, ki imajo na vsakej nogi jeden velik parkelj, katerega navadno kopito imenujemo, in tem živalim zato pravimo: . . . . . **Kopitarji.**

Konj, osel, mula, kulan, zebra so kopitarji.

Drugim je pa videti, kakor bi bilo kopito po sredi razklano, imajo tedaj dva parklja in imenujemo je: **Dvoparkljarji.**

Vsi dvoparkljarji imajo to posebnost, da se jim pri počitku pogoltnena krma iz želodca povrača v usta, kjer jo žival drugikrat do dobrega zmelje in zopet pogoltni. Zaradi tega prežvekanja ali preživanja jim velimo tudi: **prežvekači ali preživači.**

Med dvoparkljarje ali preživače štejemo: goveda, ovce, koze, bivola, zebra (tura), bizona, gazelo, divjo kozo (gamsa), kozoroga, srno, jelena, losa, žirafu, jedno- in dvoogrbo kamelo, lamo in gvanako.

Naposled so še taki parkljarji, ki imajo na vsakej nogi več nego dva parklja, namreč tri, štiri ali pet. To so:

Mnogoparkljarji.

Zavoljo debele kože pravimo jim tudi **debelokožci.**

Med nje spadajo: svinja (domača in divja), sloni, nosorogi, povodni konj in tapir.

Tudi med plavutarji je razloček.

Nekateri imajo vse štiri ude spremenjene v plavute, zadnji nogi ste negibčni in nazaj obrnjeni. Koža je dlakava, zo-

bovje zversko. Na suhem so neukretni in ne gredó daleč od vode. Zaradi plavutastih nog se zovejo: **Plavutonožci.**

Plavutonožcem prištevamo: Tulnja, mroža, morskega leva, morskega medveda, morskega slona.

Poslednjič so plavutarji, ki so po svojem golem telesu in po vnanjosti bolj ribam nego sesalcem podobni. Prednja uda sta v plavuti spremenjena, mesto zadnjih udov imajo samo veliko repno plavuto. Iz vode nikoli ne gredó. Po najjimenitnejšem med njimi, namreč po kitu imenujemo je: **Kitovce.**

Razen kita uvrstujemo semkaj tudi: glavača ali kašelota, pliskavko ali delfina, in narvala ali samoroga.

Imenik

živalij v tem zvezku opisanih ali omenjenih.

Prvi del.

Naše domače četveronoge živali.

	Stran		Stran
Angorka	82	Konj težki	56
Argali	74	Koza	75
Arni	104	„ angorska	82
Bezoarka	84	„ kašmirska	83
Bivol	102	„ mamberska	84
„ kafrijski	104	„ tebajska	84
Cebra	59	Kulan	65
Cimaron	47	Kunec	115
Doga	24	„ angorski	117
Debelorog	74	„ ruski	117
Govedo	85	Maček	36
Hrt	20	Merinovka	74
Jak	101	Mezeg	66
Jazbečar	27	Merjasec divji	113
Koder	30	Muflon	73
Konj	43	Mula	66
„ angleški	55	Mustang	48
„ arabski	51	Opičar	32
„ goli	56	Osel	59
„ tartarski	50	Ovea	67

	Stran		Stran
Ovca grivata	74	Prešiček morski	118
„ tolstoguza	75	Ptičar	28
„ tolstorepa	75	Ponny	51
„ vlaška	75	Samsov	23
Pekari	115	Sanga	101
Pes	14	Svinja	105
„ bernardinski	26	Špic	33
„ iz novega Fundlanda	29	Tarpan	65
„ kamčšaški	34	Vol grbavi	100
„ mesarski	23	„ kruleči	101
„ ovčarski	33	Zajček domači	115
Pinč	31	Zebu	100
Prepeličar	28		

Drugi del.

Tuje domače in divje četveronoge živali.

Antilopa	212	Jezevec	222
Baribal	207	Kabarga	181
Bivol amerikanski	221	Kamela	129
Bizon	221	„ dvogrba	134
Bober	268	Kašlot	233
Daber	268	Kenguruj	271
Damjek	179	Kit	229
Delfin	233	Kljunaš	274
Dihur	150	Klokan	271
Gams	208	Konj povodni	262
Gazela	212	Kosatka	231
„ skokonoga	213	Kot	226
Gepard	257	Koza divja	208
Glavač	233	Kozorog	214
Gorila	243	Krt	157
Grizli	207	„ zlati	159
Gvanako	137	Krvoses	165
Hermelin	152	Kuguar	252
Hijena	257	Kuna belica	149
„ pegasta	258	„ zlatica	148
Hrček	145	Lama	135
Jaguar	255	Lanjec	179
Jazbec	196	Leming	141
Jelen	176	Lenivec	276
„ severni	125	Leopard	257
Jež	155	Lev	249

	Stran		Stran
Lev amerikanski	252	Podlasica	151
„ morski	226	Polh	168
Lisica	182	Pongo	245
„ severna	187	Psoglavec	246
Los	180	Puma	252
Luskovec	281	Ris	192
Mačka divja	195	Rovka	159
Magot	245	„ povodna	160
Mandril	247	Samorog	233
Marmotica	216	Skriček	145
Medved	199	Slon afrikanski	240
„ beli	206	„ indijski	234
„ črni	207	„ morski	227
„ hudi	207	Smrdljivec	199
„ morski	226	Sobol	152
Miš	138	Som	231
„ gozdna	140	Srna	174
„ kamčadalska	142	Svizec	216
„ norveška	141	Šabrakar	267
„ poljska	141	Šakalj	192
Mravljinčar	280	Šimpanz	244
Mrož	228	Špiémoh	159
Narval	233	Tapir	266
Netopir	160	Tiger	252
„ ušati	164	Tulenj	223
„ zgodnji	164	Tulivec	247
Nosorog	264	Tur	218
Opice	240	Uhan	164
Opica turška	245	Vampir	165
Orangutan	245	Velblod	129
Pako	136	Veverica	166
Pasanec	278	„ siva	168
Pavijan	246	Vidra	153
Pesec	187	Vikunja	137
Pes leteči	164	Volk	188
„ morski	223	Vombat	274
Piber	268	Vriskač	248
Pižmar	181	Zajec	172
Pliskavka	233	„ planinski	173
Podgana	142	Zuber	218
Podkovnjak	164	Žirafa	260

Kazalo prvega dela.

Uvod.

	Stran
I. Pomladanski dan	5
II. Mnogovrstnost živalij	7
III. Človek	8
IV. Človek je gospodar na zemlji	10
V. Ne muči živalij!	11
VI. Ljubi bralec!	12

Živalske podobe.

1. Pes	14
2. Maček	36
3. Konj	43
4. Osel	59
5. Ovea	67
6. Koza	75
7. Govedo	85
8. Bivol	102
9. Svinja	105
10. Domači kunec ali zajček	115

Dragica, Dragica, Dragica, Dragica

Dragica Dragica

Dragica

Dragica

Dragica

Drag

Kazalo drugega dela.

I. Živali po tujih krajih udomačene.

	Stran		Stran
1. Severni jelen	125	3. Dvogrba kamela	134
2. Velblod ali kamela	129	4. Lama	135

II. Divje četveronoge živali.

5. Miš	138	20. Lisica	182
6. Podgana	142	21. Volk	188
7. Hrček ali skriček	145	22. Ris	192
8. Kune	148	23. Divja mačka	195
9. Vidra	153	24. Jazbec	196
10. Jež	155	25. Medved	199
11. Krt	157	26. Divja koza ali gams	208
12. Rovka	159	27. Kozorog	214
13. Netopirji	160	28. Svizec ali marmotica	216
14. Veverica	166	29. Zuber (Tur)	218
15. Polh	168	30. Jezevec	222
16. Zajec	172	31. Tulenj ali morski pes	223
17. Srna	174	32. Mrož	228
18. Jelen	176	33. Kit	229
19. Los	180		

III. Tujezemske četveronoge živali.

34. Slon	234	43. Tapir	266
35. Opice	240	44. Bober ali daber	268
36. Lev	248	45. Kenguruj ali klokan	271
37. Tiger	252	46. Kjunaš	274
38. Jaguar	255	47. Lenivec	276
39. Hijena	257	48. Pasanec	278
40. Žirafa	260	49. Mravljinčar	280
41. Povodni konj	262	Pregled vseh sesalcev	281
42. Nosorog	264	Imenik živalij	284

